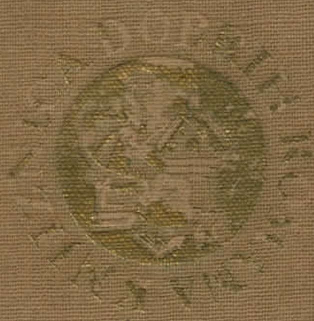
MARTIN BENČÚR KUKUČIN

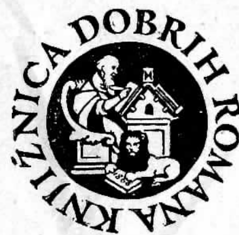
KUĆA U STRANI

MARTIN BENCÚR KUKUČIN

KUĆA U STRANI

ROMAN S OTOKA BRAČA

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA

UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ

DESETO KOLO * 1931. * KNJIGA 39-40.

JERONIMSKA KNJIGA
TRISTA TRIDESET SEDMA

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU, TRENKOVA I

DOM V STRÁNI

GLAVA I.

GDJE NEMA DIMA, NEMA NI KUĆE.

Na obronku pod Grabovikom, kao da su prilijepljene uza strmi bok, stoje kuće braće Beraca. Idući iz sela, upravo mjesta, prođeš najprije pokraj kuće Ivanove, onda Franićeve, a treća je kuća, u kojoj stoji Mate. Ive je najstariji, Mate najmlađi od njih. A tako su im i kuće. Ivanova je najstarija i najmanja, Franićeva je novija, pod njom je pivnica, s nekom primjesom raskoša, istina, težačkoga.

Franić je dosta davno sagradio svoju kuću, ali je nije dovršio. Sve je u njoj nekako privremeno. Četiri zida opljuskana prosto žbukom, pod od dasaka, ispod kojega je spomenuta pivnica, ali stropa još nema. Samo što su grede pometane ili uzidane. Tako da odmah iz sobe možeš sasvim udobno ogledati sav sklop težačkoga krova, to jest najsolidniji dio kuće. Na rožnjike su ispribijane letve, a na njih su naslagane kamene ploče, lijepo jedna po drugoj, poput šindre ili ljusaka na ribi, tako da voda može otjecati bez zapreke. Da bura ne bi doprla kroz šupljine i da ne bi podigla čitavu konstrukciju, — jer bura bi lako mogla razbacati i takav krov, — zalijepljen je izvana žbukom i obliven lijepo vapnom. Po gredama su izvješane muške i ženske rubine i ostalo odijelo i rublje, pa i mijehovi, u kojima naš težak prenosi mast i vino, ulje i uopće sve, što je tekuće, a do potrebe i vodu iz općinske čatrnje ili more iz nedaleke uvale. Kuća se dakle sastoji upravo od jedne sobe, bez predsoblja, kuhinje ili drugih prostorija. Sa tri prozora

žmiri na mjesto, kad drveni kapci nijesu baš pritvoreni; jednim prozorom i vratima gleda pravcem na obronak Grabovika, koji je obrasao česminom, mrčikom i borovicom. Između toga grmlja strši ovdje ondje bor svojom snažnom krošnjom, ili se zamislila stara, sijeda maslina. Na oba zabata tavana, kojega, kako smo vidjeli, još i nema, također se nalazi po jedan prozor. Za sada padaju na njih samo vrapci, kad udari neočekivani pljusak. Ele u takvoj kući ne možeš se osjećati lagodno. No ipak i ovakvo sklonište zadovoljava težaka u ovom podneblju, gdje najzad prave zime i nema.

Ali zato neka nitko ne misli, da je Franić čovjek zanemaren. Naprotiv, on je seljak, ili kako se ovdje govori težak, vrijedan. Imat će štogod i u skrinji, pa bi kuću lako uredio. Ali zašto bi bacao novce, dok mu još djeca nijesu odrasla? Kad dječaci poodrastu i budu za ženidbu, lako će svakome pregraditi komoricu, pokriti i strop, i načiniti sobica, koliko bude trebalo, tako da će svaki par biti kao u kutiji. Dasaka ima na skladištu uvijek dosta u parona Mikule, koji svojim trabakulom dovozi vino na Rijeku, a na povratku natovari se ovdje ondje daskama i gredama iz prostranih šuma delničkih i ogulinskih.

Najstariji brat Ivan, ostao je sam u staroj kući. Iz nje se izrojila sva Berčeva porodica, ili kako ih ovdje nazivaju »Preturova«. Pretur znači sudac, ili ono po prilici, što je kod na bio seoski sudac. Neki pređ sadanjih Beraca bio je jamačno istaknut čovjek, dok su mu prilijepili takav nadimak. Kućica je nevelika, malih prozorčića, također samo sa drvenim kapcima. Stropa u njoj uopće nema, jer bi soba bila preniska, zato je krov podložen iznutra daskama, kao što se radi u potkrovnicama.

U ono vrijeme gradile su se općenito takove kuće. Živjelo se prosto, stegnuto, ali i o bijedi nije bilo čuti. Kava se tada nije pila, — pilo se vino a zimi rakija komovača, koju je mogao peći svatko na svome kotlu. Voda se nikako nije pila, kao ni

danas, — pada na želudac kao olovo. Sjećaju se također, da se ni pušilo nije. Jedini stari šor Nade, veteran garde Napoleonove, časnik k tome, dika našega mjesta, koji je vidio lijep komad svijeta i staru Moskoviju, odakle se bio vratio čitave kože, samo što mu je na ušima i nosu bila pricvrljena od ruskoga mraza, — taj gospodin Nade, pušio je na golem čibuk nadzirući u polju svoje težake. Mjesto toga svaki je uzimao burmuta, kako govori stara kronika; uzimala ga je i stara šora Reparata, ona ista, koja je darovala onu tešku zlatnu verižicu odvjetnici našega grada, blaženoj Gospi od Karmela, koje kip sa sjajnom zlatnom krunom resi naš glavni oltar.

Iz stare kuće izašao je najprije Franić, a za nekoliko godina i Mate. Mate se ženio pokasno. bilo mu je više od trideset. Sve djetinjstvo i mladost proveo je na moru, uvijek pod zapovijesti staroga kapetana Dubčića. Onda čeljad nije mijenjala onako s lake ruke gospodara, a osobito onakove, kakav je bio slavni kapetan Luka Dubčić, poznat u svim jadranskim lukama.

Ali najzad dosadi Mati i mornarski život, njegove radosti i teškoće. Dođe mu na um kućica pod Grabovikom, u gustoj česmini. Dođoše mu na um prostrani obronci, obrasli grmljem, koje je Bog stvorio zato, da ih iskrči ljudska ruka, prekopa, zasadi lozom da dobiva iz njih čudotvornu tekućinu, koja veseli srce čovjeka. A možda su mu najviše na um pale crne oči, koje su ga privlačile, dokle ga nijesu posve primamile natrag u rodno mjesto. Što je bio stekao, od toga je sagradio kuću, mnogo izgledniju od Franićeve. Vidio je komad svijeta, imao veće zahtjeve nego brat mu domar, koji je odrastao u prostim prilikama. Nešto zemlje dobio je i od braće, a ostalo zemljište uzeo je na ugovor od kapetana Luke, koji je baš tada bio kupio čitavo imanje u mjestu. Tako Mate Berac nije promijenio gospodara: od mornara posta prosto težak istoga kapetana Luke.

Netom kuća dođe pod krov, naš se Mate oženi. Jera bješe djevojčica crnooka, stasita, hitra, kao riba. Na rad kao osa: sama je svojim rukama pomagala mužu krčiti, prekapati, saditi i osnivati vinograd, osobito dok nije bilo djece. Kad su vinogradi bili zasađeni i počeli donositi neki dohodak, ograničavala se i ona na obične poslove težakinje. Pod njenom vrijednom rukom ništa se nije izgubilo, nego je dapače raslo i napredovalo sve. Mate je pretekao u blagostanju i oba starija brata, pretekao i mnoge druge težake, koji su imali pune bačve, dok se on još znojio krčeći i sadeći. Njegova se kuća utvrdila u temeljima, osigurala si budućnost, kad su druge kuće na glasu, solidne, uzdrmale se u temeljima pod pritiskom teških novih vremena.

Mate je i inače prodičio Preturovo pleme. Kad dođe među gospodu, i među njima ima poštenje. Član je crkovinarstva i nadzire posao u crkvenim vinogradima, dijeli voštanice o godišnjim svetkovinama u crkvi i kod procesija, drži ključeve od velike skrinje, koja je u sakristiji i gdje su voštani duplijeri.

U domaćem životu također ga je pratila sreća. Odgojio je sina Ivana i dvije kćeri Matiju i Katicu.

Promjena u životu nastala je tek onda, pošto se Ivan oženio. Danas već ima dva dječačića, koji razveseljuju svu kuću. Mati mora biti neprestance oko njih, jer se boji za njih, kao uopće matere u današnje vrijeme. Čini joj se, da bi odmah slomili nogu ili, sačuvaj Bože, ulomili vrat, da im nije za petama. A i istina je, da neprestano pužu po zidovima i ogradi, kojima je ograđen dvor, poput kakve tvrđave. Nije za čudo, ako Barica i ne stiže na drugo, nego da jednako trči za njima. No Jera joj toga ne će da pripozna. Mrmlja na njenu dangubu; tuži se, da joj s nevjestom nije došla u kuću olakšica, kako je očekivala, nego prije nemir i nova briga. Barica isprva krotka, popustljiva, počela je svekrvi odgovarati. Tako se znade više puta iz-

među njih zametnuti prava svađa. Stara ne će da popusti: ona je stekla, namakla sve svojim krvavim žuljevima; ona nije došla u gotovo, nego se odirala sav život od zraka do mraka. Mlada ne će da popusti: dala je na svijet nadu i ponos Preturova plemena, zalog budućnosti, maloga Matu i Ivana. Ona ima u kući postojano i odlično mjesto.

Ovakvi sukobi prolazili su iz početka tajno. Gdjegod u kuhinji, ili u kutu, samo onako letimice, kao mimogred. Ne bi dobro bilo, da za njih dozna domaćin. Oštar je, neumoljiv; pravi pretur. Ali najzad grijeh skoči na javu žestoko i bez obzira, tako, da se već ne može tajiti.

»Nevridnice!« šane Jera nevjesti u kuhinji radi neke besposlice.

»Stara štriga!« odgovori joj Barica.

Jera je za to gurne laktom a Barica odreže glasno:

»A ča vam je opet sa mnom, mame moja?« podvikne dosta u glas, da čuje stari Mate, koji je negdje na dvoru. Za to joj je i rekla »mame«, jer staru štrigu svekar bi joj jedva oprostio. »Da se barem svita stidite, kad se već Boga ne bojite! Ali ja već ne mogu proć kraj vas, da me ne gurate?«

»A ča je to opet?« javi se Mate i pogleda ženu oštrim okom, kad je izašla na dvor. Vi mislite, da ja ne znam, ča vi radite, odavna, kad ste same? Znam dobro, ali ni mi se dalo mišat se među vas. Ali više ne ću zažimat oko jedno i drugo i čepit uši: jer skoro bi se počele i za vlasi čupat, bezobraznice! U mojoj kući bit će mir i red, zapišite dobro! Ja sam gospodar, mene će svatko slušat.«

Umukle su obje, nijesu smjele ni dahnuti. Malo su kada čule ovako staroga; njegov glas nikad nije bio tako tvrd, ni pogled tako oštar. Pod njime utoli mahom domaća oluja i nasta mir.

Jera se prva osvijesti od povika i počne se vrsti oko muža, kao da mu želi pomoći slagati drva na kup.

»I ne znaš, moj Mate, kakva je to nevolja, ova naša nevista«, započe plačljivim glasom. »Ja jur ne znam, kud ću od muke. Luta po kući ka' muha bez glave. Ča dohvati u ruku, sve joj ide naopako. Kako ćeš gledat takvu nevaljalštinu ? Ča mi je samo suđa porazbijala u kući. Sve ide po zlu, a reci jednu, odmah joj je nos do zemlje, ružne riči, grih i vika.«

»Popusti, ti si starija, triba da imaš razum. Mudri popušća. Pretrpi — i Bog tebe trpi. Ako ne ćeš u nju dirat, sama će se popravit. Ovako ćeš je samo pokvarit još gore. Poslom je nemoj pritovarivat: vidiš, da ima sitnu dicu. Kad su tvoja bila mala, isto ni bilo u kući koješta u redu. De, de, ne treba se odmah za to napuhat; znam ja, da si bila prava kućnica. Ni bilo u redu, jer se ni moglo, ni se stiglo — i pritrpilo se. Ti imaš ić prva s dobrim izgledom prid svakim, ti si domaćica. Ma takvim dilom daješ zao izgled, i ja toga trpit ne ću, zaludu je!«

Jeri osta u srcu trn. »Ni on mi ne će pripoznat, ni on ne će za me posegnut. Ja već nemam ništa u ovoj kući. Ja sam je pomagala gradit, a druga će se u njoj razmetat.« Samo kako može karati nju, svoju ženu, a braniti drugu ? Je li to pravo i pristojno ? Čovik, koji treba da ustraje pri svojoj ženi i u radosti i u žalosti!

Mate opazi dobro, što je muči i grize. Drva je poslagao u hrpu uza zid od ograde, i kad mu donese vina i kruha i metne ga na sto, koji je, otesan od bijela kamena, stajao pred kućom, reče joj ljubazno, prijateljskim glasom:

»Znaš, ćerce, ja sam domaćin i hoću da mi je u kući mir i red. Tebi govorim, tebe i karam, jer si mi žena. Onu tamo da pokaram ja, to bi već bila druga stvar. Nju neka kara drugi, komu je žena.«

»Pogodi' si, baš!« htjela je već viknuti Jera, ali ušuti.

On diže prst kao za opomenu i pogleda je oštrim okom.

»Znam, ča hoćeš reć,« izgovori s prizvukom žalosti, »znam, ne triba to rastresat. Zato ja jednako ponavljam, da gospodar triba da je čovik, on ima zapovidat i vladat. To gore, ako je protivno. Takva kuća ne može rast i napredovat, gdi nima gospodara...«

Otišla je malo umirena, jer u tim riječma vidi, da muž daje ipak samo njoj pravo. Na oko je osuđuje, kara, ali u srcu drži ipak opet samo s njome. I to joj je ipak zadovoljština.

Ali zato Mati se čelo više nije razvedrilo. Pred oči mu je stala sva opačina, koja mu se razbujala u kući i sad se već sprema da zahvati i same temelje i razvali je. Ne može ne vidjeti, da se s nevjestom uvukla u kuću. Prije je bio sklad i mir, bez treske i smutnje trudio je svaki oko zajedničkoga cilja. Držali su čvrsto, kao karike u verigi. A sad ?

On je odmah zarana poticao i nastojao izbaciti, što mu se činilo, da ne će pristajati k cjelini. Poslao je u službu najprije jednu kćer, a onda drugu.

»Nek' se uče, kako se živi u svitu«, tumačio je ženi. »Neka priviknu na tuđinu, a pri svega: neka se nauče slušat tuđe ljude. Bit će im za korist.«

I Jera pristade i na to, kao na sve, što je on spoznao za dobro.

Mislio je, kad bude manje ženskih, bit će i nemira manje. Ostale su samo svekrva i nevjesta, i gle — još im je tijesno!

A što, kad razmirica provali na površinu, prolomi krku koru obzira ? Kad se umiješaju drugi i uhvate se jedne ili druge strane ? Zaludu je tajati, sin nije više, kako je bio. Stare je iskrenosti nestalo, kloni se oca, matere, nešto vari u sebi. U poslu često se zamisli, odgovara nesvijesno. Vidi se, goji misli, koje čuva samo za se. Hoće li ostati dugo na tome oklijevanju ? Ne će li podleći najzad onome, što mu prišaptava žena, koju ljubi, mati njegove djece ?

I za objedom bio je zamišljen, kao ostali. Svaki se zatvorio sam u se i predao se svojim mislima.

Po objedu Mate sjede na zidić pred kućom, u hlad, i oči mu lutaju po okolici. Niže njegova dvora bijeli se staza, koja se spušta obronkom u polje. Odanle se opet zmijasto diže uzbrdo u mjesto gdje se naglo gubi u osjenu, što ga na oštrom ljetnom suncu bacaju prve kuće kao prilijepljene za suprotnu stranu. Obronak leži pred njim razastrt, kao na dlanu. Podziđa i kamene »graje«, koje ga dijele na slogove i gredice, bijele se ljuto u žaru, od kojega oči blliješte. U tim četvorinama sloščića, pravilnih i nepravilnih, tamni se povrće povenulo ili podbirano. Samo lišće kupusa dobitnički odolijeva svojom sočnom zeleni ljetnoj suši. Luk je počeo venuti od vršike, samo ovdje ondje diže se još koja stabljika sa sivim čuperkom. Nad gdjekojim zidićem nagnula je smokva svoje iskrivljene grane. Drugdje je opet stala samotna maslina i zamislila se tužno nad tom ljetnom pripekom. Tišina svuda, ni listak se ne miče na grani. Meštral piri doduše od mora, kao uvijek u podne, samo ovaj mu kut nije na putu. Huji tamo gore na Graboviku u krošnjama česmina i borova, koji vječno šume. Samo cvrčci gude vječnu svoju pjesmu : kad jedan sustane, druga je dva prihvate s novom snagom. Zapišti češljugar, ili zvizne drozd, koji se zavr'o negdje duboko u grmlje — ali ušuti odmah, kao da bi se bojao smetati prirodu u podnevnom drijemu. Iz pridvorka šušte koraci stare Jere, koja ni po objedu nema sna, nego podjedno hoda i štogod radi po kući ; iz sinovlje sobe dopire kroz otvoreni prozor duboko, odmjereno hrkanje.

»A smistit se moramo, druge nima!«, misli Mate odbijajući modre dimove iz svoje kratke lulice. »A koliko ima, Bože moj, mista na ovomu svitu ! Tko bi ga izmiri' i zapasa' okom !« I nagonom bivšega mornara pušta pogled niz do, gdje se između dvije stijene zamodrio komad mora u tihoj

uvali. »Nema konca, ni kraja, — samo koliko je mora ča je između našega kraja i Italije. A ipak ne možemo se smistit. Kako je to — kako ?«

Po večeri opet je sjeo na zidić i misli. Ivan još sjedi za stolom i gleda na zemlju. Lice mu je nemirno, kao u čovjeka, koji je u neprilici i ne zna iz nje naći izlaska. Htio bi da bude bez povrede i s ove i s one strane. E, nije on od onoga tvrdoga drva, kao otac : nije stvoren da nađe i izvrši odvažne pothvate. Običan je čovjek, koji će se dovijeka motati u običnom kolu, po utrtim oputinama, bez velika razbijanja glave, koju mu drugi i onako neprestano razbijaju.

Žena, spremajući zdjele sa stola, pogleda ga značajno nekoliko puta. Htjela je time reći kao :

»Ta ča si se skutri', čoviče, makni se već jedamput...«

On osjeća snagu toga pogleda, trne mu sve biće od njega — ali nije moguće pregnuti. Kao da ga je pritislo teško breme. Jera osjeća, da se nešto vari između mladih ; navlaš se vrze oko stola, da se ne bi mogli dogovarati. Možda i ne sluti, kako joj je sin zahvalan za to smetanje.

»Ah, Bože pomozi !« uzdahne na pošljetku Barica, držeći maloga Ivicu na krilu. Glavicu je naslonio o njedra materina a oko ustašca polijeće mu anđeoski smiješak. »Pomozi i nemoj ostavit nas, bidne sirote...«

Jera se nacijeri zlorado, pletući čarapu, kakove pletu ovdje žene od ovčje vune : posao, koji ona inače prezire, jer uzima mnogo vremena i ne isplaćuje se.

Ivan konačno ustade, protežući se, metnuvši ruke za potiljak i savivši se u krstima. Međutim gleda nježnim okom dolje, gdje sjedi mlada žena s djetetom na krilu. Eto, njegov svijet, njegovo blago, njegovo sve ! Ali u tome susretne se s pogledom žene, u kome nema nježnosti, nego tvrd ukor. Uzdahne tajno, odvrati se i uputi k zidiću, na kojem sjedi otac.

Mate je uronio u misli, gledajući u kraj, obliven svjetlošću mjeseca, kakva može zasjati samo na dalmatinskom nebu. Zvijezde veselo trepere a Kumova Slama pružila se snažnim pasom, poput sive vrvce, po tamnoj pozadini. Zemlja odiše, kao umorna od plamenih luča sunca. Krovovi kuća bijele se sjajno, kao da ih je popao nov snijeg. Iz varoša od križa dopire pijev mladeži, četveroglasan, padajući nekako teško na dušu svojim otegnutim glasovima, koji se prelijevaju uzduhom i padaju tupim odjekom onamo negdje u dolinu. Pijevu za odgovor zazvoni pjesma odnekud iz polja, također onako otegnuta, sjetna, kao sve pjesme ovoga puka. Ovdje ondje javi se oštar rzaj mazgi ili surovo revanje magarca, privezana negdje kod hrpe pruća uz kolac.

Ivan se spusti na zidić k ocu kojemu se razlila po licu puna svjetlost mjesečine, dajući mu izraz uzvišen, ističući još oštrije na njemu svaku crtu. Savit nos Matin, značajan nos Berčeva plemena, daje njegovu licu nešto energično, snažno.

Otac se makne i okom se ustavi na sinu. Opazio je odmah nemir, uzdrhtalost na njemu. »I on se muči«, prosudi Mate, a ima mi ništo reć; sigurno ništo neveselo.» S očekivanjem gleda na sina, kao da će reći: »E, pa neka bude, ča ima bit.«

»Ćaće, ja sam na svaku ruku razmišlja' u svojoj glavi. Znate, da je Bepo Lukrin opet posla' deset lira iz Amerike. Za tri godišća više od dvi stotine. I piše, da mu je još ostalo.«

»A — Bepo !« klikne Mate s nekim olakšanjem. Odahnuo je, jer vidi, da će se voditi razgovor o svagdanjim stvarima. »Drago mi je. Najzad, kod kuće bi dangubi' i ne bi se iskopa' iz dugova. Ovako, kako vidim, iskopat će se, i za godinu, dvi imat ćemo vridna čovika više.«

»Doista, teško je maknut se u nas,« nastavlja Ivan nekako nahvalice. »Zemlja ne daje — ča rodi, to opet projde u ništa. Samo na vinograde kakve su bolesti pale nečuvene ! I polivaj, i maži, i praši, i

čisti, a rod, ča dalje, sve manji. Gore od godine do godine.«

»To ti je tako,« odgovara otac; — »ča je koje stablo korisnije, to više bolesti na nj nasrće. I na ljude su došle nove bolesti, kojima pri ni' bilo glasa. Zašto ? Jer i ljudi su sve slabiji. Ali zato se ne možemo ni tužit. Urodi manje, istina je, ali se zato ne zaraze čitave konobe, kao u staro doba ča je znalo bit. I s cinama se dade još izać kako tako, i ako su manje. Pa i u današnje doba ne će valjan čovik umrit od gladi.«

Mate i ne sluti, kakove grane podsijeca pod sinovom nogom. Na drvetu svoje odluke ostao je, tako rekavši, u uzduhu, bez uporišta. Počeo se ljuljati, skanjivati, — ali pogled mu pade na Baricu. Dođu mu na um njeni prijekori, cmizdrenje, plač i uzdisanje. Ohrabri se iznova.

»A ja bi, ćaće, hti' isto ić — pogledat ča je to tamo, u toj Americi.«

Odahnuo je. Odvalio mu se velik teret sa srca. Sam se sada čudi, gdje je smogao toliko srčanosti.

»Ti ?« klikne Mate, izvadivši lulicu iz usta i iskolačivši oči na nj. »Otkud si to uze', moj sinko ?« I zaklima glavom od čuda. Pogleda ga kradomice s ove i s one, kao u nesigurnosti, je li to doista onaj njegov Ivan, za kojega je često mislio, da se Preturska krv u njemu razvodnila. Gledao ga je od djetinjstva uvijek onakvoga neznatna, malena gdje se čak gubio svojom osrednjošću među drugim mladićima. Zna, da se ne bi možda ni oženio, da ga nije splela Barica. Ali ona, častohlepna, poduzetna, bacila je bila oko na neznatnoga Ivana, jer je bio iz Preturove kuće, gdje ima svega dosta. »Ča mi govoriš ? Svojoj bi se smrti pri ponada', nego tome !«

»Pa vidite, ćaće, idu i drugi, koji nisu nikad pomislili. Svak gleda, gdi će mu bit lašnje. Zašto, rekoh, ne bih i ja ?«

»Ali to je razlika: ti i drugi !« klikne Mate. »Nimaju ča jist, nimaju na čemu radit, oli ih je

puna kuća; ti nek idu, neka kušaju. Ali ti, jedinac, danas sutra domaćin! Kako ćeš ostavit ovdi svoje žulje, žulje svoga oca? Nepromišljeno, ni ove, ni one, u vitar. Ne, sinko, tvoja je Amerika ovdi, da ostaneš ovdi.«

Ivan već nema šta odgovoriti. Što je znao, izrekao je, i sad ga uhvati gnjev na svoju nemoć, slabost. Ćuti, da je pod višom snagom, zaludu mu se bacati, trzati: viša snaga drži ga tvrdo, neumoljivo.

»I vi ste u mladosti isto bili u svitu. I vi ste htili kušat,« reče nekako na silu i odmah protrne od straha, šta je to smio reći ocu.

Stari se samo osmijehne prijezirno; ljutnja sinovlja ne uvrijedi ga, niti se ga dotakne.

»Sa mnom — to je bila druga stvar«, odgovara mirnim glasom. »Ja sam mora', jer otac ni' sagradi kuće i ni' usadi' vinograda, koliko bi nama trojici braće bilo dosta. I onda, kad sam iša' iz doma, to nemoj zaboravit, — nisam ima' ni žene ni dice. Bi' sam slobodan ka' ptica; ali i u toj slobodi uvik mi je stala prid očima, vidiš, ova dolina, ova stara kućica: nepristano je živila u meni nada, da ću posli lutanja sist ovdi, pustit korenje, osigurat sebe i svoju dicu, da ne budu usilovana bludit po tuđem svitu, kako sam bi' usilovan ja. Tu sam svrhu ipak postiga' — do tebe je, hoćeš li moć održat i podić svoju baštinu i umnožit ju za svoje potomstvo. To je tvoja Amerika; držat se motike, odgajat sinove za dobre, vridne težake. Jer tko će ih vodit i učit, kad im otac bude priko mora? Tko će ti upravljati ženom, koju i ti sam jedva držiš na uzdi? Ne, ni govorit nemoj o tomu...« presiječe se Mate u svojoj revnosti. Vidio je sina svladana, potlačena okolnostima, pritisnuta dokazima očevim, i probudi se u njemu sažaljenje. »Ja se ne protivim nikad stvari razumnoj«, doda kao za razjašnjenje svojega revnovanja. »Ali ova ti, sinko, nima ni glave ni pete. Najbolje je zakopat ju za vike vikov. Misto u Ameriku poć ćemo sutra po-

gledat pod Kopiču Glavu, ča čini peronospora«, priklopi sa smiješkom.

Ivan razabere, da je podlegao. Gdje bi se on jadan s ocem — s tim čovjekom, kojega se najvećma bojao od malena! Sagne glavu, otešćalu od briga a osobito od glavne brige: kako će dati račun od današnjega sukoba pred Baricom? Kakov će joj se prikazati? Njoj, koja mu sveudilj leti glavi, da je sluga, gori od sluge u ovoj kući...

Otac vidi dobro njegove muke; sluti, šta se događa i čiji je to nauk. Odluči se, da će pristupiti k stvari, »a kad smo već jednom u tom kolu,« misli, doigraćemo do kraja.«

»Sad mi reci, Ivane, kako si doša' na takvu misal?« javi se za čas. »Takve misli ne rode se u tvojoj glavi. Ti sam razumiš, da se nimamo ča bojat ni glada, ni siromaštva. I najidemo se, i napijemo se, i priteče nam za prodaju. Otkud dakle ta tvoja namisal?«

Sin ne može riječi proustiti. Pod očevim pogledom osjeća kao da je izložen na sramotni stup. Čini mu se, da to živo, pronicavo oko vidi u dubinu, u zakutke srca, i čita u njima svu tu nevolju, pod kojom se savija od toliko vremena; da mjeri svu nemoć, podložnost, slaboću, zbog koje je postao igračka častohlepne žene.

Stari ćuti, u čemu je njegov sin, shvaća potpuno njegovo stanje i gleda na nj prezirno.

»Ti mučiš i imaš pravo. Ča ćemo govorit? Znam i ovako sve — moguće više, nego misliš. Tebe tira iz doma nesložnost ženska. Znam ja to. Neprijazan, neljubav, koja ne želi dobra, ni sebi ni drugima; koja broji svaku žlicu ča nosiš k ustima. Grih, kojega u nas dosad ni' bilo, koji se uvuka' u kuću i hti' bi se u njoj raširit. Ona te nagovara, napunja ti uši, okreće, — znam, ja dobro, tvoja žena!«

Ivan obori još niže glavu. Oštre riječi očeve padaju na nju poput čekića. Gudi mu u njoj i šumi, kao pod vodopadom, — osjeća slabost i osjeća

himbu, koja je otrovala iskren odnošaj k ocu. Na čelo mu izbiše kaplje znoja i lice mu gori od sramote.

»Ča si ukloni' oči i obisi' glavu ?« uzrujava se otac već u srdžbi, nad takvim prizorom, za koji se sam počinje sramovati. »Ja se sam sramujem, kad te vidim ovako! Gori glavu! Gledaj svakome slobodno u oči. Bori se junački protiv griha i —«

Ivan je digao glavu, gleda uplašeno, šta će to još izaći. »Izvuci se ispod tujega jarma i budi sam sebi gospodar«, priklopi otac odrešito. »Ženu ni' slobodno slušat u svačemu. A osobito kad ih priuzme nenavidost.«

»Ja, ćaće, ne slušam žene!« javi se Ivan uvrijeđen i ujedno sretan, što se imao za što uvrijediti. »Mene žena nije putila niti me puti. Ali znate sami: mati je progoni.«

»To je istina«, potvrdi Mate. »Zato sam je i pokara'.«

Ivana to ohrabri.

»Meni je već dodijalo to vičnje zagrizanje! — vikne odjednoč i osjeti, da mu pada sa srca teret, koji ga je gušio toliko vremena. »Ča ti koristi da se možeš najist i napit do sita, kad ti duši nima pokoja ? A kako će imati pokoja, kad vidiš, kad čuješ, ča se čini između njih? I kad bi se hti' radovat, dojde jedna, dojde druga, razbijaju ti glavu nepristano tužbama i ogovaranjem. Kako ne bi dodijalo ? Kako ne bi zaželi' mira, makar daleko od svojih ?«

»A!« klikne otac s nekim zadovoljstvom, što čuje već jednom ipak iskrenu riječ i razumnu, »na dobrom smo putu, ne boj se! Vidim i ja, da ne idemo dobro. Tu triba, sinko, ispravljat. Zlo iščupat i s korenom — bez milosti! Ali ispravak nam ne može doć iz Amerike! Ne — ni zatvarat oči, ni uklanjat se sukobima, kako smo se uklanjali dosad. Zlo triba uhitit za roge, srčano, junački. Ženu triba vodit, učit, i ako triba, navraćat. Zabludi ona lako, kad je zaslipi nenavidost. Zato na posa', sinko! Ti na jednoj strani trudi se, ja na drugoj: lipim načinom, ča se da lipim načinom,

zlim isto, ako je potriba. Ako si ti gotov, evo mene. Ako ti ne ćeš, oli ne smiš, — e, opet evo mene sama. Kušat ću pomoć sam. Znam, ča mi je činit — ja sam gospodar, ja sam otac.«

Glasilo je to već malo kao prijetnja.

Bijedni Ivan osjeća se kao između dva kamena. Odavle otac i njegovi lijepi nauci, odanle žena, koja se umiljava, zagovara, mami i na posljetku plače. Stati na kraj, stati na kraj — to je lijepa stvar: ali gdje je način, gdje je mogućnost ? On sad vidi jasno, šta se snuje. Barica bi htjela preuzeti uzde, a mati ne da da joj se otmu iz ruke. Ali šta će mu pomoći, što sad vidi tako jasno, kad mu se kod Barice sve pomiješa, pomuti, i on opet ne će vidjeti ništa, nego metež, maglu, nesklad i više od svega toga njen pogled, koji ga podlaže i veže. Stati na kraj! Ali kako ? prevrće u svojoj glavi i, ne mogući u njoj svariti ništa valjano, gleda malodušno na oca.

»Vidimo, sinko, da ni svak za ženidbu«, kaže otac s prizvukom ruga. »Ženu treba vodit — a mnogi, misto da je vodi, da se sam vodit. Najposli i to ne bi bila nesrića, samo da vodi pravim putem! Ali žena! Slipac vodi slipca, kaže Sveto Pismo. Tako i ti, sinko. Priznajmo, ča je istina, svoji smo.«

Ivanu već ne dolazi na um, da se uvrijedi, ili da se protivi. Riječi očeve su i preistinite, ne može sam poricati.

Otac pokrije sinovlji poraz plaštem smilovanja i velikodušno ne obzire se na nj. Doda već sasvim veselo, dobrodušno:

»Dakle ostali smo na tome, da u Ameriku ne idemo. Ča ti kažeš na to ?«

»Ja pristajem.«

»E, tako. To smo svršili, i to je glavna stvar. Još se mi ne bojimo«, i oko usta preleti mu osmijeh, »pa ni onih tamo u suknji. Ča ti kažeš ?«

Ivan opet stoji u neprilici. Otac doveza:

»Moguće ću im i ja sam znat upravit. Pristaješ li, da ja sam počnem, ka' domaćin, ka' otac ?«

Ivanu je odlanulo: pristao je voljno. Sebe je izvukao iz okršaja, stoji na zdravoj strani. Šta zato, ako je priznao svoju nemoć ? Priznao ju je, najposlije, samo pred ocem. Zar bi to bila sramota pred čovjekom, kojemu se u svakom migu, u svakoj kretnji očituje spremnost, odlučnost ? On će sam najbolje urediti. Ta otac je, gospodar je. Ali prođu ga trnci, kad je otac ustao sa zidića i koračio slobodnim korakom k vratima. Zapeo mu je dah, kad ga vidi, kako je stao pred Baricom, koja sjedi na mjesečini i prede. Čekala je ondje posljedak dogovora između muža i svekra. Trgla se i ona, kad ga je onako iznenada vidjela pred sobom.

»A gdi je mater ?« pita Mate nevjestu.

»Bit će unutra, — možda su legli.«

»Idi, Barice, pogledaj ako nije legla, neka dođe k nam.«

»Moga' bi i Ivan«, javi se Barica, pogledavši na Matu okom tako poniznim, kakvoga Ivan u nje još nikad vidio nije.

»Da može Ivan, bi' bih odmah posla' Ivana«, odgovara Mate mirno. »Ali meni je stalo, da ideš baš ti.«

Nevjesta obori glavu i ne miče se.

»Dakle ne ćeš, reci bistro, hrvatski, pa će biti kraj.«

»Oni ne govore sa mnom.«

»Reci, da je ja zovem. Ništa drugo.«

Ali Barica se još uvijek ne miče. Ivanu se trzaju koljena, skočio bi, letio bi kao vihar, poslušao bi, samo da se već jednom svrši taj prizor, koji ga muči i tjera ga u groznicu. A ona dotle sjedi nepomično, skupivši usnice od otpora i ogorčenja.

»Barice, ja bih te ništo pita'«, počne Mate uvijek mirno još. Ivan je izvan sebe, što se otac tako miri. I Barica pogleda ga, iznenadivši se takome glasu. Očekivala je, da će planuti oluja. »Pita' bih te, koga ti hoćeš baš slušat ?« Ne dobivši odgovora, nastavi opet sasvim tiho: »Jer u Preturovoj porodici bi' je stari običaj, da je svak mora' nikoga

slušat'. A starih dobrih običaja ni mi ne ćemo zabacit. Ja, kao domaćin i otac, slušam svoje dužnosti. Ivan i njegova mater slušaju mene, a ti ? Ili zar možda misliš, da nimaš nikoga starijega nad sobom ?« Tu mu je već glas zadrhtao i obrve mu se u prijetnji sastavile. »U tom slučaju puno si se privarila. Kuća je moja i sve je moje: red je u nas takav, tko je u mojoj kući, slušat će mene. Poć ćeš odmah po mater !«

Jedan pogled, i Barica je razumjela, da se događaju kobne stvari. Ako ne posluhne, tko može znati, šta će s njome biti ? Nagovieštanje, da je kuća njegova, barem je jasno. Pade joj na um, samo onako letimice, ono dvoje nejačadi. Ako ona mora otići iz kuće, otići će i djeca, pa što će biti od njih onda ? A ako ostanu ovdje, mora se od njih odijeliti. Nije imala ni hrabrosti domisliti. Diže se i otvori vrata od svekrvine sobe. Za čas uđu obje u pridvorak.

»Mati su dobro čuli, da ih zovete, i čekali su«, izgovori Barica i glas joj je drhtao od ogorčenja.

»Ah — čekala je, hoćeš li joj progovoriti ?« izreče Mate ljubaznim glasom. »Je li tako, stara ? A sad je sve u redu. Ne ćemo ić na počinak s ljutinom u srcu. Razgovorit ćemo se, složno i pogodno, i zaspat ćemo mirnije. Je li tako, stara ?«

»Ja se nisam nikad protivila. Znaš najbolje, kakova sam bila i je li bilo kada ča meju nama.«

»Ja i ne govorim, da bi bilo kada ča meju nama«, odgovara Mate veselo i prijateljski. »Ako je ča bilo, to ne spada ovamo, to smo svršili već davno. Ali ja hoću jednom progovoriti o tome, ča je izmeju vas dvi'. Tako dalje bit ne može, i ne smi. Ja sve velju, da ćete vi to same meju sobom svršit: zato sam muča', čeka', nada' se. Ali vidim, da vam nikako ne ide. Ča ću ? Moram se ja umišat meju ženske, a vidi Bog i svit, da ni' drage volje, nego od nevolje. Ali s pomoću Božjom svršit ćemo i to u ljubavi i slozi.«

Pogleda na ženu i nevjestu. Stoje pred njim, kao optužene, odvraćena jedna od druge. U Barici kipi, rumen joj gori na licu, jer se morala prva poniziti. Gori joj u oku čudan plamen odlučnosti, da se više ponizivati ne da. Mate gleda na njih i smiješak mu igra oko usta, kad pomisli, da među ovim dvjema ima zavladati ljubav i sloga. I kao da je u njemu sumnja, kako će se svršiti ovaj prizor.

»Vi ste upućene jedna na drugu, vas dan zajedno ste u kući, u vašim je rukama sve, ča se steklo i nakupilo. Promislite se dobro, kakovo će bit kućanstvo, kad se vi budete grizle meju sobom. Kako će kuća rast i procvitat, ako vi, koje njome upravljate, ne ćete živit u slozi i ljubavi? Tako dabome sve mora nazadovati, ča smo mi u polju svojim žuljima stekli. Samo ni Ivan, ni ja ne damo rasipat, ča smo skupili teškom mukom. To ne damo. Volili bismo pridat kuću drugim rukama, nego vidit ovakovo gospodarenje. A mislite li, da to ne bismo mogli?« I Mate gleda oštro na Jeru, koja se već spremila da mu presiječe riječ i sad pod ovom prijetnjom stoji zapanjena. »Ne bi bilo lipo, da mora doć tuja ženska glava za domaćicu, gdje su dvi domaćice: ali bolje da se svit smije, nego da gledamo rasap naše kuće. Jeste li samo promislile kada vi, svekrva i nevista, kakav izgled dajete nevinoj dici? Ona u nejakom viku gledaju na vas, sve će zapamtit, ča vi činite, ča govorite: kakav će to nauk primit od vas? Ča će bit s njima, kad odrastu, kad bude triba u kući da zajedno živu, jedan drugome da popušća: kad budu imali dušu otrovanu vašom nenavidošću, svađom i nestrpljivošću. Ali se ne ćete sažaliti barem na njih, kad vas se već drugo ništa ne tiče?«

Jera počne uzdisati. Spominjanje djece dotače joj se srca. I nevjesta je pognula glavu i grudi joj se nadimlju. I kad je pogledala staroga, u očima joj zaigra suza zahvalnosti. Osjetila je iz njegovih riječi, iz izraza njegova lica svu ljubav, što je goji k njenoj djeci; on, za kojega je uvijek mislila, da na njenu djecu nikad ne misli.

Sam Mate, kad je svršio, bio je ganut; mjesto toga, da grdi, odmeknulo mu srce i zavladali su nježniji osjećaji.

»Dajte ruke i pomirite se«, dovrši tiho, glasom u kojemu je drhtalo uzbuđenje. »Zaboravite, ča je bilo, počnite sada nov život. Mir Božji neka zavlada u ovoj kući: mir i veselje i iskrenost. Dajte ruku, ako hoćete, da budemo svi srićni i zadovoljni.«

Ivan gleda na svoju ženu: divi se, kako joj je lice primilo izraz milote i nježnosti. Srce mu se gane ovom novom slikom; učini mu se, da Barica nije bila nikad tako lijepa. I Mate je milo pogleda i misli: »Dobra je, ima dobro srce. Pristupačna boljim nagnućima. Da je ima tko voditi.« No osjen mu preleti čelom. Uza nj stoji Ivan u svoj svojoj nemoći, nijem svjedok ovoga prizora. »Hoće li se kada osokoliti, stresti ovu slabost?«

Ali nije imao kad baviti se sinom, jer s nevjeste pogled mu oklizne na Jeru. Ni ona se nije mogla oteti ganuću, to je istina, ali ne vidi se na njoj spremnost za pomirbu. Mate gleda na nju oštro, i pod težinom toga pogleda ona obara oči i stište usnice.

Barici nije izmaklo, da je Mate na njenoj strani. Obuzme je radosno uzbuđenje, jer i muž oživljava pod njenim pomirnim raspoloženjem. Već se okrenula k svekrvi, da će joj pružiti ruku, kad li je Mate uhvati za nju i zadrži je.

»Vidim tvoju spravnost, Barice, — hvala ti, progovori joj svekar ljubazno. »Ti si prva progovorila materi, sad je na njoj red, da i ona popusti.«

Iz crnih očiju Barice obli ga sav žar zahvalnosti. Jera se prepade, da će izgubiti i da će na nju zagrmjeti gnjev muževlji.

»Ča se ne bih pomirila?« procijedi kroz zube. »Nisam se ni ljutila. Htila sam samo, da bude sve, kako je Bog naredi', i neka se vrši njegova volja.«

I pružiše si ruku nevjesta i svekrva. Mate je navlaš pregledao, da je stara podlegla samo krajnjoj prisiljenosti. Pomirba je dakle samo na oko. »I to je ništo«, zadovoljava se, »sada za silu, drugi put bit će s drage volje...«

»Eto tako! Koliko je triba bilo govorit! klikne. »Niste se poljubile, — ali danas ostavimo kraju.«

»To bi još trebalo!« mrgodi se Jera.

»Sad je sve odmah drugačije u kući!« vikne Mate. »Odmah ćemo veselije spat. Samo sad čuvajte taj sveti mir. Vidite, kako se teško zadobiva.« Najedamput, kao da mu nešto pade na um, klikne: »A znate li, da je do osam dana fijera?«

»Za istinu«, klikne Jera, »došla je brzo! Ali ne će bit vesela. Druge pute, koliko je znalo bit svita!«

»Nami mora bit vesela!« klikne Mate. »Moglo bi se divojkama pisat, da dojdu.«

Jeri sinu oči; muž je pogodio, šta joj treba. Vidjet će opet Matiju i Katicu, i ako samo dva tri dana, dok prođe svetkovina. Pogleda ga ushićeno.

»Neka piše Barica!« izlane Jera zaboravivši se i na licu razlije joj se crven od stida, što je nevjestu imenovala imenom.

»Drage volje, mama moja!« odgovara Barica.

»Tako, dobro. Na tomu smo ostali«, pristade Mate. »A sada dobru noć — kasno je.«

On ode naprijed, a, kad je za njim pošla Jera, osjeti na jedan put, da je netko drži oko vrata i na lice joj pada poljubac veseo i glasan. Oživjelo joj je srce pod njim barem na čas; što je bilo na njemu gorko, hladno, rasplinulo se.

»To vam dajem prida, mame moja, i za dobru noć.«

»Bog ti plati' dite moje!« reče stara i na oko joj skoči suza. Vrativši joj poljubac na usta, doda: »Dobra noć i tebi, i Bog u pomoć!«

GLAVA II.

FIJERA.

Dan uoči goda počele su se na našem trgu događati stvari, koje se događaju samo uoči goda. Mazge i muli, što ih je god u našem mjestu, putuju cestom, koja vodi iz Dolčina u mjesto. Donose sanduke s robom, tvrdo okovane gvožđem, s masivnim petljama i bravama. Donose svakojake letve, koce, daske, jarce i plahte, uopće sve, što treba za gradnju valjanih šatri. Za tom građom dolaze trgovci. Imućniji kašu na mazgama, siromašniji idu pješke, u jednoj im ruci šešir, u drugoj golema crvena marama za znoj. Naći ćeš među njima medičara, kolačara, čizmara, kožara, opančara, kotlara i sličnoga nenaselačkog puka. Na trgu se digao čitav tabor šatri, fantastička oblika, koje spominju vremena, kad su i naši praoci hodali ovako za svojim stadima. U luci dolčanskoj sjatio se čitav roj bracera i trabakula i manjih čamaca, na kojima su ovi nenaseoci prešli konao. Doprtili su se iz Primorja s ranim smokvama, Bošnjaci s ranim kruškama, Poljičani s krasnim trešnjama. Da, doveslao je čak odanle s druge strane Jadrana poduzetni Puljiz, preko mjere zamusan, — ne umiva se, kako znamo, nego o godišnjoj svetkovini, i to samo profil, — donio je na prodaju golemu puljišku kapulu, češnjak i hrpe zemljanih lonaca i tava. Ne fali ni pekar sa svojim čuvenim rafijolima, dalmatinskim gužvarama.

Pod gdjekojom šatrom već je i roba izložena. Ljudi je ogledaju iz daleka, kao skanjujući se, ostavljajući kupnju za sutra. Mnogi trgovci prostrli su plahtu na zemlju i razložili na nju svoju robu, samo onako pod vedrim nebom. Sjede na zemlji podvivši noge, pušeći iz kratke lule ili cigaretu.

U veče, kad je popustila vrućina kako tako i sunce ne pilji onako bezobzirno u oči, pošetali su izabrani mještani pod šatre. Gospoda se drže oko

glave mjesta, načelnika. Među njima ističe se divski lik općinskoga liječnika. Stupa poigravajući, kao da mu se noge miču na automatskom stroju, — pregledava živež a osobito voće. Ispituje, je li zdravo i zrelo. Gospođe su opet pribjegle pod okrilje šore Andrijane, koja, nemajući svoje djece, protežira sve naše gospođice, koje su za udaju i kojima je, to se već zna, stalo za takvu protekciju.

Već ovaj prethodni prijegled morao je mnogo obećavati. Načelnik je barem rasudio:

»Fijera će bit in ordine. Pripravite, dokture, igle i konca, a i melema!«

»Neka dođe, što ima doći«, odgovara liječnik, »ne ćemo biti nepripravni.« I popravi svoje sjajne naočari, kako mu je već u običaju, kad ga čeka kakav težak posao.

»A ča je s tom glazbom?« pita opet varoška glava zabrinuto. »Ča već ne gre?«

»Ne može doć tako brzo«, odgovara šor-Baldo treći ašešur općinski, predsjednik ukrasne komisije, uopće naš meštar elegancije, gladeći se rukom po bijelom prsluku i zabacivši kaputić, koji je u toj vrućini samo onako prebacio preko pleća. »Iz Svetoga Ipolita triba dobre dvi ure s meštralom, a danas ne puše meštral: triba zagrabit veslima. U ostalom dobro i je, da su okasnili. Ni' bilo koga poslat prid njih. Sva živina, eno ima s trgovcima dosta posla.«

»Ben!« pristaje načelnik. »Samo ih triba pristojno dočekat.«

»Nego kako!« potvrđuje šor Baldo. »Vino je gotovo, a Duje će ispeć dva brava.«

»E tako«, maše načelnik glavom, neka nas ne ogovaraju po Svetom Ipolitu. Znamo, kako su nezasitna ta čeljad! Ali ča ćemo? Bez glazbe je fijera dosadna i ni' fijera. Bidni narod odire se dan na dan; neka se bar o fijeri zabavi.«

Kod šor-Kuzme u konobi, ispražnjenoj još s proljeća, uredili su naši rezervisti i isluženi vojnici

kasarnu ili stražarnicu. Po kutovima prislonjene su puške najrazličnijih sistema a pred konobom postajkuju ili se vrzu amo tamo naši vojnici u mornarskoj odori. Zapovjednik zbora je šor Dinko, poručnik u pričuvi, od pješadije doduše, ali ipak mu se podvrgavaju mornari, koji se ponose svojom branžom. Časnik je časnik, i ako će biti od pješadije.

Vojnici, opazivši gospodu i uopće sve, što je glavnije u mjestu stali su na pozor i pozdravili.

Ali načelnik s pratnjom nije išao k njima, nego k šori Dori. Ona je prepustila svoju »dvoranu« mladeži za sutrašnji ples. Dvorana čitaonice veća je doduše i svečanija, ali u takav dan ne smije se upotrijebiti za ples, kad je vrlo potrebna za reprezentaciju. Mlada gospoda Niko, Đovani Ante i drugi upravo su u najboljem poslu. Zasukanih rukava, u bijelim hlačama, kako nosi mladež ljeti, pribijaju draperije u narodnim bojama, hrvatskim naime, i vijence, pletene od borovine i mrčike. Vješaju lustre i ogledala, uopće krase dvoranu. U pročelju sobe sja slika Ante Starčevića, pustinjaka, koji jedva da je bio kada glavom na plesu, ali ipak su ga ovamo postavili; može biti zato, jer je i on bio neoženjen čovjek. Tri ženice sa škafom varena luga čekaju, da se istare i pod, kad sve već bude gotovo.

»Lipo, krasno, gizdavo!« hvali šor Baldo. »Dekoracije nisu najgore. Samo da li se ovdi balat? Ča mislite, dokture?«

»A ča«, govori netko od gospode, »mladost se okrene i na vrhu igle.«

»Znam ja, znam i pridobro, hvala Bogu! I ja sam bi' mlad!« odgovara šor Baldo s osmijehom. »Ali sigurnost! A za sigurnost odgovorni smo mi!«

Doktor nadme usta, ogleda se ovamo onamo, ali ne nalazi ništa, čemu bi zabavio. Onda zatopta nogama, i pod, kaoti svaki pod, zaljulja se. Iz pivnice, gdje je improvizovana krčma za sutrašnju svetkovinu, javi se dreka:

»Ki se to vrag tamo baca ? Hoćeš da sa svom mobiljom sletiš u konobu ?«

»Ovo u ostalom nije moj referat«, ispričava se doktor, popravljajući naočari. »Ja nijesam graditelj«.

Šor Mene, aešur četvrti i pošljednji, bivši građevni poduzetnik, poćeše se za uhom i lupne nogama i on. Pod se opet samo zaljulja. Šor Mene raskorači se, poćeše se za uhom i razmišlja, šuteći značajno, kako to samo on zna. Ali kad izgovori riječ, ta već vrijedi svuda; svuda, osim u njegovoj vlastitoj kući. Sad šuti, promišlja to većma, što će njegova riječ odlučiti o plesu: hoće li, ne će li biti.

Mladići namiguju jedan na drugoga i smiješe se.

»A Boga ti, gospodaru«, javi se s vrata Medo, junak šore Dore, koji je navukao onoliko granja, »šta se mučiš i razbijaš glavicu, kad je sve u redu ? Možeš, evo, raditi, štagod hoćeš.« I to rekavši priklekne i đipi u vis, kao da igra čardaš. Pod se opet zaljulja kako treba. »Ne ćeš pasti, ne boj se. A pod takođe mora da učini svoje, — zaludu je.«

»Ne govori ludo«, javi se doktor.

»Junački govori, ka' pravi momak !« klikne šor Baldo.

»Pa onda«, priklopi šor Mene dobroćudno, »ako bi se tko boja', mogla bi se greda doli u konobi poduprit stupom. To se često tako radi.«

»A to ne, za Boga, gospodaru !« vikne opet Medo. »Ovako ti se ljulja sva po svojoj prirodi, jer ne može drukčije. Ali kad jednom podmetneš stup: ovaj će ti kraj poskakivati uzbrdo, a onaj nizbrdo. Možeš se pružiti kao ikada i razbiti nos, ili će ti greda odbiti komad zida.«

»I opet ne govori baš ludo«, osmijehne se doktor.

I načelnik klima glavom. Šor Mene zamislio se mudro nad dubokim zagonetkama fizike i šuti.

»Pravi čovik !« hvali Medu šor Baldo, tapkajući ga po plećima.

»Vidio sam ja takvih stvari dosta, gospodaru !« hvali se Medo ohrabren pohvalom tolike gospode.

»Ali šta koristi spominjati !« I pomače crvenu kapicu kao pečurku na zatiljak.

»To je istina«, nasmije se načelnik; kod vas u Vlasima imate na izbor dvorana, koridora, podova i konoba !«

»Pa opet živimo i zdravi smo. Evo !« Bubne se dva tri puta u prsa, da su zatutnjila. »Evo, reci ti, gospodaru, koji si od toga zanata«, okrene se doktoru, — »da li ovako zvoni kakvagod mješina !«

»Momak si, Medo, ka' dub !« pohvali ga liječnik.

»Bože daj i tebi zdravlje i blažena Gospa !«

Negdje pred samo veče dođu najzad i glazbari, i to veselo i bučno. Trublje i bubnjevi ječe po mjestu. S njima i za njima bosi derani i mještani stari i mladi, što ima noge, sve ide na trg. Čuo i stari, slijepi Mikula, da negdje nešta grmi i, sjedeći pred kućom, ispruži ruku, da nije počela kiša.

»Ne, ni' nevera: ma ništo jest. A može bit potres. Ča ćeš još doživit na ovome svitu, grišni čoviče ! A sve biži nikuda.«

Glazbare dočeka sam šor Baldo poletnim govorom, koji je doduše naučio bio, ali ga je na pošljetku ipak morao iz kape pročitati.

Došlo je i gostiju mnogo, iz okolnih i daljih mjesta i sela. Najviše, koji imaju ovdje rodbine, ili opet oni, koji su iz mjesta i stoje gdje drugdje. Svaki gleda bar jednom na godinu navratiti se u rodno mjesto: a kad bi bilo zgodnije, nego baš o proštenju, kad se brav vrti na ražnju ? Po ulicama i na trgu svuda tuđa lica, ili barem otuđena, rijetka — sve se to pozdravlja, stište ruke, grli se, ljubi.

Raspoloženje eto, kanoti o proštenju !

Kod Beraca pod Grabovikom sjede baš za večerom. Jera se okreće živo oko stola, poslužujući nasmijana, pasući oči na svojim djevojkama. Sustale su jadne: više od dva sata tresle su se na mazgama. U Dolčinama nije bilo danas lađe, morale su se iskrcati u drugoj luci, koja je dva sata od našega mjesta. Sam Ivan išao je pred njih i dotjerao

ih na mazgama bez ikakve nezgode, a to kod naših vratolomnih puteva nešto znači. A Barica kako se zasmijala! Nudi i časti zaove, kao da je ona domaćica. Jeri ne pada na um, da joj krati pravo domaćice: ta služi se njime za to, da što milije dočeka njene kćeri. A kakve su lijepe, kako li mile! Materino oko ne može ih se nagledati i nauživati. Obje su crnkaste, s lijepom, sjajnom kosom. I oči su im po materi, velike, crne, iz kojih gdjekad znade sinuti plamen. Matija je ozbiljna i u držanju i u pogledu. Čitavo biće diše zadovoljstvom, sve se nalazi u potpunom ravnotežju. Ona je svijesna, šta joj je cilj, koji put vodi k njemu — put prav, gladak, utrt: ona već ima na koga misliti, uz koga pripeti sve nade, sva očekivanja.

Mlađa Katica, gleda na svijet još plahovito, njeno je biće neustaljeno, u pogledima i kretnjama nemir i čudno talasanje, koje se ne da unaprijed pogoditi ni dostići, koje motrioca iznenađuje u času i time samim veže. U njenoj duši ništa još nije dovršeno, nego vlada u njoj napetost, očekivanje nečega nepoznata, velika i čudna...

Jera ih razgovara, obasipa ljubavlju. Oči joj svijetle i od radosti, i ponosa i zadovoljstva. I glas joj je nježan, nema u njemu ni traga hrapavosti, koja ga često preuzima, kad je imala reći što Barici. Matija uzima na tanjir domaćega zelja, tečno pripravljena s uljem, čistim poput zlata. Jede tečno i neprisiljeno, vidi se, da joj je u tuđemu svijetu odavna nedostajalo ovo domaće, svagdanje jelo, na kom je tako rekavši odrasla. Samo što je sjahala, odmah je pošla u vrtove i pregledala, jesu li gredice u redu, kako su bile, dok je ona bila doma i redila i pljela. Katica ne. Ona uzima na tanjir malo, jede premizgujući i skanjuje se nekako, kao da se boji, da se ne pristoji, što radi. Prći nos i nad starovjerskim suđem, koje je ukrašeno cvijećem i paomama.

»Ovaki pijati već se nigdi na svitu ne vide«, primijeti konačno. »Mi imamo sasvim bile, samo je zlatan pasac oko ruba.«

»Ah, dite moje«, klikne Jera, »mi smo siromašni, gdi bi mi!«

I potajno joj se otme uzdah. Možda se i zasramila, što djevojke mora častiti iz takvoga suđa.

»Ne gledaj ti nikad, kakav je pijat!« umiješa se otac. Nije glavno, kakov je, nego ča je na njemu. Vidi' sam ja i gladnu oholiju. Za večeru jedna srdjela, a pijat od porculana! Lipe mi časti!«

Katica stisne usnice i neznatno trgne glavu, kao na otpor. Raširila je nabore svoje žute pregače s velikim cvjetovima i gladi ih. Treba priznati, pristaje joj ta pregača, jer očiju ne može odvojiti od nje. Kakvi su to opet nazori starovjerski, kakve dosadne nauke! Zar da ih opet sluša od oca, dok je ovdje, pod Grabovikom, gdje ne vidiš ni ptice leteće! A tko bi to izdržao? Ona bogme ne će, koja ide svako veče na obalu, gdje vrvi čitav grad, sluša glazbu, baca poglede, često značajne i izazovne, omamljuje se, zabavlja, ne pripušta sebi brige ni za danas, ni za sutra, nastoji uživati, što pruža čas. A ovdje, za Božjim leđima, kako je to sve trijezno, svagdanje, otrcano i teško. Teško, kao težačka motika, kao onaj krvoznojni rad o gladovanju i žeđi na sunčanoj pripeci.

Mate gleda svoje najmlađe dijete s većom nježnošću, nego drugu, solidnu Matiju. Njene nazore nezrele, neispečene, prima s obzirnim smiješkom. Oštrini glasa i pogleda ni traga, kad se k njoj obrati. Samo na cifranje, pregačice, uvojke oko čela gleda s nepovjerenjem i težačkim prijezirom.

Po večeri ostali su svi za stolom. Barica sprema suđe hitro, samo da može što prije sjesti u taj krug, gdje je stari kolovođa. Zapalio je svoju lulu, naslonio se udobno u stolici na tri noge s naslonom na luk, koja mu rabi samo u svečanim zgodama.

»E, a sad pripovidajte, dico!« reče veselo, »ča je i kako vam je tamo.«

»Meni je vele dobro, ćaće«, odgovara Katica, »Posla malo, a u godinu i po dana dobila sam dvi haljine. Jednu ćete vidit sutra. Prvi put sam je

imala na Duhove. Bit će sigurno zgužvane; tribat će ih izgladit šuprešom. Oko vrata su bili mrlići. Meni vrlo pristaju. A ovaj križić darovala mi je gospoja ovoga Božića.«

Za crnu vrvcu izvuče zlatan, a možda samo i pozlaćen križić. S križićem zajedno zabijeli se njeno mlado grlo, krasno, oblo, na kojemu probija nježno svijetlo pletivo žila. Stara Jera opazi čipke, kojima je košulja oko grla obrubljena. Ihnula je, oči joj sjaju i među tvrdim nespretnim prstima razvlači i pregledava nježnu tkaninu.

»Za moja doba to se ni' nosilo«, reče s dopadanjem. »Lipo si obučena.«

»Ovake imam još dvije košulje i dvi brnjice«, hvali se kći, pocrvenivši od radosti. »A ovo je još prsten«, pokazuje materi prst, okrećući ga prema svjetlosti, da je kamen zaigrao duginim bojama.

»Dijamantin!« klikne mati ushićena.

»Sta' je blizu dijamantina«, nabaci se Matija s posmijehom na licu.

Dosadilo joj je već to hvalisanje sestrino. Nehotice osjeća se ponižena pred njom, pred ovim smjelim zaletom u gospodski život.

»Pa ča!« klikne Katica. »Samo nek je lip. Je li, kakov je, mame?« I obrtala ga je prema svjetlosti, da je opet sinuo bojama pred očima materinim.

»Sja se ka' onaj, ča ga nosi šor kurat, kad govori na blagdan misu. Lip je, milina ga je vidit.«

»To su skoro sve darovi,« doda Katica ponosito, bacivši glavu. »Dolazi k nama mnogo gostiju, pa svaki daruje, kad odlazi.«

»A Matija, ča ti?«

»Ja ne bacam novce za paradu«, odgovara ona samosvijesno, šibajući na sestru. »Imam ništo robe, a staklariju ne ću da višam o sebi. Novce mi je uloži' gospodar u banku. Dobro će nam doć.«

»To je već pametna rič, jest, vire mi!« potvrđuje stari s oduševljenjem. »Tako sam i ja nikad, Štednja je prva kripost domaćice. Triba se obuć

ne prigovaram, Bože sačuvaj! Ali staklarija, zrcala, krpe: to je tašćina. Ludi će povirovat, istina je, ali koja ti je korist od toga? A mudri će ti se smijat.«

Lice Katičino natmuri se, na oči joj naviru suze. »Ne trpi me«, grize se sama u sebi. »Vidim, da ne mari za me, ni malo.«

»I ja tako mislim!« klikne Matija živo i oči joj sinu nutarnjim zadovoljstvom. »Parada se lako otrca, izdere, a skrinja ostane na kraju prazna.« Zatim doda glasom tišim, nekako tajanstvenim: »A ča će mi parada? Ja je ne tribam. Ja već imam mladoga.«

»Nego ča još!« zaprepasti se mati. »Mladoga! A kako to, ćerce moja, kad mi ne znamo ništa?«

»Nije spomenu' ništa do juče, moguće se skanjiva'« odgovara ona, a oči joj se iskre. »Ali dava' mi je znat onako i natuca'. Tek kad sam rekla, da idem doma, na fijeru, to ga je ganulo. Moguće se i pripa', da će mi se doma namiriti druga sreća. Tako mi je da' rič.«

»Ča mi ne kažeš!« čudi se mati, gotovo prestrašena. »A tko je on — je li onako vridan?«

»Pa čovik je onako prikladan, ništa se o njemu ne zna. I gospodi je drag. I radnik je vridan.«

»Zidar, hahaha!« prasne Katica u smijeh, da se morala nasloniti na zid. »Zidar je, mame moja. Brke ima ka' vatra i pićugav je.«

Nije izmaklo nikome, da se u tome smijehu javlja ne samo veselost i obijest, nego, možda, i malo zavisti. Nije to izmaklo napose ocu.

»Zato još more bit čovik vridan i dobar,« izgovori ozbiljno i ošine je okom, da joj se smijeh odmah smrzao na ustima.

Zacrvenila se i za ovaj ukor, a jamačno još većma zato, što se nitko njenoj primjedbi nije nasmijao.

»A meni je drag!« reče Matija ponosno. »Zato ništa, ča je bi' zidar. Sad je palir i ima u gradu vrtal i kućicu.«

»To bi već bilo ništo«, primijeti otac tihim, mirnim glasom. »Ali to još ni' sve. Treba ga najpri poznat. Jer brza poznanstva nisu dobra. Zato promisli najpri dobro. Matija moja. Takva srića more ti se pružit i ovdi, a dom je dom, ćerce moja. Znamo ljude od malena, možemo pri nać, ča je u kome. Drugome ne daj da se miša u tvoje stvari, ni gospoji, jer ti ćeš s njime živit, a ne ona, ako pojdeš za njega.«

Matija sagne glavu pod dojmom očevih riječi. Promišlja doista tu svoju sreću. E, zaludu je, lijep nije, ni izdaleka! Ali pogled mu je mio i oči tako iskrene! Ne, nije moguće, nema u njega prijevare. O svakoj stvari govori tako ozbiljno, mudro; k njoj osjeća pravu sklonost. Svaka riječ, svaki pogled, sve što radi, odaje duboku iskrenu ljubav. Zašto bi ga prezrela, kad bi je i tako srce zaboljelo, i ne bi našla više nigdje mira? I onda, — ta odrasla je tu kod kuće, procvala pred njihovim očima: pa je li se našao jedan, koji bi pogledao na nju od srca, rekao joj kada riječcu, pri kojoj bi joj srce zakucalo? Ne, prolazili su pored nje, ni jedan se nije obazreo na nju. A što nije bogat! I gospođa kaže da ima svoj zanat, a to vrijedi uvijek koliko imanje. Samo neka ne bude rasipnik, — a on je doista štedljiv. K tome je čovjek ozbiljan, koji što izgovori, to govori iz uvjerenja, a ne samo onako u vjetar.

Mate sluti, u čiju korist izlaze sva promišljanja kćerina. Objesio je glavu; proleti mu njome misao, da će se opet jedna grana očehnuti od porodičnoga stabla. »Ostavljaju gnizdo, jedno po jedno, ostavljaju. Najposli ostat ćemo sami, kao smokva u polju okresanih grana.« Na srce mu se svali teška slutnja samoće, koja svakome pada u dio u posljednjem času, i kad ga okružuje vijenac porodice. Ta svakoga čeka na samome kraju rastanak, potpuna osamljenost, gdje sve se, i najčvršće veze kidaju. Svatko ima svoj put odmjeren za se, kojim mora protrčati.

Ali Baricu obradova vijest Matijina. U kući će biti opet jedna manje. Čini joj se i ljepša i milija, nego je bila malo čas. Prije se morala siliti na veselost, sad je njena radost iskrena. I kad joj je Matija htjela pomoći kod spremanja, reče joj srdačno: »Ah, hvala, hvala, nemoj se trudit, i onako si umorna.«

»Pa ča«, dovrši otac, »triba se dobro promislit. I ja bih ga hti' pri vidit.«

»Bez toga se i onako ne bi moglo«, reče Marija. »I on bi drage volje doša' ovamo da ga poznate.«

»A poznat ga je dosta lako«, umiješa se Katica. »Vlasi mu gore, — vidiš ga na puškomet.«

»Ta čuli smo već jednom, kakve ima vlasi,« reče otac. »Ni triba ponavljat. Osim toga upamti još, da je i lipota cvit, koji najlašnje vene. Ali to su stvari, koje ti ne utuviš drage volje u svoju glavu. Misto toga, kako vidim, obuzela te taščina: parade, hvalisanje, zabliščivanje drugih. A i tvoji gospodari nisu mi dragi, jer te ne svituju. Oli je glava prazna i ništa ne može ulist u nju: u jednu rič, nemoj se uzdizat, ćerce! I tikva pliva na vodi, jer je iznutra prazna. To upamti!«

Riječi su bile krke, a glas očev oštar, ukoran. Katici naviru suze na oči i u grlu kao da je guši. Zabolje ju najvećma, što su lekciju čuli i drugi i možda joj se obradovali, osobito Matija. Ne bi za sav svijet digla oči u vis; čini joj se, da bi propala u zemlju od stida.

Jeru još većma uvrijedi bezobzirnost muževa. Probudi se u njoj otpor, — bila bi skočila braniti svoje dijete, kojemu se čini takova krivica. Ali nije moguće protiviti se — valja prignuti šiju. Ali ne može se ipak uzdržati, da ne pristupi kćeri i ne pogladi je po glavi, po onoj vranoj kosi, iz koje kao da vrcaju iskre prema svjetlosti.

»Kad otac kara i popravlja, mati ne smi' gladit!« reče Mato oštro. »Doli tu ruku!«

Mati otrgne ruku i uzmakne skromno, pogledavši sa strane plaho, da li se nije naljutio muž.

Ali na njemu nije vidjeti ni najmanjega traga gnjeva. Prije gleda prijazno i milo na svoju razdraženu kćercu. Ali i njoj u srce malo pomalo ulazi neki osjećaj sigurnosti, i ako neprijazne, tvrde i oštre. Sigurnost, da je pod višom moću, koja vlada zapovijeda, vodi, i to neumoljivo, ali opet štiti i čuva. Uđe joj opet u dušu poslušnost toj vlasti, odanost i bezuvjetno povjerenje; osjeća se, kao za pređašnjih vremena, dok je još bila dijete. Stare veze opet se vežu i učvršćuju, i njoj je jasno, da je ovo njen jedini svijet. Prostrane sobe u gradu, u kojima vlada njena mlada gospođa, većma pouzdanik nego gospodarica; elegantno pokućstvo, sav taj svijet prepunjen mirisom viših čežnja i poleta, pao je u pozadinu, kao da ga i nema; čini joj se, da je to sve bila bajka, čarovan san.

Da, tu je sve drukčije, trijezno, surovo, — ali ipak je tu sigurno, čvrsto tlo pod nogama. Nije moguće zapeti, popuznuti, jer je sve tako prosto i jasno i ako malo jednoliko. Ovdje vlada on, moćan i čvrst, kao da je od kamena otesan, ogorjela hrapava lica, kojemu jaki nos dodaje oštrine i neumoljivosti. Ali zato je ipak tu tako toplo, milo, povjerljivo; nehotice osjeća opet, da nije sama, ostavljeno siroče, koje luta, nego dijete, nad kojim bdije brižno oko oca, i koje brani njegova jaka ruka.

»E, dico, ajdemo spat!« reče najzad Mate odlažući lulu.

Matija pozdravi svojim krotkim osmijehom sve zajedno i iščezne u kući. Odlanulo joj je, otkako je ovdje; čini joj se, kako je otišla od kuće, da nikad nije bila tako zadovoljna. Katica za njom, još uvijek postiđena, ponižena težinom očeve osobnosti. U tome, kad je prolazila kraj njega, osjeti na svojoj glavi njegovu tvrdu tešku ruku. Druga ruka, također tvrda i široka, pogladi je po mekom licu i pritisne k snažnim prsima. Katica se baci na ta prsa strastveno, nešto se u njoj razdriješi, padoše neke pregrade, i duša pliva u bla

ženstvu. Suze joj skočiše na oči i ona zaplaka od sreće na prsima očevim.

»Dobra ti noć, moja!« reče joj vruće, iz čega je razumjela, da je ona još uvijek njegova najmlađa maza, kako je uvijek bila.

Pogleda mu u oči odano, ogrijana osjećajem djetinje ljubavi, i pritisne mu na lice, obraslo oštrim strništem, poljubac vruć, veseo.

I kad je pošla na počinak, osjeti i ona jasno i određeno, da se ovako liježe samo pod roditeljskim krovom; sve je ostalo dim i obmana.

Na trgu već prije osam sati u jutro, provrvi svijet. Trgovci razložili svoju robu, a svijet je ogleda i kupuje. Jata djece vrve sa sviralama, zvrkovima i harmonikama. Ustavljaju se samo oko kotarica s voćem; ako ništa drugo, barem gledaju rane kruške i velike smokve i gutaju slinu. Muškarci, bili oženjeni ili neoženjeni, zakitili su se bez iznimke, najviše karamfilom. Jedni su ga zatakli za uho, po starom običaju, drugi, koji su vidjeli komad svijeta i služili u vojništvu, utakli su ga u zapučak.

Zazvoni na malu misu i odmah zatim prođe i kurat, naš dobri don Roko trgom. U reverendi je, na prstu sjaje mu se znak župnika, prsten s dijamantom. Svijet ga pozdravlja sa svih strana, tako, da ne stiže skidati svoj sjajni četverougli klobuk. U licu čita mu se svečano raspoloženje i iskrena radost, kao da ga je našla neka sreća.

Za kuratom grne svijet k crkvi, tako, da je trg ostao gotovo prazan. K maloj misi idu ponajviše bolji ljudi iz mjesta, tako zvana gospoda; puk ide na veliku misu. No danas na ovakav blagdan gospoda će ići na veliku. Zaludu je, treba se i prikazati pred stranim svijetom, i ako to stoji žrtve. Nije doista užitak stajati gotovo dva sata u prepunoj crkvi, i to ponajviše na nogama ili klečati. Ali kako smo spomenuli, gdjekad treba i žrtve prinositi, to većma, što to ne biva nego malo puta u godini.

Kada se mala misa odslužila, na trgu je već prigrijalo. Osjeni su znatno okračali, sunce je odskočilo visoko nad glave. E, ljetni dan u Dalmaciji: a to već znači nešto! Nigdje ni oblačka, tišina je u prirodi potpuna, čak mrtva. Drugih dana u ovaj sat svatko nastoji, da se povuče u kuću, kapci od sunčane strane zatvaraju se. Pošten čovjek svlači kaput, odbacuje ovratnik i kravatu i odmara se u hladu. Samo što se Dunčo, pas šor Ronin, još igra na ugrijanoj cesti isplazivši jezik, kao da se ruga vrućemu suncu, a mjesni liječnik, koji, ako nije počeo vizite odmah u pet u jutro trči na magarcu negdje još na gornjem kraju mjesta, ili nabada po brdima. Gospođe, bile šore ili šinjorine, u takav dan i ne izlaze iz negližea, osim, ako čekaju ili misle izvršiti kakovu nuždan posjet.

Ali danas je drukčije! Načelnik s ašešurima čeka pred općinom, na pročelju koje prigrađen je nizak zidić, koji služi za klupu. Ugodno se na njem sjedi, do jedanaeste ostaje u hladu. Tu sjede gradska gospoda u paradi, savijaju i puše cigaretu za cigaretom, kao za plaću. Na općinskoj kući vije se trobojnica, druga isto takova na Čitaonici. Zastave viju se i na privatnim kućama, na ponekoj i rodoljubni natpis: »Živjela Hrvatska!« Osim toga s prozora i doksata vise draperije u narodnim bojama. Da, i na kusom tornju, na samom gromobranu, visi trobojka. Pročelje crkve zakićeno je cvijećem u pitarima i limenim posudama. Pred samom crkvom ima visoka katarka, na koju su izvukli crkveni stijeg sa slikom Naše Gospe, odvjetnice grada. Djelatnikom služi ta katarka našoj mladeži za olimpijsko natjecanje. Koji su jači, uspužu na nju sve do vrha i odanle plaze jezik na našega čauša, koji sad svijesno koraca u paradnoj odori sa srebrnim gajtanima i sa sabljom, o kojoj visi kićanka u narodnim bojama.

Glavar mjesni, rondari i pred njima harambaša, lugari i poljari sa svojim značkama, sve je to došlo i pregledava pomnjivo, jesu li ulice, kako valja,

pometene, bijelim pijeskom nasute, jesu li dvorišta očišćena, osobito ona, kuda ima proći velika procesija.

Na trgu opet je sav kajmak našega društva i s brojnim gostima. Razgovaraju se, šeću pred šatrama u oblaku prašine. Izašli su salonski kaputi iz skrinja, gdje su počivali, posipani praškom buhača protiv napadaja moljaca, izašli su i stari i novi cilindri i tvrdi šeširi, kojih inače nitko ne nosi. Načelnikov cilindar je sasvim nov, moderan, a od ašešura ima ga jedini šor Baldo, istina, malo u pohabanu stanju.

Izašla je iz svoje gizdave kuće s bijelim kapcima i naša šora Andrijana. Ide poskočnim korakom, nadižući suknju, ispod koje proviruju crne arabeske na crvenoj izazovnoj podsuknjici. Oko nje vrve naše gospođice, kao pilići oko kvočke. Oponašaju je u svemu: u skakutavom hodu, kroju haljina a nada sve u prkelanju šušljavoga mletačkog dijalekta. Ovdje ondje stane jato pred kojom šatrom. Ali najdulje pred onom, koja je krcata ženskih tričarija. To su i toaletne misterije u svakojakim kutijama i teglama, i lepeze svakojake vrsti. Nad svime se raskrililа golema lepeza pod svodom šatre. Na joj je gondola s duždevom palačom u Mlecima, a u modrini mora ispod same gondole slika Umberta s golemim brčinama i uza nj krasno lice kraljice Margarite.

Kojoj li će odista dopast, da je znat?! Razbija glavicu ne jedna od tih motrilica i srce glasnije tuče u slatkim slutnjama.

Kad se karvan dovoljno približio općinskoj kući, dostojanstvenici se podignu i idu čestitati šori Andrijani obveznim: »Za mnogo lita!« a neki i: „Per molti anni!« Iskustvo uči, da svako ovakovo gnijezdo, kao što je naše mjesto, mora imati svoj idol, kojemu diže oltare, kojemu se klanja i kadi mu. Takav idol je u nas šora Andrijana. Za kakove zasluge i za kakova svojstva, to zna samo mili Bog. Ali općenito je priznata kao takva. Samo je

šor Mene, filosof, ne pripoznaje. I sad se pretvara, kao da je ne vidi.

»Ići ću ti baš, naduvena paunice!« mrmlja pod nos, ostavši sam na zidiću. »A otac joj je prodava' kapulu.«

Treba znati, da je imao bio s njome parnicu radi jednoga vinograda, u koji mu je udovica napustila vodu, i koju je parnicu srećno izgubio.

Kod trećega zvona sve nagrne jednom gomilom pred crkvu. Samo inteligencija još stoji na trgu, a dostojanstvenici protežu se pred općinom. Šora Andrijana i sa svojom pratnjom iščezla je međutim u nutrinji crkve.

»A gdi je dotur?« pita načelnik. »Skoči k njemu, nek ide!« zapovijeda čaušu. A u duši misli: »Prži se i ti, kad se ja moram pržiti.«

Doktor je međutim povirio nekoliko puta kroz prozor, i sve u nadi, da će možda ugledati negdje pod murvom mazgu sa šarenim pokrovcem na samaru. To je već običaj, da seljak sa sela najvoli dolaziti po liječnika u nedjelju, ili u kakav veliki blagdan. Ali danas ne vidi nigdje ništa takovo. Vide se samo župnikove rasedlane mazge, gdje se pasu i valjaju u prostranom župnikovu vrtu.

»E pa hajdemo, kad je već tako!« misli s resignacijom oprašujući svilenom maramicom svoj klak, u kojem je bio na vjenčanju i s kojim će ga, po svoj prilici, i sahraniti.

»Čudim se, kako vas nisu istirali kamo u sela!« progovara mu načelnik s lukavim osmijehom.

»Doista«, potvrđuje liječnik. »I ja sam se već bojao.«

I osmijehnu se, dobro razumijući jedan drugoga.

»L i b e r i p e n š a t o r i!« grdi ih u duši šor Mene, kojemu kao dobru psihologu, nijesu umakli njihovi smiješci. »Da, liberalci, ako ne čak: framašuni. Ne bi vas vidjeli ni na maloj a još manje na velikoj, da nijeste u k a r i c i.«

Opet prolazi kurat preko trga u crkvu. Već nije sam, nego je čitava četa bliže i dalje gospode braće s njime. Jedan od njih, onaj visoki, jaki došao je da misi; glas mu je jak i uopće je poznat kao liturg na glasu. U asistenciji bit će mu druga dvojica, također gosti.

»Hoće li se svi najist?« šapće šor Mene šor Baldu.

»Fijera je, dragi kume. Kad ćeš se najist, ako ne ćeš na fijeru!«

I doista, u župnikovoj kuhinji je čio život. Po pripravama sudeći, bit će objed zacijelo kao na fijeru. Ne će faliti ni glasoviti kozlić, kojega je već Ovidije spominjao, — koji pečen na ražnju, doista je jelo dostojno župnikove trpeze.

S tornja se javi d o z v o n, po kojem stariji svijet grne u crkvu. Dostojanstvenici krenuli su, kad su čuli zvonce remetino od sakristije. Obični svijet nije ni stao sav u klupe: neki ostadoše navlaš nedaleko ulaza, da bi mogli izbliza vidjeti ulaženje dostojanstvenika u crkvu. Još pred ulazom ih pozdravljaju, da, neki, koji su slobodniji, i čestitaju gospodi blagdan.

Doktor, kao najmlađi u godinama i dostojanstvu, preteče drugu gospodu sve do svete vode. Tamo umoči prste u škropionicu i pruži ih načelniku i gospodi ašešurima redom. Oni ih se dotaknu svojim prstima i prekrste se nemarno. Stare ženice gledaju skrušeno, kako se ta »vela gospoda« natječu i rastapaju u uljudnostima. Stari Hihalo, inače prosjak, stojeći pri vratima, mrmlja u sijede brke:

»Gospodinu je lasno svud i na sve strane. Ne triba ni u crkvi namočit rukavice. A kad pane u prigatorij, sirotinja će ga izmolit za kukuruz. Ah, Bože pridragi i sveti moj Roko!«

Matija i Katica stoje također pred crkvom. Sam ih je načelnik opazio, prolazeći kraj njih, i šane doktoru:

»Prikladne su one Bercuše, ha? Zaludu je tajat: krv i mliko!«

Doktor samo duhne kroz nos i nadme usta tako, da je izašlo iz njih, kao da je rekao: »Hm!« To je poznata izreka dokturova, kad mu se što neobično svidi: na primjer, kad vidi na stolu kakvu dobru ribu.

Šor Zan-Dome, mladoženja, takođe se približio k njihovu skupu i s drugom mladom gospodom. Čine smotru težačkih djevojaka i žena: običaj, kojega se ne može odreći ni sad, kad je već srećno uplovio u bračnu luku.

»Gle — Preturuše!« klikne iznenada, ugodno zapanjen. »A otkad vi ovdi?«

»Od juče«, odgovara Matija.

»Ča ste se polipšale!« primetnu s dopadnošću.

Matija se zacrveni, najprije od radosti nad takvom pohvalom. U neprilici jedva je izmucala običnu formulu čestitanja blagdana uljudnome gospodinu. Katica je samo skupila usnice, bacila prkosno glavu i napola se odvratila. Ali i njoj oči gore od zadovoljstva i radosti, što su je gospoda opazila.

Lijevo od oltara dostojanstvena klupa pokrita je za današnji blagdan šarenim ćilimom. U nju se useli načelnik s gospodom ašešurima. Ovamo bliže k vratima s jedne i druge strane su stolice k a n t a d u r s k e. U ovdašnjim crkvama ne ćeš svuda naći orgulje, ali zato svuda čuvene k a n t a d u r e. Njihov kapo je meštar Ive, jer ima glas čist i trajan, tako da nadmašuje sve ostale glasove. Da bude čistiji, meštre Ive pri ovakvoj zgodi ne zaboravlja ga pokvasiti, kako valja.

Danas su i ove klupe prepune. Natiskalo se u njih dosta i ljubitelja kantadurstva. No meštre Ive, inače postolar, ali čovjek veoma ozbiljan, da i oštar, ošine okom svakoga, tko počne previše pretjecati, ili dizati glas neumjesno.

Hram je dupkom pun, sprijeda muškoga, straga ženskoga svijeta. I između klupa, gdje bi trebao biti prolaz, kleče skrušene ženice na tvrdom pločniku. Na koru je puno svijeta, i na stubama,

koje vode na kor, a od kora do zvona, kojih uža vise u crkvu.

Počela se liturgija sa sjajnom asistencijom pred glavnim oltarom, u kojemu je kip odvjetnice našega hrama u bojama i za današnju svetkovinu okićen svim ukrasima i dragocjenostima, sve darovima pobožnih duša. Kruna na glavi joj od suha zlata, kao i na glavi njena Sina, blista prekrasno u sunčanoj svjetlosti, koja pada na nju kroz prozor iza oltara. Na taj sjajni lik upiru se stotine očiju u ovaj čas s oduševljenjem i žarom, s povjerenjem i nadom, čekajući milost od Kraljice nebeske.

Meštre Ive zahvati iz duboka što je god mogao, svojim zvučnim tenorom: »Kyrie — Kyrie eleison!« A njegov zvonki glas povlači za sobom čitavu rijeku glasova muških i ženskih, koje čvrsto presijecaju soprani dječaka i djevojaka.

GLAVA III.

JOŠ FIJERA I ŠTO JE NA NJOJ BILO

Vrućina afrička razli se po objedu nad našim razveseljenim mjestom. Gotovo nigdje sjence, ni pod samim kućama. Svuda sunce, žarko, nemilostivo, kao da hoće popiti i posljednju kapcu vlage iz iznemogle isušene matere zemlje.

Ipak ne dođe nikome na um, da se pruži na sat, kako to zahtijeva priroda ljudska, na tom čelopeku, osobito po objedu, kakav je bio današnji. Udovi ti otežaju, kao olovo, kapci padaju na oči, oblijeće te slatki san, i ako se mučiš i napinješ svu snagu, da održiš oči otvorene. Gledaju ukočeno, iskolačenim nekamo i obuhvaća ih magla, u kojoj se svi predmeti pomiješaju. Najzad ne ostaje ti nego da podlegneš i da se s teškim uzdahom zavališ u naručaj slatkoga drijemeža.

Ali tko bi danas spavao! Jedva se ustalo od stola i srknuo findžan crne kave, svaki strese sa

sebe drijemež i hajde na trg. Ovdje čitavo mjesto vrvi i gmiže između šatri. Darovi se kupuju i otimlju bez žacanja i bez ikakva obziranja na okolicu. Tu nema drijemanja ni sustalosti. Sve je veselo, čilo i živo.

Oko četvrtog sata zaslave zvona i učine kraj toj vrevi. Trg se odjednom ispraznio, kao da si ga pomeo ; šatre su se pozatvarale i svijet uđe u crkvu. Koji nijesu našli mjesta unutra, opkolili su hram beskrajnom gomilom. Po večernji, koja nije trajala dugo, počne se razvijati procesija. Svijet grne iz hrama, talasa se amo i tamo, dok se najzad stane vrstati u red. Najteže je maknuti se. Najprva su školska djeca pod zastavom, za njima muškarci u beskrajnom redu dva i dva, svaki s voštanicom u ruci, koja svjetluca svojom sumornom, žutom svjetlošću pod blještavim zracima sunca. Za njima koračaju mladići s gorućim voštanicama i zubljama u šarenim feralima ; opet crkveni stijegovi viju se uzduhom mlohavo viseći, jer ne piri u njih ni najmanji lahor na toj užarenoj tišini. Tako dođu kantaduri crkveni, a pred njima meštre Ive, pjevajući otegnutim, jakim glasom jednolike psalme, kojih jeka tutnji među kućama i odmah se gubi u gluhoj tišini. Za njima slijede četiri mladića u bijelim talarima. Na plećima nose kip Blažene Gospe, izvađen iz glavnog oltara. Sjedi veličanstveno na pozlaćenom prijestolu s nasmiješenim Djetićem na koljenima. Na glavi sja joj kruna od suhoga zlata, kao i na glavi Sina, koji je razbacio punahne ručice, kao ushićen, što je izašao iz mrke udubine žrtvenika na sjajno sunce. Haljina od brokata pada u slikovitim naborima oko kipa Gospe ; ures i dragi kamenovi, kojima je ukrašena, blistaju, prelijevaju se i zablještuju oči.

Sustopice za svećenicima, kojih je čitava hrpa i među kojima ističe se naš Don Roko u svečanom pluvijalu, — za svećenicima koraca izdvojen Ilija Zorković u crnom odijelu, s tvrdim klobukom u jednoj ruci, a u drugoj nosi crnu palicu sa srebrnim

masivnim drškom. Stupa polagano, ozbiljno, ne obzirući se ni desno, ni lijevo, u svijesti svojega ugleda i uzvišenosti nad svim ostalim ljudma. On je predsjednik crkvenog odbora, kurator ili upravitelj crkvenih imanja. Na njemu je sav teret i odgovornost, što se radi i ne radi u polju i crkvenim vinogradima ; kako se rukuje vinom u crkvenoj konobi, dok se ne proda kojemu trgovcu. Njemu je na glavi sve, što se nalazi u crkvi — najposlije pod njegovom su rukom i voštanice, kojih se eto tolika sila potroši u godini. On je upravitelj i same odvjetnice našega grada — njemu je povjeren sav ures, dragocjenosti, naušnice i verižice, grivne i prstenje, kojime je danas obasut njen kip i koje inače šor Ilija Zorković drži u jakoj skrinji, okovanoj željezom u svojoj kući. Velika je odgovornost na njemu, mnogo rada i napora, ali zato je i nagrada sjajna. Kod svake procesije ima on ovo odlično mjesto, on jedan, tik za baldahinom, pred očima svega svijeta, prijatelja i zlotvora, dobroželjnih i zavidnih ljudi. Kako mu se ne bi nadimala prsa samosviješću i ponosom, kako ne bi koracao ozbiljno i dostojanstveno ?

Za p r e š i d o m šor Ilijom Zorkovićem, dolazi načelnik, a oko njega svi ašešuri. I on stupa ozbiljno, ali zaludu ni izdaleka onako kao sam p r e š i d. Za općinskim zastupstvom procesija je presiječena, jer ženskinje slijedi u redu odijeljenu od muških, ostavivši pet šest koraka prazna prostora. Vojnička pratnja s puškama na plećima udarajući oštro sijeno slama, sijeno slama!, stupa s obje strane uz kip i svećenstvo.

Krasna je takova procesija ! A k tome zvonjava neprestana, nasrtljiva svih zvona : cifrasta, sitna, drhtava, izvođena tako da zvonar drži klatno u ruci i tresući rukom tuče klatnom o zvono. Svak je čeka, svak joj se raduje sedmice i sedmice. Učestvuje na njoj svaki domaći, tko samo može vladati udovima, i lomni starci, koji jedva nabadaju, i djeca, koja su se tek počela osavljati na noge. Na-

prščad nose matere same na rukama, da ni ona ne fale. Među učesnicima vidiš i sve susjedne goste bez iznimke. Mnogi se izdaleka potrudio ovamo samo za tu svrhu, da izvrši ovu procesiju u slavu Bogorodice, od koje je za ovaj zavjet molio i dobio zdravlje ili drugu koju milost za se ili za svoje domaće. Nije čudo, što se po procesiji, njenoj veličini, sjaju i mnoštvu učesnika prosuđuje, je li fijera uspjela ili je sasvim neuspjela. A to nije svejedno. Svaki mještanin ponosi se time od drugih mjesta, kad je u njegovu mjestu fijera čuvena na daleko i široko.

Procesija ide s noge na nogu preko trga i kratkom ulicom izvan mjesta, gdje je na maloj ravni usađen križ na zidanom podnožju. Odande naokolo šetalištem vraća se opet u grad, gdje uroni u tijesne uličice, ograđene ili sjetnim zidovima, ili prizemnim nevelikim kućicama. Te su ulice ne samo pometene kako treba, nego i posute bijelim pijeskom. Na izglednijim kućama doksati su pretvoreni u gajiće mirisnoga cvijeća, s prozora i naslona vise draperije ili šareni sagovi. I težačke kuće okitile su se za današnji blagdan. Niski krov nejednako pokrit je pitarima s rezedom i karanfilom; drugdje, gdje ima djevojka na udaju, prostrla je na krov ili i na zidić svu svoju opremu. Školska djeca već su davno ušla u tijesne uličice, kad se skup šore Adrijane tek makao ispred crkve. Elegantne gospođice ostale su na koncu kao svagda. Možda su stoga, što su tako daleko od Naše Gospe, i pozaboravile, šta upravo traže na ovim mjestima. Dok su ondje oko kipa razliježe otegnuti pijev kantadura i nad općom gomilom šumi tiha molitva, koja se govori po zrncima krunice, u to vrijeme među gospođicama teče konversacija, istina, šaptom, kikot i bacanje pogleda na doksat Čitaonice, gdje stoji nekoliko gospodičića, koji gledaju ovaj gizdavi mimohod. Ne treba istaći, da samo malo koja ima šešir; ponajvećma imadu na glavi crnu koprenu, od koje rogljevi padaju slikovito niz prsi.

Od sunca se ne štite suncobranom, nego drže lepezu, iza koje je tako zgodno baciti oko amo tamo na stranu, ili gore, na prozore. Trgovci su ostali kod svojih šatri, ali kad se približila k njima procesija, bacili su se na koljena i pred kipom biju se skrušeno u prsa.

Zvona cvrkuću i zvekeću, prah se diže u vis, osobito za odjelom ženskim. Mužari za mjestom gruvaju na salve a šor Ilija Zorkovidć za svakim hicem sveže uzao na vrvci, koju nosi u ruci. Radi kontrole, da ne bi momčad pokrala baruta i išla s njime sutra na zecove i jarebice.

I na to sve gleda Mati Božja milostivo s visine svoga prijestolja, i Sin kao u čudu razbacio je punačke ručice sa smiješkom na ustima. Sunce prži odanle ozgora, gotovo vrh samih glava, a ugasitomodri obzor pružio se kao zamišljen nad ovim šarenim svijetom.

Poslije blagoslova skupile su se djevojke pred crkvom. Matija i Katica su među njima, crvene, ugrijane poslije duge šetnje na pripeci.

»A ča ga nisi dovela?« kara Lode Matiju. »Neka ga vidimo, kakov je... Oli si se bojala, da ti ga ne priotmemo?«

Katica naškubi usta i misli: »Pristalo bi — baš!« Ali ipak šuti, da ne bi osramotila sestre pred jatom »težakinja«.

»Nema se uvik kad, pa još ovako liti«, izgovara se Matija. Znate, da se sad najviše gradi.«

»Hm, to je čudan niki kruh«, mrmlja Dore.

»Samo kad je bil!« klikne druga.

»U istinu, divnje«, javi se Ane, »hoćemo li ić na bal?«

»Triba još pitat!«

»Hajd'mo se priobuć!« vikne Lode i okrenuvši se k Bercušama, doda: »Doć ćete i vi, to se zna.«

»Katica more,« odgovara Marija. »Meni se ne pristoji, kad njega ovdi nima.«

»Doduše! A tko će mu poć reć, da si bila? Ali nisi doma, najposli?«

»Ah, svejedno, — ni nikako* u redu.«

»Vidim ja, da je bez mladoga zlo!« klikne Ane. »A s mladim još gore!«

»Pa još s takvim, koji je uvik na a r m a d u r a m a,« ruga se Dore. »A moguće i ne zna balat!«

»A gdi je bal?« pita Katica.

»U Bobice, dušo! Oli si zaboravila, bidna!«

Katica makne naglo plećem i odvrati se. Lice joj gori, kao na žeravici. Ali ne odgovara ništa. Nagovještaj, kako je pao, tako je ishlapio: malo koja ga je opazila.

Matija i Katica odoše se takođe prerušiti, rekavši, da će odmah doći. Matija ima haljine, što je nosila dok nije išla u službu. Katica ima sve po modi. Rukave savršeno naduhnute u plećima, oko grla i na njedrima oblačak od tila. Modrikastome pršnjaku dobro pristaje glatka suknja modre boje. Za šakom blistaju narukvice a u ušima minđuše.

»Lipo!« hvali stara Jera ushićena, okrećući je na sve strane. »I v e n t u l a — na verižici!« divi se mati, uzevši u ruke lepezu, koja je visjela o pasu.

Barica takođe gleda djevojku i otme joj se uzdah. Pali su joj možda na um časovi, kad je i ona polazila na ples onako puna nada, ružičastih izgleda i očekivanja. I Mati zapne oko za njegovu najmlađu. Kakvo je to šaroliko ptiče izletjelo oiz Preturova gnijezda! Čelo mu se namršti, u glavi mu šumi pitanje: šta će to i kako će biti? A najgora stvar: što većma razbija glavu, to mu je teže naći okvir, u koji bi mogao staviti ovu gizdavu sliku. Matija — ah, to je nešta drugo! Nije tako zavodljiva, to je istina; ali zato nema u njoj ništa zagonetno.

»Ma pogledaj, Mate, pogledaj!« kliče Jera s oduševljenjem mužu. »Pogledaj — ča ćeš reć na to?«

»Ja ne razumim. Ali opet da je do mene, ja bih voli' onako po našu.« A kad opazi, da su se na njegove riječi zapanjile i iznenadile, on klima glavom

* nekako.

pa se i ljuti. »Sve ti je to oblak, dim — duhneš, odleti. Nema smisla, ni podloge. A ovo ovdi«, uhvati oprezno rukav među dva prsta, »ovdi široko priko mire, a doli tisno da pukne; to i ni' rukav, nego pri' pršut.«

Katica ne odgovara. Nešto joj dolazi da slegne plećem i odbrusi: »Neka — ča je komu stalo!« — ali se svladava, guši u sebi gnjev i ogorčenje. Ipak se ne može svladati, da joj ne sine iz oka munja radi uvrede i da joj ne navru suze na oči.

»Ta roba lipa je, prelipa«, nadoda Mate, »ma za grad i na kakovoj gospoji. Divnju, koja mora hodit u goru, ne diči nimalo. A tako već je, zna Bog i svit, da je naš dil u gori i polju, a ne u gradu.«

Mati isprati djevojke na stazu pred dvorištem. Tamo šapne Katici, obzirući se, da je tko ne sluša:

»A ti se ne žalosti, ćerce moja! Otac — on ti je taki, njega ne ćeš prominit. Samo se ti zabavi, piplice moja!«

Pogladi je po mekom licu i gleda s vrata, kako njene djevojčice, obje krasne i mile kao cvijet, hite najprije u dolinu a onda suprotnom stranom upravo u mjesto.

Upravile su kući Bobičinoj.

Već izvana čuti je: »tra-ta-ta, tra-ta-ta« harmonike Cujićeve, lupu po taktu i škripu dasaka i greda u podu. Bobičina je soba dupkom puna. Uza zidove stoje gledaoci, žensko i muško, glava do glave, a usred sobe, na prostoru, koji bi lako mogle pokriti dvije tri posteljne plahte, vrti se desetak parova. »Ne metu«, za to nema prostora, vrte se na mjestu, gurajući jedan drugoga. I s kakovim užitkom! Mate Mikulin drži Maru čvrsto i s oduševljenjem gledi u strop, na kojemu su velike žute mrlje. Sigurno prokisava, kad panu velike kiše. Andre Perin pak pogleda ovda onda Anu, njene vatrene kose i nježno bijelo lice, posuto pjegama, i vikne sviraču: »Zore — tvrdo! Zore — upri! Vesela ti majka!« A kad ga poškakljaju oko lica

njeni vatreni vlasi i ona mu pogleda u oči onako odano, kako samo ona zna: tada se Andre zanese i rekne: »Da sam kralj od Levanta, ja ti kažem, ti bi bila kraljica!«

Najednoč među plesače umiješa se sam stari Bobica. Izuo je teške opanke, u kojima mu je i onako nezgodno, i samo onako u crnim čarapama udari u pomaman ples. Udara u parove, gura ih na sve strane, tako da razigrani uzmiču od njega sa smijehom i vikom. Čovjek u godinama, otac triju oženjenih sinova i dvojice neoženjenih, za čas je, kao da si ga polio. Ali on se ne će pokoriti, skače i viče: »Ovako triba, — ovako, nevolje!« vukući amo i tamo debelu Katu Mamunju, tako da su joj se istresle sve iglice iz kinkina i kratke pletenice skaču joj po leđima. »Pustite me, barba Joze«, brani se Kate, »pustite za Boga!« Ali stari Joze Bobica ne pušta je, nego obigrava još većma oko nje, kao medvjed oko peći.

U to se pojavi na vratima stara Mande, žena Bobičina:

»Nu, gledajte vraga, ča čini! Ali ideš točit? Oću se ja prikinut na deset stran?«

To je djelovalo. Izašao je iz kola, smijući se i tarući oznojeno lice.

Katicu ti prizori nijesu podigli. Ovijali su je dapače nečim niskim, običnim i jadnim. I k tome ta opća radost i zadovoljstvo! Takve su njihove zabave — ovo ima biti svetačno raspoloženje, gdje se ima duša oporaviti, odmoriti se, gdje ima zaboraviti svagdanje jade i nevolje! Stala je na vratima blijeda, satrta, s gađenjem u duši, s gnušanjem i strahom. U ovim krugovima da živi da se kreće, da dobro osjeća, da provede sav život! Uhvatila se grčevito za vrata, da ne bi posrnula i pala niz tijesne stube u konobu. Iz sobe udarila joj u lice vrućina, zasićena isparivanjem ovih ugrijanih, razigranih ljudi. Uzduh, kao olovo, visi nad skupom, ne može se maknuti i izgubiti, i ako

su prozori otvoreni širom. Matija, netom je stala na vrata, odlučila je, da ovdje ne će plesati.

»Kako mogu ovako — kako samo mogu?« muči se Katica radi njihovih malih zahtjeva. Čini joj se, da prije nije tako bilo. Očito su ljudi pali, postali surovi, podivljali, otkad nije bila doma.

Iz kola se ispusti u taj čas Paško Bobica.

Kako joj je negda zakucalo srce, kad ga je gdje ugledala, ili ako joj je progovorio! Tako je čudno znao gledati na nju, lice mu se kao preobrazilo, oko zaiskrilo. Ne jednom i u samoj crkvi zatekla je njegov pogled, kako visi na njoj, pun žudnje i molbe. I tada se razlijevalo i u njenu biću nešto tako milo, slatko i srce bi joj od radosti zakucalo, a grudi se dizale od ponosa. A kad bi je pod veče sreo samu na stazi, kojom se ide na vodu, — zacijelo ju je vrebao u bliskoj šikari, — kad bi joj onako počeo govoriti glasom milim, ganutim, sama ne zna ni sad, šta je sve izgovorio: njegov glas napunio bi joj dušu slatkom harmonijom, rumen bi joj polila lice, a pred oči bi joj došla ružičasta magla. Jednoč joj je bio spomenuo, da bi je uzeo — ona nije bila sposobna ni da mu odgovori. Slušala ga je protrnuvši do kostiju, stala je pred njim neznatna, uništena, sa strahom u srcu. Osluškivala je željno njegove mile riječi, naslađivala se slatkom muzikom njegova glasa, a opet bi bila željela, da je sto milja daleko, da se može sakriti pred njim, umaknuti. Koljena su joj zadrhtala, u ušima joj je zujalo: bila bi pala na zemlju, da je ne budu bile uhvatile snažne njegove mišice oko pasa i držale je čvrsto. Od te ukočenosti probudiše je njegove usne, koje je osjetila na svojim ustima, baš kad je htjela viknuti...

Posegao je bio snažno u njen život, isprevrtao sve u duši stubokom. Napunio je neslućenim mislima, uzbunio u srcu nove, nepoznate osjećaje. Njegova mila slika pratila ju je na svim putovima, s njome je lijegala i ustajala. Muzika njegova glasa zvonila joj je neprestano u ušima, omamljivala, opajala

ju je. Na ustima je osjećala slast njegova prvog poljupca. Bila je njegova, isključivo njegova, svim srcem, svom dušom, njegova, koji je ispunio dušu i srce tako, da za drugoga tamo nije ostalo mjesta.

A kad je morala otići u službu, bilo joj je neizmjerno teško, kao da će joj se srce istrgnuti iz prsiju i s korijenom. Činilo joj se, da je ovdje pod Grabovikom zapalo njeno sunce i da je nikad više ne će ogrijati. Bilo joj je, kao da su se zatvorila vrata njena raja, a ona da je gurnuta u pustinju, među trnje i drače. Ali i na tome teškome putu osta joj barem zraka utjehe. Sišao je bio i on u Dolčine, kad je imala ući u lađu: obećao joj je, da će na nju neprestano misliti, da je ne će zaboraviti. Neka se samo strpi, dok ovrši službu. Godina nije bogzna što, proći će kao ništa: onda će je on povesti u svoju kuću. Gledali su jedno drugo, kad je već bila u lađi, a on na obali, pogledom, dubokim, beskrajnim, u kojem se izražavalo sve, što srce ćuti. A kad je lađa imala zamaknuti za rat Svetoga Justa, mahali su još uvijek maramom jedno drugome, dok su joj niz lica padale teške suze...

Ali zaludu je tajati, na svijetu ništa nema stalnosti. Došla je u grad, nov život, bučan i veseo; novi dojmovi, jaki i žestoki; novi interesi, viši i častohlepniji; nove žudnje, nepoznate prije toga, nezasitne; laskanje gradskih fićfirića, koje tako godi ušima neiskusnim: to je sve bilo uzrok, da je slika Paškova poblijedila i dosta se brzo pokrila prahom zaborava. Tek kad je opet stupila pod Grabovik, kad je vidjela bijeli krov očinske kuće, ovijaše je stare uspomene, kao kad nam dođe na um davni san.

Ali jutros i uspomene su iščezle, i san je pobjegao i ostalo je gorko razočaranje, tuga u srcu. Kad je stajala pred crkvom, vidjela ga je, u neustrojenim opancima, odijelu zlo skrojenu, u slamnom šeširu bez fasone, samo onako s prevezanom modrom vrvcom. »Pa je li to oni Paško ?! morala se pitati sama i ništa se u srcu ne javlja, ništa se ne miče,

ništa mu se ne odziva. Dakle san, ništa drugo nego san! Zbilja, trijezna, gola, okrutna, bez poleta i ljepote, bez utjehe. A kad je on gledao na nju, najprije slatko zanesen, a poslije ispitljivo, kao da je kori: »Oli se ne sićaš ?« — ona mu odgovori pogledom, koji je izmicao, u neprilici i teškoći... I za čas već je preuzeše slike druge, ljepše, bliže njenoj duši, — slike, kojima se napojila duša i srce u gradu...

I opet dakle stoji on pred njom. Ali ne s pogledom ispitljivim, punim očekivanja i nježnosti. Veseo je, razigran, te crven u licu, omamljen užitkom plesa. Dolazi pred nju odvažno, s izazovnim okom pase se na njenom licu, pun neprilike i zlovolje. Kad ju je htio povući u ples, ona se otme:

»Ja ne idem, ne mogu, — teško mi je.«

»Kontesa!« vikne Paško i na čelu mu nabrekne žila. »Nijesu ti po volji naše zabave — je li ? Mi težaci, tebi smo prosti! Golotinja, fukara, je li tako ?«

Problijedila je, što je tako mahom pogodio njenu misao. Gleda je srdito i, pristupivši k njoj, govori prigušenim glasom, koji dršće od gnjeva:

»Naše su vam zabave proste — je li tako, šinjorina ? Vidim ja dobro, ča misli nacifrana paunica! Pomalo, pomalo, — doskakat ćeš!«

I gledajući je oštro, pakosno kima glavom.

Katici je, kao da ju je išibao koprivom po licu. U oči joj navru suze radi uvreda, u duši joj je bolno, mučno, a opet joj se ovdje sve gadi, sve je vrijeđa. I iz njegovih usta zadahne je jaki miris vina i češnjaka. Bilo joj je teško; čini joj se, da mu lice sijeva ne od srdžbe, nego od vina.

»Pa, hodi ti, Matija!« odluči se najednoč, mahnuvši rukom na Katicu s prijezirom.

»Ne — ja ne mogu, Paško. Oprosti!« moli ga ona usilno, nastojeći mu se oteti iz ruke. »Ja sam došla samo povirit. Balat ne mogu.«

»Pa hod', Matija!« zove je iza Paška Lode. »Barem jedan bal! On je kriv. Zašto ni' doša' ?«

»Ne, ne mogu nikako!« stoji Marija na svome.

»Pa dobro. Kako hoće. Maze!« vikne Paško i odvrati se od njih. »Niste tribale ni dolazit. Mi ćemo i bez vas.«

I već drži Lodu i vrti se s njome u onome klupku.

Sestre sad već gledaju kako bi se što prije izgubile i to, ako bi bilo moguće, neopažene. U onome metežu nitko ih više i ne gleda, sve je obuzela strast, opojenost plesa. Niza stube sišle su u konobu, gdje je priređen bufet ove zabave. Bobičine nevjeste ožimlju limunove u maštio vode, da bude za plesačice pri ruci svježa limunada, kad se svrši ples i ožedne. U drugom je maštilu vino. Muškarci i žene napajaju se iz vrčeva i drvenih bukara, kao da je voda. Istina, kršteno je kako treba; ta šta bi i bilo, da se pije neraslavljeno u ovoj žezi, i to odmah na vrčeve! U dvoru vrti se na žeravici čitav škopac na drvenom ražnju. Pečenje plesačima, kad ogladne. Oko vatre postajkuju i metu se djeca, među njima čitavo jato Bobičine. Cika i dreka vlada i među ovom mlađarijom, koja kao da ne će dočekati dok se počne sjeći škopac.

Odahnule su s olakšicom, kad su se našle na trgu.

»Bolje je bilo ne ić — moglo nas je minut ovo,« govori Matija.

Katica i ne odgovara, kao da je polomljena, izmorena, izmučena. Kada se malo smirila, skoči joj na lice crven gnjeva i ogorčenja.

»Ja ondi balat — u onakovoj štali!« misli sama u sebi. »Volim ne čut ni o čemu, nikad bala ne vidit.«

I doista, šta da rade? Svijet se zavukao na plesove i igru, na trgu malo je koga vidjeti. Pada mrak, najljepše, najzgodnije doba proći se, porazgovoriti se u hladu: ali gdje, kad nema nigdje nikoga? Ne ostaje im nego vratiti se pod Grabovik i ići s kokošima spavati. Lijep svršetak proštenja!

Katica bi bila zaplakala od jada i žalosti.

Časom su još postojale na trgu; ogledaju se, ne će li se pružiti negdje nešto, na čemu bi se moglo oko ustaviti. I gle, dopiru do njih poskočni zvuci glazbe svetoipolitske. Večernji lahor nosi čak ih ovamo k njima. Nehote krenule su se na onu stranu, otkuda dopiru, dok su došle pred kuću šore Dore. Prozori na put otvoreni su takođe širom, u njima promiču letimice glave parova, nošene zvucima glazbe. Neveliko dvorište puno je svijeta; dječaci veru se po stubama i zidiću, samo da dođu na teracu.

»Matija, hod'mo unutra!«

»Kako ne!« prepade se Matija.

»A ča ne bi? Pa samo da zavirimo. Barem s vrata. A onda doma; barem ne ćemo morat reć, da nismo vidile baš ništa. A zašto smo i došle doma, ako već ne ćemo vidit ni ove zabave?«

»Ali ovo je gospodska.«

»Pa ča onda? Pogledat je slobodno. Pa i gospoda dohodu na naše zabave. Samo časom: barem neka vidimo, tko je tamo.«

Matija je podlegla napokon. Sažali joj se sestra, — teško joj je odbiti i ovu neznatnu molbu. Osjeća dobro, da je Katica do temelja potresena prizorima u Bobice. Neka se barem osvijesti, neka izbriše neugodne dojmove. A onda i nju mami pogledati malo gospodsku zabavu. Ovdje je drukčije, sve u paradi, frizure gospođa dotjerane, lica nasmiješena, barem koliko se da vidjeti letimice kroz prozor.

Ali stube i teraca pune su svijeta. Tko će se probijati između svakojakoga svijeta, i to sada, u sumračju? Ljudi su pripiti, nije im se vrijedno ni približiti, osobito ako si djevojka. Stoje pod stubama, stoje, — ne znaju, šta bi.

Katica bi udarila u plač. Nema druge, nego ići ipak pod onaj Grabovik i ići spavati s kokošima. Ali tko će zaspati u ovakav dan s uzbunjenim osjećajima, s nezadovoljenom čežnjom?

Matija već htjede zvati sestru kući, neka se najzad odreče taštih hirova, neka ide na počinak. Ali boji joj se i natuknuti: vidi, da je u Katici sve u napetosti. Struna će lako pući i razbjesnit će se oluja. Poznaje dobro sestrinu ćud, dobru inače, ali razdražljivu i žestoku.

U tome kraj njih promakne lik čovjeka u crnu. Sa stuba obazre se u brzini po hrpi, koja se natiskala u dvorište, — ali lik se najednoč okrene, skoči dolje na dvor i ide pravo k sestrama, ogledajući ih izbliza.

»A Bercuše!« vikne zvučnim glasom i kao da je iz njega zvonila radost, što su one to. »Odmah sam slutio, da ćete biti vi.«

»Šor Niko!« javi se Katica i odmah se zbuni.

Poznala je šor Niku Dubčića, mladoga posjednika, kojega zemlje i njen otac obrađuje; smela se, jer je i prije mise gledao na nju nekako pažljivo, kad je činio smotru težačkih djevojaka. Onaj čudni pogled pade joj i sada na um.

»Hodite unutra, — ne bojte se; ja ću vas provesti.«

Uhvati Katicu za ruku bez okolišenja i već je vuče za sobom, uza stube. Svijet se razmakao pred njim spremno: gdje je bilo prije kao zboj, tuda prolazi on i za njim obje sestre sasvim udobno. Katici je kao u snu. Osjeća samo, kako je njegova ruka, kojom je drži, topla i jaka.

Za čas oblije ju jasna svjetlost, zapaljenih lustara i svijeća. Morala je zažeti oči od udarca svjetlosti, privikla na sumrak vani. Ne vidi ništa oko sebe ovako zabliještena, samo što određeno ćuti, da se k njoj okreće mnogo očiju radoznalih i zaprepaštenih. Ali skoro se razabere, oči su privikle svjetlosti, može se ogledati. Sva gospoda našega mjesta tu su! Na vratima stoji čauš i tjera nepozvane i nasrtljive. Oko zidova sjede gospođe i gospođice — da, tako je, i gospođice gdjekoje sjede. Druge šeću sa svojim plesačima ili kime

već po dvorani; druge pak i bez kavalira šeću u živu razgovoru.

»Sjedite ovdje!« nuka ih Dubčić, pokazujući prazno mjesto.

Katica nešto još omamljena, sjedne. Matija jedva se usudila maknuti se sa svoga mjesta od vrata.

Dubčić se udalji i već se pridružio nekome skupu djevojaka, koje su čavrljale. Ali ipak pogleda kadikad i onamo, gdje su dvije sestre. Katica ga slijedi svojim zahvalnim pogledom: jedinoga u svemu tome društvu, koji joj je sklon, koji možda osjeća i prijazan k njoj.

Pa što zato, ako nema ovdje drugoga zaštitnika osim njega? Dok je pod njegovim očima, ničega se ne boji. On ima dosta snage, da je očuva i obrani. Ta on se kreće tu, kao nekakav vladar među podanicima: kao da sve ima njega slušati. I doista, kamo se okrene njegovo vedro, izrazito lice, svuda susreće neko udivljenje ili poniznost. Srca djevojaka očito lete mu u susret u čežnji, očekivanju. Ali on postupa sa svima jednako, jednako povjerljivo, ne odlikujući ni jedne. Glava mu sjedi ponosito na jakim plećima, ali oči se smiješe prijazno i nekako iskreno.

»To ipak ne ide«, kaže šora Andrijana svojoj susjedi, šora Keki, »nikako ne ide, da ovdi ima pristup svako. Ako je ima' biti ples težački, ne bismo bile dovele svoje.«

»Ah, zaludu je govorit, povera šora!« klima šora Keka pobožno glavom. »Znate, kakav je Niko. Bez izbora. Sve mu je dobro.«

»Dakako! Ali zašto poziva bolje familije? Ako ga to tako zanima, neka priredi bal svojim prijateljicama. Mislim, bilo bi ih dosta i za dva bala.«

»Ah, povera šora! Ča ćemo? Današnji svit ide svakako!« uzdahne šora Keka.

»Vama je lasno govorit!« uzrujava se šora Andrijana. »Ali odgovornost! Doć ni ove ni one, bez gardedame, — ča će nam reć svit? Taj čovik

zbilja nima ni takta ni promišljenosti. A i otkuda bi, u krugovima, gdi se on kreće! Najfiniji bi čovik posta' prost. A ča će bit još, ako ih nitko povede u bal!«

»Ah, ča ne ćeš doživit na ovome svitu, ča ne ćeš doživit!« bugari jadna šora Keka uprijevši oči u strop.

Katica se dosta brzo umirila. Već joj ne udara krv u sljepočicama, niti joj pred očima skaču iskre. Razgleda dvoranom sasvim bez predrasuda, ogleda, promišlja i kritizuje. Nema konačno ovdje ništa nečuveno ni neprirodno. Dvorana je doduše ukrašena sjajno zelenilom, vijencima i draperijama. Bilo je potrebno i pokriti neke pukotine po zidovima i mrlje, gdje je pootpadao lijep. Tu su i ogledala, svako druge fasone, koja podaju dvorani prijazno i veselo lice: ona su kao njene oči, u kojima odsijeva živi pokret. Tu su i poprsja Šenoe i Preradovića, da i velika slika Starčevića: ali zato sve joj je dobro poznato u dvorani.

Ima dosta djevojaka, koje su iz prvih kuća, kojima su matere šore; ali zato ovdje je i Franka i Antica i Jelka, kojih oci imadu samo naslov »meštre«, tu je kovač, tu je postolar, radi njihove prisutnosti nitko se ne čudi, niti se vrijeđa. Zašto bi ona gora bila od njih, ili niža? Preturi ne će se prepasti tako šale nikoga u mjestu. Zato možda, što su težaci? Ta od težaka tako rekavši živi sav svijet. Da nije vrijednih težaka i tako zvana gospoda brzo bi izgubila svoju gospodštiju. Ohrabri se. Zan-Dome stane iznenada pred nju i gleda je s dopadanjem.

»A Preturuše! Vrlo lijepo! A ti, Marija, ča se skrivaš?«

»U istinu, grihota bi bila da se sakriješ«, javi se doktor, koji se također dogegao k Zan-Domi, popravljajući naočari.

Zan-Dome pogleda na doktora, namigne, a doktor izrazi svoj omiljeli glas: »Hm!«

»E, zabavljajte se, dico, zabavljajte!« hrabri ih Zan-Dome i hvata doktora za ruku.

»Gizdave curice!« klima doktor glavom. »Lipa, Zan-Dome, a?«

»To je stvar općenito poznata«, potvrđuje Zan-Dome. »Šteta, ča ni' slobodno ustaviti se kod njih.«

»Nije slobodno! A tko brani?« javi se doktor.

»Pogledajte šoru Andrijanu! Pozelenila je ka' trava. Zavist, ča li je, jad je zna'. Ni Zan-Dome ne smi' se usuditi više, nego je učini večeras. Sutra ujutro šora Careta već će znat potanko, ča joj je muž učini' na balu.«

»Dakle ljubomor — hm, nezgodno i donekle glupo«, progovori doktor, sam sa sobom, zadovoljan, što je sknadio takav govor. »Moja te bolesti nema, hvala Bogu!«

»Ja vam zavidim.«

»Nemojte davat uzroka«, primijeti doktor, pomakavši naočari, »hm, za ljubomor.«

I pogleda Zan-Domu izrazito, da, čak vragoljasto.

»Čovik je lomni sud. Dobrih odluka ima čudo: ali ča ćeš — napast je velika...«

Doktor sažme plećima, ne shvaćajući takove slabosti. Zato njegova gospođa Rita nije pristupačna ljubomoru. Možda bi joj bilo i smiješno, da se koja druga odvaži i pokušati, da je baci iz sedla. Ona je odviše uzvišena nad sve ljepote i nad mjesne spletke. I da njoj tko sutra tuži, da joj se muž zabavljao s težakinjama, odgovorila bi jednostavno: »Takvo je njegovo zvanje.« On će komandovati i četvorkom. Nije se zaludu obukao u frak i nosi pod pazuhom stisnuti klak. Čovjek od glave do pete, kako treba biti.

»Četvorka!« vikne šor Dinko, poručnik u pričuvi, onaj isti, što je komandirao našu četu kod procesije.

»Opet!« namršti lijepo lišce gospođica Karmela, koja danas slavi svoj imendan, držeći se uz

bok našega šor Dinka. »Ča je to dosadno, Bože moj! Da je bar znadu!«

»Kad se mora, zlato moje!« izgovara se šor Dinko, njen zaručnik onako malo. Barem se sada tako govorka, dok se šor Dinko ne počne i od nje odmicati. »Imamo toliko umirovljenih, koji ne balaju nego četvorku. A divojaka — pogledaj, koliko ih struže peršin.«

»Prirodno da side, kad je navrlo svakakvoga svita.« I zlobno baci oko na onu stranu, gdje sjede Preturuše. »Najpri meštarske, — hajd, nek im bude. Ali evo već i težačke!«

»To je donekle istina, dušo, ma...«

»Ma, ma!« klikne nervozno. »Ovako do godine bit će mi naša Cvita vis-a-vis. I ona je sluškinja. Onda već ne znam, koja će se naobražena usuditi ovamo...«

»Neugodno — to se zna: ma vidiš, ča je.«

Više se ne usuđuje ni on dometnuti, jer ih je uveo u dvoranu Niko Dubčić, i sada stoji kod njih.

»A ča — nikoj gospodi već je sve dopušteno!« ogorčava se gospođica Karmela. »Kad imaju svoj ukus, to je njihova stvar; ali drugoga neka ne miješaju med služavke!«

Zasvira predigra za četvorku. Niko Dubčić izvede Katicu i stane s njom u red. Nitko, ni sam šor Dinko nije imao ništa protiv toga. Vis-a-vis bio mu je sam doktor.

Dame su zanijemile od prepasti. Ne znadu, kome bi se većma čudile: Njihovoj bezobzirnosti, s kojom se vrzu oko Katice, kao da je ravna našim gospođicama, ili mlitavosti ostalih mladih ljudi, koji se ne usuđuju ni riječi dobaciti. Šora Andrijana u posljednji čas odbije Zan-Domi četvorku: »Oprostite, ali s težakinjama ja balati ne ću!« Zan-Dome se pokloni uljudno i izvede gospođicu Franku kojoj prisutnost težakinja nije smetala plesati.

»A ča vi mislite, šora Keka moja?« pita šora Andrijana svoju susjedu.

Nastojala je, da se nasmiješi, ali usta joj se grčevito stegnu, a usnice dršću od jeda radi takove nečuvene uvrede.

»Ah — zaludu govorit, povera šora!« vrti šora Keka glavom, uzdigavši oči pobožno k nebu. »Ka' da nima dosta naše dice... Ali tako su naučeni, jer s njima su slobodniji. Pa neka, šora moja, bolje je, kad takvi gospodičići stoje od naših daleko. Nama, materama, manje je straha.«

»To imate pravo, u tom pogledu. Ali zašto ne gre k Bobici tražit svoju zabavu? Zašto takov odvratni izgled prid očima naših ćeri?« umuje šora Andrijana. »A najposli, i težačkih je šćeta. Kake su, da su, ma je šćeta bacat ih u propast i grih. Mogle bi se pošteno udat za svoju priliku, a ovako...«

»Nego. A otac im je čestit čovik«, potvrdi šora Keka, kimajući glavom.

Šora Andrijana ušuti, kao da prati ples. Ali drugo njoj kopa po glavi, a ne kadrila. »Da, čovik čestit, vridan. Teško će znat, gdi su mu ćeri...« I osmijehne se, kad je vidjela na vratima navorano, žućkasto lice stare Dandule. Ustala je i otišla u prostranu sobu, koja je blizu vrata. Danas služi damama za rušnicu. Pošto sve pleše, u pobočnoj nema nikoga.

Domahne Danduli, koja odmah uđe.

»Znaš ti, moja, hodi pod Grabovik Preturu. Ali ne da te ja šaljem, nego ka' da greš sama od svoje volje.«

»Razumim, slatka moja gospodarice, razumim.«

»Ne razumiš ti ništa, — slušaj!« vikne na nju šora Andrijana, a Dandula samo potvrđuje glavom, trepćući živo sivim očima. »Hod' i natukni, gdi mu bala ćer. Mate je čovik čestit, on zna, ča mu je činit. Ali o meni ni riči!«

»Bože moj — oli ne razumim! Oli ne znate, slatka gospodarice, da sam ja za vas i u oganj i u vodu, kad god zapovidite. Ne bojte se, ja ću jur uredit.«

»A sutra donesi lončić, daću ti malo ulja. Pri' fijere nisi došla; ne znam zašto?« kori je blagodarna gospođa.

»Oprostite, slatka gospodarice! Bila sam u Dolčinama. Kuzmi sam stavila pijavice, ni' bilo kad. Sve su pocrkale, do jedne! A rigale su crnu krv — ka' katran.«

»Ne spominji mi, molim te. Na krv ja ni pogledat, ni kad se brav zakolje; a kamo li na crnu krv, kao...« zgrozi se gospođa.

»Ka' katran, slatka gospodarice moja. Srića, što sam mu ih stavila, bila bi mu ona gusta krv pala na srce. Ah, da ste vidili, kako su se nadojile! Ka' sise! Ma bile su i pijavice, kao žalci, odmah su se uhvatile.«

Gospođa se strese od gnušanja.

»Molim te, ne spominji! Pijavice — uj! Samo ti hod', moja, i sutra donesi onaj lončić.«

»Grem, slatka gospodarice moja, grem. Ne bojte se! Gdi je Dandula, tamo je sve u redu, vidićete, klima samosvijesno glavom. »Ja za vas i u oganj i u vodu — neka znate. I ne bojte se!«

Dandula odšepa k vratima, a šora Andrijana ode na svoje mjesto sa zadovoljstvom u srcu i s ponosom na licu.

Matija se samo zagledala, šta joj radi sestra. Kako se vlada, s kakvom se sigurnošću, pouzdanjem kreće!

Kad ju je Dubčić pozvao na ples, i Katica se prepala.

»Molim vas, ostavite me; ja toga bala ne umim.«

»A koja ga umije?« nasmija se Niko. »Za drugo se i ne bala, nego da bude smetnja. Što će činit druge, činit ćeš i ti. Sama ćeš se začudit, kako će ti ić.«

I Matija ju je odgovarala. Katica ju je, kako se činilo, slušala, slušala, dok joj mahom dođe nešto na um. Baci ponosno glavu, i već je obisnula mišici Dubčićevoj. Stupala je uza nj tako prirodno, kao da je od malena bivala na takvim zabavama.

I sada u tom klupku parova, u onom metežu, drži se neusiljeno, tako da ničim ne pada gledaocu u oči, ni na čemu ne bi mogao ustaviti pažnju, doli na njenoj svježoj, zdravoj ljepoti.

»Ja bih umrla od straha!« čudi se Matija. »Ja bih propala u zemlju od neprilike, a ona ka' šinjorina!« I s nekim poštovanjem mora gledati na sestru, koja ju je natkrilila visoko, visoko.

Kako je lijepa puna draženosti i privlačivosti! Oči su joj se užgale čistim ognjem užitka. Vidi se, da je srećna, i u svojoj sreći da je zaboravila za čitav svijet. Četvorka se svršila općom »konfuzijom«, kao obično, tako da je za njom udarila poskočna polka, koja je stvar nekako izgladila. Umirovljenici odvedoše svoje plesačice k stolicama, ostavivši mejdan razigranoj mladeži. Katica lebdi kao perce; njena lijepa glava, oči pune ognja i oduševljenja, privlače svačiju pažnju. Sam respicijent ustavi se na pogled njene osobite pojave i, pristupivši k šori Andrijani, pita:

»Tko je to ona crnkuša, što pleše s Dubčićem?«

»Jedna težakinja. Sluškinja. Vi je i onako ne poznajete. Ne služi ovdi.«

»Hm, hm, vrti respicijent velikom, ostriženom do gola glavom, da mu ćela sijeva poput ogledala. »Ljepše ženske glave još ne vidjeh, vjere mi!« I raskoračivši se na kratkim nožicama, popravlja prsluk na okruglom trbuhu. »Šta su druge prema njoj? Vjere mi, — ižmikani limun!«

»Hvala lipo!« pokloni mu se duboko šora Andrijana i sve u njoj podršće, od ijeda, razumije se. Ona se još uvijek računa među najljepše.

»To se razumije, djevojke — o gospođama ne govorim. Djevojke, što su u kolu!« opravdava se respicijent, koji je opazio, da je nadrljao.

»To se razumi«, odgovara šora Andrijana, »prisutni uvik čine iznimku!« Pogleda mu pri tom zlobno u oči i pomisli: »Stari zupar ostane uvik zupar.« Respicijent bio je islužio čitavu kapitulaciju kao stražmeštar. »A vlaški pokrovac ostane

uvik samo pokrovac!« Jer respicijent se bješe dosta rodio u Zagorju i kao takoga držali su ga za Vlaha.

Respicijent u neprilici staje s jedne noge na drugu i umuje: »Vrag me je naputio da diram tu prokletu vješticu! Noktima će me raskinuti. Ali tako ti je, kad piješ od jutra do večera teška vina i prošeke! Jezik trči dvije milje pred razumom. Ah, šta, neka je vrag nosi! Hajdemo mi, Lovre, na pivo. To je piće: bar te ne će uzrujati.« I na kratkim nogama izgubi se iz dvorane.

U jasnoj pruzi svjetlosti, na samim vratima javi se za čas izrazito lice Matino. Sasvim je zadovoljno kao uvijek, samo što su obrve malo stegnute. Oči mu nemirno traže parove, koji plešu. Za čas ustave se na Katici i Dubčiću. Iz očiju kao da je sjekla munja. Šori Andrijani to ne umakne i osmijehne se zadovoljno. Ali pomalo se izravnaše obrve i oko Matino, pored svega napora, ne može ne odati ugodnosti, divljenja. I ako se brani, razoružava ga misao, koja ga neprestano oblijeće, poput dosadne volje: »Zaludu je, priznaj, pristaje im, pristaje. Najlipši par, od svih najlipši.« I ponos mu diže jake grudi, kad mu zalaska misao: »Pogledaj samo, uživaj, kakvu si odgoji'!« Ali i ponos i ugodnost ne potraju nego časak. Oko mu uhvati u kćerinu licu svu onu poplavu sreće. Njene oči, otvorene širom, uronile su u slatke snove. Pasu se na slikama novoga, ma i samo dočaranoga svijeta. Duša mu osvoji tjeskobu, teška briga, i u budućnosti svojega djeteta vidi sasvim druge slike, nego procvale njive: briga mu zalije dušu i odnese očinski ponos i dopadnost.

Kad se polka svršila, Katici pogled padne k vratima i zapne na očevu licu, zamišljenu. Nježno tkivo sanja, koje joj je oprelo dušu i misli, rastrga se. Skočila je opet pred nju ozbiljnost, gola, naga, kruta. Zaplakala bi, kriknula od bola, jer nema izgleda, nema nade: valja se vratiti iz carstva cvijeća i snova u pustinju ozbiljnosti, obraslu dračom i trnjem. S visine, kamo se uznijela, sići u nizine i umiješati se u hrpu ljudi malih i niskih.

Ne kinji se više, što će reći otac, njoj je to svejedno. »Neka govori ča hoće, meni je svejedno!« Najzad, šta joj može još uzeti, kad nema ničega, kad je bijedna, istjerana iz raja? A njegove riječi? Prešumjet će preko nje, izmučene, izbijene. Sama se poklonila hladno, s odvratnošću u srcu, svome plesaču, koji ne razumijući gleda za njom, šta joj se tako iznenada dogodilo. Uzdignute glave išla je k sestri.

»Sad već hod'mo. Otac čeka«, reče joj glasom suhim.

»Vidiš ja nisam htila,« kori je Matija. »Ča će nam reć, — karat će nas.«

Katica se osmijehne s prijezirom. Hvatajući rubac sa stolice, odgovara:

»Ča će reć! Ništa ne će reć, — ne boj se. Ma ako se tako bojiš, svali svu krivicu na me. Ja ne marim.«

Marija gleda na nju u čudu. Njena smjelost, odlučnost umiruje ju. Osjeća opet nehote pretežnost sestrinu. Opet joj je jasno, da je zaostala za njom, daleko, daleko.

I tako odu obje sestre, iznenada su došle, iznenada su otišle. Šora Andrijana slavi slavlje, ali ne može izbrisati dojma, koji su ovdje ostavile. Ples teče svojim prirođenim koritom, ali ne krasi ga više sjajna pojava crnooke djeve, koja je pala u nj poput meteora i opet odletjela.

Niko Dubčić gleda k vratima, kao da je tamo nestalo njegovo sunce. Prvi put u životu pade mu na dušu sjeta i pokri svojim tamnim krilom vedro obzorje, koje mu se još malo prije, puno cvijeća smiješkalo. Ne, život nije tako prost, široko prostrano polje — ne život ne baca pred noge samo cvijeće, da se bere, gazi — život je kraj zagonetan, pun jama, propasti i tjesnaca. Ima u njemu i kala, da; kala dosta i tresetišta, nad kojima se vije jato

vrana; i vrhova, oko kojih se svijaju oblaci i u kojima zna sinuti munja i zatutnjiti... Gleda oko sebe iznenađen, ljuske su mu pale s očiju i jasno vidi, prvi put u životu, da ovaj svijet nije bio stvoren samo radi njega, da mu ispuni svaku voljicu, svaki hir; naprotiv, da je on samo malo zrnce, trun, koji se u njemu mete i prebija, dok ne svrši izmjereni put.

Kad su izašli iz dvora, Katica popostane, čekajući oca i sestru. I ako je topla noć, u kojoj trepere milijuni zvijezda s tamnoga neba, usnice joj division dršću, koža joj se ježi od zime.

»Sad jur nek viče, grdi!« misli Katica s odvratnošću. »Nek i bije, ako mu je drago.« Čini joj se doista, da bi joj odlanulo neizmjerno, kad bi je tukao. Tjelesni bol zaglušio bi barem na čas bol drugi, koji stoji duboko i para dušu.

Ali otac, kad ih je dostigao, ne progovori riječi. Tiho koraca tamnom ulicom i, tako se čini, ni gnjeva nije vidjeti u njega.

Došle su na trg, koji je večeras sjajno rasvijetljen. Ne samo što su gradske svjetiljke u poslu, nego i iz šatara još se svijetli. Još uvijek stoje ljudi pred njima i izbiraju, kupuju, a drugi šeću u većim ili manjim skupovima. Noć je tiha, topla, nebo se osulo zvijezdama, hladovima, koja godi, i misli uzdignute malo prije proživljenim blagdanom: to sve mami svijet, i ako je kasni sat, na trg. Pred općinski dom razmjestio je kavanar stolove i stolice. Za najduljim stolom sjede naši dostojanstvenici. Ovamo trknu kad i kad u skupovima i mlada gospoda s plesa, »da se nadišu malo uzduha« i pri tome da se okrijepe čašom piva. Stariji su već ovdje sasvim zapeli i pustili korijenje. Tu je i doktor, kojemu naočari na mahove sinu od lampe, kao kakve vatrene kugle. Tu je i naš respicijent, gost načelnikov, koji se još jutros doprtljao iz Dolčina. Tu su gotovo svi ašešuri, ponajviše s prebačenim kaputima i raskopčanim prslukom, kao ljudi, koji uživaju večernju hladovinu iza dana puna žege i napora.

Kavanar takođe goloruk, raznosi sarajevsko pivo u bocama, i to upravo s leda, — događaj, koji se dešava samo o fijeri. Led treba dovući s visokoga vrha Biokova, gdje se nađe i ljeti u dubokim uvalama. Pivo se pije više samo od junaštva, — nitko ne nalazi u njemu osobita užitka, osim možda respicijent i doktor; prije im se čini kao odvar bunike, ohlađen na ledu.

Mate prođe kraj stola dostojanstvenika. Gledao je promaknuti neopažen, ali oni od stola ipak ga smotriše.

»O, Mate, ča tako hitaš?« vikne načelnik. »Hod', čoviče, napij se!«

Odlikovanje doista, nemalo, kad načelnik ponudi težaka iz svoje čaše! Ali Mate je privikao takvim uljudnostima. Njega cijeni svatko, kao vrsna težaka, u čijim rukama zemlja poskoči odmah u cijeni, jer zna, kako treba raditi s njome. I laskaju mu se vlasnici, da primi od njih zemlje pod svoju motiku, i drugim ga težacima stavljaju za izgled. Ali oni slegnu plećima i samo odgovore: »A, ča — lako je Mati!« Ali nikad ne razjasne, zašto mu je tako lako.

»Hvala vam na ljubavi«, ustručava se Mate. Njemu se sasvim druge stvari roje po glavi, nego da se časti, pa bilo i od glave općine. Nije mu sad ni s kim da razgovara, a najmanje s gospodom, gdje treba tako paziti svaku riječ. »Vidite, idem doma«.

»Ah, ča, doma! Nesmisa'!« vikne na nj načelnik, danas dobro raspoložen, voljan da stječe popularnost. »Sjed', čoviče, napij se. Jedamput je fijera u godini.«

»A to su njegove, one dvije!« klikne respicijent, živo se okrenuvši na svojoj stolici. »Radi one jedne malo se ne posvadih sa šorom Andrijanom. I ne žalim, vjere mi! Nijedna joj nije prilika.«

»Ah, moj gospodaru«, odgovara Mate, i pri tolikoj hvali dosta klonulo, »ča ćemo? Triba podnosit sve na ovomu svitu.«

»Pa imati ovake kćeri ne može biti nikakva nesreća«, uvrijedi se respicijent.

»A tko zna, ča je, moj gospodaru : srića ili nesrića ? To je u Božjoj ruci.«

»Eto ti ! Govori kao pop. Radije se napij, čovječe ! To će ti otjerati skrupule. Ovako nešta još nijesi pio. Ja ti jamčim.«

Mate se napije i grozno stegne lice.

»Ha ?« gleda ga respicijent u očekivanju. »Šta veliš na to ? Sviđa li ti se ?«

»Hm, — nema pića nad ono, koje Bog daje. Ljudska ruka ne će ga nadmašit.«

»Gle, opet ! Zbori kao Solomun !« ruga se respicijent. A ne znaš li ti, sokole moj, da ni u čemu nema toliko ljudske vještine kao u vinu ? Ta oni ga najposlije i krste, istina Bog, bez popa.« I oprijevši glavu o dlan, pogleda mu živo u oči. »Brate, ja znam, da si ga i ti krstio ; ako ne vino, a ono mast. Ta, hajde ! Samo se nemojmo vrijeđati odmah ! Svi smo ljudi grešni, a težakova duša more nositi priličnu uprtnjaču takih grijeha.«

»O, molim !« vikne načelnik. Šale respicijentove nijesu godile ni njemu : šibale su i na nj, jer najzad i on ima konobu. »To su predsude ljudi neiskusnih. Valjan posjednik bdije ljubomorno nad dobrim imenom svoje konobe. To je njegova dužnost. Upravo kao što valjan čovjek bdije nad poštenjem svoje žene.«

Respicijent se uzvrpoljio nestrpljivo na svojoj stolici. Osjeća i sam, da je zagazio daleko i uvrijedio Matu. Barem mu je opazio to na licu, da mu se njegove riječi ne sviđaju. Htio bi popraviti, izgladiti neugodan dojam, kad li doktor dovikne :

»Često nemamo vode, tako da se nemamo u čem umiti. I to još malo da izlijemo u mast !«

»To je dobro !« nasmija se respicijent. »Za to sam i zaboravio, vidite.«

Neugodna upadica primjedbom doktorovom bila je na šaljiv način svršena. Ali Mati je ovdje

nekako mučno, jedva čeka, da se može udaljiti. Za to malo po tome i ustane.

»E, dobra vam noć, gospodo !« pozdravlja ih dotakavši se svoje crven-kape. »Dobra vam zabava !«

I uputi se polagano za djevojkama, koje će već biti možda odavna kod kuće.

Kad su sestre dohitale pod Grabovik, Jeru su našle još na nogama. Čekala ih je. Katici je na hladnom noćnom uzduhu ishlapio iz glave, barem većim dijelom, očaj i bol. Pretegla je mladost, koja se rado vine preko razmišljanja ; ovlada je nada, izgledi i ružičasti snovi. Obradova je, što je mati sama, i kako je bila oživljena, razigrana, ispripovijeda joj brzajući, što je sve večeras doživjela. Jera je složila ruke u krilo i gladi laktove, kao obično, kad je izvanredno zadovoljna. Kad je čula, da joj je kći plesala s Dubčićem, klikne ushićena :

»Šor Niko, naš šor Niko ! Tko bi se nada'!« I klima glavom u kojoj se zacijelo rađaju nove misli, snuju se dalekosežni planovi. »Velika kuća, kćerce moja, treba je stimat i nositi joj poštenje. I tko se može s njime stavit, tko ?«

Katici su sinule oči. Jerin zanos još joj većma otvori oči, kakva ju je susrela večeras sreća. I ako samo na čas, — ali nema više sumnje, ona je bila prva u dvorani ; ona je prikovala opću pažnju k sebi i, možda, privukla k sebi i pažnju njega, koji je prvi, najljepši od svih...

Zagledala se u tamnu noć, i u glavi se raspredaju dalje ružičaste sanje, bajne predodžbe.

U tome uđe otac u dvor, i na njegovu ozbiljnome licu sjedi briga, zamišljenost. Ružičasti oblačići poisprekidaše se i surova zbiljnost opet je uhvati za srce, okrutno, bez obzira. Ne, njoj nije suđeno, dosegnuti, za čim duša uzdiše. Istjerana je, izlučena, pustinja, trnje i drače je čekaju. Kako se srce žilavo brani, kako mu je teško predati se vla-

sti slučaja, moći okolnosti! Pali su joj na um prizori iz Bobičine kuće. Tamo bi je htio spraviti otac, samo da bude opskrbljena — kakogod! On ima svoje račune, svoje planove, — što je za to, ako će ona tamo venuti, dok ne uvene?

Pogledala je na nj okom, koje se iskrilo, kao da ga izaziva. »Neka grdi, nek bije, — ako hoće, neka, — neka!« pripravlja se ona. Što joj može još učiniti? Šta joj može još uzeti? Neka samo bjesni, neka je zgazi, kao crva...

A otac mora da sluti, što se po prilici događa u duši njegove najmlađe. Ne gnjev, — žalost, tuga osvoji ga. A nada sve briga, — teška briga: što će biti to, kako će biti? Čini mu se, da je ovo početak novoga života, neki obrat ili prevrat. Ali kamo će to dovesti, — a osobito: kako će se to svršiti?

Ne, — nije moguće ljutiti se. Osjeća potrebu približiti se opet ovoj duši, koja se kloni od njega, i gle, kako se vidi, sprema se da mu se otuđi sasvim.

Pristupio je k njoj i privukao je k sebi, kao za starih dobrih vremena. Osjeća pod rukom, kako se trza, — htjela bi se jamačno osloboditi, pobjeći u samoću i u suzama olakšati svome srcu. No on je drži čvrsto rukom i drugom je miluje po glavi.

»Nu, — ča to ti, ćerce moja?« progovori najzad glasom mekim. »Ča uzmičeš, zašto se uklanjaš od mene? Oli možda nisi više moja?«

Njegove očinske riječi, njihov srdačni zvuk, u kojemu dršće sućut, nađoše put k njemu srcu. Predala se, priklonila lice na njegovo rame i zaplakala tako ljuto, tako bolno! Kako te suze gode, kakova je u njima utjeha, — kakav balsam! Jera gleda, razrogačivši oči, — šta je ovo opet? Malo prije vesela, čila, — a gle, sad opet plač. Ta što ima s njome taj stari? Zar je naumio, da kinji do smrti njenu dragu, milu... Eh, ona je mati, i ona ima riječ. Šta je odviše, odviše je! I njena popustljivost ima granice.

Htjela je pristupiti kćeri, — ali Mate stavi prst na usta, pogleda je preko glave Katičine izrazito i pokaza joj vrata u kuću. Ali ne ide spavati, — ne. Čekat će, hoće da bude spremna: i ako što opazi, najmanju stvar, ne, ne da joj više dirniut ni vlas na glavi. Dosta je bilo predike i karanja, dosta više, nego je pravo, — još će se razboljeti jadno dijete, posjeći će je tuga.

Mate drži Katicu i čeka, dok se isplače. Neka se isplače, neka joj odlane, neka se umiri, uzrujana misao. I kad se umirila, počne je on tihim, srdačnim glasom razgovarati: koliko se on u nju uzda, kakva mu je ona dika i ponos, kakvo mu je ona blago, kakve ima on dužnosti, kako je ima voditi i na pravi put okretati. Govorio joj je dugo i mnogo, sam ne zna, koliko i što — sve, sve, što mu je kazala roditeljska zabrinutost i ljubav. I njemu je više puta glas uzdrhtao od ganuća. A Katica sluša suzna lica prislonjena uz njegovo pleće, upija onaj slatki glas, u kojemu podrhtava roditeljska ljubav. Ne progoniti, nego opomenuti, to mu je bila nakana. Ne kvariti dobru volju, nevinu zabavu, — nego zapriječiti, da njegove kćeri svijet ne iznosi na glas. Ne gaziti težnju na bolje, više, nego iščupati iz korijena oholost, želju za gizdom. Ne osuditi na vječni mrak, na lutanje po pustinji i drači, — ne, nego spriječiti, da ne izađe iz svoje putanje i ne postane lutalica bez krova, bez utočišta...

Tako je govorio na dugo i široko svojoj kćeri, tihano, gotovo na uho. Ona se zaslušala, ne odgovara, samo se gdjekada trgne od uzdaha, koji joj se, nakon pređašnjega plača i rascvijeljenosti, jedan po jedan otkidaju sa srca. Sluša njegove slatke riječi, mir i pokoj širi joj se u duši. Ali i tiha žalost grize tamo na dnu srca, gdje je najtajniji njegov pregib, — bol tih i nezatomljen: jer otac hoće, da ona ostane na svom putu, da s njega ne izmiče. Drugom riječju to znači ipak samo ono, što ju je kinjilo: odricanje, niskost, isključenje iz viših sfera, izgon u pustinju svagdašnjosti...

— Ne, — ona se ne može na to pregnuti. Nema snage, nema ni volje. U njoj će tinjati uvijek

varnica, koja čezne za nečim ljepšim, višim, nego što se da naći u kući Bobičinoj.

Ali ako i nijesu raspršene bojazni i brige, ipak se uselio mir u dušu i zadovoljstvo. U ovom kratkom času poznala je očinje srce, oporavila se pri čistom žaru njegove ljubavi. A nada sve, uvjerila se, da to nije tiranija, pred kojom treba sagnuti šiju i prinositi žrtve, nego nježna očinska ljubav.

Nije se nadala doista, da će ovako umirena otići od oca.

Mate opet ćuti, da nije postigao sve. Ostali su u srcu njegove kćeri bedeni, kojih nije osvojio, niti će ih više osvojiti. Ali postigao je glavnu stvar: privezao je tješnje k sebi svoju najmlađu i, možda zapriječio prenagljenu odluku. Riječju: privezao ju je k sebi novim svezama, — spriječio potpuno otuđenje.

»A to je dosta za sad!« umuje Mate. »Učini' sam svoju dužnost, a ostalo neka Bog upravi i vodi.«

S tom sviješću i on je radosnije otišao na počinak. Sa srca mu se svalio velik teret.

Međutim Matija s materom čekala je u kući, šta će se dogoditi između oca i Katice. Matija je trnula, da će planuti oluja, — da će čuti očev strašni glas, raspaljen srdžbom. Čekala je zaludu. Naprotiv, kad je sestra ušla k njoj u komoricu, bila je sva zadovoljna, da gotovo vesela. Čak, kako je bila raznježena, pristupi k njoj i pritisne joj na lice vrući poljubac. Godine već ju nije vidjela tako umiljatu.

»Morala je dobro proć«, prosudi razborita Matija. »Tko bi se bi' nada'! Hm, — digod se isplati malo i uzjogunit se, ako hoćeš, da te u kući drže za ništo.«

GLAVA IV.

PROLJEĆE U PASJE DANE.

Drugi dan razmetnuli su šatre; skrinje, koševe i uprtnjače, oteglili su opet u Dolčine, ukrcali u lađe i otplovili svaki na svoju stranu.

Pred veče naše je mjesto opet imalo svoje obično, sjetno lice.

I gosti su se držali poslovice: riba i gost treći dan zaudaraju. Mnogo ranije od trgovaca, nekoji još u noći otišli su po mjesečini i hladovini u svoja sela. Istina, za pripeke svuda je dobro, ali doma je najbolje; ne moraš biti barem nacifran, kako bi morao biti, da ostaneš u tuđoj kući.

Matija i Katica imaju još taj dan prosto: sutra na veče moraju opet biti u gradu. Zato sutra u jutro valja im ići u Konjicu, kad dođe lađa. Mate i Ivan odmah prije dana otišli su u goru spremati drva za zimu i za pečenje rakije. Žene su ostale same doma.

»Odmorite se, piplice moje«, govori im mati. »Nimajte brige i trke, barem dok ste doma. Oli hodite kamo, da vam vrime projde. A ti, siroto moja«, obrati se Katici, koja je nekako zamišljena, »ti se nemoj žalostiti, ča ti je izgovori'. Izgovori se svašta, šćeta bi bilo uzimat svaku malenkost k srcu. Muški su čudni, — i ja moram ne jedan put: kroz jedno uho unutra a kroz drugo van... I činit odmah takva čudesa, ča smo težaci! Kao da je već težak najstražnji stvor na svitu. A gdikad ima više u skrinji, nego gdikoji tanki gospodin. A meštar, obrtnik, — ča je on? Ako nima posla, gotov siromah: sve ča stavlja u usta, mora platit.«

Katica zabaci prkosno glavu i oko joj se zaiskri. Kao da ona ne zna bolje od matere! Kao da ne zna, da se Preturuša ne će prepasti tako lako ni jedne u mjestu. Bože moj! Dvije tri su gospodskoga roda, to priznaje i ona, — a ostale?

»A ča je svitska slava, kćerce moja ?« umuje stara Jera, radosno, što se nema tko brecati na nju i podmetati joj noge. »Na polju trava. Puhne vjetrić i raznese je i oganj je spali. Tako i slava raste i opet pada. I moja baba bila je Dundićka, pa se udala za težaka. Sve se čudilo, ča čini, — ni' luda, divojka iz onakve familije, pa za težaka! A ona ništa, jer ju je vuklo srce. Te stvari upravlja volja Božja i raspolaže. Mi se zaludu upinjemo, jer ne znamo, ča će bit od nas za uru, a kamo li da bi mogli odlučivat, ča će bit do godišća ili do deset godišća. A tko zna, ča je Bog odredi', ča će bit s nama ?«

Već je samo falilo, da doda: tko zna, ne ćeš li i ti, pile moje, bit još gospoja, i tko zna, možda u našem mistu ? Ali nije dodala, nego samo s ponosom gleda na svoju kćer, uživa u njenu ponositom držanju, koje bi od nje mogla učiti bilo koja gospođica iz mjesta.

»A prid Bogom svi smo jednaki, i niski i visoki«, okonča svoje razmatranje. »Mi možemo činit razlike, možemo se povišivat, ma Bog može sve pojednačit. Prah smo i u prah ćemo se pritvorit, kaže i Sveto Pismo.«

Jeri godi ovo mudrovanje, jer tjera vodu na njen mlin. Katica ga upija u dušu i u srce, kao isušena zemlja rosu nebesku. Pod njom se opet oporavilo cvijeće nada, lijepih snova, na koje je Mate dahnuo mraznim svojim nazorima. »Da, — zašto ne bi, — događa se svašta«, šapće Katici neki glas. »Tko se rodio za puzanje po zemlji, neka puže. Ja hoću poletjeti, gdje je sunce, gdje su široka polja i gajevi.«

Po objedu otputi se sama samcata u Dolčine.

»Obić ću rodicu Anticu«, izgovara se materi, »barem će mi se izvedrit u glavi.«

»Idi, ćerce moja, idi, i zabavi se dobro.«

»Lipe mi zabave!« baci Katica prkosno glavu.

Ide dolje samo onako, sama ne zna, šta je onamo vuče. Zna samo to, da joj je nemoguće biti na jednome mjestu, da treba kretnje, razonode, zaboravi.

Sunce pripiče, bode u oči, — uzduh treperi nad sivim iznemoglim od žege poljem, nad maslinama, koje su sagnule neveselo svoje sive grane. Tjeskobno joj je, tužno nekako; osjeća se kao izgubljena u ovoj pustoši, gdje ne vidiš ni ptičice leteće. Samo cvrčci gude svoju vječnu pjesmu, neumorno i ustrajno, prihvaćajući je jedan od drugoga. Zato, kad je uzašla na humak, odahne olakšano. Pred njom se otvara pogled na more, kojega se modra pučina namreškala pod svježim popodnevnim meštralom. Susjedni otok s desne zeleni se kao smaragd, a gdjegdje između zelenila proviruju bijele točke, ovdje osamljene, ondje opet u većim ili manjim hrpama: bijele kuće i sela naših susjeda otočana. Nasuprot strši odlučno u modri uzduh primorska planina. Njeni beskrajni sivi bokovi peku se na suncu, koje se odbija od stijena i kukova kao uvrijeđena, što ne može na njima izmamiti ni iskru života. Gotovo pod nogama razložile su se Dolčine na strmu brežuljku u slikovitom luku: kuća nad kućom, kao na polici, svaka s malim dvorištem, koje je ograđeno zidovima. U dvorovima i vrtovima zelene se gajevi bajama i smokava. Sa strane morske naše su Dolčine mnogo izglednije: ne vidi se odanle, kao s ove strane, u malu dvorišta i gotovo u same kuće; strši krov nad krovom, kao da hoće jedan drugi nadvisiti.

Kad je sišla u selo Katica, nađe ga uronjeno u popodnevni san. Na bijelim kućama i na kućicama prozori su pritvoreni, kapci zatvoreni. U luci ljulja se neko tucet domaćih trabakula i barki, kao da se ni njima ne će van, kao da žele odahnuti u sigurnoj luci. Obala i dugi most, sazidan od solidnih stijena, pusti su. Samo tamo od ratca Sv. Roka javlja se vrisak i cika djece, koja se kupaju i sada, ili se valjaju po vrućem sitnom pijesku na obali. Trabakuli pokriti su plahtama i ispod

tih šatara javlja se odasvud hrkanje umornih mornara i gospodara.

Prolazi obalom svojim hitrim, trzavim korakom, zažimljući oči pod bijelom maramom, koju je povezala oko glave. Na drugom kraju obale kuća je Mike Rogača, Antičina muža. I ondje su zatvoreni kapci, kao na svim kućama ovdje na obali. Gotovo žali, što je pošla ovamo. Najzad šta će tu naći? Gospodin Miko sasvim joj je gotovo tuđ, a Antica, ona ima dosta brige druge. Skanjuje se i ući u kuću, gdje zna, da je ne će dočekati radosno. Ali opet vratiti se, ne će ni za što, također ne bi se pristojalo. Antica bi saznala, da je tu bila i nije unišla u kuću, — bio bi gotov skandal i zabava zlobnim susjedima.

Iz misli trže je nešta, što se miče morskom pučinom pravo k njoj. Žuta barka s crnim natpisom na provi: »Leptir«, na katarci pleska i vije se bijelo trouglo jedro, pod kojim čamac leti kao pravi leptir po morskom zrcalu. Na krmi sjedi čovjek u bijelom odijelu, pod širokim slamnatim šeširom, ispod kojega se iskre vatrene crne oči, gledajući u nju.

Bila bi viknula od čuda, da joj nije zapeo duh. Ovako je stala i ona časom, gleda barku i čovjeka na krmilu u čudu i ne razumijući, ne znajući rastumačiti sebi, gdje je zapravo, šta se to s njom događa. I na lice oživljeno hodom, skoči joj rumen, koja grije, peče. Čini joj se, da je ovo upravo san, koji joj je obuzeo sjetila, uzburkana od pripeke.

»Katice, zdravo!« javi joj se čovjek iz barke. »Šta ti tu činiš, za Boga?«

»Po poslu, šor Niko. Idem k Antici.«

»Aha — rodica, ili šta ti je gospoja Antica«, klikne on. »A uveče po hladu opet kući, to se razumije.«

»Hm, — ne znam sama«, odgovara ona i u oku koje se iskri od radosti, pokaza se ispitljiv izraz.

»Ča hoće?« pita sama sebe i odmah joj se razli radost, ushit licem. Vidi se, da ona sluti veoma dobro, što upravo hoće taj gospodin iz barke. Može

to vidjeti i slijep tko mu pogleda u lice, razigrano i smješljivo, tko vidi njegov pogled, koji je zaboravio na njoj.

»A ča vi tu činite, šor Niko? I iza bala, ča ne spite?« čudi se ona.

»Ja? Ja nisam bala', kad si ti otišla. Jedamput ćeš doznat zašto: ako budeš baš htjela samo sa mnom govoriti,« doda tiše i pogleda je, da se zarumenila i pognula oči. »A znaš li, čime sam razbijao glavu, baš kad sam te opazio?«

Ona skrene plećima u neprilici. »A ča ja mogu znat?«

»Kako bih se mogao s tobom sastat. Imadem ti nešto reć: nešto — pa vidit ćeš.«

»Meni?« začudi se. »A ča to? Mogli biste i sad, da hoćete.«

»Nemoguće, Katice, — to se ne da tako na brzu ruku. Ali znaš šta? — Ja ću te čekat, gori više sela, kad se budeš vraćala.«

»Tko zna, ne ću li se i ja zabavit u Dolčinama«, smiješi se ona, ali grudi joj se burno dižu u slatkoj slutnji. Nešto joj neprestance šapće, da će se dogoditi nešto osobito nečuveno.

»To ne ćeš učiniti, ne. Ako bi bilo to tako, ja bih čekao ovdi i do sutra jutra. Sastat se moramo sigurno prije. nego odeš u grad. To zapamti.«

Ona bi htjela nešto reći, ali joj glas zapne u grlu. Naglim korakom uputi se k Rogačevoj kući. Niko Dubčić napne jedro, tako da se nadulo od meštrala, obrne krmilo i barka u lijepom luku klizi pred Rogačevu kuću. Katica i barka gotovo u jedan čas dođu pred kuću; Niko Dubčić vikne još jednoč: »Dakle do viđenja, — ali sigurno!« i gleda za njom, kako hita po stubama na sular. Prije nego je metnula ruku na kvaku, pogleda dolje i vidi ga, kako gleda za njom. Osmijehne se, i u tom osmijehu učestvovalo je sve njeno biće, uzbuđeno osobitim čuvstvima, od kojih srce kuca, kao nikad dosele. Nešto neizrecivo milo, slatko razlijeva joj se bićem,

da joj se glava vrti. Ušla je u kuću, sama ne zna, kako.

Lice joj gori plamenom, oči sjaju, srce nemirno udara. Sreća, što Antica nije opazila ništa. I ona se odmarala na postelji. Kad su udarila kućna vrata, skočila je usplahirena, tare oči i čeka, kakav je to gost u ovo doba.

I Katica se obzire u neprilici prostranom sobom, kamo je ušla. Bračna postelja, ogromnih razmjera, gdje je i gospođa Antica prije ležala, puna je pileži. Ispod posteljne plahte, — jer ljeti jedva je moguće i plahtu podnijeti na sebi, — vire rudaste glave dječurlije, koju je obrvao san i žega. Lica su im crvena, oznojena. U kolijevci leži najmlađe, pokrito tilovom koprenom radi muha. Inače u sobi je dosta nereda, — kao ti gdje je mnogo djece.

Antica se raspripovijedala razdramivši se. Čim ju je poispitala, šta je i kako je doma, uđe odmah u predmet, koji je neiscrpiv: o djeci naime. Tako mati novajlija misli, što ispunja njoj dušu, da to mora svakoga zanimati. U nekoliko časova već je Katica doznala, koliko zubi ima mali Zorzeto, u kojem je mjesecu ushodao mali Nikoleto, kad će početi odbijati Anelu.

Kakva je to bila uzbuna u Dolčinama, kad se Antica, siromašno djevojče, udavala za gospodina Miku Rogača! Ni on još nije bio bogataš tada, ali predviđao je svatko, da takav čovjek mora obogatjeti. Za nekolike godine pomogao se i osnovao cvatuću trgovinu, sam se neumorno skićući po Dalmaciji. I doista, danas je on vlasnik kuće, vinograda, opsežne trgovine, ima k tome tri trabakula, i kako se priča, i lijep kapital. Kako su zavidjele Antici gospođice u Dolčinama i okolnim gradićima! Katica, kad ju je pohodila prvom iza udaje, nije se mogla nagledati poliranoga pokućstva, naručena pravo iz Trsta: velikoga šifonera, umivala sa zrcalom, ručnika s natpisom: »Dobro jutro« i postelje velikih razmjera. Nije se mogla

prečuditi satu, na kojemu su kovači udarali sate. Uopće iz svega ju je gledalo nešto novo, uzvišeno i svaki put, kad je što poželjela, željela je, da je nađe sreća, kao rodicu.

A danas? Čini joj se ovo ovdje dosta svagdanje; vrijeme je otpuhalo čar novine s ovoga gnijezda. I nered u sobi tišti ju. Odlahne joj, kad ju je rodica uvela u »sobu od pohoda«, to jest u salon. Ali i tu je vidjeti, da su djeca imala pristup. Stolice su u jednom kutu, a naslonjač na točkovima u samoj sredini salona. Zavjesi su dignuti na prozor, da ih djeca ne poderu. »Ne, ne bih htila ja ovako«, misli u sebi, »ne; kako samo može Antica, bidna! Kako se zakopala!« »Blagostanje, bogatstvo ne mami je, ta evo, ne vidimo se nigdje ni traga, ni u sobi Antice, ni u njenoj kući. »A ča ti je bogatstvo, kad se nigdi ne vidi? Eto, ni' se imala bidna kad ni počešljat!«

Za sebe ona sebi predstavlja drugu sudbinu, drugu budućnost. Tamo mora biti sve vedro, sjajno, blistavo. Ni na čemu se smije biti boje svagdanjosti, prostote. Pristupila je k prozoru i gleda režom kroz kapke u luku. »Leptir« još se uznosi na pučini, nagnut malo od meštrala na stranu. U njemu sjedi na krmilu Niko Dubčić sagnute glave. Vidi se, da o nečemu promišlja. O čemu misli? Što su značile njegove riječi, njegovi čudni pogledi? Šta joj ima reći tako važno, da bi htio radi toga čekati i ako će do sutra u jutro? Iz stiješnjene grudi otme joj se težak uzdah i sve biće kao da joj je okovala u negve teška briga...

A kad je odstupila od prozora i vidi pred sobom Anticu, kako na brže grabi haljine sa stola i kanapeta, kako razmješta stolice i naslonjače: čini joj se ovdje sve tuđe, zagonetno, tako, da se pita sama: »Ča ja tu baš tražim?...« I osoba, sve biće rodice danas joj je tuđe, čudno. Nema s njome više ni o čemu govoriti. Obrazi su poblijedili, ruže su s njih opale, oko očiju počeli su se hvatati nabori. I oko, ono vatreno oko Antičino, izgubilo je svoj davni

sjaj. Kose, koje su joj bile ponos, danas su joj više samo na smetnju, viseći u jednoj pletenici na potiljku.

»Gledaš, kakova sam!« vikne Antica sa smijehom, dižući pletenicu. »Gledaj, gledaj, moja! Takova ćeš bit i ti, kad te obaspu dica.«

Katica se osmijehne, ali smijehom usiljenim. Pojava žene zanemarene, koja je za djevojaštva kolo vodila, odbija ju svojom svagdanjošću. »Kako može bit takova, kako, vičnji Bože! Kako je ne muči strah, da će ju muž odbić takovu...«

Svaka od njih ima svoje misli, svoja zanimanja, i misli, koje se ne slažu, nego upravo razilaze. Od staroga drugovanja nije ostalo više niti truna: vrijeme i promjene života raskinule su prijateljstvo, nijesu ostavile među sestričnama ništa zajedničko. Je li čudo, što razgovor zapinje? Nemaju što pripovijedati i vrpolje se u neprilici na stolicama, čekajući željno, kad će se već svršiti ovaj mučni prizor. Prije su znale proeglenisati čitave dane, i zaliha nije se iscrpla, danas uzimlju predmet po predmet, tapkajući amo tamo u neprilici.

Katica nije htjela ni popiti šalicu crne kave. Na silu umočila je biskvit u slatkom prošeku, kojega je pribavio gospodin Mikula čitavu zalihu, da se nađe, kad na djecu dođe bolest.

Kad je sišla iznova na obalu, osjeni su se znatno bili oduljili. Neki kapci, osobito koji su u osjenu otvaraju se, da hladni povjetarac produše kuće. Nabreklih očiju ljudi izlaze iz kuća i ispod jedara na palubama lađica. Drugi sjede na kamenju i stubama, odbijajući dim iz kratkih lula i pretresajući mjesne stvari. Katica hita korakom odsječitim, brzim, kao da je tko tjera. Opazila je pri tom žutoga Leptira, kako se leluši među drugim barkama, privezan za obalu. Pri tome pogledu čuje kucanje svoga srca.

Uzašla je na humak, na kom su rasijane posljednje kućice i vrtovi, i nađe se među ogradama i maslinicima. Među grmljem mrčike cvrkuću

cvrčci kao za plaću. Gdje gdje prhne iz grma ptić i, kao da se ne može snaći u teškom večernjem uzduhu, zapane opet u najbliže grmlje. More u konalu, kao da si ga polio zlatom, plamti u večernjem suncu i prelijeva se, mreška pod milovanjem meštrala, udarajući o kraj, od kojega doliježe vrisak djece, koja se kupaju.

Ali ona grabi naprijed, kao da osjeća, da ju za petama slijedi strašilo. Ne bi se bila obazrela za čitav svijet na stranu, da tim pogledom ne bi probudila ono, čega se tako boji. A ipak vidi sasvim određeno, kako se na jednom zidu podigao bijel lik u širokom šeširu i otisnuvši se snažno našao se pred njom na putu. Nije se prepala toga skoka, čekala je svaki čas, da će odnekale izbiti on, koji je progoni u mislima danju i noću. A ipak uzbunila se sva, kao da se u njoj sve ispremiješalo, kad ju je ošinuo njegov pogled, tako čudan a ipak razumljiv.

Došavši pred njega, podiže na nj svoje duboke crne oči. Jedan njen pogled potrese njegovu sigurnost, pouzdanje. Stoji pred njom nepomično, udubivši se u motrenje: iz nje struji neka snaga, koja mu olovom pada na udove; ne može se ganuti, ne može otkinuti očiju s njenih očiju, koje ga gledaju ispitljivo, nepovjerljivo ispod crnih trepavica. Osjeća samo to, da mu se tlo izmiče, odvažnost, poduzetnost srozava se pred veličjem njene ljepote, pred čarom njene pojave.

»Dakle si došla!« kliknuo je najzad, smažući kao silom riječi iz stisnutih grudi.

Gleda na nju sa zahvalnošću, da u pogledu je i poniznost. Gdje je jučeranji Niko Dubčić, koji je vodio kolo u balu, kao kakav kralj, koji nije mario za čeznutljive poglede, kojima su ga opsjedale djevojke? Ne, to nije moćni šior Niko, — to je čovjek siromašak, koji moli i čeka milost...

Kako se on poništio pred njom, tako je ona narasla. Podigla ju je tajna snaga, — osjeća se sigurna vladarica nad sobom i njime: ne boji se,

drhtavica je popustila i čitavim bićem prolije se svijest snage, svijest, da može usrećiti i odbiti, podići i oborit. Ponosit osmijeh preleti joj preko usta, oko sine pobjednički.

»Pa kako sam mogla ne doć ?« odgovara mirno, bez drhtaja. »Doma sam ić najposli morala, — a drugoge puta do ovoga ovdi ni' bilo.« I pogleda na nj s posmijehom u licu.

Njemu se preko lica navuče osjen. Zaklima samo zamišljeno glavom.

»Znam, znam, da nisi došla radi mene. Ne mislim mnogo o sebi, ne boj se. Nije trebalo, da mi to spomeneš tako izričito. Ja sam to i onako znao.«

»A ipak me je čeka' !« smije se ona sama u sebi i opet doda s istim smiješkom: »Znali ste dakle, — a od koga ?« i gleda ga s posmijehom.

»Pa od tebe«, odgovara on s nekim pridahom ukora. »Naučena si već vladat se s ljudma tako, da si ne bi nitko ništa umišljao. I sinoć si umakla sa zabave, nitko ni' opazio kada.«

»Nije opazi', komu ni' bilo stalo za tim«, slegne ona ramenima. »Otišla sam, kako svaka odlazi; moga' je viditi svaki, ko je hti'.«

»A ja sam se spremao, da vas otpratim doma.«

»Bilo bi to moguće odviše«, odgovara ona gorko. »Takovu čast mogla bi čekat koja, koja vam je ravna. Mi obične, niske, — pa onda bi' je s nama otac.«

»Ti ne vjeruješ, Katice, — ti misliš, da se ja igram... ?« I glas mu zadršće od uzbuđenja.

»Ja nisam rekla. Vi ste kazali sami.«

»Ma ti ne vidiš, ne osjećaš, — ne, nemoj bižat !« vikne žestoko, videći, da se ona krenula. »Nešto ti hoću kazat, i to ti moram iskazat danas, odmah na ovom mjestu. Zaludu ti je sad, nemoj mislit.« I doda s prijetnjom: »Ako mi utečeš, pravo ću otić pod Grabovik, i reć ću ti, što mi je na srcu, pred ocem i materom. Da te ne budem ovdje danas srio, bio bih to i onako učinio. To mi je bila čvrsta nakana.«

Katici jurne vrućina u lice i pred očima joj skaču iskre. Sigurnost, pouzdanje ostaviše ju.

»A ja volim, da smo se tu sastali, gdje smo sami, gdje nas nitko ne vidi, ne čuje, samo Bog, pod ovim modrim nebom. Ja te ljubim !«

Katica se nasmije, ali smijeh je bio usiljen, dok najzad zapne negdje u grlu i svrši se grcajem.

»A ti se smiješ !« vikne on s bolnim prijekorom.

Pogledala ga je i na oči joj navru suze. Kroz njih nazire njegov bijeli, snažni lik, njegovo uzrujano lice isprekidanih crta, kao da je sve to posijano bilo nekim bajnim žarom. Sve u njoj popusti, odmekne nekako; zaplakala je jecajući, pokrivši lice rukama. Ali i u uzbuđenosti ćuti, kako joj se naslonio topao dlan na rame, i čuje, kako joj šapće uzdrhtali glas:

»Šta plačeš, moja ?«

Ona uzmahne žalosno glavom, i izmakne se ispod te tople ruke i odstupi u stranu.

»Šta ti je, Katice ?« pita on ne razumijući.

Ona utre suze i upire na nj pogled dubok, zagonetan. Najzad progovori:

»A kolike su to od vas čule ? Vi se tako lako igrate s nama, težakinjama.«

»Ne, Katice, — ovo nije igranje. Ovo je ljubav, prava, iskrena. Pogledaj samo, igram li se ! Ali ne čuješ, kako mi srce kuca iskrenom ljubavi ?«

»Moguće, — ne, ne sumnjam ja sada, — ja virujem. Ali dokle ? Vi znate, da vam nisam prilika. A ka' druge težakinje, bit igračka, za razbibrigu: ja tako ne ću. Ja sam Preturuša, — za to odveć dobra«, mahne ponosito glavom i oko joj sine plemenitom srdžbom.

»A kamo smiraš, za Boga, divojko !« vikne s ogorčenjem. »Da ja takvo što mislim ! Da, igrali smo se, ne jedan put i nedostojno, ja priznajem: ali ovo je nešto sasvim drugo. Ja te ljubim iskreno, od svega srca; zato ja ne ću što ti spominješ. Ne, ni u snu; ja hoću ići pravim putem, pošteno, pred očima svega svita, bez bojazni i obzira. Ako ti dozvoliš, ja sam gotov stupit prid tvoga oca; ako

hoćeš, odmah, javno i očito. Dajem ti rič, možeš se na nju oslonit.«

Gleda ga, gleda, promišlja i oklijeva. Da, ne sumnja o iskrenosti njegovih osjećaja; vidi mu se na licu čvrstoća odluke. Ali, gdje je jamstvo stalnosti ? Hoće li ustrajati, ne će li uzmaknuti s po puta: ne će li je odbaciti, oboriti u propast ?

Ali opet s druge strane pruža sve moguća jamstva. Zašto bi imao uzmaknuti ? Zar nije istini priličnije, što dalje da će to većma k njoj prionuti ? Ta dosele ni jednoj nije ponudio onoga, što nudi njoj, — svoju ruku. Poigravao se, jer su se one s njime puštale u igru. Ali ona, ona se ogradila, — ima njegovo obećanje. Pa zašto najzad oklijevati ? Tu je u ostalom zgoda, te kakova ostvariti snove, postići sve želje. Kad će se pružiti druga, sjajnija i povoljnija ? A ako se hoće uzvinuti, nije moguće bez rizika; mora se odvažiti, na što se druga ne bi odvažila: jer samo tako da se postići, što duša žudi...

Tako je eto razlozima uma uzdrmala sumnje, raspršila nepovjerenje i predaje se novoj neslućenoj sreći.

»A vaša mama ?« pita glasom, iz kojega se čuje predavanje.

»Moja će mama pristati«, klikne on s čvrstim uvjerenjem. »Još će joj bit drago, da ću se na kraju oženit. Moguće bi volila koju drugu, dopušćam«, i tu, i ako u času zanosa, ne može ne vidjeti, neku tamnu točku, — moguće, bit će joj i teško, ali sam siguran, da bi pristala. A kad te bolje pozna, ovako lipo izbliza, kao ja, zamilovat će te, — ja ti jamčim, — jer ona je dobra, pa će onda pristat s radošću... Bila bi jedina zapreka —«

Ona ga pogleda s pitanjem u oku.

»I to, što si sluškinja. Prvi je uvjet, da bi morala ostavit službu. Ja te ljubim vruće, — a ipak, priznat ću ti iskreno, i meni bi teško bilo hodit za sluškinjom. Kad budeš doma, tvoj će život teć, kao čista rijeka, pred očima ljudi i moje mame:

a kad se moja mater uvjeri o neprikornosti, čistoti tvoga vladanja, privolit će od srca. To bi dakle bio moj uvjet, prvi i posljednji.«

Katica uzdršće od iskrenosti njegovih riječi, pred sigurnošću, kako je on sve to odvagnuo i promislio. Doista, tu nema lukavstva ni prijevare — sve je tako prosto, jednostavno. — A i pravih zapreka nema! Zagonetka je odgonetnuta, lako i od šale. Bio bi grijeh gojiti još bojazni, sumnje, uvreda bi bilo ne povjeriti se. Ne, ne smije ga toliko poniziti, ne pripoznati mu: njegovo vladanje prema njoj bilo je časno, bez prijekora.

»Daj ti meni sigurnost«, šapće on, stojeći tik uz njen bok, »sigurnost, da me doista ljubiš i da ćeš ustrajat u ljubavi; ostalo je moja briga. Ja ću ti već pokazat, da ću te uvest u Dubčićev dvor. Najposlije: šta bi bilo u tome tako strašno ? Pa i moj je otac u djetinjstvu nosio opanke: ja bih se dakle vratio korijenu, iz kojega sam iznikao.«

Tako joj jednako govori, razjašnjava: je li čudo, što s oduševljenjem prima njegove riječi ? Ta dišu uvjerenjem i istinitošću. Otvara se pred njom sav svijet, — onaj s čudotvornim vrtovima, — onaj, o kom je toliko snivala, u kom je sve vedro, sjajno, bez osjena, grebena. Upija njegove riječi u dušu, kako suha zemlja upija rosu s neba. I osjećajući onu istu vruću ruku na svome ramenu, vrući dah, koji je zadiše, više ne uzmiče. Glavu priklanja njemu na prsa a okom prati njegovo lice, ne će li na njemu opaziti blijesak triumfa. Ali na njegovu licu ne vidi ništa drugo, nego vrući žar ljubavi, koja i njoj ulazi u grudi.

»Ne može se iskazati, dušo, kako te ljubim, i kako ću te ljubit...« I obaspe joj usta i zažareno lice poljupcima.

»Ah, šor Niko, za Boga!« klikne, kad se malo osvijestila. »To ipak ni tako lako! Naši roditelji... Mi ne ćemo bit nikad svoji, — nikad!«

»Ne boj se!« utišava je poljupcima.

Baci mu se na prsa u divljoj radosti. Sva duša pliva u slavodobiću. Predobila je, vinula se nad svagdanjost, nad bijedu, opačinu, dosadu. Postigla je, što je duša žudjela, o čemu je snivala.

»Ja vam virujem, virujem. Virujem, ka' ocu; više nego ocu!«

»Ne ćeš požalit, moja, — ja ti obećajem.«

Sunce se u velike nagnulo nad planine. U Primorju Biokovo planulo je crvenim žarom, kao da je u plamenu, kad su došli pred mjesto. Od mora piri meštral, sa strane odnekuda javlja se pastirica pjesmom.

Tu su se razišli. Ona ode niz do pod Grabovik, on putem pravo u mjesto. Jedva je ušla u kuću, opet je izašla, nema u njoj mjesta. Zagledala se u kraj, na koji se počinju spuštati prvi osjeni večera. Od općinske lokve idu žene u nizu pod fučijama i vedricama, a negdje s polja dopire popijevka u zboru, razlijevajući se otegnuto širokim krajem.

Po večeri iskrala se na obronak više kuće, među česmine. Kroz mrak gleda na onu stranu, gdje se bijeli njegov veliki dom u neodređenim crtama, vladajući nad čitavom hrpom kuća i kućica, kao gospodar i vojvoda. Iz njegovih prozora, koji širom jape, gleda tajnoviti mrak u noćni kraj. Taraca kuće uzdigla se nad čitavim mjestom, kao beden. »Tamo je on, — on, moj Niko!« I čini joj se, da vidi svijetlo micanje lampe na taraci. »Ča sad misli? Misli li na me?« I nehote vine joj se iz grudi uzdah težak, leti onamo, gdje treperi ono svjetlašce, gdje možda sjedi on, možda također zamišljen, s glavom u dlanovima... »Tamo ću i ja sidit, da, vladat, — ja prva, nad svima...«

»A ti, di si se sklonila?« reče joj otac, kad je ušla u dvor. »Ča si činila?« Iz glasa mu osjeća opet očinska nježnost i ljubav.

»Ah, ćaće, ča je ovdje krasno, milo u vas!« klikne s tako toplim glasom, da se ganulo i očevo srce. »Kako bi bilo lipo tu ostat, — uvik s vama...«

I nasloni se rukom o očevo pleće. Srcem joj teče struja vruće nježnosti prema ocu, kako još nikad osjetila nije. »Čekaj, stari, čekaj«, spremala se ona u toj raznježenosti: »i ti ćeš se ponosit svojom kćeri, — čekaj samo! I ti ćeš pokazivat na Dubčićevu kuću: tamo je gospodarica ona, moja kćer.« I pod moćnim dojmom te misli, privine se bliže k ocu i priloži vruće lice k njegovom licu.

»Pa to je najlašnje: ako hoćeš, reci, pa ćeš ostat doma. Nikomu ne smetaš; niko te ne tira. Kako bi nam bilo lipo!« ugrijeva se Mate, kao uvijek, kad ima zgodu govorito domaćoj sreći. »Bida nas ne tišti, hvala Bogu. A bolje doma u skromnosti, nego u tuđini u raskoši. Oj, i naš život, težak i mučan, ima svoje lipote i radosti: samo ih triba znat uživat. Mi, težaci, prvi smo stan na svitu: ne visimo ni o komu, samo o Bogu, koji daje sunce i rosu na naše zemlje i izvodi iz njih rod. Ostani s nama, pa ćeš vidit, — mir će ti uć u dušu, ishlapit će isprazne misli i pusti sni.«

»Aha!« trže se ona, »opet onamo udara, sve na jednu stranu. Da znaš, da slutiš...« I u duši uživa u svijesti, što ga je nadvisila, oborila sve bojazni, rastjerala sve ukore. Njegove riječi zvuče joj naivno, kao tepanje djeteta. Gdje je ona, kako li je duboko ispod nje očeva mudrost i sve pouke! On, koji misli, da je svemu došao na korijen! Kakvi su to, Bože moj, nazori, kakve nauke tjesnogrude! Sve strpano u okvir, koji su stvorile ljudske predsude... Mudrost, koja ne vidi pedalj od nosa i boji se najmanjih prepona!

Pogleda ga s osmijehom dobrostivim i privine strasno svoje vrele obraze k njegovu obrijanu licu.

Sutradan uzjahale su obje sestre i otišle na lađu u Konjicu. Ivan ih sam prati, lijepo, pješke. Oprostile su se od ukućana dirljivo, i od same Barice. I ona žali, što odlaze. U kuću su unijele mir i veselje. »Sad ćemo se opet svak u drugi kut zavuć«, žali ona, kad su se izgubile s očiju među prvim kućama.

Matija je odlazila od kuće veselo. Zna, što je čeka u gradu. Katica ide radi dužnosti, jer treba istupiti iz službe na pristojan način, a vratiti se može, kad joj se god prohtije. Otac bi pristao ako će i odmah. Ali ne, treba ići, jer treba iskušati, je li ono, što je bilo juče, bilo od zbilje, hoće li Dubčić stajati doista na svojoj. Je li govorio istinito, ili se samo igrao. Ovo je najbolje kušanje. On sam imao bi je zadržati, ne pustiti...

I prolazeći kroz mjesto, iza svakog ugla čeka, da će se pokazati njegov stasiti lik, da će stupiti pred nju, uhvatiti mazgu za oglav i skinuti je sa samara. Ili barem da će stati pred nju, pružiti joj ruku i pogledati joj u oči pogledom, koji nitko drugi ne može razumjeti nego ona.

Tiho zaplače, kad je rodno mjesto ostalo za njom. Nigdje se nije pokazao! Obazrela se na mjesto s vrha. Velika bijela kuća nadvisila je ostale, sunce na istoku gori na prozorima, koji su još pozatvarani. Dakle spavaju jošte; i on spava, i ako bi trebao znati, da ona u ovaj čas ostavlja rodno mjesto. Kako gorko razočaranje, — to gorče, nakon jučeranjega slavodobića! Vidi se, da se zaludu uzdala, zaludu je vjerovala njegovim slatkim riječma.

Došli su u Konjicu, spustili se odmah na obalu pred agenciju, gdje su izvadile karte. Katica zamišljeno gleda široko more i kad i kad otisne joj se težak uzdah sa srca. Samo da dođe lađa što prije, što prije da ostavi kraj, gdje ju je susrelo takvo razočaranje, i da se nikad, nikad više ne vrati. Eno, vrh jarbola pomolio se iza rata, malo potom uplovi parna lađa veličanstvenim lukom u pristanište i primakne se tik k obali. Pošla je k mostu, da će se popeti na palubu, kad li za sobom čuje nagle korake.

Pred njom stoji Niko u svetačnom odijelu, zaprašen, oznojen.

U oku joj plane oganj sreće, s lica iščeznuli su oblaci i zamišljenost.

»Vi ste došli!« začudi se.

»Pa što je u tomu osobito?« slegne plećima Dubčić, pogledavši joj duboko u crne oči. Pogled, koji doista samo ona razumije. Ivan i Marija stoje postrance, sasvim nehajno, ne motreći i ne sluteći ništa, šta se to s Katicom događa. »I ja putujem u grad. Vratit ću se odmah prekosutra. Za malo nisam prispavao lađu. Ali Rumenko ne će lako zaboraviti trke od jutros.«

Katica vidi, kako jedan od momaka vodi oznojenoga Rumenka! Nikova za uzdu. Još odiše, uzdižući oznojene bokove.

Njoj se opet otvara onaj njen svijet, sjajan i neviđen, o kojem je već počela sumnjati. Vođa joj je u tome svijetu njegova ljubav, koja je tako uvjerljivo gleda iz njegovih crnih očiju. Uzdigla je glavu, šećući s njime po obali, dok zatrubi lađa. Ljudi u čudu gledaju ovaj osobiti par. Stupili su i na lađu. Dubčić stoji uza sestre na palubi, ne obzirući se ni na koga, ni na svoje znance, — zajedno sa sestrama pozdravlja Ivana, kad se lađa počela kretati.

Ivan se vrati mirno kući. Otpremio je sestre srećno na paroplov, gdje ih nije ostavio same, nego pod zaštitom moćnoga gospodina Dubčića.

GLAVA V.

U KUĆI KAPETANA LUKE.

Niko Dubčić sin je ovdašnje porodice, starinske, i ako ne baš odlične. Njegovi pređi bili su seljaci, radili su tuđe zemlje, dajući trećinu ili četvrtinu, — kako su se s kim pogodili, — svojim gospodarima za njihove zemlje.

Ali pokojni Luka nekim slučajem dospio je na more. Učinilo mu se, da je bolje imati posla s ovim hirovitim elementom, nego s gospodarima, i postane mornar. Malo po malo skucao je teškom mukom nešto novaca i nabavio neveliku lađicu, s kojom je hodao amo tamo po Jadranu. Kasnije je imao

i veliku lađu, s kojom se mogao odlučiti i na veća putovanja; otada počeo je brzo bogatiti se i napredovati. Trgovci u Trstu, Senju i Mlecima znali su dobro odlučnoga vlasnika lađe i kupili su od njega ne jedan akov vina. Kapetan Luka, — jer je međutim postao kapetan, — bio je trgovac srećan, kapetan vješt. Lađu nije razbio niti nasukao nigdje na plićinu ili greben, — a ima ih dosta u našem Jadranu. Treba dodati, da u ono doba nije bilo toliko »lanterni« ili svjetionika, kao danas, po kojima se i noću možeš orijentovati u moru. Ne, onda su se pod mrak lađe radije zaklanjale u luke, nego da blude amo tamo između opasnih otočića, kojih je toliko mnoštvo rasijano u ovome moru. Ali kapetan Luka nije bio strašiv; kad je trebalo, znao je i rizikovati i metnuti lađu i život na kocku. Nije čudo, što je mnogo puta pretekao druge lađe i došao u Trst ili Mletke upravo, kad nije bilo konkurenata.

Tako se dogodilo, da je kapetan Luka u kratko vrijeme zgrnuo nekoliko lijepih tisuća. Najteže je početi. Prva tisuća teža je od kasnijih, kad ih već imaš mnogo, deset tisuća. A trgovina što dalje, sve mu je većma cvala. Englez ili Nijemac, bio bi se sad tek bacio na nju svom težinom, iskorišćivao, raširivao je u nezasitnom gladu za zlatom. Kapetan Luka bio je Slovenin, k tome je imao staroga mornara, koji mu je jednako gudio: »Čuvaj se mora, kapetane, — radije se drži zemlje, koja te ne će prevariti.« I u njemu, pravom Sloveninu, probudi se želja udobnosti, želja da užije i on štogod od plodova svojega rada. Stečene novce nije spravljao u trgovinu, ni u banku, niti ih je ulagao u poduzeća i spekulacije: nego je prosto kupovao za njih polja u svojem zavičaju. Kako je rasla zarada, u takvoj su mjeri rasle njegove zemlje, tako da je za nekoliko godina postao prvi posjednik u našemu mjestu. Bio je vlasnik velikih vinograda, koji su bili plodni, jer je vino počelo baš u ono doba dolaziti u cijenu. Neke je obrađivao sam, dakako bolje, druge, — veliku većinu naime, —

dao bi na težaka, vadeći sam čistu dobit, bez napora, bez troškova.

S čudnim osjećajima stupio je na svoju »Bonaventuru«, koja je bila usidrena u Dolčinama, natovarena vinom, njegovim vlastitim vinom. Sad već nije morao hazardovati, — sigurnost, jamstvo ima u ruci; dok živi, dostajat će mu prihod i za život, i za udobnost, i još će mu preteći.

Osim imanja privrijedio je u kratko vrijeme poveliku svotu, koju je rasposudio nešto u mjestu, a ostalo je položio u banke. Imajući svega dosta i suviše, mogao se predati udobnosti i malo popustiti ambiciji. Sin ubogoga težaka pokuca jednoč na vrata staroga »kaštela« u Novogradu, gdje je boravila od stoljeća slavna porodica de Županćić-Ciuppaneo, tada već istina, vrlo osiromašena. Primiše ga sa mnogo komplimenata, ponudiše ga studenom limunadom i ispekoše janje. Na koncu gozbe zaručiše s njime, više nego četrdesetgodišnjim morskim medvjedom, Angiolinu, jedinu kćer, veoma stasitu, mladu, obrazovanu gospodičnu, odgojenu pomnjivo i u starim tradicijama. Kapetan Luka sagradi u mjestu, prostranu kuću ili bolje palaču, koja je odgovarala njegovu ukusu i zahtjevima njegova velikoga gospodarstva potpuno i uvede u nju svoju mladu ženu Angiolinu, ili kako su je odmah prekrstili, šoru Anzulu.

Kuća je dakle velika, od bijeloga kamena, i to od pravilnih stijena, glatko otesanih. Na njoj su ukusni ukrasi klesani u kamenu, atule i krasan doksat. Ulazi se u nju prostranom verandom, koju ljeti pokriva loza, a sa strane morske mjesto krova nalazi se na kući gizdava taraca.

Kad uđeš na kapiju, vječno otvorenu, nađeš se u dvoru, okruženu sa svih strana vrtovima. Dvorište nasuto bijelim sitnim pijeskom a u pozadini, gdje su gospodarske zgrade, popločeno pločama. S ove strane, sa stražnjega dvorišta, ulazi se u konobe, izgrađene pod kućom pod snažnim svodovima. Ovdje straga su i pecare, turnjevi

za vino i ulje, s pripadnim, sve modernim strojevima.

Savivši takovo gnijezdo u mjestu, uvedavši u nj mladu lijepu ženu, kapetan Luka počne zanemarivati plovidbu po varljivom moru. Rijetko kada viđali su ga na mostu njegove »Bonaventure«, više kao gosta, nego kao kapetana. Najzad nezahvalni gospodar proda »Bonaventuru«, na kojoj je bio stekao sve, što je imao na ovome svijetu, i definitivno se uzmakne u svoju palaču. I ovu predaju izvrši, kao sve spekulacije, veoma povoljno: skoro počela se osnivati paroplovna društva, koja su za nekoliko godina jedrenjače gotovo obescijenile i uništile sitne vlasnike takvih lađa.

Vratio se k zemlji, ka **kojoj** je bio prikovan sav njegov rad. Čovjek iskusan, podigne svoje vinograde, podizao je svoje težake. Puk ga je štovao i ljubio. Htjeli su ga izabrati i načelnikom, ali mudri kapetan Luka znao se uvijek vješto ukloniti sličnim častima, koje ne nose ništa nego brige i trku.

Kad je kapetan Luka ostavio poslove, bio je svjež čovjek, pun snage i bujnosti. Pleća široka, grudi moćne, lica crvena, kao u čovjeka, kojemu ne udi vjetar ni zima. Kad je vodio mladu ženu u crkvu prvu godinu braka, ne bi bio nitko rekao, da je među njima tolika razlika u godinama. Pristalo mu je uz nju, onako pomlađenu, kao čovjeku, koji je navršio tridesetu. Samo što je gegavi hod odavao da je morao godine i godine provesti na ljuljavom mostu kapetanskom. Ali ostavivši sasvim more, počeo je naglo starjeti. Zaludu je, — mornaru more! Pohodi ga kašalj, kojemu prije nije bilo glasa; nevikao udobnosti, također u kratko vrijeme udeblja, tako, da je postao nespretan. I kosa mu je gotovo kroz jednu zimu posijedila.

Ovda onda žalosne slutnje preletjele bi mu umom, kao osjeni po njivama. Uznemirivale su ga ne jednom, kad bi oko njega skakutao mali Niko, sigrao se po kući i dvoru; kad bi čuo duboki alt svoje

žene, koja cvate, kao ruža. U takvom času sagnuo bi glavu u dlanove, zamislio se, razmatrao i svaki put uzdahnuo duboko. Ej, zakasnio je na svašta po moru, zakasnio! Stekao je veliko imanje, namakao si udobnost, osigurao starost: ali izgubio je međutim svoju mladost, koja se više ne će vratiti. »Bože, kako je taj život kratak!« potužio bi se ne jednom sam sebi. »Jedva počneš kako treba živjeti, uživati voće svoga rada, — već ti istječe rok i trabakul života smjera u luku. A tamo vani na otvorenom moru puše dotle još tako povoljan vjetar, jedra se nadimlju, plovidba je tako povoljna i ugodna.«

Tako naš kapetan postane zamišljen, roneći mišlju duboko u tamne zagonetke života. Upitomio se kao janje, on, žestoki mornar, koji je psovao na mostu, što je bor zelen. Počeo je i crkvu polaziti, ne samo nedjeljom, nego i djelatnikom. Dao je popraviti oltar svetome Nikoli putniku, zaštitniku mornara. Ispovijedao se redovito u propisno vrijeme, kajao se temeljito za grijehe, vršio pokore, kao pošten mornar, koji nije prevario nikad nikoga za krajcar, pa ne bi prevario ni Boga za jedan Očenaš. Postio je savjesno, i onda, kad mu je čovječni naš don Roko izradio u biskupa dispensu od posta. Nekoliko godina lagodna života na suhu slomilo je tvrdoga »liberala«, sasvim, uništilo vjerski nehaj, kojim se onoliko ponosio, dok je bio kapetan.

Zimi za dugih tužnih noći nije mogao često oka stisnuti. Koliko je puta skočio iz kreveta, mučen i zaduhom, pristupio k prozoru. Opazio bi dolje beskrajno more, obliveno čarobnom svjetlošću mjesečevom, — more, koje ga je tolike godine strpljivo nosilo i pomoglo mu do bogatstva. Neizmjeran teret svalio mu se na jadna prsa. Teret, jer on već nije nego trošna lađa, izbačena oceanom života na obalu, rasklimana, nesposobna za debelo more gdje se dižu neizmjerni valovi, gdje zavija bura.

Takove jedne noći učini zavjet svome zaštitniku svetome Luki, da će mu sagraditi kapelicu

na kraju mjesta, na svojoj zemlji. Ali zavjet izvršiti nije više imao kad. Prehladio se, i ako iz kuće nije izlazio, i premda su liječnici činili, što su mogli, barka njegova života pristala je definitivno u luku vječnog mira. Šora Anzula dovrši sama gradnju kapelice, dobavi oltarna sliku Svetog Luke u pozlaćenoj oplati, kako se i danas vidi na gornjem kraju našega mjesta. Na vratima kapelice nikad ne fali vijenac od svježega cvijeća, dar šore Anzule zaštitniku pokojnoga muža.

Bila je još mlada, svježa nevjesta, kad je obudovjela.

Mogla se je mnogo puta udati i povoljno, ali nije se mogla nakaniti radi onoga »obišenjaka«. »A onda«, izgovara se tetkama, koje su je došle napastovati, »sad je kopanje, nimam kad«. Za kopanjem došlo je potpiranje, onda štrcanje, pa čišćenje konoba i popravljanje sudova, najzad berba, pa pretakanje novog vina, mlivenje maslina, pečenje rakije, — posao poslu pruža ruku, da nemaš kad grešni stvor, prekrstiti se, a kamo li misliti na svjetske taštine. Pa da su samo poslovi! Gdje su druge brige još! Na primjer: izdaji zemlje težacima, pazi im na prste, daji im pšenicu na račun buduće ljetine, radi s njima račune, parbi se i nateži po sudovima, grdi ih i navaljuj na njih, jer bi inače nebogu sirotu i ostavljenu udovicu doveli na ništa. Težak nema milosrđa, tko mu se pusti«. Kako ćeš tu misliti na udaju! Jedva zazvoni Zdrava Marija na osvitu, treba ustati, prekrstiti se onako letimice, i već se treba jediti, grditi sluškinje, što kruh nije pečen, a težaci nijesu se otpravili u polje. Dođe podne; jedva odloži žlicu, već ide za ženskima. Neprestano ih je puna kuća. Ili peru, ili ribaju i taru, ili raščupavaju vunu u »štramace«, ili prebiru i suše smokve, ili se vrte oko ljesica, na kojima se suše višnje. A kad se u kući otisne štogod posla, treba sjesti na mazgu i pregledati polja i vinograde. Tamo se uvijek nađe nešto, od čega se raspali lice i nabrekne žila na čelu. Slijedi

obično pozivanje težaka pred razljućenu gospođu i vrši se s njima »veliko čišćenje«. Nabraja im se dug registar grijeha: kako su kopali, kako su gnojili, kako su podupirali, — svaki dobije po štogod, i težaci odlaze skrušeni, blijedi, vrteći glavom.

»Vražja baba, pripredena priko načina!« misli u sebi jadni težak, i to bojažljivo, da mu ne bi pogodila misao.

»Ni svi vrazi ne bi je priveli priko vode.«

Znade i u kuhinji zakuhati čudnu komediju. Sluškinje i nadničarke oblijeću neizmjerno ognjište, gdje visi kotao i gdje su lonci do koljena, sve s hranom za služinčad i težake. Sluškinje, osobito nadničarke imaju duboke džepove. U njima često iščezne kad hljebac, kad kus sira, ili komadina suhoga mesa. Kad ih otpušta u veče s posla, izvrši u takav dan opći prijegled, kod kojega izađe svaka takva na vidjelo Božje. Poslije takve vizite čitav mjesec dana ima naše mjesto o čemu govoriti. Nije se što čuditi: nema u njemu ni kazališta, ni novina.

Ali zato šora Anzula nije osamljena u našemu gradu, i ako se pred njom sve trese, svatko je cijeni i štuje; kad ide u nedjelju k ranoj misi, — k velikoj nema kad ići, jer traje gotovo po dva sata, — pridružuju joj se težačke ženice, tako, da kad dođe pred crkvu, ima ih čitavo jato oko sebe. Svaka s njome lijepo, svaka s gomilom najizabranijih komplimenata i pohvala. Gospođa prima to sve hladno, svjetska hvala je ne uzbuđuje, a ogovori ne straše. Ali ipak na dnu srca osjeća nešto za taj »bidni svit«.

Šora Anzula zna savršeno, kako stoji njeno gospodarstvo. Ali vidi i drugome u lopižu, na samo dno. Zna dobro, kako tko gospodari, što i kako vari, što pije i što radi. Ima na glavi ne samo svoje ogromno gospodarstvo, nego i poslove pola mjesta. Osim toga zna raditi izvrsne meleme za rane, zna nategnuti nogu ili ruku, kad žila preko žile preskoči, i kad tko oboli, pošalje mu kapljice od matice

i matruna, ili ružine kvasine, i ako je bolest teža, i bočicu jaka prošeka i šalicu dobre manistre.

Kako bi se dakle takva žena imala kad udavati ?

I doista, ni danas nije ružna i ako se približila vrlo pedesetoj. U obilnoj crnoj kosi samo gdjegdje nađe se sijeda vlas. A ono, živo, crno oko, i danas se zna užeći plamenom, i ako od toliko godina nije gorjelo plamenom ljubavi, niti se nasmijalo nježnošću.

Ali najviše brige bit će je stalo odgojiti maloga Niku. Izvršila je i to, hvala Bogu, kako je najbolje mogla. Savršenstvo, kako znamo, nigdje se ne nađe, ta ljudi smo, lomne posude... Najviše je podnijela, kad ga je trebalo pripraviti u školu. Htjela ga je slati u školu, ali od toga je odgovori šora Bonina, žena šora Ilije Zorkovića, njena jedina prijateljica među gospođama.

»Ča to radiš, za Boga, Anzula moja?!« uletjela joj je odmah u jutro u kuću. »Ča će reć svit, u mistu i u svoj provinciji ? Dubčićev mali, pa sidit u skuli! Još će ti se tamo razbolit, donit će ti doma bolest, ili koju nesriću, pa ča ćeš ti onda ? A da ti umre, ćerce moja ? Samo se promisli. Pa onda«, doda tišem glasom, »moraš imat obzir i na svoj rod. Jedna de Ciuppaneo! Samo se promisli, moja!«

»Ti pritiravaš, Bonina moja«, odgovori gospođa Anzula mirno. »Ča ti koristi rod, kad se nismo udale u familiju ? I pokojni je bi' roda težačkoga, pa ča zato ? Ja u istinu ne žalim. Čovik je bi' vridan, pa onda svi smo kršćani, hvala Bogu. Taj bidni svit i onako zna, ča smo mi a ča su oni: sami se drže podalje, ni triba doista, da se mi od njih odmičemo. Pa onda za to mi je lasno: ako se tko usudi samo mignut, — ja znam, ča me ide, obranit ću svoje... Ma ništo i ti govoriš. Moga' bi lako donit bolest. Znamo, ča je, zar bidni svit ima kad oko dice ? To imaš pravo, — ni doktora ne zove, živi samo onako na Božju milost. Mandina!« vikne glasno u vrata, na koja za čas stupi Mande, prva

sluškinja. »Reci, Mande, mladom, neka ne plaču. Da ne će poć danas u skulu.«

Učitelj je počeo dolaziti u kuću i učiti mladoga. Da mu bude veselije, učio je s njime i mali Didi šore Bonine, njegov vršnjak. Šora Anzula bila je veoma zadovoljna, a gospođa Bonina također. Gospođa Bonina također je iz stare familije, de Welleschi, samo što se nije namjerila na onakvu sreću, kao njena prijateljica. Siromah šor Ilija, premda roda posjedničkoga, ni izdaleka ne može se porediti s pokojnim kapetan-Lukom. Njemu u kući i pofali često, — Bog ga je obasuo djecom. Šora Anzula tutne više puta ispod ruke svojoj prijateljici, s kojom je bila već u zavodu nerazdvojna.

Niko je otrsio u pet godina seosku školu i nešto te gramatike talijanske. Didi mu je bio čitavo to vrijeme drug, dapače kasnije im se pridružila i mala Dorica, kad su se učili talijanski riječi, s početnicom. Pomalo uvela su se i ostala djeca Zorkovićeva i pravila su veliku buku po kući i u dvoru. Doma nije bilo takove slobode, stara kuća sa četiri sobice i malo dvorište bilo je pretijesno za onoliku dječurliju.

Gospođa Anzula odvede Niku i Didija u grad i zapisa ih obojicu u realku. Didi je druge godine obolio i umr'o, Niko je dovršio svu realku i odslužio dobrovoljačku godinu. Onda je nešto išao u vinogradarsku školu i vratio se kući na gospodarstvo, jer više vrijedi vježbanje na gospodarstvu nego sve škole.

Niko se vratio čak treći dan pred samo veče.

»Dobra veče!« pozdravi majku.

»Dobra veče!« prihvati ona.

To je sve. Nije pitala, gdje si bio, šta si radio, gdje li si se skitao. Svatko ima svoju slobodu i svoj razum. U ostalom, nije odavala nikada velike nježnosti k njemu, a osobito otkako se vratio kući kao poručnik u pričuvi.

Šora Bonina često joj je to spočitavala.

»Niko ne bi reka', da ste mati i sin. Tako se čudno nikako vladate jedno s drugim.«

»Svakakvih ima običaja, Bonina moja. Kod nas je već ovako.«

»Ali meni se ne sviđaju.«

»A ča ćeš, dušo ? Isprva se ni meni nije sviđalo, ali najzad uživila sam se i ja u mornarske manire. A sad mi se sviđaju.«

»Ali ti si rođena de Ciuppaneo !«

»Ča je to, kad smo spali u drugu struju ! A onda : ljubav ne stoji u samome lizanju i maženju. Mi se i ovako ljubimo.«

»O tome ne sumnjam«, odgovara šora Bonina, ali u sebi se ipak čudi i ne odobrava ovakovih surovih običaja.

»Majko, ja sam ti došao«, poče Niko po večeri. Sjedjeli su upravo na taraci pri svijeći. Veče je toplo, tiho, nebo vedro i čisto kao obično ljeti.

»Dobro mi doša'« osmijehne se mati, kimnuvši lako glavom... »Bilo je već vrime, doista ! Već mi je počelo biti bez gospodara tisno«.

»Gospodar!« nasmiješi se Niko i zubi mu sijevnu ispod crnih brčića. »A di je gospodar ! Skitalica, reci !«

»Ne ću. Sam šor Niko izvolili su to uvidit. Danas su nekako velikodušni.«

I kad je na nj pogledala, oko joj zaigra takvom nježnošću, da bi to i šora Bonina bila opazila. Niku taj pogled ogrije, silio ga je na povjerljivost.

»Danas sam tako srećan, majko, — tako blažen !« Složi ruke na potiljku i zagleda se gore u nebo. Zvijezde trepere, — Kumova Slama otegla se kao pokrovac posut zlatnim praškom. Dolje opet naokolo je mračno, nekako tajanstveno. Samo što se vide bijeli krovovi u neodređenim obrisima.

»Koliko je tih zvijezda ! Sve su visoko i nedohvatne«.

»Hvališ zvizde, kao niki poeta. Je li te opet začarala kakova lutalica ? Možda i nije od onih, koje su tako visoko, visoko i nedohvatne«.

Niku preleti licem osmijeh u slatkoj misli. Oko sine oduševljenjem, uprijevši se nekamo u daljinu. Mati ga pogleda s pažnjom. Njegovo čitavo vladanje znači nešto novo, nekakav obrat. On zateče njen pogled na sebi, i ako je ona odmah odvratila pogled.

»Mandina, odnesi sa stola. Gospodar večeras nisu jeli«.

Mandina šine svojim sivim malim okom, ispitljivim i pakosnim, gospodara i neki osjen smiješka preleti njenim pouvelim usnicama.

»Da im ni' zalizlo«, odgovara Mandina, bacivši na gospođu značajan pogled. Značio bi po prilici toliko : »Da ti znaš, ali tebi za tim ni' stalo.«

Gospođa opazi, da Mandina nešto smjera, ali pretvara se, kao da ništa ne vidi. Smatra za nedostojno gospođe ispitivati i obavještavati se od sluškinja, i ako starih i pouzdanih, kakova je postarija Mandina. »Pa onda, ako ona ča zna, i onako ne će zadržat na jeziku«, dosjeća se mudro, i u tome ima potpuno pravo. Mandina je vjerna i pouzdana, — ali ipak stalno nije moguće na nju se osloniti.

Niko samo pogleda ugursuski Mandinu i gladi brčiće.

»A ča mi je imalo zalist ?« draži je on, jer vidi, da nešto naslućuje.

»Hm, pečenje čudotvorno na priliku«, odgovara ona, klimajući glavom i pogledajući ovda onda gospodu svojim značajnim pogledom.

Kao da joj daje rok, do kad je spremna govoriti, a kad se jednom taj rok propusti, ej, onda će ona stisnuti zube i ni riječi ne ćeš od nje izvući ni klij̈eštima. Ali gospođa se i ne osvrće na svu tu igru. Zna ona dobro, da će doznati sve i ne će se ni u čemu poništiti. Samo strpljivo !

Niko gleda Mandinu, kao da hoće mjeriti dubinu njene tajne. Onda se osmijehne ne prestajući je izazovno gledati. Mandina se zacijeri i žmirne na mladoga gospodara, kao da hoće reći : »Jest baš, — znam ja svašta...«

Ali mladi gospodin ne bi mario, neka plane, što ima planuti. Njemu se sve čini, da bi Mandina mogla ispaliti prvi naboj. Zato joj ne da mira.

»Govoriš skrovito, ka' zatvorena knjiga, — puno uvijeno. Budi tako dobra i reci najedamput sve, ča znaš, — slobodno«.

I Niko čeka, gleda ne bez uzbuđenja, što će učiniti Mandina. Gospođa je naklonila glavu na stranu, slažući i opet razlažući ubrus. Kao da se je čitav razgovor ne tiče. Ali njeno crno oko više se puta digne i motri ispitljivo potku, koja se počela pred njom razmrsivati.

»A ča ja znam ?« vrti Mandina glavom. »Ja ne znam ništa«, govori određeno i na posljetku s podmuklim osmijehom dodaje: »Barem ništa zlo«.

I opet vragoljasto šine okom mladoga, koji se nestrpljivo uzvrpolji na stolici. Ova igra slijepoga miša, podvale i izmicanje Mandinino počinju mu se ne sviđati. Čini mu se, da je ona kao pozaboravila, da pred njom ne sjedi mali Nikoleto od nekoč, nego mladi gospodar, kojemu će se danas sutra sve morati pokoravati.

Ali sluškinja kao da ne opaža nestrpljivost mladoga gospodara. Gotovo zadovoljna, što joj je uspjelo malo ga izmučiti, osmijehne se i obrati se pravo gospođi.

»Gospodarice, ovega puta Rumenko će odahnut«.

Rumenko je, to znamo, njegov konj sedlenik, hitar, ustrajan, pomnjivo gojen. Kad sjedne gospodar na nj, zaigra pod njim, kao plesačica, ali odmah se raspali i skoči lakim trkom, digavši lijepu glavu.

Na ove riječi i gospođa digne glavu i pogleda sina i opet sluškinju, kao da je sad tek opazila, kakav je to među njima okršaj. Niko se zacrveni u licu i iz crnoga, vatrenoga oka bije munja za munjom na žensku glavu, koja mu se protivi svojim navalama. Bio bi volio, da ga je napala prosto, bez podvala i sakrivanja. Najedi ga osobito natucanje o Rumenku, upravo na njegove tajne šetnje na konjicu u susjedne općine, gdje je doživio ne jednu pustolovinu, zapleo ne jedan romančić. Iz svih je izgazio, to je istina, ni u jednom nije zagrezao; ali je odnio ne jednoč i ukore i poniženje, često je i čast pretrpjela udarac, — stvari kojih se malo tko rado sjeća, a to manje vesele, kad ti ih drugi tko spomene.

»Hajd' da te već jednom čujemo, ča imaš !« vikne najeđen.

»Ča nam je drago, o tomu drage volje čujemo«, odgovara ona opet samo svojim načinom, koji joj se toliko sviđa. I doda naglo: »Oprostite, ja nimam kad. Triba ić spat. Gospodarice, dobra vam noć, i vama, šor Niko! Slatko spavajte !«

Pokloni se i obrne se hitro, kao kakva mladica, obrativši se k stepenicama, koje vode s tarace u kuću. I ovaj uzmak bio je izračunan: smjerao je k tome, da sina uvede u nepriliku što veću pred materom.

Niko se doista osjeća nezgodno, kao čovjek, koji ima isplatiti neugodan dug, ili još bolje javiti stvar, o kojoj ne zna, kako će se dojmiti. Ali večeras, i pored neprilike, srce je puno sreće, u uhu mu zvuči njen slatki glas, na ustima osjeća njen vrući poljubac, kojim ga je darovala na rastanku. Opet je digao glavu i oko mu bludi prividno gore među zvijezdama: traži, ne će li uhvatiti negdje kadifeni sjaj njena oka užgana žarom ljubavi.

Mati gleda zamišljeno, sakrivši ruke pod pregaču. Komarci, primamljeni svijećom, oblijeću i zuje svoju piskutavu, neugodnu notu.

»Ja sam, majko, našao mladu«, javi se Niko poslije dugoga mučanja.

Glas njegov zvoni kao iz daleka, iza visoke pregrade. Gleda još uvijek k nebu, i kad pritvori oči, — vidi pred sobom njen stasiti lik, sjajan, kao kad zora polije svojim žarom šipkov cvijet.

»Ča još !« začudi se šora Anzula. Pomakla se k stolu neobično živo, u oku joj se zažari iskrena radost. »Dakle ništo ozbiljno na poslitku !«

»Sasvim ozbiljno !«

»Na poslitku, i to čujem!« doda s olakšicom. Odavna sam to čekala, vrebala... Sad samo, koju?«

»Lijepa je«.

»To sam i ovako znala«.

»Preturuša«.

Šora Anzula pritvori oči. Svijeća kao da je pucnula, njen plamen kao da je pokrio taracu, Dubčićevu palaču i šibao u vis, — do samoga neba, koje se zakrvavilo naglim žarom. Pritisla je ruku s pregačom na usta, časak počeka i na posljetku zapita:

»Koja od njih?«

Glas joj je malko niži i kao tuplji. Niki se činio, da čuje u njemu lako drhtanje.

Sad je istom pogledao mater. Ali u licu joj ne opaža nikakove promjene: pa ni čuđenja.

»Katica, — mlađa«, odgovara tiho.

Šora Anzula zadrži mir, ravnotežje duše. I glas joj primi svoj obični duboki prizvuk alta. Počela je tako mirno, kao da se razgovara o stvarima svagdašnjim.

»Ti znaš, da se u nike stvari ne mišam, — koje se tiču tebe osobito. Navlaš ih pregledavam; zatvaram oči i uši. Jesu li mi drage, ili nisu, mučala sam, kao da o njima ne znam. Ali danas, kad mi sam dolaziš s njima, — ne znam sama, gdi se našlo takovo povirenje, ja ti barem nisam zahvalna na njemu, reć ću ti svoju misal čisto i otvoreno. Divojka je neiskusna, nije ju teško zavest: nemaš se dakle čim hvalit, ako si je pridobi'. Ma tu treba uzet u obzir i to, da su roditelji pošteni, i od svih poštovani: imaj dakle na njih obzir i na to, da je njen otac bio viran sluga tvoga oca.«

Niko još nije čuo iz njenih usta tako tvrde besjede. U čudu gleda je i na posljetku namršti mu se čelo.

»Ne, majko, — nemoj uzimat u tom smislu. Imam nakane ozbiljne i poštene. Ako ne bi imala ništa protiv toga, ja bih se oženio«.

Glas mu ne zvuči običnim tonom sigurnosti i samosvijesti. I oko nekako žacajući se preza, ne će li uhvatiti barem osjen ganuća u njenu lijepom licu, onako mirnu. Ali ne može na njemu opaziti ništa neobično. Mirna je, hladna, kao i prije, njeno oko luta negdje u tami.

»Katica se zove i, čini mi se, služi«, doda glasom nehajnim.

»Izać će iz službe«, ispenta on.

Pogleda ga s beskrajnim izrazom nježnosti i ljubavi. Čini mu se, da su joj se u očima zavrtjele suze. Niko pocrveni i morao je oboriti oči pod tim pogledom, koji ga je duboko potresao, do dna srca. U njemu je pročitao svoju presudu, jasno i razgovjetno. Ipak čeka nestrpljivo odgovor s njenih usta.

»Ja ti imam dakle dopustit ili zabranit!« I licem joj preleti osmijeh, ali takav, da se Niku srce stislo. »Ali ti to misliš ozbiljno? Ja sam u nezgodnu položaju, kako sam moreš pojmit: branit nemam moći, a odobrit, moguće ne ću imat volje. Reci ti sam: bi li te odvratilo moje protivljenje od namisli?«

I sad ga već pogleda svojim lijepim okom, da mu je pogled dopr'o u najtajnije zavoje srca i on vidi, da je pred njom bez oružja.

»Ti nisi zadovoljna«, izgovori ne bez bolnoga uzbuđenja.

»Obradovana bogme nisam. Mogu ti i reć, da se nisi izmuči 'kod tih zaprika«.

»Kako to misliš, majko?« i glas mu zvuči oštrije.

»Izabra si odmah prvu, koja je prida te istrčala«.

»Pa zar bi nam bila na stramotu?« klikne uzbuđeno i iz oka mu sijevne munja.

»To nisam rekla, — to si sam doda'. Poštena divojka poštenih roditelja«.

»Meni je to dosta«, primetne on, odišući brzo od uzrujanosti.

»Imaš doista male zahtive!« odgovara ona, uvijek s istim mirom. »To svojstvo moga' si nać u deset, pedeset drugih. To jedino svojstvo ili ako ćeš kripost meni još ne bi bilo dosta. Hoće se još toliko drugih uvita... Molim, razgovarajmo se hladnokrvno, zato nemoj oblačit' čelo. Ne ću ti nabrajat', ča bi se sve htilo.«

»Rod, imanje, položaj, sjaj, elegancija«, doda on s gorkim osmijehom. Znamo, koji su to uvjeti.«

»Eto! kažem ja: suvišno je bilo i govorit s materom o ovoj stvari. Ti si se davno odluči' i savita ti ne triba. Vidiš sve tako jasno!«

Ovdje se već nije mogla uzdržati da se ne zavrti na svojem tronogom naslonjaču. I bijelu nježnu put u licu podbi joj rumenilo. U taj čas bila je doista lijepa.

»Majko, ti se ljutiš!« kliknu on. Najednoč učini mu se, da ne radi dobro. da je na krivom putu: tako ne valja s materom govoriti, a napose o takvim zamašitim stvarima. »Znao sam, da ti neće bit po volji, što ću ti javit. Ali razljutit te nisam htio. To bi mi bilo teško, i baš u ovaj čas, kad se odlučuje o mojoj sudbini.«

»Eh, sine moj! Pripoznaj i nama starima. Ti ćeš reć: predsude. A zaludu je, u njima smo se rodili, u njima odrasli, u njima ostarili: teško nam se bunit i ustajat protiv njih. Njima se svit upravlja', po njima je postupa' i dosele su se pokazivali kao dobri. Ma ti si naumi' drukčije: prezret, ne pripoznat stara pravila. Dobro, — ja ću se pokorit, ma poslidice, — za njih ja nemam odgovornosti«.

Niko kimne glavom, kojom se mete čitav roj misli.

»Dakle si se odluči'? Čvrsto?« pita ona glasom mekim, uzdrhtalim od nježnosti. U očim a joj zadršće suza i kroz nju gleda ga pogledom moleći, kao da čeka milost. »Ne može se prominit?« navaljuje na nj, u glasu joj dršće posljednja nada i ufanje.

Sin sjedi pred njom uništen. Na čelu sja mu kao biser znoju velikim kapljima. Ruke ožimlje, vrpolji se na stolici. Snaga duševna nalomila se, popušta. Ali kroz taj tamni kaos sinu opet oči kadifena sjaja, stane preda nj primamljiva pojava djeve s osmijehom, koji očarava.

»Majko, ja je ljubim. Je ne mogu...« izgovori glasom muklim i pogleda je s očajem u oku.

Ona samo kimne glavom i stisne usnice. Suza, koja joj se nalila u oko, otisne se niz lice i pane na sto. Trajalo je dosta dugo, dok se pribrala.

»A kad se misliš ženit?« pitala je već opet glasom sasvim mirnim, na oko hladno.

»Na godinu. Prije nije moguće.«

»Jedina razumna rič, ča sam je čula večeras«, reče već svojim običnim gotovo porugljivim tonom. Ali odmah doda izrijekom: »Da, razumna, — ne triba se prinaglit. Prospavaj se, otrizni se malo od pijanstva, — promišljaj, isporeduj. Drži se razuma, a ne slipe strasti, jer«, — ovdje se nagnula bliže k njemu i pogleda mu svojim pronicavim okom pravo u oči, — »ovdi se ne radi o lakomišljenoj pustolovini: ovdi je igra, moj sine, za sriću života. To imaj prid očima!«

Ustala je sa svoga mjesta i, zaželjevši sinu laku noć, siđe u kuću. Niko je ostao sam.

Časak stoji pred njim slika matere sa suzom u oku. Ta suza straši ga, — što znači? Što je učinio materi za toliku žalost? To, da ljubi, — ljubi istinski, svim srcem; da stoji čvrsto pri svojoj ljubavi i ne da se od nje zaplašiti?

Ne, nije moguće uzmaknuti. Zašto bi bio zapodio razgovor s njome, zašto bi joj bio govorio o osjećajima, zašto bi joj bio obećao? Nije ni moguće razmišljati se. Zar nije razmišljao svu noć, sve do podne iza plesa? Šta će razmišljati? To bi značilo oklijevati, krzmati, koljebati se.

»Ne, majko, ne idem se ja prospati! Ja prije spavanja odlučujem. I neodlučan ne bih stisnuo oka.« I čvrstim korakom siđe i on niza stepenice

u kuću i potem pomisli: »Kušajmo i dalje opirati se predsudama«, — i osmijehne se. Činilo mu se, da poduzima nešto izvanredno, da je on junak.

GLAVA VI.

PRIJEGLED POLJA.

Šora Anzula ustala je kao obično, i jutros prije dana. Nije bila zaspala svojim običnim tvrdim snom, bacala se s boka na bok, kao čovjek, kome je postelja prostrta teškim brigama i jadima, kojemu se roje misli glavom i prepliću se bez reda; ali ipak je ustala, čim su počele bojažljivo cvrkutati lastavice, s glavom praznom, isprebijanih udova.

»Starino moja, starino!« misli žalosno, oblačeći se. Prekoračili smo podne, sunce se nagnulo.«

»Barem ćemo prije doći do počinka«, odgovara joj drugi glas za utjehu. »Nasitili smo se života, — uzeli svoj dio, što nam je pripadao. I u njemu je bilo dosta obmane i varke, kao u svemu, što daje svijet. Na žalost, njegove praznine ne opaziš nego kad si gotovo na meti. Barem ne bih bila gojila ispraznih nada«.

Ne sjeća se, da bi kada bila ustala s ovakim mislima. Baca haljine na se sa žurbom, samo da što prije bude vani u viru dnevnih poslova i briga, da strese mučne misli. Dade joj se pri tome pogledati na nebo. Bezbojno je jošte, pepeljavo, samo što se nad Biokovom užiže ružičast žar, tamo gdje blista sjajna danica. Nešto joj dođe na um, nešto od čega su se izravnali duboki nabori među obrvama. Izašla je brzo na dvor i viknula svojim zvučnim altom:

»Jure, osedlaj Galešu! Idemo u polje«.

Jure, sluga, upravo slaže drva u hvatove, pomnjivo cjepanicu za cjepanicom. Ispravio se na taj glas kao pero, i gleda svoju gospodaricu u velikom čudu.

»A kada, gospodarice?«

»Odmah pri' sunca. Znaš, kakva je posli' prepeka«.

Ostavi sve onako i uputi se u staju, mrmljajući: »Koji je to opet vrag! A ja da ću poslagati drva. U ovoj kući ne znaš nikad, šta imaš da radiš. Dođu proklete pralje, isprebacuju mi drva. Izlože na vatru suho, — bile bi lude paliti sirovo, kad imaju suhoga! Neka đavli nose i takav posao! U ovoj kući uvijek se pere, riba, bijeli. Koga vraga samo toliko peru!«

Rumenko se ogleda iza pregrade na štropot Jurinih koraka i zar'že povjerljivo.

»Čekaj, kicošu nevaljali! I ti si tu za đavla! Da nije tebe, ne bi bilo mladome kojekakva hodanja u vražju mater. Zašto li mu jednoč ne isprebijaju kosti, ovi ludi mladići? Đavla su to mladići, budale su, iz temelja. Ja da sam gospodar u ovoj kući, vrgao bih te pod samar, maznicu neku, i navalio ti breme drva na bubrege. Vidio bih, kako bi igrao! Bi li zobi?«

Neprestano mrmljajući uđe za pregradu, gdje Galeša prevrće beskrajne misli. To je mul star, crnkast, sa sijedim dlakama oko gubica. Zadnju je nogu podvukao i upr'o se na ostale tri.

»Miči se, ti stari, miči!« govori mu Jure tegleći ga za grivu«. Dosta si se nadrijemao. — idemo na vražju svadbu. I tebi bi već pristalo, da te odmijeni sin.«

Galeša samo mrmlja i gdjekad klopne jednim ili drugim uhom na dosadnu muhu. Noge premeće mlohavo, kao da su mu nasađene. A Rumenko dotle vrca se kao da je na trnju; svaka žilica na njemu igra od bujne snage i želje da se protrče. Jure samo na nj kima glavom i njunjori:

»Škaklja li te zob, škaklja, pasja vjero! Zašto li je tebi sipaju, — za koga đavla?«

Jure je osedlao Galešu, kako treba, pritegao mu samar tvrdo, da ne kriva, popravi stremene ili upravo praće, koje su mjesto stremena. Prostro je po samaru šaren ćilimac, a na nj metne omanji

jastučić. A na kuhinjskim vratima već čeka gospođa s pepeljastim suncobranom, s bijelom maramom na glavi. Ispod nje čini se njeno okruglo lice još svježije i mlađe.

»Rublje nismo pribrojili, ča ide u pranje!« spominje Mandina.

»Pribroj sama!« odgovara gospođa nehajno.

Mandina gleda na nju u čudu. Ne pribrojiti rublja, komad po komad, ne zapisati! Ča je to danas, za Boga? Zar joj se ništo dogodilo, učuvaj Bože! I gleda je, gleda, di ne vidi ništa neobično.

»Jesi li pripravila torbu?« pita gospođa ne hajući za njeno čuđenje.

Mandina skoči u kuhinju i iznese šarenu torbicu sa vunenim potkitama. Metnula je bila u nju dva hljepca, komad sira i plosnatu čašu. U mali mješčić natočila je bijeloga vina i sad torbicu i mješčić veže za samar. »Ča je to sve, vičnji Bože!« razbija Mande glavu. »Rublje će se namakat, a ona Bog zna kad će doć.«

Šora Anzula uzjaše i krene se iz dvorca.

»A ča je s obidom, gospodarice?« pita je Mande.

»Ako ne dođem na podne, nemojte me ni čekat«, odgovara nakratko.

»Dakle ni na obid«, vrti Mande glavom i vraća se zamišljena u kuhinju.

Jure izvede gospođu iz dvorca, ali nešto je zaboravio i trči nazad u dvor. Mjesto u dvor šmigne pravo u kuhinju.

»A za me nijesi zaboravila?« pita Mandu.

»Dopast će i tebi, ne boj se. Ima gotovo dva litra.«

»E, tako da! Žega će nam popiti krv i mozag. Drva da mi nijeste razbacale!« pripriječi. »To ti kažem! Suho čuvaj! Pod kotlom izgorjet će i sirovo.«

»Nego! Mi ćemo se tebi na dimu sušit«.

»A ja moram izjesti grdnje! Vidjet ćeš, što će biti danas!«

Ali Mande sažme plećima. Ta stvar nje se više ne tiče.

Na trgu putevi se razilaze na sve strane. Kad su tamo došli, Jure čeka, na koju bi stranu udario. Dubčići imaju vinograde na sve strane; ali Jure se boji upitati, kamo treba okrenuti.

»Ne ja, ni za svijet«, umuje on, »napuhnuta je kao mijeh, — ne bi je na trojim kolima odvezao. Oh, ne mari ona za razgovore! Najbolje mučati, dok joj se ispuši iz glave, šta joj je unutra. Ah, kakav li je život, ovaj moj, raspeti Spasitelju! Ne, ne vrijedi sav ni prebite pare...«

Međutim gospođa sama pokaže mu prosto suncobranom, da skrene gore. Jure uhvati Galešu za oglav, i ide uza nj ulicom, sjetno, u mislima.

»Odmah sam ja slutio, da idemo u vražju mater vratove lomiti. Ako slutiš što zlo, ne boj se, to će ti se ispuniti na vlas. Južina je velika, a objed na suho: a sluga jadnik neka šuti. Gori si od ovoga Galeše... A suha drva one će mi vještice popaliti, to je već sigurno. Kao da ne bi izgorjelo i sirovo, kad ima žara, ali gdje bi one! Ne znadu čuvati svoje, a kamo li gospodarevo! A ti, Jure, gutaj psovke, kad nestane suhih drva.«

Svijeta na ulici nije vidjeti. Sve je otišlo u vinograde. Samo što se djeca skiću ispod kuće i zidova u ciganskom kostimu. Gdje gdje promiče ženski lik, obično čupave glave, i po stotinu zakrpa na suknji i haljetku.

»Pi!« pljuje Jure kod takvih pojava s gađenjem, on, Zagorac, odrastao u selu, gdje ženskinje nose svoju čistu nošnju, često lijepu i ukusnu. »Da krpa nevaljalih, vrazi ih odnijeli! Dok se ne uda, cifra se bez prestanka... A kad uhvati siromaha piškora na udicu, niti se mije, niti se češlja.«

Kad su izašli na mjesto, gospođa mu sama razloži program današnje šetnje.

»Ići ćeš u Rašeljaču, odanle u Buničke prodolce, onda pod Bili Kamik i kroz Gradine spustit ćemo se pod Zastražišće.«

»Bit ćete služeni«, odgovara on uslužno a u sebi trne :

»Jao, raspeti Isukrste! Alaj će biti grdnje i kara!«

U svakom od tih dijelova ima Dubčić vinograde, najviše u težaka, a samo gdje gdje pod svojom režijom. Nije čudo, što gospodar ne izlazeći nego rijetko kad u polja, nađe uvijek čemu zabavljati, — a osobito gospodar, koji ima oko naše šore Anzule. Tako se događa, a Jure takve stvari dobro utuvi, da se gospođa Anzula baš s ovih dijelova vraća ogorčena lica i zažarenih očiju i težake poziva k sebi, ako ih po slučaju nije zatekla odmah u vinogradu.

U takav dan rado joj se ukloni svatko, samo ako može : jer se događa, tko prvi naleti, na njemu se i kola slome. Zato hvataju trnci Juru, jer, kako je pri ruci, boji se, da će sve na nj sručiti, i ako nedužna. Tko bi mu se čudio, što siromah nije ushićen. Bio bi gotov mijenjati se kad god s bezbrižnim Galešom, koji stupa nehajno s noge na nogu, mrmoreći nešto pod nos.

Kad su došli pod Raševljaču, gospođa sjaše na put, Jure golim rukama razgrće trnje, koje zatvara lazu, to jest otvor u kamenoj ogradi, ograđen kao vrata, samo što je mjesto vrata nabacano na otvor trnje i šipkovina. Jure bi se bio uvalio ne u trnje, nego na gole drače, samo da nema za što zadirati u njega. Gospođa uđe u vinograd. Velik je, zasađen najviše bijelom lozom, čuvenom zlataricom, dikom i ukrasom njene konobe. Bolest nije vidjeti na lišću ni na zrnju, vinograd je obrađen valjano, uređen brižno. »Ove će godine dobro roditi«, javi se Jure, dakako plašljivo, samo da prekine muk, koji mu je bio već nesnosan.

»Do jematve je daleko«, spomene ona.

»Bože učuvaj crva«, primetne on. »Drugoga se ja, uzdajući se u Boga, ne bojim«.

»Zrno je zdravo«, dopušta ona.

»Zdravo ka' cekin!« hvali Jure već na sva usta, sve mu previre. »Neslućeno, gospodarice! Možete slobodno tražiti bačava, i to što prije.«

»Ta, polako!« miri ga gospođa s osmijehom, i to nekim sjetnim osmijehom, kakvoga u nje dosele Jure nije vidio. »Vi svaku godinu proričete čudesa : a kad dođe jematva, obisite glavu«.

»Ah, kad se, hvala Bogu, čini, da ga i ima, i vrijeme se drži, eto baš tako treba!« protivi se još Jure.

»Istina je. Do danas ne triba da se tužimo«.

»Ne treba, hvala Bogu! Meni se sve čini, da će biti ljetos jematva vesela!« vikne on, blažen ne toliko nadom na sjajan prirod, koliko razgovorljivošću svoje inače tako nepristupačne gospodarice.

Sve mu se biće razveselilo, razigralo nekako. Čini mu se, da danas ne će biti oluje, — oblaci će se raspršiti, a on će se vratiti s gospođom u dobru raspoloženju. Nije moguće, da plane oluja poslije ovakoga razgovora, tiha, gotovo povjerljiva i prijateljskoga. Istina je, da je Raševljača dobro obrađena, jer se obrađuje pod režijom Dubčića ; težačke ovdje nema ni jedne loze ; ali ipak mogla bi zabavljati svašta, da je u običnom borbenom raspoloženju. Na sve njeno biće pokazuje, da danas ne će biti skandala. Razgovorna je, priklonita, kako je možda nikad vidio nije.

Kako brzo trči po Galešu, koji je međutim ogrizao grmlje! Kako drži praće, dok ona uzjaše, kako popravlja stremene, priteže popruge, i ako su pritegnuti : i to sve s kapicom u ruci! Kako pomnjivo ogleda, je li jastučić na mjestu, sjedi li gospođa sigurno!

A gospođa gleda vjernoga slugu s prijaznim smiješkom. Njegova brižljivost dira je tako neobično nekako. Kao da joj se gorčina oko srca rasplinula, kao da je tvrdoća omekšala. »Ne boj se, učinit ću ti po volji«, misli ona, »ne ću dizati vike. Tempi passati!« I na srce joj se opet zavali teškoća, tjeskoba, strah, neizvjesnost. Da bude Jure mogao

zaviriti u njene misli, što je ondje grize, mori: bio bi se prepao većma nego najgorih grdnja!

Noćas, iza razgovora sa sinom, nije stisla oka. Prevrćući se onamo i ovamo, bez počinka, promišljala je o sebi, o sinu, o budućnosti i prošlosti. Odvratiti ga od namjere, pomesti mu planove, raskidati odluke? Zna ona dobro, da je to posao zaludan, bez izgleda.

Zašto se dakle protiviti, zašto ogorčavati njega i sebe? Počinjati borbu, kad znaš unaprijed, da moraš podleći: proigrati i ono, što si imala do danas, — ljubav svoga djeteta! Ne, zaludu, tu treba pokoriti se sudbini, prignuti šiju, čekati, što Bog da.

Suze su je zalile, kad se našla u takovu položaju: ona, naučena za sve starati se unaprijed, pripravljati sinu budućnost bezbrižnu, sjajnu. Izabrala mu je prije nekoliko godina djevojče, milo, krotko, — iz dobre porodice. Doricu Zorkovićevu. Drži je u zavodu onom istom, gdje se sama odgojila, pod zaštitom pobožnih koludrica. Radovala se odavna, kako će mu je dovesti, lijepu, svježu, i staviti njenu ruku u njegovu i uvesti je u svoju kuću.

Šta je ostalo od tih lijepih snova i planova? Poderine, paučine, gorkost, razočaranje. Njeno promišljeno djelovanje i trudove razorio je jedan čas, smeo kao vihor, kad raspraši pljevu.

Da je barem drugu koju izabrao, sebi priliku rodom i odgojem. Ali težakinju! Šta će ona s njome? Kako da s njome živi, s neobrazovanom, možda i surovom? Hoće li se dati ugladiti, oplemeniti u gospodskoj kući? Izvana možda, — da sa svim sigurno; primit će drugo vladanje, druge običaje, pogospodit će se u kratko vrijeme, razmaziti; ali duša, misao ostat će, kako je bila, moguće, još u gorem stanju. Ta nenadna sreća rijetko koga podigne, oplemeni, poboljša. Tko nema u sebi zdrave jezgre, njega će prije pokvariti, izbaciti iz kolotečine. Kako će onda izaći na kraj s takvom nevjestom, kako li živjeti s njome u ljubavi i slozi?

»Ne ja!« odluči se po dugom razmišljanju. »Ja se na to ne dam. Ostavit ću im prosto polje, a ja — ustupit ću. Zašto da kušam? Neka se tamo upravljaju sami, kako znadu, — a ja ću na stranu. Žrtvujem se, — to mi je i onako suđeno, kako vidim. Nijesam se udavala drugi put, radi njega, da ne ostane siroče: žrtvovala sam se. Zašto se ne bih žrtvovala iznova? Što zato, ako starost provedem u samoći, ako mi bude mučno i dosadno; kome će to uditi? A mene ovdje u kući lako može zamijeniti druga. Za godinu dvije ne ću falit nikome.«

Suze su je oblile, gorke suze, koje grizu. I ići iz kuće, koja je bila sagrađena nekoć zbog nje! Odreći se posla, rada za dobro sinovlje i dobro svega mjesta a osobito nesrećnih težaka. Ne biti im oštra gospodarica, ali često i ljubezniva mati.

Suze su je oblijevale, ali ona je stisla srce i utvrđivala se u odluci. A kad je ustala iz postelje, razbacane iza onako teške noći, — odluka je bila zrela, promišljena, čista, kao ono sunce na nebu. Odluku će javit sinu, prosto bez uzrujavanja, dan prije zaruka, ne da bi ga silila izabrati između matere i zaručnice, — ne, nego prosto neka zna unaprijed, što ga čeka, neka prema tome čini sebi red.

I onda joj je već malo odlanulo: znala je, što, kako treba raditi; nije bilo oklijevanja, sumnje. Samo na dnu srca peče, boli rana, što eto, ne će više dugo gospodariti u ovoj kući. I tada je poželjela, da izađe u polje, možda posljednji put, da se naslađi njime, obraduje srce pogledom na prirod, koji mnogo obećaje, da nađe olakšicu na krilu Božje prirode.

Odmah na Rašeljači osjetila je tu olakšicu. Pogled na vinograd, uzorno obrađen, težak od roda, kao okićena nevjesta, koja se sprema pred oltar: svijest, da je to plod njena rada, njenih napora i truda, istjera joj iz srca bol i tugu. Kapetan Luka kupio je vinograd već gotov, nešto ga je popravio, to je istina, ali ona ga je dovela do procvata, mnogi se čokot osušio u golom kamenu, pa ipak je vino-

grad snažan, okićen grozdovima. Zrno je zeleno još, kršljavo nekako. Ali doskora će se naliti slatkim sokom, obilno do pucanja, primit će žutkast voštan sjaj zrelosti. Šibe se već sada povijaju od roda, i pale bi na zemlju, da nijesu podignute na vilice.

»Od čega to samo živi, otkud uzimlje vlagu ?« razmišlja šora Anzula. Ova joj se misao vraća svaki put, kad pregleda svoje vinograde. Ni ove godine kao svake godine, nije palo svega ljeta kapi dažda. Sunce neprestano prži zemlju, vuče posljednju kapljicu vlage, — pa opet ta zemlja nije gola, iscrpena, nego nosi rod. »I još se tužimo na maćehu zemlju !« promišlja šora Anzula. »Kako smo nezahvalni !«

Galeša ide putevima i stazama, sve između vinograda. Ovdje, ondje uhvati čuperak suhe trave ili grančicu gluhača, s koje visi zrelo voće. Došli su na vrh, pogled je na sve strane otvoren, na istok do samoga mora. Svuda vinogradi, samo su po mjestima crne plasine gore, ili sive plohe maslinovih gajeva.

Pustili su se opet u dolinu. Galeša koraca oprezno, da se ne bi spotakao, uklanja se zidovima, da ne bi ogulio gospođi nogu. Gdjegdje otkine po vlas suhe trave, ili grančicu, inače ide objesivši glavu i neprestance mrmlja. Tako su sišli u Bunjičke prodolce.

Golema ploha vinograda pritisla je svu dolinu i oba boka, obuhvaćena jakim, širokim zidom. Iznutra je raspodijeljena nevisokim zidićima na veće ili manje parcele, dijelove pojedinih težaka.

»E, a sad će već biti rat !« sprema se Jure. Vinograd je sav u težačkim rukama, ovdje se gospođa najviše ljuti i viče. Ona dobiva doduše samo prihod od četvrte a često od pete ; težak, ako je danguba, udi sebi četiri puta, a njoj samo peti ; ali ona se ipak ovdje većma jedi nego li se jedila na svome, i većma nadzire.

»Težak je ka' dite«, govori ona. »Triba ga nadzirat a osobito triba ga učit i karat«.

Ogleda pojedine dijelove i sada, prekoračujući zidiće. I tu je čokoće bujno, grozdovi obilni. Neki se već šaraju, svaki čas počet će se nalijevati. Tu je sve tamna vrsta, od koje je vino crno i grko. Grozd se ne da ni jesti ; steže u ustima i grebe u grlu.

»Evo, gle Mikule !« klikne, prekoračivši u parcelu veoma dobro obrađenu. »Ne iščem nikad boljega težaka. Kao vrt ! A pogledaj njegove vlastite zemlje, kakova razlika ! Zašto ne nastoji na svome, ka' ovdi ?«

»Nema ga tko tjerati«, smije se Jure. »Tu se boji gospodarice«.

»Kako je to naopako !« užesti se ona. »Mene se boji, a Boga se ne boji ! Jer tko zanemaruje svoju zemlju, taj griši protiv Boga. Da je on ne radi, naša' bi se drugi, tko bi je obradio zdušno. Ovako nima od zemlje koristi ni on, ni drugi. Onda neka mi još nitko kaže, da našem težaku ne triba palice !«

»Živa istina, gospodarice ! Mi smo nemarni«.

»Pogledaj, Jure, nesrićnoga Hubora !« klikne ulazeći na drugi dio, gdje je čokoće slabašno, loze tanke, grozdovi zaraženi. Znakovi uopće peronospore, koja ništi sve, na što naiđe. Jure očekuje s grozom, što će sada biti. »Ni' poliva' taj čovjek, pogledaj ! A dala sam mu galicu. Od prolića ni' zaviri' taj zavrtenjak na svoju zemlju ! Trava je zagušila sve. I još će mi tko reć, da smo prid Bogom jednaki. Zasluži' bi, nevridnik, da ga odmah istiram. Neka ne grdi vinograda !«

»Bilo bi najbolje !« potvrđuje Jure. »Ali opet«, uslobodi se spomenuti, i ako oklijevajući, »desetero djece !«

»Bidna dica !« uzdahne, i gnjev, koji joj je obojio obraze, mahom opane. »Kakav će uzet izgled ! A ča će bit od njih, kad je otac takav !«

Jure samo klimne glavom i ne može pojmiti, šta se to s njome događa. Mjesto srdžbe zvuči

iz njenih riječi i izražava joj se na licu neka tuga. Da vidi se, da ima neku sućut s grijehom i slabošću ljudi.

»Doista, još smo daleko, daleko«, umuje gospođa, kad je već uzjahala na Galešu i polazi naprijed. »Težaka triba učit, kako triba kopat, polivat, triba ga putit na dobro, tirat koji put i silom. Kolika zemlja leži mrtva ili uređena ni sebi, ni svomu! Težak leti u Ameriku tražiti zlatna zrnca, a ovdje ostavlja komade zlata u zemlji!«

»Šta samo može biti ovome čeljadetu ?« razbija glavu Jure. »Ne viče, ne grdi, — samo što je nekako žalosna. Šta joj može biti, moj Bože? A sjedi do grla u masti i mogla bi biti vesela. Kad već na bogatune ide nevolja, kako ne će navaliti na tebe, bijednoga crva? Vala, ne vrijedi živjeti na ovome svijetu, — nema nikoga, da bi bio sasvim zadovoljan.«

Kad su izašli na brdo, gospođa se još jednom razgleda po Bunjičkim prodolcima. Oko joj se s uživanjem pase po golemom vinogradu, koji je u cjelini sjajan. Odletio je i nemili dojam od Huhorova nehaja. Posjednica računa u duši, koliko će stolitara izaći iz ovoga komada zemlje, kolik će se novac razliti među svijetom, koliko će se gladi utišati, koliko golotinje zaodjeti... A to sve njeno je imanje, njen trud, njena zasluga! Od ponosa dižu joj se prsi i sa zahvalnošću misli: »Ipak je lijepa stvar biti posjednik! Kroz tvoje ruke razlijeva se bogatstvo i sreća među svijet. Bog je izabrao tebe, da tvojom rukom sipa gladnoj djeci svoje štedre darove...«

U tome najednom suze joj dolaze na oči. Opomene se, da će se odreći ove uzvišene zadaće, sama, od svoje volje. »Ništa to«, tješi se opet, a za tobom doći će drugi, za njima njihovi potomci. Zemlja ne će ostati nikad gola.«

»A koliko to godin ti služiš, Jure, u nas ?« pita njega iznenada.

»Dvije godine bio sam neoženjen, gospodarice, a kako sam se ženio, bit će po Svisvetima šesnaest godina«.

»Prolaze te godine, Jure, prolaze«, doda i ona s uzdahom.

»Doista, — onda sam bio mlad. I otac je bio živ, siromah. Bio sam pošljednjom s njime, kad sam išao pod mjeru. Otkad je umro, nijesam još ni bio u Zagorju. Bog zna, hoću li tamo još kada bit!«

»A vuče li te želja, Jure?« pita gospođa sa zanimanjem.

»Ej, gospodarice, dođe mi na um ne jednoč. Ali opet šta, — nemaš ondje ničega, a moja Ursa ne bi išla. Šta bi veli, među Vlasima. Da je barem djece: ali ovako, vjerujte mi, starost je nevesela. Dub napola truo, bez mladice«.

I Jure uzdahne od srca, dotakavši se ove bolne rane, koja već nikad zacijeliti ne će. Njemu se čini, da je suvišan na svijetu, da živi bez cilja i bez koristi, nemajući djece.

»Gdikad, moj Jure, opet ne znaš sam, ča je gore: s dicom ili bez njih«, reče gospođa i uzdahne sa srca.

Da nije imala sina, bila bi danas sama, to je istina, ali ne bi bilo tuge, briga i odricanja. Živjela bi sama sebi, to jest živjela bi puku i Bogu, i bila bi zadovoljna. Koliko starih djevojaka žive bogumilo, polazeći crkvu, sjedeći kod nogu Spasiteljevih, i osjećaju se sretne.

»No ja već sad ne znam, šta će to s nama biti«, tuži se Jure svojoj gospodarici. »Kad bi Ursa htjela u Zagorje, mogli bismo i krčmu držati. Našlo bi se i štogod novca. Ali ona veli: zar ću posluživat Vlahe pod stare dane? Pa radi, šta hoćeš, čovječe!«

»Ne boj se, ni tu ne ćeš propast«, tješi ga gospođa, »a tamo tko zna, kako bi bilo!« I ona je pala u neke tužne misli, dok najzad upita slugu: »No a sad, kad si tolike godine kod nas, ti ćeš znat najbolje, kako idemo: da li rastemo ili padamo.«

Jure gleda u čudu otvarajući oči:

»Da«, klima na nj glavom ona, ne mogući se uzdržati od smijeha: »jesmo li ča prigospodarili ili rastekli«.

»Ah, što to govorite, gospodarice! A šta smo imali rasteći? Zemlje nijesmo prodali, kuće nijesmo založili, zadužili se nijesmo. A vi još, da smo rastekli! U ime Oca i Sina i Duha Svetoga, amen!« krsti se Jure od čuda.

»To triba na drugi način računat moj Jure. Ja bih htila znat: ne bi li tko drugi više steka' ondi, u što smo mi sili. Jer, Jure, ako nisi zaradi' gdi je tribalo zaradit, to znači koliko da si rasteka' ili rasu'. Tamo ti je, na primir, dil Huhorov. Huhor je na njemu strati' dvadeset stolitara svojih a naša' četiri, kad isporediš dil Mikulin. Tako se čine računi, moj Jure!«

»E to vam je već druga pjesmica! Moj razum ne može zapasati tako naokolo. Pop ili fratar razložili bi vam ove stvari lijepo od stvorenja svijeta, kao na dlanu. Ali ja, gdje bih ja!«

Gospođa se osmijehne opet onim svojim zamišljenim smijehom.

»Bidni Jure, ča je tebe mučim danas!«

»A zašto smo za Boga!« vikne Jure živo, nekako obradovan, kao da su pali okovi, koji su mu sapinjali čitavo biće. Oči mu sijevnu nekim ponosom, što se gospodarica, ovo biće, koje stoji nad njim tako neizmjerno visoko, priklonila k njemu i kao da je u njega tražila savjeta i pomoći u nekim tajnim tjeskobama. »Odgovarati što znamo, — za to smo. A ako bi trebalo, i skočiti u oganj ili u vodu, za to smo mi sluge!« Sve se zadihao od neobična ganuća, koje mu je tako dobro pristajalo... Koliko godina služi kod nje, nikad se s njime nije ovako razgovarala! U njemu se probudi gorljivost, neograničena odanost. S uživanjem podstupio bi za nju kakvu god muku.

Ona osjeti iz njegovih riječi to ganuće, pogleda ga gotovo nježno, kao dijete. Ta on je doista u svojoj

nespretnosti, prostodušnosti pravo dijete. I u osjećajima još nije svukao dječjih haljina, — i ne će ih više ni svući.

»Ja samo znam, gospodarice«, nastavlja Jure s nekim zanosom: »dok budete vi gospodarili, sve će biti dobro, svega će biti izobila. Bit će radniku zarade, prosjaku milostinje, popu, što je popovo, a crkvi, što ide crkvu. I težak će imati kome uteći se, kad ga pritisne nužda. A ipak ne ćete nikad doći na dno, — vašu radnju blagosilja Bog, jer mu se moli sirotinja za vas.«

Oči su joj zastrle vlagom. Kroz nju prelijeva se čitav kraj u tisućama boja. I stijene nedalekih gradina igraju pred njom kao u briljantima. Čitav kraj primio je novo, neviđeno lice, poliveno čarom njena nutarnjega ganuća.

»Kako da se otkinem?« pita se sama i osjeća da već pri pomisli kao da će joj se srcu otkinuti iz grudi. Sve mu je priraslo čvrsto i tijesno: i polja, i rad, a nada sve ostavljeno težaštvo, kojega sudbina i blagostanje stoji u njenim rukama, i ona gola sirotinja, koja svaki dan kuca na njena vrata...

Povjeriti sve to drugim rukama, mladim, neiskusnim? Dok ona može, dok uživa zdravlje i snagu? Težaka da treba voditi, učiti: a njena sina zar ne treba? Tko će mu određivati smjer, kad ona od njega ode, ostavi ga, preda na milost i nemilost svakom slučaju, svakoj napasti? A ako zabludi, pane: koliki će pasti i poginuti s njime! Ne, nije moguće otkinuti se. Bio bi grijeh, težak grijeh, protiv rođene krvi, protiv najsvetijih interesa.

Šta dakle da radi, kamo da se baci, što da počne?

Eto, borba počinje se iznova, žestoka, okrutna, mučna. A njoj se činilo, da je noćas sve odlučila, račune sasvim zaključila! Ne, — vidi jasno, određeno ovaj čas, otkinuti se ne može, ne smije, ako ne će da pogubi sina i sebe. Štogod drugo da učini, — da stisne srce, pregori sebe, zataji predsude i

nazore, žrtvuje osjećaje, zaboravi planove i slatke osnove, sve drugo učinit će samo da se ne otkine, nikada da se ne otkine...

Pa onda, je li već sve izgubljeno ? Zar više nema ni znaka nade, najmanjeg izgleda ? On sada tako misli : tko zna, ne će li promijeniti nakanu, tko zna, ne će li sam uvidjeti, ne će li se sam skloniti ? Vrijeme može promijeniti sve, i najtvrđe nakane, prevrnuti najčvršće odluke... Možda će se odreći od svoje volje, — možda će se bolje promisliti...

Srce joj zakuca od nade, sve joj biće oživi, ogrija se lučom oživljene nade, Ah, kako bi to bilo lijepo ! Kako jednostavno, kako bi se razriješio ovaj uzao !

Samo dade li se to pretpostaviti! Da nije promislio bi li bio stupio pred nju ? Ne, nije moguće računati na to, — nije to hir, ni trenutna pomisao. Sve mu biće gori, gori svetim ognjem, koji već nikad, nikad neće ugasnuti...

Ne bi li se dalo ustrajati uz nj, kad bi uzeo Katicu?

Ne nije moguće tako se zatajiti, nije moguće srce i njegove osjećaje satrti. Morala bi planuti kivnost i mržnja prije ili poslije. Ta takvog odricanja nije sposobna nikada ! A osobito ako ne bude s njome srećan, ako se u njoj prevari, ne bi mogla s njome izdržati pod jednim krovom. Planule bi oluje, koje bi uzdrmale ponosnu kuću Dubčićevu do temelja.

Došli su pod Bili Kamik a u gospođi bijesni još uvijek ljut boj, na život, na smrt. Nema tu pogađanja i pregovaranja : tu je kratka borba među cijelom prošlošću i budućnošću, — pobjeda, ili smrt.

»Ovdi samo Bog može odlučiti, — On može pomoći«, uzdiše ona ponizno. »Nek rasudi. On, ja se oslanjam na Njega...«

Odlanulo joj je neizmjerno ; što je bilo stegnuto, popustilo je ; ona diše slobodnije. Ćuti i ona olakšicu u svijesti da je pod zaštitom više moći, mudrosti neiscrpive.

Sunce već živo pripiče. Nad golim mjestima nedalekih gradina uzduh drhće, raspaljen suncem. Od takih mjesta udara žega, kao iz ražarene peći. Na vinogradima još je hlad, oko s raskošjem ustavlja se na bujnoj zeleni. I tu je vinograd na težacima, ali obrađen je bez prigovora.

»Bili Kamik pokaza' se !« hvali šora Anzula. »I lani je bi' na njemu dobar dohodak.«

»A ima i položaj !« javi se Jure. »Ni bolest nema k njemu pristupa.«

U jednom dijelu zateče gospođa težaka, kako plijevi, čisti. Začudila mu se, kao bijeloj vrani : prije berbe, a on joj čeprka po zemlji. Razvedri joj se oko, tvrdim licem razlije se mio smiješak. Težak, videći gospođu, ide prema njoj, razgrađuje lozu, da može proći.

»Dobro došli, gospodarice !« pozdravlja s kapicom u ruci, s radošću na licu. »Doista nisam se nada', da će me danas naći takova srića, viditi ovdi našu gospodaricu. A sad je doista lipota, ugodno, ovako jutrom, dok ne pripeče sunce.«

»A ti se mučiš, Andre, — i sad, kad drugi počivaju«, čudi se ona.

»Kažu doduše, da se u vinograd ne smi sad već ticat«, govori on s kapicom u ruci. »Ali ja opet mislim, da vinograd mora biti nepristano pod očima gospodarevim, kao žena, ne prikladajuć, pod očima svoga muža. Ako ništa drugo, barem se oplivi trava ; a trava uzima grožđu sunce i uzroči vlagu i svaku bolest. I vinograd se obraduje, kad ga otkriješ suncu«.

»Pa kako si ?«

»Sada dobro, Bogu hvala i vama. Ja ne mogu nego se hvalit, i da je gore. Nikad nisam misli', da će biti još kad ovako.«

Andrija jednako s kapicom u ruci stoji učtivo pred svojom gospodaricom. Ali u oku zrcali mu se neograničena ljubav i povjerenje, onako po prilici, kao kad dijete gleda svoju mater. Koliko je god puta

vidi, svaki put je susreće tim istim pogledom, pod kojim ona, kao u neprilici, mora pognuti oko.

Nema mnogo godina, kako se Andrija vratio iz Amerike, ali tako, da nije donio ničega. Dugovi su mu davno progutali kuću i polje i žena je živo-tarila sa šestero djece. Poslije dolaska muževa oboljela je na smrt i jedva jedvice izvukla se za pet mjeseci. Andrija već nije znao šta bi: bio je gori od prosjaka. Prosjak barem može ići prositi, ali on, mlad, zdrav, prositi se stidio a na zaradu nije mogao ići od bolesne žene. Živjeli su u kućici napola srušenoj, u koju je puhao vjetar i padala kiša. Bilo im dakle da s glave propanu.

U toj muci šora Anzula posegne za njih svojim energičnim načinom. Izgrdilo je kako treba muža, za lakomislenost i skitnju, poslala mu k ženi liječnika, bolesnu ženu i sve one piliće dala prenijeti u svoju kućicu i počne se redovito slati prošek, juha i mlijeko. Najzad primi pustolova među svoje težake, dade mu zemlje i nešto potpore, dok su zemlje počele donositi rod. Danas je Andrija osiguran, kao koji god težak: dugove je pootplaći-vao i živi bezbrižno. Nije čudo, kad vidi svoju gospodaricu, da gleda na nju okom punim zahvalnosti.

Gospođa je ušla na njegov dio, obrađen uzorno, obasut rodom. Njeno oko s uživanjem se pase na čokotima, koji su okićeni grozdovima, zdravim, velikim, u koje sada sunce upire zrake. Ugodno se doima i to, što između redova nema ni travčice.

»Imat ćeš veselu jematvu, Andre,« hvali gospođa. »Ali i zasluži' si: trudiš junački, ka' pravi težak.«

»Oh, — lahko je tu bit težak!« kliknu Andrija s osmijehom. »Ova bi zemlja, mislim, rodila, da u nju i ne takneš.«

»A to valja ne bi!« smije se gospođa.« O muci grozdovi vise. Ja te i ne svitujem, da se osloniš na zemlju: radu se hoće ruke.«

»I drugi rade, pa nemaju korist. Hoće se Božji blagoslov: a taj je na zemlji, i na svemu, ča vi

imate i ča poduzimate. Ja bih se pothvati' bit u vas težak i na golom kamenu: i on bi mora' rodit«.

»Hajde, hajde, Andre, sve jednu te jednu.«

»I hoću, dok bude u meni duše. Jer ja znam najbolje, da ni vas, ni mene tu ne bi billo, i nikoga od mojih«. Glas mu zadršće i na oči mu skoče suze.

Gospođa se odvrati i bez riječi, također ganuta duboko, usjedne na Galešu.

Andrija joj popravlja stremene pod nogama, i kad se Galeša krenuo, dovikne za gospodaricom:

»Dakle ostali smo na tomu, gospodarice: molit ćemo Boga za vas.«

»E, pa hvala ti, Andre, — molitva ni s višega i kad ide od srca, probija nebesa.«

I u srcu joj se opet razlije blaga toplina, — zora nade užgala se u njemu i rastjerala oblake sumnje... Šta, — ni današnja tuga ne će potrajati na vijeke! Potrajat će do vremena, namučiti sve njih, svakoga ponešto, a na posljetku opet će biti sve dobro. Putovi Božji čudnovati su, zagonetni, nedostižni: tko bi mogao odrediti danas njihov smjer i cilj? »Nije slobodno otkinuti se, nije slobodno zareći se, — treba izdržati čvrsto, odlučno, i nadati se... Glavno je izdržati i ne očajati, a ako dođe križ, primati i križ i strpljivo ga nositi.«

Je li Andre mislio, da će bit još kada težak, kao drugi težaci, da, imućan, slobodan težak? Bog ga je istrgao iz pogube, očaja, — njenim rukama ga je podigao, utješio. »Ne, ne ću se odreći«, zakani se već čvrsto, s novom nadom u duši. »Ustrajat ću, radilo se šta mu drago; ako se bude zahtijevalo, prinijet ću i žrtvu... Ne, moja uloga nije ispunjena: ja moram ustrajati, navratiti svoju krv na pravi put. Pa ako bude pomiješana s težačkom, — ta je krv ipak moja. A zašto ne bih prinijela i žrtvu, ako treba? Pa mora li se sve događati po našim željama?«

Tako se naslađuje u svojem novom ganuću, sasvim protivnom, nego je bilo noćašnje grozničavo premetanje, bjesnilo. Galeša zakrene u goru

česminovu i ide stazom svojim laganim korakom. I njemu je drago barem za čas uteći se u hlad. Gospođa i ne zna, gdje je. Ona se samo sladi u novim nakanama, dobrim, plemenitim odlukama. U grudi joj se probudila neka nježnost, kao da je ona mati ne samo svojega sina, nego i svih, koji s očekivanjem okreću k njoj oči, pružaju k njoj prazne ruke. I taj osjećaj ublažuje, u njem je mnogo slasti, i ako borbe, jer iziskuje žrtvu...

»A tko zna, kakva je najzad ta Preturuša?« pita se sama odlučno, bez grozničave uzdrhtalosti. »Roditelji su vrijedni. Mora biti nešto u njoj, kad mu je pala u oko: je li to samo posuda lijepa ili je li u njoj piće zdravo, — tko to najzad može znati? To će budućnost pokazati... Ta najposlije ni o Dorici ne znam ništa bliže: šta je u njoj. Tko bi to mogao danas dokučiti? Zašto ne bi i Preturuša mogla biti prava, valjana žena? Možda, jer je roda seljačka? Ta i moj je Niko podrijetla upravo težačkoga! A ako je nevrijedna, pokvarena: zašto mu se ne bi mogle otvoriti oči? Ne će valjda uvijek samo plamtjeti plamenom slijepe strasti: doći će jamačno i časovi trijezna razmišljanja, kad će progledati i počekati i ispitivati, motriti, ispoređivati... Zašto ne bi moglo doći i otrežnjenje, ako se u njoj prevari i ne nađe kod nje onoga, što je tražio?

Tako promišljajući, dođu kroz goru odjednom na mjesto, otkuda se otvorio osobit pogled: staza se spušta strmo nizbrdo, nekamo u propast, na dnu koje plavi se more i otkud vije hladovit vjetrić.

Galeša se spušta polagano stazom; drži se čvrsto, da ne bi pokliznuo. Naskoro izađu iz gore. Pred njima je pukla ravan, pokrita grmljem goleme kadulje, koja diše na njih svojim jakim mirisom; raširi se opet snažan grm ružmarina, zelenoga bujnog, ovdje ondje raširili su se golemi, sočni listovi aloja između kojih je sunula u vis snažna stabljika, na kojoj bi se imao pokazati cvijet.

Sunce peče na ovoj prisojnoj strani, kao negdje u Arabiji.

Staza međutim vodi koso, niza stranu u zavojima i krivuljama, uroni se na čas u nisko grmlje česmine, dok dođe u pristranak mnogo položitiji. U njemu je načinjen vinograd, biser svih vinograda, gdje rode najfinije vrste vina. Otuda potječe čuveni prošek naše šore Anzule, koji ona preša iz grožđa dobro presušena.

Ali većma nego vinograd, privlači je i more, koje zapljuskuje dolje, sigrajući se sa sitnim pijeskom na obali, more, koje se širi konalom prema susjednom otoku. I njegov brijeg i vrhovi kupaju se u poplavi sunca, posijani vinogradima i bijelim selima. S druge strane opet pružilo se k primorju, gdje siva planina strši odvažno u plavi svod.

Vinograd ovaj danas je opsežan, zauzeo je čitav pristranak. Isprva se pružio samo dolje na položitim mjestima oko mora. Tu se sadio ima više od sto godina. Vjekovito, čvornato čokoće drži se do danas, posađeno ovdje, ondje, bez plana. Njegova životna snaga nije se iscrpla kroz duge godine, nego svakoga proljeća probija iz starih čokota novom snagom, novim mladicama. Kapetan Luka proširio je vinograd uzbrdo. Ovaj dio zasađen je moderno, po planu. Čokoće je posađeno u redove, kao vojska; tu su i pristave i zidići, da zemlje ne odnosi voda, kad reve ozgor niza stranu. Ovaj je mladi vinograd kao neke stepenice, po kojima divovi silaze s brda u more.

Kapetan Luka sagradio je i kuću ondje pod česminama. Građena je bez stila, ali solidno, od tesanih stijena. Uredio je sebi u njoj sobu, prostu doduše, ali s udobnom posteljom. Ostalo je kuhinja i ujedno prostrana komora, gdje se mogu skloniti radnici, kad ih zateče kiša. S bijeloga krova svode kameni žlijebovi vodu u gustjernu, koja je odmah do kuće usađena u samu živicu stijenu.

Gospođa sjedne pred kućicu na kamen. Jure stavi pred nju drugi kamen i položi na nj torbicu i mješčić. I Galeša se približi i krotko zar'že ištući

pića. Ali Jure već vuče vodu iz duboke cisterne. Napuni bocu a ostatak iz vedrice lije u kamenicu.

Gospođa dade Juri hljepčić i komad sira. Vina mu je ulila pun vrčić: neka se napije neraslavljena. A ni ona se ne da nuditi. Domaći kruh i sir idu joj u tek kao ne znam kakva poslastica. Vino pije s ponosom čovjeka, koji pije iz svojega.

Poslije blagovanja spusti se u dolinu. Ovdje ondje otkine zrelo zrno, koje je već sasvim naliveno. U ovom položaju dozrijeva grožđe deset dana prije nego ondje po vrhovima.

Obala morska zasuta je pijeskom, bijelim, čistim, sitnim, kao da si ga izbirao. Pijesak je i na dnu mora i ide daleko u more. More ga mije, prevrće, miješa. Hodanje po moru godi nogama, kao hodanje po sagu ili sjenokoši. Valići trče do samoga kraja, jedan za drugim, kao da se utrkuju. Gdjekoji, kao da od obijesti, prebaci se preko drugih i poštrca ti noge. More je čisto, prozirno, kao planinsko jezero, — razaznaješ mu na dnu svaki kamečak, svako zrnce.

Sjela je na kamen; zagledala se na more. Ne vidi na njemu ništa novo, a ipak joj ne dosadi gledati ga. Pripeku sunca umjerava vjetrić, koji je već počeo lahoriti s mora i popodne će zaduhati muški. Svuda je tiho kao u crkvi. Samo što cvrčci gude neumorno, kako samo oni znadu, i među kamenjem šmigne gušterica i sune pod ploču. Gdje gdje uzleti galeb, blisne bijelim krilom u vazduhu i pada opet na pučinu, kao umoran.

I ona osjeća potrebu zadubiti se u ovaj tihi tok prirode, odahnuti od vremena do vremena na njenu materinskom krilu. Muke života, borbe i jadi, opačine i bijeda, gnjev i zavist, neuspjesi i razočaranja, sve to ovdje iščezava, gine, gubi se. Sve to pada nekamo u ponor ljudskih opačina i osjećaš samo, da si neznatno zrnce, kao ono zrnce pijeska, neznatna časovita pojava, kao onaj morski valić, u ovom velikoljepnom pozorištu, što ga je priredila mati priroda. Ovdje te sve veže, sve zanima jednako. I

silni valovi i grozni prasak groma, kao i poigravanje mora s pijeskom, ili ribica, koja se baci u vis i šine repom o glatku površinu.

»A zašto ne bi mogao biti i s njome srećan?« Ali obazrela se, kao u strahu, da će vjetrić uhvatiti ovu misao, koja se ovdje u samoći izdigla na površinu duše, kao ona ribica, što je blisnula srebrnim ljuskama, — da će je uhvatiti, odnijeti onamo u mjesto, rastresti po dvorovima, kućama... »Zašto ne bi?« odvažuje se iznova, ohrabrivši se bolje. »Mlada je, mogla bi se prilagoditi našim običajima i vladanju. Ta ljubav stvara čudesa. Ah, ljubav, ljubav, — velika, svemoguća. Naučila je druge da zaborave sjaj i raskoš: zašto ne bi nju naučila da se prilagodi udobnosti i obilju?«

»A zašto da se kušam otkinuti, kad se otkinuti nije moguće! Korijenje je duboko, srce bi se iščupalo s njime. Nije dopušteno otkidanje, treba se podnijeti, željeti jedan drugome uzduha i mjesta!«

I duša joj se širi, uzdiže slobodnije u čistom eteru, gdje su vidici široki, čisti, jasni. Diše svojim životom nov raskoš, novu radost, vinula se povrh jada i sitničavosti, razdriješila je zagonetke, svladala teškoće.

Juru je našla kod kućice, gdje je domikljao staru česminu tamo odozgo i okresao suhe grane. Kad se rascijepa, bit će Vlasima za gorivo. I onako potroše silu drva, ti njegovi Vlasi, sjedeći i valjajući se po svu noć oko vatre, bugareći svoje jednolike pjesme uz tužne gusle, pričajući čudesne stvari...

Uzjahala je na Galešu i uzlazi pristrankom, otkuda je došla. Kako joj je sada drukčije! Ne uzrujanost, očaj, nego mir, tiha radost sja joj na licu. Na pošljednjem zavoju obazre se još jednom na taj kraj, koji se kupa u žarkom, podnevnom suncu, i taj pogled ponavlja joj još jednom:

»Ne, nije moguće otkinuti se, — tebi već nema drugoga života! Neka se puni volja Božja, a ne tvoja...«

GLAVA VII.

ODLUKA.

Sunce se dobro naklonilo k drugoj strani obzora, osjeni česmina počeli su se duljiti, kad je gospođa na oznojenom Galeši uzašla opet na Gradine.

Put uzbrdo težak je jadnome Galeši. Upire se na vrh kopita, sve ispod njega iskre vrcaju, kamenčići odlijeću; glavu sagiblje duboko, do same zemlje, a nad ušima probija ga znoj. Zato je na Gradinama mnogo lakše; ima nešto i hlada u česminovoj gori. Prošli su komad svoje gore, onda uđu u općinsku.

I tu ih primi gluha tišina. Ne miče se, tako rekavši, ni travčica; samo u vrhovima nevisokih česmina poigrava maistral, koji je ovdje mnogo slabiji nego dolje na obali. Tišinu prekine od časa do časa samo krik drozda, koji probuđen oda sna, izleti iz guštare i baci se valovitom crtom u najbliže grmlje. Dalje prhnuti i njemu je teško u ovoj sparini. Na grančici skakuće ovdje ondje sjenica, zijevajući od vrućine; iznenađena od Galeše, obzire se brzo i uvlači se u granje. Gavran samac izleti iz pašnjaka i odmiče lijeno Bog zna kamo. Njegov osjen ore po suhoj travi i grmlju, nestajući negdje u vrhovima drveća.

I Juri se zaparila kika. Najvolio bi se baciti u hlad na sat i zahrkati junački. Vino nerazvodnjeno ogrijalo mu je isprva krv a sad pušta na nj drijem.

Polagano izašli iz gore i uđu opet u vinograde. Ograde ponajviše male i srednje, na ovu stranu nema velikih Dubčićevih vinograda. Zemlje su ponajviše općinske, pod težačkom rukom. Ali gdjegdje ima vinograd maloga gospodara: negdje krpica zemlje, da bi je plahtom pokrio, drugdje i veća krpa. U jednoj od najvećih ograda miče se nevisok lik težaka, i na pripeci, po crvenom kapicom. Lice mu je obrijano, samo pod jakim nosom crne se brkovi.

Ogorjelo je kao mjed, kao i kratka, čvrsta šija. Sjedine na glavi sjaju na suncu srebrnim sjajem.

»Gle, gle, naš Mate!« klikne gospođa, nekako radosno. Mislila je na nj od jutra, a gle, ovdje ga nahodi iznenada, kao da ga je ovamo dozvala njena volja. Smatra to za dobar znak.

»Zdravo, Mate, — ča radiš, čoviče, na ovoj pripeci?«

»Doša' sam prigledat vinograd, gospodarice«, odgovara Mate Berac, pristupivši bliže s kapicom u ruci. »Dobro nam došli!«

»Pa kad sam već jednoč ovdi, — pogledat ću ti vinograd!« klikne živo, spremajući se da sjaše.

Mate pristupi hitro Galeši i, premda ga drži Jure, uhvati ga i on za oglav, a drugom rukom pridržava samar, da se ne bi pod gospođom izvrnuo.

»Znam, malo ih se nađe«, nastavlja gospođa, stojeći na zidu, »ovakih vinograda u našemu hataru.«

»Trudite se, gospodarice, prigledati tuđu muku!« čudi se on, blažen radi tolike dobrote. »Bog vam plati'!«

Jure stoji kod Galeše u nerazumijevanju, kao peti točak u kolima.

»Nijesmo se dosta napregledali svoga«, mrmlja sam u sebi, hajde da procjenjujemo težačko, pa ćemo o ponoći doma. A one ženetine popalit će mi suha drva, a ti nesrećni Jure...«

»Jure!« vikne gospođa, »idi doma. Mene će dotirati Mate«.

Glas joj opet zvuči punim zvukom, određeno, gospodarski, kao obično, kad zapovijeda družini. Od prijašnjega raznježenja, omekšalosti nema spomena. Gdje je povjerljivost, s kojom se s njime razgovarala? Izgubila se bez traga; ona je opet, što je bila i prije: gospođa, gospodarica, a on niski sluga.

»Tako ovaj svijet teče, moj Jure!« tješi sam sebe. »Jadna ti jednakost! Jedan se rodio da zapovijeda, a drugi da sluša. I kad je već tako, Jure, ti slušaj«.

Galešu utjera u praznu ogradicu, gdje ima nešto trave, i ako usahle.

»Užij barem ti pod stare dane«, govori mu, otpinjući mu samar. »Napasi se, kao na svome. I onako je općinsko. Nema mula pod suncem, da ima gazdu, što ima stari Galeša svoga Juru. Još malo pa će ga metati u postelju. «

I prigledavši malo živinu ode od gospođe, kao da ima ići najmanje u Ameriku.

»Koga vraga hoće od njega, da ja znam!« razbija Jure glavu. »Pretur, bio je na situ i rešetu, svi vrazi ne bi ga prevarili.«

Gospođa je pregledala vinograd, ali sa žurbom i uzbuđenjem. Onda sjedne na trupac pod krošnjatom višnjom, koja je izrastla pod zidom. Lice joj je oživljeno, podliveno rumenilom, kao za mladih vremena; a kretnjama vidi se nemir i uzrujanost. I iz očiju izgubio se obični mir i pouzdanje — teku amo tamo, kao da hoće sabrati raspršene misli. Najzad upru se u Matu pažljivo, kao da mu hoće probiti prsa i ubosti se pravo u srce. A on stoji još uvijek pred njom s kapicom u ruci, ne sluteći ništa, obradovan čašću, koja ga je dopala.

»Mate, ti si domišljak, imaš najlipši vinograd u kotaru. Mi nesritni gospodari moramo da idemo u tvoj, ako hoćemo da vidimo radnju, kako Bog zapovida. Naša sredstva ne dostaju za takav rad...«

On gleda na nju pažljivo, još uvijek smijući se. Počinje kao slutiti, da gospođa govori, da bi govorila; ali ne govori onoga, što joj je na srcu. Njen način je čudan, neobičan. I glas kao da dršće, i u očima joj neki nemir. »Eh, — brige!« misli on. »I ona ima svašta na glavi, — dosta, i odveć!« I po tome prima njene pohvale sa blagodarnošću, i ako zna, da ih je zaslužio. I ponos mu se diže na dnu srca, širi mu grudi, i oko mu se zaiskri.

»Eh, — posa', ka' kad radiš na svomu«, priznaje on s osmijehom, za kojim se krije dosta lukavstva seljačkoga. »Triba' bi uvik radit valjano, kao na svom i kad smo u drugoga na poslu. Ali

naš svit već je takav: na svome se bolje upinje i jače pritisne, nego kad je u tuđemu lozju. A onda u lozju ima uvik posla: sad popravi prut, sad pročisti, odgrni lišće: a tko može uredit bolje, nego sam gospodar? Dok zapovidaš drugomu, učinit ćeš sam, — pa si barem siguran, da si uradi'...«

»Govoriš, ka' iz knjige«, osmijehne se ona, »nisi zaludu Pretur«. Ali opet se uozbilji, dapače časak kao da je sjeta preletjela njenim licem. »Ne uzmi za zlo — ništa nego bezazlena šala. A danas mi je baš stalo do toga, da budeš prijazan, — a kamo li da te ljutim. Čini se, moj Mate«, i lice joj se opet razvedri, ali u oku joj se pokaže neka tjeskoba, »da ćemo bit još u rodu«.

»Hm«, osmijehne se Mate, »pokojni kapetan Luka isto je rado spominja', — Bog mu da' pokoj duši! — ali bili smo nešto, samo izdaleka... Ma zato se ni pokojni gospodar ni' stidi' za gnizdo, iz kojega je izleti'. A izleti' je na visoku granu: drugi bio bi se uzoholi'. Ali on ni', nasuprot; a i vi...«

Oj, kamo on odmah odleti!« klikne veselo. »Pa onda, svi smo jednaki. Tvoja familija nije ništa mlađa od moje«.

»To je istina. Sve familije broje se od Adama. Samo za vaš rod znalo se prije tri stotine godin, a o mojem se mučalo. A o vašem će se opet govoriti, ako Bog da, — a mi ćemo opast u zaborav, ka' kad stinu baciš u vodu«.

»Ako će se govoriti o momu rodu, govorit će se i o tvomu Mate«, počne ona iznova. »Ako smo bili dosele u rodu izdaleka, sad ćemo biti bliže.«

I pogleda ga opet pažljivo i dah joj zapne.

»Kako to mislite, molim?« klikne Mate i glas mu zadršće i protiv volje.

Čudno vladanje gospođe, tajno nagoviještanje, nemir, — to sve budi u njemu strah, bojazan, kao da ga čeka neslućeni udarac.

»Razjasnit ću ti, čekaj: treba tu dosta razjašnjavanja, dok ti to uđe u bidnu glavu. Sidi dakle«.

Pokaza mu do sebe mjesto, na trupcu. Ali on sjedne na kamen prema njoj, ne spuštajući s nje očiju. Čudne misli metu mu se u glavi; on se sabire, da se ne bi izgubio u njihovu beskrajnu labirintu.

»Moj će se sin ženit«, nastavlja sada već sasvim mirno. »A uzima, — znaš, koga? E, zaludu, — ne ćeš pogoditi: reći ću ti dakle. Tvoju Katicu!«

Mate se htjede nasmijati, ali usne mu se nakrive: smijeh mu se prisušio na ustima. U oči navaljuje mu vrućina i magla, u kojoj se svi predmeti prepliću, kao divlji. Iskoči mu uspomena na ples u šore Dore. Kako je ondje plesala s njime, — s oduševljenjem u oku, — izgubljena u slatkom snu. Već vidi jasno sada, shvaća temeljito, sve shvaća. Iz prsa vine mu se bolan uzdah.

»Baš tako, moj Mate«, kaže ona sućutno, videći, kako ga je glas poništio. »Triba se sprijateljit i s tom misli, ako ti je čudna. Moj sin je već i govori', sasvim ozbiljno, sinoć. I priznat ću, i ja sam se začudila.«

»Ča još ne ćeš čut, grišni čoviče, — kakove nesmislice!« vrti Mate glavom. »Komu je došlo na pamet takovo ča!«

»Ča ti ja znam, bidni moj Mate! Skuhali su to između sebe. Vidi se, da su se dogovorili, sasvim ozbiljno. Znaš li, da ju je otpratio u grad?«

»Sveti moj Mate!« zastenje on, tarući znoj s čela rukavom. »Svojoj smrti pri' bi se nada'. A onda na fijeru, kad su plesali zajedno: kao da me zmija bila za srce ujila. Bidno moje dite!«

Priklonio je glavu u dlanove i šuti. Po burnom disanju vidi se, da se bori sa suzama.

Očekivala je i ona, da će ga glas iznenaditi, možda i ražalostiti. Slutila je, da će i u njemu biti zaliha ponosa, možda i seljačke oholosti, i ako malo prikrivene zastorima sklonosti. Ali ipak nije pomislila nikada, da će ga ovako baciti na zemlju.

Priklonila se k njemu, počela ga razgovarati, uvjeravati, tješiti. Ali on samo vrti glavom i ponavlja:

»Bidno moje dite, — moja Katica!«

Vrlo se ispravila, u svemu svome ponosu, lice joj oblije rumenilo, oči joj sijevaju.

»Ti smatraš dakle za toliku nesreću udati kćer u moju kuću! Mogu reć, — u tomu si ti jedan. Našlo bi se, mislim, i takovih, koji bi se obradovali.«

»Kakva udaja, kakva udaja!« vrti on glavom, još uvijek sakrivenom u dlanove. »Kako ću se radovati! Druzima je lako radovat se, kad znadu, da je tako imalo bit. Ali ovo, — ne, ovo ne smi bit!«

Uspravio je glavu i on, i njemu su sijevale munje iz očiju. »Ne, — ni čas! Istirat ću joj ja iz glave gospodičiće! Na gospodske zahtive privit ću joj ja dobru travu. Oh, ne boj se, još sam, hvala Bogu ja ovdi!« I podiže prijeteći svoju tvrdu, snažnu šaku.

Gleda ga zapanjivši se. Nije ga vidjela nikada takoga: ona, gospođa, težaka Matu. Uvijek je bio uljudan, pristojan, s natruhom neke srdačnosti, i ako nije nikada puzao niti se podmetao. Njen gnjev, njen ponos nadmašen je njegovim ponosom, gnjevom težaka: i čini joj se, da će s ovim čovjekom teže biti pogoditi se, nego je mislila.

»I ti bi ih hti' raskinut, — i silom!« klikne ona, gotovo moleći. »Sila nima ovdi mista. Mojega sina ja poznajem, a tvoja, ne znam... mislim, isto ne će bit drukčija«.

»Ah, ča mi srce parate, gospođo! Ča me mučite! Ja sam znam, — razumim, — navrnut se ne da... Ali pri' neka propane, nego da živi u sramoti! Jer ča je smrt? Pokoj, — oslobođenje: a sramota —«

Glas ga izda, na oči mu udare suze. Izašle preda nj užasne slike. Njegova Katica, sjajni cvijet, satrta u blatu, pogažena, odbačena. Oderana, pokrita sramotom skiće se i sakriva od njegova lica, očeva, od njegova pogleda.

»Oh, — zašto sam doživi' ovaj nesrićni dan, — ča ovdi još tražim!«

»Mate, — razmotri, Mate, promisli...« miri ga gospođa, prestrašena ovim žestokim planućem,

groznim u čovjeka tako skromna, tiha, u čovjeka, koji je uvijek pazio toliko društvenu pristojnost i obzire.

»Ča tu triba razmatrat, ča promišljat!« vikne žestoko. »Ne, tu triba plakat... Moje dite, lipo vridno — utiha starosti! A kakav ga tu čeka svršetak? Ja sam je vodi' kriposti, a ona, — gle, u blato pada, u propast! Kako da ne plačem nad njom, kako da ne pobisnim na izopačenu, bezbožnu odgoju?«

I pogleda joj prijeteći u lice, žile su mu nabrekle na sljepočicama, šake se zgrčile, — gotov nasrnuti, kao vihar, valjati, rušiti, satirati. Ali u tome shvati okom njen lik, pun straha, užasa, i gnjev se utiša u posramljenosti.

»Oprostite, gospojo«, izreče kratko uklanjajući se njenu pogledu. »Ža' mi je, — nisam vas hti' pristrašit«.

»Moj Mate, imaš se ča i tužit!« klikne ona još uvijek prestrašena, s ukorom. »Zar sam ja kriva?«

»A ko je kriv?« uzruja se opet on, oči mu sinu kad su se srele s njenim pogledom. »Tko nam ima pridnjačit dobrim izgledom, nama niskima, koji puzamo u crnoj zemlji od zore do mraka, da ne poginemo od gladi, da naši gospodari mogu lagodno uživat? Oni triba da svitle nama, koji nimamo kada podignut oči k visinama... Pa ča vidimo? Uprav iz njihovih kuća izlazi gnjilež, smrad i pokvarenost i širi se u naše tihe kućice, u naše čiste porodice. Tko je kriv, da razoglavljeni sinovi idu prid crkvu Božju napastovat naše ćeri i mlade žene? Ni' moguće silom, — ni' moguće, jer je dite odraslo bez straha Božjega; nima nad sobom starijega, ni gospodara. Svaka voljica mora se ispunit, ništa mu se ne može uskratit. Nauka, opomena ili i kaštiga — ne, za to nisu razmažena gospodska dica! Triba im popustit, — neka prljaju, gaze poštenje, kaljaju, raskidaju svete veze! O, gospojo, recite, kuda će nas to dovest? Kako ćete i iskat posluš-nost od nas, kad ne možete stavit uzdu svojim

strastima? Vaši sinovi ne znadu stavit granicu svojoj pustopašnosti: kako će postavit ogradu naši sinovi svojoj zavisti i ogorčenosti? Ili nam je već suđeno, da idemo, vi i mi — na nože?«

Šora Anzula skoči. Iz oka joj šiba plamen u licu gori joj crvenilo. Svaki ukor razboritoga težaka šiba ju, kao bič, do živoga. Htjela bi ga zaustaviti, zaviknuti na nj glasom, od kojega se trese družina. Ali odlučnost, energija je podlomljena. Zato joj neprestano zvoni u ušima: »Ti si kriva, — ti si kriva! Ti nijesi gradila nasipa, — ti si popuštala samovolji. Ti si kriva: jer se ne miješaš u neke stvari. Mjesto pokaranja, ti si tajno uživala: laskalo je ponosu tvome, što sinu nijedna ne odoli. Ti si kriva, ti si kriva...«

Suze su joj skočile na oči. Ne od kajanja, nego od jeda, što ga mora slušati od prosta težaka, nema mu čime začepiti usta, što mu mora u duši dati pravo... Ti si kriva, ti si kriva... Ah, kako bi sada popravljala, navraćala, kako bi karala i pedepsala! Ne, ne bi gledala kroz prste ni na one stvari, koje je porugljivo označivala »nekima...« Ali što će sada. Kasno je, ona je kriva, na njoj je odgovornost...

»A zašto ti tako govoriš, — zašto?« klikne ona u suzama. »Ti, kojemu sam došla s odlukom da primim tvoju ćer u svoju kuću? Zar nisam dosta nesrićna, da moram prigorit svoje najmilije snove? Zar ne žrtvujem radi tvoje ćeri onu, koju sam za nj gojila? Zar ne vidiš, da je i moje srce ranjeno?«

»Ah, oprostite!« klikne Mate. »Ja znam, da sam nedostojan. Ali zato ne žalim, ne; istinu sam reka', pravu istinu. Mora' sam to reć', ja na ovome mistu i ne ću poreć ni riči: istina je gorka, ali svaki lik je gorak. Nisam vridan te časti, pa je ni primit ne mogu. Vi mu razložite, razjasnite, kao mati, — ona je moj urès, moja utiha. Ako je uništi, bit ću gori od prosjaka: prosjak može pokazat se svitu na oči, — ja bih propa' u zemlju od sramote.«

»Ti se bojiš strašila, koje si sam naslika' na zid«, javi se ona opet s običnim mirom. »Kakova sramota,

kad je pošteno prosi ? Da ima nečiste nakane, ne bi se poviri' meni, nego bi se utaji'. Ne, — privare nima u njegovu koraku. Zašto ga tako krivit bez ikakvoga razloga ? Ima nedostataka, i posrtaja, i griha ako hoćeš; ali ima i osićaj poštenja i časti. Meni je taj osićaj dovoljno jamstvo. Ja za nj jamčim, ja primam odgovornost na se. Da, klikne ponosito, plamena oka, radosna, što se našla opet u svojoj kolotečini, što je stresla sa sebe teret njegove optužbe, »ja se ne bojim odgovornosti, primam i jamčim ti, da tvojoj ćeri ne će se iskrivit vlas na glavi. Je li ti to dosta ?«

»Ah, molim, — odgovorite ga, neka se obrati na drugu stranu! Ja bih moju moga' poslat i u Ameriku, — neka gre ća, s bratom. Kad mu ne bude na očima, zaboravit će ju, naći će drugu, prikladniju.«

»Bidni Mate!« klikne ona ganuta. »Kako te žalim, što je baš tebe dopa' ovaj kalež! U Ameriku ? A ne bi li moga' i on ? Ne, — to ne bi vodilo ničemu. Tu ne ostaje nego jedan put, Mate.«

»I to ?« gleda na nju u očekivanju, s tajnom nadom.

»Oslonit se na upravljanje Božje«, izgovori ona nekako svečano, glasom, koji mu dopre do moždine, potrese mu dubinu srca. »Ja vidim u tome prst Božji, očit i jasan. Ja se više protivit ne ću. Isprva i ja sam se htila oprit, ali sam vidila, da je zaludu. Onda sam se htila odilit od njih, otkinut se, ma otkinut se bilo bi grišno. Sad već znam, ča je triba činit. Ustrajat, Mate, bdit, navraćat na pravi put, učit... Ja ću ustrajat, jamčim za sina, uzimam za nj na sebe odgovornost. Ja se više odilit ne smijem, jer bi njegov grih pa' na me. S pomoću Božjom podnit ću valjada i ovaj teret. Ne, tvojoj ćeri ne će se dogodit ništa nepošteno, ja sam ovdi. Ako je takova volja Božja, onda će bit žena moga sina.«

»I vi bi pristali ?« vikne Mate.

»A zašto bih se protivila ? Ako je među njima prava ljubav, zašto ne bi mogli biti srićni ? Zato, što je težakinja ? I moj je muž bi' roda težačkoga, pa sam bila s njime sritna. Zašto se sin ne bi vrati' onamo, otkud je izaša' otac ? A tvoja je Katica prikladna, roditelja poštenih. Ako se ne nosi gospodski ? Lasno je prominit haljine, — mlada je, poučljiva, lasno će se prilagodit.«

Ali Mate još uvijek kreće glavom. Stvar mu se čini tako prosta, jasna. Sve mu se čini, da se u tome nekrije nesreća, nego propast njegove kćeri.

»Zaprika bi mogla bit jedna«, doda gospođa tihim glasom, gledajući zamišljeno k primorskim vrhovima, koji se kupaju u poplavi sunčanoj.

I Mate pogleda živo na nju. Nada u njemu oživi, kao da vidi u njenu dobrom oblom licu zrak ufanja. Možda ona vidi i tamo, gdje on ne vidi ništa nego kaos i mrak, — njeno oko možda prodire tajnosti.

»Zaprika!« dakle Mate u očekivanju.

»Bila bi, ako ne bi bilo među njima prave ljubavi«, odgovara ona.

»I ja tako mislim!« klikne on živo, obradovan. »Kakova može bit ljubav između gospodina i težakinje ? Znamo, kako biva obično. Plane, i za njom ostane razočaranje, pokor i sramota. Divojci je uništena budućnost, a on se zabavlja dalje, ka' da ništa ni' bilo.«

»Da, obično je tako«, potvrdi gospođa.

Na njegovu licu razlije se bljedilo. Oko mu plane, pesti se zgrčile.

»Ali ovdi tako ne će biti«, doda odmah s uvjerenjem u glasu. »Ne zaboravljaj, da ti ja jamčim.«

Uvjerenje, vjera u dobar ishod prešli su i na Matu protiv njegove volje. Bojazni i sumnje počinju se gubiti, kao oblaci pred zracima sunca, i njemu se otvara vidik u nov obzor, osvijetljen sjajnom svjetlošću. Obuzme ga vjera, da se ovaj čas dogodilo nešto veliko lijepo, — budućnost njegove Katice opet je sigurna, bez grebena i opasnosti.

»A k tomu vodi, Mate, jedan put: tegotan doduše, ma siguran. Ne znam, hoćeš li htjeti skrenut na nj, i to što pri', odmah danas.«

»A zašto bih se protivi' kad je već tako?«

»Ne ćemo im se protiviti: to je taj put. Naprotiv, pomagat ćemo im; neka se bez zaprike sastaju, neka se upoznadu temeljito, kao budući drugovi, — dajmo im zgodu uviriti se je li između njih prava, iskrena ljubav. Ti ćeš dovesti kćer kući, neka se mogu sastat pred našim očima. Znaš sam, da su tajni, zabranjeni sastanci opasni. Neka se sastaju bez zaprike, kao pravi zaručnici: kad se dobro poznaju, odlučit će već sami bez naše pomoći, imaju li se uzeti ili ne. Ako ustraju u ljubavi, ako to bude njihova volja: pa u ime Božje, nek se i uzmu. Ja se ne ću protivit: primit ću tvoju kćer otvorenih ruku, ka' da je moja. Dakle, ča ti, Mate, misliš?«

»Pa baš to me muči, da ne znamo, na čemu smo!« zavapije Mate opet u tjeskobi. Za riječima gospođinim ipak se krije grebenje za njegovu kćer. »A ako se mladi gospodin za pol godine izvrnu'? Njemu je lako vratiti se, — ali ča će s njome bit? Njoj će bit budućnost pokvarena, srića zakopana.«

»Zašto? Samo nemojmo prigonit, Mate! Budućnost pokvarena, — ta ne, samo neuspih, nezgoda. Koliki se raziđu pri' samoga vjenčanja, pa ipak svaki nađe kasnije sriću na drugoj strani. Zašto je ne bi mogla tvoja nać drugdi tu sriću? Najzad ne će joj se moć računat u sramotu, da joj je da' viru Niko Dubčić!«

»To je istina!« pristaje Mate. »I meni se ovaj način sviđa i ako svašta, svašta me muči.«

»E, moj Mate, — ljudska dila ne mogu biti savršena. Tako ni ovaj naš plan. I on ima nesavršenstva, koješta je nepotpuno: ali mi smo sačuvali, ča se dalo sačuvat, učinili smo, ča se dalo učinit, a ostalo je u Božjim rukama«.

Matu su gotovo umirile njene riječi. I u njega je mnogo one zalihe, koje ovaj puk ima toliko u pohrani: oslanja se na milost Božju. U njega je

samo više ustrajnosti, energije, koja ga sili, da odmah kod prve zapreke ne klone, ne skrsti ruke i s predanošću ne očekuje, što će donijeti po milosti Božjoj sutrašnji dan. Ne, on se odmah ne predaje, ne će se podložiti, nego promišlja, rasuđuje i ogleda svoje snage. Ali šta može još uraditi u ovome slučaju? Vidi i on, da ništa, ni najmanje stvari: očekivati strpljivo i bdjeti, stražiti, preteći i ukloniti se grebenima. Sad mu je već jasno, da mu je kći bila u velikoj opasnosti: bila bi možda izgubljena, neodvratno uništena, da je šora Anzula drukčija. Dolazi mu da hvali Boga, što se namjerio na takvu ženu, takvu mater.

»Ja pristajem na sve«, izreče najzad svojim tihim, odlučnim načinom. »Vaši su saviti razumni i pošteni. Nisam doista misli', da ću danas bit još ovako zadovoljan. To je vaša zasluga, gospodarice! Bi' bih gotovo radostan, da me jedna stvar ne mrzi«.

»Dakle još bojazni!« začudi se gospođa, već malo nestrpljivo.

»Ne bojazni, nego ža' mi je, ča se dogodilo pri'. Gniv me je zani', pala je mnoga rič, koja me muči. Da' bih ne znam ča za to, da ne budem izgovori' ča sam izgovori'.«

Gospođa se samo osmijehne, ali osmijehom žalosnim, uprijevši zamišljene oči k vrhovima primorskim, pod obzorom tamnim poput haljine.

»Ne tuži, Mate, — u mnogo čemu ima' si pravo. I ja uviđam, da sam ga imala držat oštrije: danas je moglo koješta biti drukčije. Ali opet moraš uočit moje okolnosti. Bila sam udova, mlada, neiskusna, bez vođe i zaštitnika usrid svita, koji ne želi dobra, nego podbija noge, gdje može, — udovica obasuta radom i brigama na sve strane. K tome uzmi, da nisam imala nikoga, nego to dite, — jedinu utihu, jedinu nadu. I ja nisam nego žena; ne čudi se, što se popuštalo, iz slabosti, gdi je tribalo pritegnut uzdu. Zato neka ti ne bude za to teško na srcu. Viruj mi, on je dobar i, ča više vridi: ima osićaj poštenja i dužnosti u sebi. Zato ti za nj jamčim

i uzimam svu odgovornost na se i ne bojim se. Ja ću ga još jednom ispitat, razložit ću mu sve: ako se ne pokoleba, — ja ću mu popustit. Ti ispitaj opet nju, i ako nađeš u nje naklonost k njemu, dovedi je doma i osloni se na me.«

»Dovest ću je ovako i onako. Bilo bi bolje, da ni nikada koračila iz kuće...« klima Mate sjetno glavom. »A ispitivat ju, — zašto? Da ni' bila pristala, vaš sin ne bi bi' govori s vama. Ja znam, da je pristala, znam temeljito, — uvjeri' sam se...« I pred očima stoji mu opet njena osobita pojava iz plesne dvorane, njen puni izraz oduševljenja, sreće. »Neka stoji doma, pod mojim očima, bit će sigurnija. A vaš sin, ako ima poštene namisli, neka slobodno dolazi. Ma očito!«

»To je u redu«, potvrdi gospođa.

Ustali su i pošli na put. Činilo im se, da je prošlo mnogo vremena, što su proveli u tom vinogradu. Njihova bića i sad se tresu i talasaju od ganuća, koje su ovdje doživjeli. Ne taje sebi, da su osiromašili za mnogu nadu, za mnogu iluziju; ali opet su radi, što im je ostao mir i što se u prijateljstvu rastaju.

Mate je osedlao Galešu, pomogao uzjahati gospođi, i već koracaju polagano između vinograda, bujnih i zelenih, sve im se zelen diže i kao da kipi povrh nevisokih, sivih zidića. Njihovi osjeni, kako koracaju sljemenom brda, padaju kao čudne utvare, koje se pomiču naprijed fantastičkim korakom. Od njihova koraka polijeću ptičice, ili se zaviru dublje u grmlje. Koracaju mučeći, svaki sa svojim teretom misli i briga, što ih je navalio na život. Mate se drži jednom rukom samara, da bude spravan, ako bi Galeša pokliznuo ili se prestrašio.

A šora Anzula? I ona proživljava iznova, što se od sinoć dogodilo. Kakove čudne promjene! Kakova ljestvica različnih misli, nevolja, muka! I napokon ovaj mir, ovo zadovoljstvo... Sad se raduje, što je sve to preživjela... Što se sve poizravnalo, koliko se zagonetaka odgonenulo samo

sobom, gotovo bez njena truda. A što je glavno, — nije se u ničemu osramotila... Ne mora se otkinuti od onoga, čemu je živjela, što je ljubila, u čemu hoće ustrajati do smrti. Podala se, sklonila je šiju, istina, — preuzela je na sebe nove dužnosti, novu odgovornost, koje bi se juče još bila plašila, kao nesnosna tereta; ali izgubila nije ništa, sad joj je u polovicu lakše. Kao da joj nešto tajno pomaže snositi nov teret odgovornosti, — neka nepoznata tajna snaga, ali snaga, koja ju diže, tješi, badri...

»Samo neka bude sve na korist, na sriću!« diže misao k visinama, odakle se naučila moliti i očekivati pomoć, oslobođenje. Moli se usrdno za sreću svojih, zaboravlja spremno rane svoga srca, — teške žrtve. I onu milu pojavu djevojke, koju mu je odgajala, kojoj se radovala, — i tu pojavu zastire zavjesom zaborava. »Samo hrabro, i nikakova žrtva ne može biti teška...«

Okrijepljena, uzdignuta duhom vratila se u svoj prostrani dvor. Običnim svojim načinom zahvaljuje Matinu trudu. Osjeća opet u sebi snagu, pouzdanje, kojim je navikla podvrgnuti sebi svakoga. Tako se odmah ustavila kod pralja, koje taru rublje u sapunici. Izgrdila ih je, što su okasnile u jutro, što ne štede sapuna; čak i Mandina je dobila po nosu, jer ih ne nadzire... Sluškinja se silno napurila, okrenula se bez riječi, jer će se tamo u kuhinji već na nekoga izvikati. Ali začuje srećom kozu, gdje mekeće iz staje. »Stoji jamačno gladna, — nitko joj ne bi baci'! Još će mi prisahnut...« i već kupi u naramak maslinova granja i gega se u staju.

»Triba znat njenu notu«, misli Mandina, kad ju je srdžba malo minula. »Ne odgovaraj, kad viče, — ukloni se, ona će požalit, i odmah je sve dobro.«

»Gdi su gospodar?« pita je gospođa, opet prijazno, kad je ušla u kuhinju.

»Bit će gore«, odgovara Manda. »Čitav dan nisu se makli iz kuće. Bog zna, ča je to s njima.«

»Idi, reci im, da ja večeram u sedam. Ja sam ogladnila. A oni kako hoće, sa mnom ili kasnije.«

Za čas siđe i sin. Vidi se na njemu velika promjena. U licu nema bezbrižne radosti od života. Na čelu poznaju se tragovi teških briga, u licu tragovi unutarnjih borbi. Ali lice mu se odmah razvedrilo, kad je uhvatio njen pogled, iz kojega opet sja dobrota, nježnost materinja.

»Ja sam ogladnio, mama!« klikne, i očito se napreže da opet zvoni veseli bezbrižni ton. »Objed mi nije išao u slast bez tebe. Da sam znao, gdje si bio bih osedlao Rumenka, i za tobom.«

»Bilo je ustat zarana!« osmijehne se ona. »Ali gospodar su zaspali, kao obično. U ostalom bolje, da su zaspali«, doda i u oku joj sijevne neki čudni blijesak. »Tribalo je ondi urediti svašta, a mladi gospodar ne bi mi bili ni od kakove pomoći.«

Nitko ne sluti, kakvo imaju značenje ove zagonetne riječi. U ostalom i ne pađa mu na um nagađati njihov smisao, njemu, koji uzima stvari kako jesu, i pri tome ima glavu punu drugih briga.

U dvoru opet se razliježe šum; život kipi, kao obično. Nitko ne bi rekao, da iz ovoga složenoga stroja jutros zamalo što nije ispao glavni točak ili glavno pero, da je imalo sve zapeti, izletjeti iz kolosjeka. Samo Juri čudne stvari, koje je jutros slušao a i izgovorio, dolaze kao nešto daleko, maglovito, kao da je bilo prešumjelo u snu. Barem nikako ne pristaju amo, ne ulaze u onaj život, koji teče bez zapreke, uredno i trijezno, svojom odmjerenom putanjom.

Večera se dakle svršila za vida, na taraci. Okolo naokolo sve diše mirom. I krotko more, koje gori kao zlato, razliveno između otoka i kopna, i primorski vrhovi, koji se kupaju u ružičastom žaru zapada. Odnekuda s pristranka dopire sjetna pjesma, beskrajna, otegnuta, i gubi se u tihom kraju. Dolje u uvali čekaju barke mrak, da zaplove u konao i užgu vatru za mamljenje riba.

Za večerom ne dogodi se ništa neobično. Kod Dubčića je i onako običaj, da se kod stola ne vode nikada uzrujavajući razgovori. Ali Mande ipak

osjeća, da ima ovdje nešto novo, nešto zategnuto, — zna gotovo sigurno, da će se ovdje za čas raspravljati i odlučiti. I nije se prevarila. Netom je bio sto pospremljen i vrata na taraci zatvorena, šora Anzula pristupi k stvari.

»Ti bi se dakle hti' ženit?« Počne bez okolišanja a u oku joj žari dobrota i razumijevanje. »Htila bih znat', čim te je očarala baš ona, a ne koja druga. Bira' si na način malo neobičan, — pitanje čini mi se dakle na mistu.«

»Čime me je očarala! Čime djevojka može očarati čovjeka? Milota, ljepota, čitava pojava, sve biće... Eto, veže me svim kolikim bićem.«

Rumen mu skoči u lice, glas mu se trese od uzbuđenosti, jer osjeća, da je odluka blizu.

Mati stavi ruku na njegovu, vruću, nervoznu stisnutu.

»Triba se sporazumit; ali najprvo i pitat se, znat, na čemu stojimo, promislit stvar sa svake strane. Pri' svega imaj prid čima, da je ovo korak važan. Ako se dogodi pogriška, takova je pogriška kobna, u mnogom pogledu nepopravljiva. Motrit, promišljat sada triba, dok ni' kasno. Ne čudi se, da materinje srce dršće od tiskobe, ako pita, čim te je privezala, i je li ta veza čvrsta, trajna, da izdrži čitav ljudski vik... Promišljala sam sama u sebi, čim te je mogla privezat? Ta i druge divojke imadu možda ista svojstva, koja i ona, a ti ih nisi opazi'. Možda ima neko osobito, odlično svojstvo, koje si na njoj naša'? Ta ni' tim rečeno«, nastavlja ona umirno, kako da ga hoće utišati, jer je na ruci opazila drhtanje »ni time rečeno, da žena ne bi mogla bit izvrsna i bez odličnih svojstava.«

»Ja se nadam, da će bit dobra žena.«

»To bi dakle bilo svršeno. Ali ča ti imam privezat za srce, tvoja je dužnost: jesi li se promisli' kako triba zrilo i temeljito, ča si namisli'? Jesi li ispitiva' sam sebe, svoju odluku: je li čvrsta, potpuno ozbiljna?«

»S časovitim hirom, znaš dobro, da se ne bih usudio pred majku. Imam k njoj toliko poštovanje, da bih takvu igru smatrao za grijeh. Ja sam se dosta narazmišljao, narazmatrao, dosta sam i oklijevao : ali uvijek mi je izlazilo samo na jedno : Katica mora biti tvoja.«

»To mi je drago, kad je tako«, odgovara mati s tjeskobom u srcu, ali ipak obuzeta zvukom dubokoga uvjerenja, odlučnosti, kojim je progovorio.

»Ti si pitala, čim me je očarala«, počne sad bez poziva ganut možda njenom dobrostivošću.« Ja ne mogu označiti na vlas, čime, — pa mislim, najprije bit će time, što je seljačka kći. Ta te djevojke imaju u sebi više prostodušnosti, nehinjene prirođenosti, nego naše izučene gospođice s edukacijom. U ove osim tih prednosti ima i duha, i oštroumnosti i, što je najvrednije, — neka plemenitost mišljenja. Nije ti to, majko, prosta, obična djevojka, ni djevojka težačka, zadahnuta gradskom atmosferom : u njoj je nešto više, svakako plemenito, što je u nje izniklo, ne znam otkuda, što očarava, osvaja. Uvijek je bila u meni neka slutnja, da će jedna od seljačkih djevojaka biti na posljetku moja, — ne čudi se, kad sam je izbližega poznao, da mi je mahom postalo jasno, da je ona ta... Misao bila je i meni smjela, neobična. I ja sam je ne jednoč prevrtao u glavi, ogledao je sa svih strana, dok sam se usudio tebi je očitovati. Ali razmišljanje, umovanje izlazilo je neprestano na to, da ona, ili ni jedna. Ja je ljubim vruće, iskreno : znam sigurno, kad bih je se morao odreći, da bih bio nesrećan. Ali protiv tvoje volje ne ću se opirati. Ne, ja se podlažem, bila odluka moje majke kakva mu drago. Njoj u ruke stavljam svoju sudbinu«.

Šori Anzuli razvedri se lice, iz očiju joj planiti plemeniti žar materinje ljubavi. Kakvoga ima sina ! Sama nije slutila, da je takav... Nije dakle prazan mijeh, koji strast baca amo i tamo, bez cilja, i igra se u njemu : to je mladić viših težnja, koji je pokušao motriti život i udubiti se u njegove tajne zavoje. Ne dakle strastvenost slijepa, nerazložna, — vodi ga želja, potreba nečega višega, što je nad razinom svagdašnjosti... Kako je lijep danas, kako godi materinjem oku pogled na nj! Na čelu mu je pečat odlučnosti, ali i promišljenosti. Podvrgava joj se, ali vidi se, da to nije više dijete, ni mladi vjetropir ; to je gotov čovjek, zrela razbora. Dozrio je najednom u muža nekim razvojem tajnim, neshvatljivim, njoj na očigled. Njegove riječi, i ako čupaju s korijenjem njene nade i želje, padaju ipak na ranjeno srce kao rosa, koja osvježuje, zaslađuje gorčinu prijegora i žrtava.

»Znaš i meni je na srcu tvoja srića. Koju si zamiri', i meni će biti mila. Na me dakle ne tribaš više imat obzira.«

Izrekavši ove riječi, u kojima se krilo dosta žrtava i odricanja nije se mogla svladati, da joj glas ne zadršće od bolna ganuća.

»Moja dobra majko !« klikne on skočivši i ljubeći je strastveno. Sve mu biće dršće od radosti i sreće. Jasno mu je postalo sve ; pali su s njega okovi ; osjeća snagu vinuti se visoko. »Ti ćeš se uvjeriti, kakav ću biti ! Drugi čovjek ! Dostojan svoje matere i njene ljubavi ! «Nikad, nikad se više ne ćeš stidjeti za me ! Nikad ne ću obarati očiju pred tobom, nikada !«

»Bog te blagoslovi'«, šane ona.

Bol, koji se u njoj javljao, i ako samo u tamnim odjecima, iščezava, gubi se iz srca pod njegovim vrućim poljupcima, pred njegovom pravom, velikom srećom. Ne, njena žrtva nije otišla u tutanj. Kao zdravo sjeme, bačeno u plodnu zemlju, donijelo je obilan plod. Veza, koja je htjeđa popustiti, zategla se jače, tješnje. Mati i sin svezani su zauvijek, nerazdvojno. Kao dosele, tako će do smrti raditi za nj, živjeti i umrijeti za nj ; i ne samo za nj samog nego i za njegovu ženu i potomstvo...

Ona više nema osobitih težnja, svojih želja, — sve, što u njoj živi, miče se, pripada njemu. Zagonetka njegovu životu odgonetnuta je, cilj je

jasan, određen, put k njemu odmjeren. Ona više ne će živjeti sama sobom, nego će živjeti samo njime. Nekoliko godina rada, tihoga živovanja, — i put je svršen, zadaća ispunjena. Danas joj je skočilo jasno pred oči, da će doći čas, da neotklonjivo mora doći, kad će se i ona odseliti iz ovih dvorova k boku svojega muža. I ako joj je ovaj čas dao okusiti višu sreću, gdje je osjetila, da će se njeno biće preliti u potomtvo, u njemu živjet i dalje, ipak je dahnula na nju i sjeta pogibanja, prolaznosti...

Trajalo je priličan čas, dok se otela tim osjećajima, koji su navalili na nju iznenada, sputali joj sve biće. Ali i tu joj pade na um, da se podjamčila za sina, da je na njoj sva odgovornost. Teško joj je u tim okolnostima, teže nego je kada pomislila, ali valja svjerovati, ispuniti obvezu. Počne dakle iznova:

»A sad još uvite. Ne će biti tako teški; kako te danas vidim, neki i suvišni. Bila bi ih i zamučala, kako danas stoje stvari, — ali ne mogu. Veže me rič!«

»Prvi«, nastavlja mati, samo da bi se što prije riješila obveze, »da svadba bude ne odmah, nego najranije do godine«.

»To je i moja volja«, klikne on živo.

»Da, — i sinoć si se tako izjavi'. Dakle još bolje. Drugi bi bi': da se tvoja buduća vrati odmah iz službe.«

Niki se zažare oči.

»Tvoji su uvjeti što dalje, sve lakši. To je moja najvruća želja!«

Dakle i u tome smo suglasni, — još bolje dakle«, osmijehne se mati. »Ti triba da s njom druguješ sasvim očito, pred očima svega svita. Tajnih sastanaka ne smi' bit. Ja ću primit nevistu rado i iz težačke kuće, ma — u poštenju! Mislim, da me razumiš«.

Niko pocrveni i pogne oči. Osjeća da je zaslužio ovu lekciju, koja ga je ošinula njegovom prošlošću.

»Ovu posljednju opomenu bila bih rado izostavila. Bilo mi je teško izgovorit je u ovomu sretnom času. Ali ja sam se podjamčila za tvoje poštenje, za čistoću tvojih namisli i tvoje ljubavi. Njen otac samo tako bi' je voljan popustit. Proživila sam s njim žestok prizor i jedva sam ga sklonila. Ali i ovu odgovornost priuzela sam spremno znajući, da me ne ćeš osramotit«.

»Majko moja!«

»To bi bilo dakle svršeno. Sad još moj savit. Htjela bih, da upoznate jedno drugo, barem toliko, koliko se da. Žena ne smi' čoviku bit zagonetka. Ona ima s tobom satvoriti čitav život, ima bit dil tvoga bića: ona može biti izvor najviše sriće, ali i ponor nesriće... Zato otvori oči, savršeno, oprezno. Ispitaj svako njeno svojstvo, svaku kripost, da je štuješ i ciniš. Ne zatvaraj očiju ni pred manama i nedostacima, ako će se tvoja ljubav tome i opirat. Pogriške imamo svi! Ma triba za njih znat odmah s početka, da ne bi došlo razočaranje, i da ne bi došlo onda, kad je kasno i povratak nemoguć«.

»I šta još?«

»Ništa. Samo se izljubimo za potvrdu ovoga ugovora«.

»Mama moja draga!« klikne Niko u suzama i baci joj se strastveno na vrat.

GLAVA VIII.

SVUD JE DOBRO, DOMA NAJBOLJE.

Danas popodne zabavlja se opet Niko Dubčić sa svojim čamcem »Leptirom« u uvali dolčinskoj.

Maeštral puše, kao svako popodne ljeti, nadimlje se bijelo jedro »Leptira«. Čamac leti pučinom kao labud, ostavljajući za sobom brazdu. Niko sjedi na krmilu, okrećući čamac po volji, kao da je dobro biran konjic. Primorski vrhovi strše kao bedemovi u modri, tamni svod. Njihova razrivena tjemena

i mrgodni bokovi tresu se, kao titreike, kroz ugrijan uzduh. Sela na njihovu podnožju drijemaju, kao omamljena, u zaštiti vinograda i maslina. S druge strane sivi se naš siromašni otok, izgorio od sunca, samo što se crne krpe gora u sočnoj još zeleni, koja je doslije odoljela općoj suši.

Čamci i trabakuli u luci ljuljaju se ritmički pod udarcima, trzajući užima i konopima, kojima su privezani za obalu. Svi su poisprekrivani razastrtim jedrima, i na sjenovitim palubama hrče junačkim snom preplanuli mornar, ne mogući odoljeti malaksalosti.

Niko ne opaža ništa od svega toga. Nije jednom uživao u sličnu vrućem popodnevnom raspoloženju. Ne doista, ni mislima nije zabavljen. Prije pazi, pogledajući svaki čas k rtu Svetoga Justa, kao da odande što očekuje. I gle, tamo baš iza svjetionika kao tko nosi motku a za njom ide opet druga motka. Pomiču se iza rta obadvije, jednakim tempom, kao da su se dogovorile; kad li iznenada pomoli se iza obale rta, sasvim radoznalo, oštri kljun lađe; pred njim se more diže i na obje strane odbacuje, kao zemlja pred lemešom, pjeneći se i pljuskajući. Odmah zatim isturi se i opsežna trbušina lađe gore obijeljena, dolje crna, dokle po prilici dopire more, i već se razliježe dremljivom okolicom promuklo kukurikanje ne američkoga pijetla nego lađnoga stroja, pri kojemu lađa u veliku luku skreće pravo u dolčinsku uvalu.

Na kukurikanje skoče mornari Špiro i Kuzma u svoju bijelu barku i, veslajući složno, upere k lađi, koja, sva je prilika, ne misli pristati k mostu, koji duboko strši u more, štiteći luku od južnih vjetrova. Doskora zaštropoće stroj, zvečeći verigama, na kojima »Polanda« spušta svoje sidro u more; Špiro i Kuzma pak vežu uže za uho od plutače, koja poput goleme bijele tikve pleše na valovima. Polanda se usidrila usred luke. Ali u tome je i Nikov čamac priletio, gotovo tik k lađi, obašao je vještim lukom, ljuljajući se i skačući po zapjenjenom

moru, koje je razmiješao, kao divskom varjačom, lađin vijak. Ali Niko za sve to ne mari; pogleda i motri, tko je na palubi, oko naslona, u osjenu, što ga baca razastrto jedro. Ima nekoliko ljudi između njih zabliješti ga lijepo lice Katičino...

Njene raskošne oči gledaju ga nježno i milo, ne spuštajući se s njega, blistaju ponosom u svijesti cijene i ljepote. Ali odmah se odvrate, sve joj biće zadršće, smete se u dubokoj neprilici, kad joj je Niko domahnuo bijelim rupčićem, javno, bez žacanja, kao da mu nije stalo za čuđenje njenih suputnika, koji ne znadu što znači to pozdravljanje sa strane elegantna gospodina djevojci po svemu običnoj. Nema ni odvažnosti da primi njegov pozdrav i živo se zarumenila. »Još se nije privikla misli, da smo svoji,« misli Niko, smiješeći se, jer sve u njemu kliče od sreće. »Ta i jest čudo, ona — moja vjerenica, službeno priznata!« Viknuo bi od velike sreće, koja ga je pritisla, kao kamena greda. Kliče sam u sebi i kod pogleda na Matu, staroga Pretura, koji se trudi da ga ne vidi i zato gleda onako ukočeno u dolinu, koja vodi pravce pod Grabovik, ispod našeg mjesta. Vidi se na njemu, da ga je umorio put. Jedva čeka, kad će doći k svojoj kući i prihvatiti se svoga običnog posla, koji mu je postao nuždom. U njemu zaboravit će barem na čas spletke i sve brige, koje su ga pošljednjih dana snašle, ne dajući mu ni danju ni noću mira. Ovaj gospodičić u bijelom odijelu, s dobrim, veselim osmijehom, kojega se on trudi da ne vidi, ah, taj gospodičić skuhao mu je lijepu komediju, iz koje se ne će tako skoro izbaviti...

Špirin čamac ide k lađi, pod same stube, spuštene niz bok, da će pokupiti putnike. Osim Pretura i njegove kćeri nema ondje nego nekakav putnik s kovčezima.

»Katice!« vikne Niko, mašući rukom. »Hajde!«

Ona pođe niz stube, da će skočiti u Špirin čamac. U tome utisne se Nikov »Leptir« između Špirina čamca i lađe. Špiro se udalji sa nekoliko udaraca

vesla od lađe, ostavivši svoje mjesto paradnoj barci Dubčićevoj. Katica se samo začudi, kad se nađe odjednom u Nikovu čamcu, koji se otisnuo od Polande. Međutim napunio se i Špirin čamac kovčezima: putnik i Mate sjede na klupici nedaleko od krme, Špiro i Kuzma veslaju energički; samo kad im se sretnu pogledi, namignu jedan drugome kao da kažu: »I ta se je imbarkala, kako valja! Ne boj se!« A kad su došli pod most, sustali Mate s torbom na plećima prti se uza stube. Kćerine sanduke tiskaju Kuzma i Špiro na mul, tarući znoj s čela.

Katica sjedi tjeskobno na klupčici uskog čamca, držeći se rukama, kao da se boji, da će je proždrijeti more. Lice joj je crveno, ogleda se tjeskobno po obali, da li je tko ne vidi. No obala je pusta, ne vidi se ni duša.

»A ča će reć otac?« klikne u tjeskobi, kad se malo razabrala.

»A što će reći? Valjda da sam uzeo, što je moje? Moje sve, moje blago!« klikne sa zanosom. »Ništa nas više ne će rastaviti. Nikakva zapreka. Ne boj se!«

»Kako je to sve čudno! Ni' moguće virovat!« odgovara ona.

I otme joj se dubok uzdah od zadovoljstva, slatkoga raskoša. Nema više sumnje, — ona je povišena nada sve! Dopala joj je sreća, sama od sebe, sreća, o kojoj se nije odvažila ni sanjati jošte prije nekoliko dana. Iz niske, skromne kućice prijeći će u sjajnu palaču. Zapovijedat će svemu mjestu, — svatko će joj se klanjati. A što će učiniti gospođice? Kako će joj zavidjeti, kako će se gristi i mučiti!

Samo Niko ne razmišlja. Predaje se bez promišljanja užitku slatkoga časa, koji ih je sastavio zauvijek. Vidi je pred sobom, krasnu, divnu, punu života, mladosti. Kakav je to sjajan dar sudbine! Njemu je procvalo ovo biće, njemu će osmijevati, njega će omamljivati svojim čarima. Na nj će se upirati ove crne oči, zasjenjene svilenim trepavicama, u ljubavi i odanosti. Njemu će se smiješiti ove svježe usnice. Za njim će uzdisati djevičanska njedra, za nj kucati njeno vruće, čisto srce...

Zaboravio je za sve, opojen njenom krasnom pojavom. Nije opazio, da je Špirina barka davno promakla kraj njegove. Nije opazio čuđenje putnika, što vidi i djevojku običnu u tako raskošnoj barci, u društvu elegantna gospodina. Nije opazio značajnoga pogleda, što su ga izmijenili Kuzma i Špiro, grabeći veslima more, koje se prelijeva kao rastopljeno srebro.

Mate se zabavio na obali oko uprtnjače kćerine. Najbolje je odnijeti je k Antici, kćeri pokojne svasti njegove. Da, najbolje, ako se izgubi odavle, s očiju valjanih mornara. U njihovim očima čita niz čudnih pitanja, kojih mu se ne usuđuju otvoreno predložiti. Ali on vidi dobro, čita pitanja, a čita i odsudu... Ah, kako je to neugodno, neugodno! Grješni čovječe, ne znaš sam, što radiš, kamo bi se dio!

Napokon uperi i Niko k stepenicama na obali. Spusti jedro, barka se još čas pomiče naprijed, dok je Niko sam ne zaustavi, dočekavši se rukom na obalu. Kad ju je još privezao za kolut, skoči na stepenice i pruži Katici ruku, da i ona može izići. U barku Nikovu skoči Špiro, slaže jedro i savija kao trubu, i kad sve uredi, odvede je na staru obalu, na mjesto, koje joj je određeno.

Niko koraca obalom još uvijek pustom, uza nj ide Katica, još uvijek u nekoj omami. Niko gleda blažen, zadovoljan na sve strane, kao da se hoće pohvaliti: »Pogledajte, šta ja imam — ljudi pogledajte! Jeste li vidjeli kada što slično?« Ali ne gleda ih nitko, samo Špiro šine put njih okom kad i kad kradom, vrzući se još oko barke.

Za samotnu česminu, na uglu obale, privezan je Nikov Rumenko, osedlan, pod uzdom. Nagrebao je oko sebe hrpu zemlje kopitima. Opazivši svojega gospodara, okrene lijepu glavu k njemu i striže ušima, kao da moli: »Oprosti me odavle«. Ali gospodar se i ne obzire na nj.

»A ča ne uzmete konja ?« pita ga Katica.

»Nek čeka. Špiro će mi ga poslati.«

»A vi ?« pita ona u čudu.

»Ja ću lijepo pješke. S mojim zlatom. To će biti put!«

»Čekajmo oca«.

»Stići će nas,« reče Niko i doda s osmjehom: »To jest ako bude htio... Ali po svemu čini se, ne će veoma trčati. Naše društvo nije mu baš po volji«.

Katica se namršti. Padne joj na um, u čemu je, i čini joj se, da nije još sve sasvim jasno.

Mate još nije vidjeti. I kad su izašli na vrh više Dolčina, nijesu vidjeli nikoga. Put je pred njima prazan, tih, kao da je pokrit arabeskama, čudnim čipkama, što ih baca, cijedeći svoje zrake kroz maslinovo granje. Na sve strane razliježe se pijev cvrčaka, jedina svirka dalmatinskih ljetnih dana. Njih dvoje krade se pustim putem, kao da se boje, da će njihov korak pomutiti ovaj svečan mir. Vidi se već, da se nitko za njih ne stara, nitko ih ne vodi, niti brani i odvraća. Idu kao osuđeni, kao izgubljeni, mučeći, jedno uz drugo, a imali bi si toliko reći! Samo ne znadu sami, s koje bi strane započeli. Ali mjesto toga, — i te zamišljene masline, koje šire miris i hlad oko njih, i vjetrić, koji šapuće u granju, sve im govori, klima prijateljski i zove i osmijeva se.

»Pa kako se to tako dogodilo!« klikne ona odjednom, ali i umukne odmah.

Prepala se svoga glasa u ovoj svečanoj tišini.

»Dogodilo se sasvim prosto. Mi se ljubimo i naši su privoljeli. Moja majka nagovarala je tvoga oca. Eto, i mene je iznenadilo isprva. Ali sad vidim, da nijesu mogli ništa drugo učiniti, nego pokoriti se!«

»Tvoja dobra mama!« klikne Katica.

Za odgovor dobije stisak ruke.

I opet se spuštaju šutke u dolinu, otkud se odvaja staza pod Grabovik. Između vinograda i maslinovih sadova ulaze, samotnim putem, zabavljeni svojim mislima. Obojemu najednoč učini se ovo sve čudno, osobito... Nešto takvo, čega nijedan od njih nije očekivao. Na sve su bili spravni: na otpor, zapreke, svađe, — a gle, mjesto toga neočekivana sreća, ispunjene čežnje... Sreća ih je oglušila, omamila svojom blizinom, određenim obrisima, koja je još prije nekoliko dana treptila pred njima kao zastavica, kao ružičast oblačak. Bez napora došli su odjednoč na vrhunac, otkud je otvoren pogled na njivama njihove sreće. Postigli su što su željeli postići, nemaju više za čim žudjeti, za što se boriti i mučiti. I na dnu srca, daleko, daleko pod tajnim zavojem, za morem sreća i blaženstva krije se nešto, gorko kao bojazan, kao strah, — nešto mučno, kao neizvjesnost: gdje čovjek, dostigavši na među, za kojom se toliko trudio, pita sam sebe u nedoumici: »Što sada? Što mi još ostaje? Što me još čeka?«

Ovdje ondje u vinogradu rabota težak, između trsova, koji su se dobro okitili grozdovima, od kojih su neki već svijetli; gotovo svaki ispravi se u bokovima, pruži se, prateći pogledom ono dvoje, koji, onako sami, složno koračaju, dok ne okrenu za najbliži ugao i ne izgube mu se. Svaki raspreda svoje osobite misli. Gdjekoji zavrti glavom i zamrmlja. Opazivši pak za čas Matu sa šarenom torbom o ramenu, kako tapa onako iz daleka za mladima: težak se začudi, zamisli se još većma.

»E-eh! tu smo dakle! Hajde, de«. I vrti opet težačkom glavom, u koju svašta ne može stati. »Obliće, obliće, — hm, ka' osa oko grozda, kad je sladak. A bidni otac, reka' bi, još se raduje, ča ga je našla srića. A ono vražja srića. Sramota i nevolja!«

Zamalo opazili su Baricu na vratima, kako čeka nešto, ne hajući za djecu, koja se štrkljaju oko nje. Netom ih je opazila, već se obrnula i iščezla u dvoru: vrata zijevaju, razjapljena, čekajući nenadne goste.

U dvoru prva istrči pred njih stara Jera. Oko Katice poskakuju djeca, povlačeći je za suknju,

ogledajući, je li im donijela štogod. Stara veže rubac. I suknja i bluza su u neredu, nije dospjela da se obuče. Barica je tek za dobar čas izašla iz kuće, također, kako se vidjelo, na brzu ruku preobučena.

Katici se namršti čelo. Pa znale su, da ima doći, a nijesu se ni uredile! I kuća će jamačno biti u neredu. Netom je stupila u kuću, već se počeo niz neugodnosti. Baš su je lijepo dočekali, i to još nju s njime, kad prvi put ima ući u njenu kuću! Trebalo bi biti sve svečano, kao na blagdan, a tu je mjesto toga nered, neurednost i metež.

On sam osjeća, da nije trebao ovamo doći, da smeta, da je sasvim suvišan u ovaj čas. Drži se ostraga, barem dok se svrši pozdravljanje, prekidano poljupcima, klicanjem. Ali Jera ne ostavi ga dugo ovako.

»Ah, dobro došli, šor Niko!« obrati se k njemu blažena, prekipljući od radosti i sreće, u osjećaju velike zahvalnosti.

Na rukama bi ga nosila, gospodina, kome nema na otoku para, a snubi njezinu kćer. Stavila bi ga na oltar, klečala bi pred njim, obožavala bi ga, tamjanom kadila...

Niku ne ostaje nego da sjedne na klupu pred kućom. U hladu je; tu će počekati Katicu, dok se uredi u sobi, kamo lete za njom Baričina djeca s velikim klicanjem. Jera svojom rukom, svetačnom suknjom briše mu zidić. Ali opet joj pane na um, da nije u redu ovakoga gosta ostaviti pred vratima.

»Za Boga, — ča ja radim! Ni unutra ne biste ušli! Dopustite, — kako biste ovdi... Dopustite, ja idem naprid!«

I sama ga vodi u predsoblje, koje je uređeno iza blagovaonice. Osim stola i stolica na zidovima nekoliko jevtinih slika. U kutu Gospa Sinjska, u zlatnoj oplati, naslonjena na zid na malom stolčiću. Pred njom gori sitan plamečak od maslinova ulja, koje pliva na vodi. Oko slika ima nešto umjetnoga cvijeća, vrpce i tričarije. Sučelice šifoner, pa i oveće ogledalo u zlatnom okviru, prevučeno ti-

lom. Sve reforme, što ih nose u seljačke domove kćeri, koje je malo ogrijao gradski uzduh.

Niko se dosta naverao po seljačkim kućama. Nije se jedamput najeo iz jedne zdjele sa seljačkom djecom kaše od riže ili pulente drvenom žlicom. A i sad se sjeća, kakve su to bile za nj gozbe! Zaludu je, seljački ga je život privlačio, mamio uvijek, otkada zna za se. I u ovoj sobi osjeća se sasvim ugodno, po domaću. Godi mu i onaj dašak gradskoga ukusa, koji se opaža na sve strane. A kad je u sobu ili predsoblje ušla Katica, njegova divna Katica, također na pola građanka, — oj, njemu je tako lako oko srca, tako lijepo, da se ne bi mijenjao ni s kim na svijetu! Ne, on pripada k njima, — svojim ukusom, svojom prošlošću... Kako bi bilo lijepo ovdje uopće ostati, ovdje živjeti, mučiti se, raditi, — zaboravljen od svega svijeta!

Malo zatim dotapa i stari Mate. Šarenu torbu prisloni odmah k vratima i izvuče odmah dva kolača obojici vikača sinovljih. Da vidiš vike i trke po dvorištu! To znači život! Skoro opet za njim uđe i Ivan s puškom na ramenu. Nije lovac, ali prije berbe svaki težak nosi pušku, kad izlazi u vinograd. Za njim i za starim Matom uđe u sobu, zadahnutu gradskim uzduhom, miris vinograda i gore, zemlje, koju prevrću i koju će prevrtati sve do smrti: a zašto kriti, ušao je i raširio se i miris znoja, od kojega uklanjanja nema, jer natapa svaki rad seljakov. Ivan se smeo, umalo puške iz ruke ne ispusti vješajući je o klin. Ne može sebi predstaviti, šta traži u kući ovaj čudni gost.

»Ženo, donesi da se napijemo!« zapovijeda Mate sasvim hladnokrvno. »Umorili smo se, i vrućina je kako triba. Da hoće past kišica! Kako bi vinogradi odahnuli! A ne bi škodilo i malo se i rashladit.« I okrenuvši se k Ivanu, isto tako neprisiljeno: »A tamo gore kako ide? Pokazuje li se ča?«

»Bilo bi, da hoće kiše. Ovako bojim se, zakržljavit će, ne će dozrijat.«

»Bogme bidni težak visi na hiljadu konaca. Jedan od njih neka pukne, i krvavi žuljevi jedne godine dana odoše! Teška vrimena, moj gospodine«, doda okrenuvši se već k Niku. »Teška doista, da ne možeš ni amo ni tamo«.

»I mi ih osjećamo«, odgovara Niko. »Na istoj smo grani, kao težak. Ako njega izda zemlja, i nama je teško. U ostalom kiša bi već trebalo doći skoro. Ovo je mjesec, u kojemu ne izostaje lako.«

»Bože daj, Bože, daj!« uzdahne Mate. »Jer inače virujte mi, bit će zlo i naopako.«

»Vinogradi su u glavnome zdravi«, javi se Ivan, poduprijevši kažiprstom bradu, kao čovjek razborit. »Toliko godina nisam ih vidi' takve. Ali smo se i naradili! A ča ćeš, kad se mora.«

»A ča koristi trud«, vikne Jera, skeptička, kao sve žene, prema svakoj novotariji u gospodarstvu, »ča koristi trud, kad nema Božjega blagoslova? Ja mislim, da bi se najpri trebalo kajat. Jest, to, — pokajat se skrušeno za sve grihe. Jedna dobra procesija, ali znate, onakova prava i pomogla bi više, nego sve vaše polivanje, posipanje i ča ja znam. Bez Boga, opet kažem, — zaludu je sav trud«.

»Ta i to koristi, ni na odmet, doista« pristaje Mate. »Bog može ranit i opet ozdravit. Ali ja opet pivam svoju: trudit i mučit se triba. Bez rada nima blagoslova«.

Katica donese crnu kavu u malim uresnim šalicama. Postavlja ih redom pred svakoga. Niko osjeća onu slatku njegu, koju osjećamo, kad nas poslužuje predmet naših želja. I kad mu se pogled sreo s njenim vedrim okom, zastrtim dugom kosom: osjeća dvostruk čar, jer ga gleda iz njena oka odanost. On bi kavu popio i bez šećera, i bila bi slatka i preslatka. Pa što zato? Osjeća se ovdje kao doma, u družbi prostih, ali opet razumnih ljudi, da, u svojoj struci odličnih. Prati pomnjivo kretnje njene krasne snažne ruke, ne male, to je istina, ali razmjerne i užarene, tople, u kojoj se pod

kožom prelijeva krv, vruća, južna krv, i gdje na zglobovima iskaču raskošne jamice.

»Ni' ka' u vas«, izgovara se Jera Niku s onom skromnošću, za kojom se često krije tolika zaliha seljačke oholosti. »Samo ovako, ka' u sirotinje. Ali ča ćeš?«

»Šor Niko to već davno znadu, ženo moja«, javi se Mate ukorno. »Nismo od juče, hvala Bogu! Ali zato«, doda samosvijesno, sa žarom u oku, »zato ne prosimo još. Imamo svega dosta, a ima ča i za nepredviđenu potribu. Ne tribamo se dakle držat za najgore... A sad već donesi, ženo, da se napijem, ča je da' Bog i loza«.

»Mate!« vikne mu Jera, sva izvan sebe, što joj je oholost onako podrezao i sad još se sprema piti iz vrča, po svome običaju, pred gostom tako odličnim. »Sad vidite... Ne biste li limunate?«

»Donesi ti meni vina i kruha. A evo Ivanu isto. Vidiš, jedva mu ta kava ide niz grlo. Ta ne čudi se, ni' vičan. Držimo se mi svak svoga: motika i vrč idu zajedno. A šor Niko već će oprostit«.

Nema više druge nego donijeti taj neuljudni vrč s vinom. Mate i Ivan nalili su u čaše i umaču u nj dobri domaći kruh, da je milina. Niko je dotle popio svoju kavu, koja je bila prejaka i preslatka. Ali gdje bi on imao kad prosuđivati kavu!

Katica iznese suđe u kuhinju, za njom se izgubi i Niko, tobože da zapali cigaretu. Porodica ovako između sebe upre pogled na Matu. Svaki bi imao toliko pitati! Ali on samo umače kruh u vince i šuti.

»A kako će se to svršit, ćaće?« odvaži se Ivan pravce na oca. Stvar je doduše nečuvena u Preturovih, da bi se sin usudio pitati za razlog od oca; ali i okolnosti su čudne. Ivan ne odobrava svašta, što se oko njega radi, a osobito ne, što su primili gospodina u kuću. »Meni se čini, da bi Paško bolje prista'«.

»Hm, i ja to mislim«, klima Mate glavom, ali sasvim mirno, ne uvrijedivši se od sinovljega istupa.

»Ženska ti je to pulenta, moj sinko! Bilo bi doista i čudno, da se na njoj koji taj ne opari! Ali ča ćeš ? Tvoja je mati zadovoljna, njegova isto, — on je, tako mi se barem čini, — mladić vridan. I najzad svi smo još ovdi, hvala Bogu! Vidit ćemo, ča će iz toga bit. A najglavnije ne zaboravljajmo: Bog sve ravna i upravlja.«

Ali Ivan za čudo, ne pokorava se. Očeva taktika ne sviđa mu se.

»Meni se čini, da smo bez toga mogli bit«.

— I ja bih voli', — i ja, potvrđuje Mate, »ali početak je već učinjen«.

»A ako se ne svrši dobro ? ča će onda svit ?«

»A ča nam je za svit ?« okosi se već Jera na sina. »Svit, znamo, ne će se radovat s radujućima. Ta klocnut će ne jednoj zubići na prazno! I zavidit će i ogovarat! Ali ča sve to pomaže kad je jednom gospoja pristala! A kad se rado imaju, zašto bi se svršilo zlo ? Ja se doista ne bojim, — a ni mi nismo današnji, hvala Bogu! Ne triba nam hodit k susjedima uzaimat pameti! Samo ti ostavi nama, moj sinko, i spavaj mirno.«

Ali Ivan je težak, kojemu se ne može svaka stvar u glavu spraviti. On samo kreće onom tvrdom glavom, kreće ozbiljno, kao čovjek, koji vidi dalje od nosa. U tome kretanju glavom, ima i neka doza ponosa, što je danas prvi put digao svoj glas u porodičnom vijeću, a nije bio od oca ušutkan. Naprotiv njegov istup i sam je otac odobrio.

Niko i Katica ne slute, kakav je unutra razgovor. On je izašao za njom u kuhinju. To je kuhinja ljetna, — jednostavni prigradak uz kuću, gdje se kuha, osobito ljeti, da u kući ne bude vruće. Ognjište je primitivno, na zemlji su zidovi podignuti »na mrtvo«, to jest bez vapna, a krov je od ploča. Dim se protiskuje kroz reže između ploča, a kad duhne vjetar, i kroz pukotine u zidovima.

Katica je položila živ ugljen na crepić i pružila ga svom Niku.

On, odbivši oblak dima, sasvim modra, gleda svoju vjerenica se zanosom. Njeno oko ne uklanja se njegovu pogledu, roni u nj, kao da se iz njega hoće napiti sreće i radosti. Nije se mogao više svladati. Pristupi k njoj, privuče je k sebi tihu, pokornu... Osjeća kucaj njena srca, ruka, kojom se drži za njegovu, dršće i gori.

Pritisnuo je vruć poljubac na usta, — jedan, ali dug.

»Sutra ću opet doći«, šapće joj nježno. »Doći ću na kavu opet prije večera.«

Nije odgovorila, samo dugim pogledom kazuje mu, da će ga očekivati.

»I doći ću, dušo, svaki dan. Oh, kako nas krasni dani čekaju! koliko blaženstva i sreće!« klikne on s oduševljenjem.

»Ja ću brojit svaki čas«, odgovara ona. Grud joj se diže od ponosa, što joj udvara on, Niko Dubčić, prvi mladić, za kojim sve uzdišu...

S Grabovika gleda međutim veoma pažljivo u Matin dvor vitak, ponosit lik mlada težaka. Vidi sve, što se dolje radi. Dvor pred njim, kao na dlanu. Nije mu izmaklo ništa, ni živi, rječiti prizor pred kuhinjom. Zaljubljeni vratili su se u kuću, a lik stoji još uvijek nepomično na svome mjestu, kao da se okamenio od čuda.

To je Paško Bobica. Bio je pošao s mazgama na pašu, kad obazrevši se slučajno, opazi djevojku s gospodinom u bijelu odijelu, kako idu između vinograda. Nika Dubčića poznao je odmah, djevojku je poznao, istom kad su se približili, da je to Katica... Još se većma prepao, kad ugleda za njima Matu sa šarenom torbom... Zaostao je na vrh Grabovika, čekajući, što će to vidjeti. Vidio je, kako su ušli svi u kuću, kako žene trče amo tamo, kako posluju oko ognjišta. Na posljetku vidio je opet Katicu sa suđem, pa zamalo Nika. Slijedio je prizor pred kuhinjom, tako jasan, razumljiv, upravo njemu na očigled! Podišli ga mravci, a u njemu kao da se nešto srušilo s golemim praskom...

Oko njega, pred njim sve je pusto, prazno i tužno. Ništa utješno, ni otkuda ništa radosno... Sve se srušilo, razbilo u kraćušan čas, — nade, izgledi; sve je poginulo, nije ostalo ništa nego golotinja, pustoš... U glavi mu jako tuče, žile se napinju, pesti se grče a u očima suha vrućina...

»A jur je tako... I nju je omami'!« zastenje bolno. »A ja, — ja sam je tako iskreno ljubi'! Gleda' na nju kao na blaženu Divicu! A ona, gle, gle, sada, — očito!« Srce mu se stegne i šake su se stisle. »Ne, ona ništa nije kriva — neka on odgovori, — on, on.«

Najzad, ne znajući ni sam, kada, — vidi Nika, gdje izlazi iz kuće. Prate ga u dvor svi, i sam Mate. Ali ostali se skoro vratiše, — na izlazu je ostala Katica sama s Nikom. Uzima je za ruku i drži u svojoj. Paško skoči, kao ošinut bičem po licu. Rasputa mazgu, skoči na nju, ne znajući sam, što radi, i već je poletio kao vihar niza strmu, kamenitu stazu. Ovaj vratolomni put godi mu, vjetar hladi lice i širi mir u duši. Ali on leti u očaju, možda u nadi, da će pasti, slomiti vrat i tako se oteti mukama i trpljenju. Kad je doletio pred vrata, još se ono dvoje držalo za ruku. Upr'o je na njih pogled, iz kojega skače plamen. Niko ga izdrži hrabro, i ako nije mogao zadržati njene ruke, koju mu je žestoko trgla iz njegove. Oborila je oči, problijedjela, kao zid... Paško je proletio kraj njih kao vihar. Niko ne može zaboraviti njegova pogleda, — puna prijetnji i mržnje. Šta je tome momku? Ni pozdravio ga nije kao obično!

»Šta je tome čovjeku?« pita Niko zapanjivši se.

Katica sažme plećima i osmijehne se prijezirno.

»Kao da se ljuti, nije nas ni pozdravio«, dodaje Niko.

»Bit će se čagod naljuti'. Znate, kakvi su, kad se naljute!«

I Niko zaboravi ovu čudnu zgodu. Veselo, bez brige koraca uzbrdo u grad, kao da ga nosi

tajna snaga i zvižduka. Ali ulazeći u grad, susretne opet Paška. kako se spušta u dolinu, koja vodi pod Grabovik. Onaj isti divlji izraz u licu, jed i mržnja u oku.

Opet ga nije pozdravio, i ako mu je gledao izazovno u lice.

»Što to ima biti?« promišlja u sobi Niko. »Ovaj momak kao da me izaziva.«

Ali pružnim korakom, ne misleći više o Pašku, odlazi u svoju kuću.

GLAVA IX.

NOĆ IMA SVOJU MOĆ.

U nedjelju u treće zvono Niko već je bio u Pretura. Uvijek se oblačio ukusno, ali danas se obukao izabrano. Sunce pripiče s neba, i ako još nije deset sati — ta u kolovozu smo — vrućina je teška, gusta nekakova. A naš mladi gospodin posegao je ipak za crnim odijelom, što ga je Mande sinoć, s velikim mrmljanjem, izvadila iz komona. Posegao je za njim junački, jer se ište junaštvo da se u takovo vrijeme obučeš u crno. U crnome je došao pod Grabovik, malo ugrijan, oznojen, da izabranu srca svoga otprati u crkvu, — prvi put u životu! — iliti da joj »da vodu«.

Šora Anzula, sakrivena za zavjesom, gledala je za njim, kad je odlazio iz dvora. Ne bez ganuća a, možda, i tajne nade, da će se sam od sebe skloniti, promisliti, da će u posljednji čas, prije odlučnoga koraka uzmaknuti... Kad joj ga je nestalo s očiju, čekala je još časak, ne će li se vratiti. A kad se ne vrati, uzdahnula je duboko i, tarući vruću suzu, izađe u kuhinju.

»Boj je dakle započeo!« govori sama sebi s teškim srcem. »A kad će se svršiti i na kakav način?«

Stara Jera ne muči se suvišnim pitanjima. Njoj je čitava stvar jasna i prosta, bez izlokanih kolotečina i stijenja, sigurna i pouzdana. S neizmjernim ponosom gleda za njima, kako koracaju

složno, jedno uz drugo, uzbrdo u mjesto zabavljeni, kako se vidi, nježnim razgovorom. Kako se ne bi ponosila, kad joj se ispunio glavni san života? Kako se ne bi obradovala, kad joj je kći obezbijedila sebi sjajnu budućnost i ona, »glupa« Jera, predobila mudre i oprezne! Eto, stari je Mate podlegao, i njegovi čudni nauci i nazori. Ona slavi slavlje nad njim prvi put u životu, nad njim i nad cijelim svijetom, — ali ne posljednji put! Današnjim danom započeo se za nju nov život, pun radosti i materinje utjehe.

Barica je otišla na tavan i na prozorčić gleda, šta će biti. Svojim očima ne vjeruje: kako je to došlo naglo, neočekivano. Njoj se sve čini, da će biti konac svijeta, jer se događa čudo i znamenje, stvari neviđene i nečuvene.

Ivan je bio kod male mise. Vratio se kući, preobukao u svagdanje odijelo, sjeo u naglom gnjevu i ogorčenju na mazgu i tjerajući pred sobom ostalo blago, umače u goru, na pašu. Tamo će mu biti bolje nego u kući, gdje nemaju na nj obzira. Kao da je sluga a ne mladi gazda.

Mate sjedi za stolom sam, u čudnim mislima. Teško mu je razmrsiti ih i naći izlazak. Kako se vidi po naborima na čelu, izjeda se i on, muči i neprestano pita sam sebe: zašto se to dogodilo, — zašto se to dogodilo baš njemu?

Zvonili su baš dozvon, kad su naši mladi došli na trg. Trg je pun svijeta, kao uvijek prije velike mise. Svijet stoji na skupove, ili se ovamo onamo vrze. S protivne strane dolazi don Roko u svojemu sjajnom četverouglom klobuku, crnim čarapama dokoljenicama i lakovanim postolama, bez mantije, samo onako u dugom crnom gornjem kaputu. Ozdravlja na sve strane, uljudno, smješljivo, kao uvijek, i na pozdrav Nikov. Njegovo oko dotaklo se letimice mladog para, obrve kao da su mu se malo sastavile, — ali osmijeh ne iščezava mu s lica, kao znak, da ništa na svijetu ne može pokvariti njegova mira, pomutiti raspoloženja prije mise.

Zato je svijet utihnuo od čuda, ili od zgražanja. Sve se oči okrenuše k mladome paru. Čitaju se u njima različni osjećaji. U mnogima čuđenje, u drugima zapanjenost, u nekima žaljenje, a najviše ogorčenje. Niko je podnio dosta oluja u svome mladom, ali pokretljivom životu; koliko su puta ljudi i klonili ga se, i javno ga osuđivali. Imao se dakle kad uvježbati, učvrstiti svoje živce. Stoji uz djevojku i sada sasvim neprisiljeno, na različne poglede ljudi odgovara pogledom mirnim, nehajnim. Kao da to sve njega i ne tiče. Katica pak ne opaža ničega. Ona zna samo to sasvim pouzdano, da uz nju stoji Niko Dubčić, prvi kavalir otoka, najveći bogataš; njen Niko, kojega joj više nitko ne ote, za kojim su uzdisale tolike i bez nade. Nju je odabrao, nju je uzdigao visoko nad sve...

Njene skromne družice izmakle su na stranu, ne shvaćajući. Nemaju se kada ni radovati, ni zavidjeti.

Na valovima svile dojedri na trg i naša šora Andrijana, nacifrana, blistava, sjajna, okićena zlatom i dragocjenostima sa svojom pratnjom. Pet ili šest gospođica i tri četiri obične ženice okružuju je i umiljavaju joj se.

»Jeste li vidili, šora Andrijana moja, ča se to radi?«

»A ča ćeš, kćeri moja?« okrene ona plećem. Ča tko traži, nađe.«

Došao je i prešid šor Ilija Zorković, svečano obučen, s tvrdim šeširom, koji mu sjedi malo nespretno na vrh glave. U ruci mu je palica, ali ne srebrom okovana, prosto crna, kako se pristoji čovjeku, koji je u vječnoj borbi s crkvenim krugovima i koji može najzad doći i do odlikovanja, ako po slučaju dođe glas o njemu u sam Vatikan... Ali nije to danas ukočena osoba službena, kao na procesiji što je bio; ne, danas je on čovjek sasvim običan, kao ja ili ti, ili rekao bih i mrvu manji... Prati svoju gospođu šoru Bonu, u crkvu, koja vodi curicu od kojih osam godina i dječaka malo mlađega,

u hram Gospodnji. Da, gospođu, koja vodi i upravlja kućom i gospodarstvom, sama, po svojoj volji, neograničeno. Šor Ilija uz nju je dosta malen, uslužan i udvoran, smješljiv i govorljiv.

»Gle, naš Niko!« klikne šor Ilija radosno iznenađen. Srca je prosta, u pretvaranje se ne razumije: što mu je na srcu, to mu je na jeziku. »Gle pripredenjaka! Post mu se ohladi' E, e...« i klima glavom. »Da je pokojni Luka ovdi, duše mi, obradova' bi se. Onakav par!«

Na licu šore Andrijane zaigra ironijski osmijeh.

»Nu, a ča, šora Andrijana?« pozove je upravo u zanosu i radosti. Njen osmijeh objasnio je sebi sasvim na svoj način.

»Vele se ni' ponizi', to je istina!« odgovara ona.

Vidi se, da je teško dočekala, da može javno proglasiti svoje mnijenje.

»Kako to mislite?« pita šor Ilija, uznemiren malo njenim žestokim tonom i blijeskom u njezinu oku, a opet navikao razumjeti temeljito samo ono, što se govorilo bez okolišanja.

»Tako ja to mislim, dragi šor Ilija«, nastavi ona tiho, ali glasom uzdrhtalim i sa blijeskom u oku. »Tako, da se vaš šor Niko kreta' nepristano u sličnom društvu. Imalo se kad istrt s njega i ono malo pozlate, ča se negdi prilipilo na nj. A sad, kad je lega' u blato, — pogledajte, kako je ponosan! Misli, da je on najčistiji«.

»Nemojte tako, šora Andrijana, oprostite!« klikne on, ožalošćen iskreno. Iskreno žali, što ju je tako rekavši sam izazvao. On, koji nikoga nikad razljutio, nikad nije dao povoda za neugodne istupe! A ovdje iznebuha takova surova uvreda Niku, kojega ima rado kao sina. »Odabra' je mladu, kako vidimo, ako i ni od roda, ali bez prigovora i pristalu. A vridna bit će isto, nema govora! Preturuše bile su od uvik radine!«

»A ja mu čestitam, moj šor Ilija. Od srca! I kad njemu ne smeta njeno kolino, nama može smetat još manje. Pristaje jedno drugomu, kako triba, — on se samo vrati' otkuda je izaša. I bolje je tako.«

Šor Ilija, osjeća se kao na trnju. Rado bi nekako završio neugodni razgovor, kojemu je šora Bonina sasvim tiha slušačica. Nije se voljela nikada natezati sa slavljenom šorom Andrijanom. Ali njen muž opaža, da se njegovoj ženi počinju obrazi raspaljivati. Zato, da bi izbrisao trag oštrih riječi, obrati se gospođicama.

»A ča vama, dico — ni ža'? Hm, ne mogu razumit kako ga niste svezale. Pa, ča, to mi ni drago. Tribale ste se bolje držat.«

Djevojke udare u kikot, i šor Ilija smije se s njima, sve mu se šešir klima na glavi. Eto, slavi slavlje i on, što je tako okretno dokrajčio neugodnu konversaciju. Sad još samo dubok naklon, — i istup bit će zaokružen, po pravilima udvornosti.

»Ah, gdi bi one, bidne!« klikne šora Andrijana s ljutitim pogledom na stranu. »Gdi bi one — očarale onakovu aristokraciju! Pa onda ni' bila ni jedna u koleđu, navlaš, — radi njega.«

Šora Bonina problijedi. Ovo zlobno nišanjenje nije moguće progutati. Osobito od nje, koju prezire, otkad zna. Kakvu ima ona prošlost? Njen muž trgovao je svačim i lihvu je tjerao. Kupio je kućicu i malo zemlje i ostavio nešto gotovine. Gospođa vodi dosele vještu lihvu i umnožila je glavnicu. A u dućančiću zakiduje, kakogod može, i na robi i na vagi.

»Molim vas, uzvišena gospojo, samo ne tako naglo!« klikne sad već šora Bonina, a iz očiju joj sijevne munja. Šor Ilija zna, da takova munja navješta oluju; Bože sačuvaj! »Ja doista ne razumijem, kako se vi usuđujete doticat se nekih stvari... Ali zaludu je, moj Ilija, zaludu ćeš me trzat za rukav. kad je tako, a jednom i istina mora pridobit!« Siromah šor Ilija odstupi, davši mir rukavu borbene supruge. »Kuća Anzulina, — zapamtite, — ni nikakvo blato. U njoj je sve čisto, u svakom

pogledu. Te čistoće ima toliko, da bi mogla pokrit mrlje svih gulikoža, koliko ih je god poslala kaštiga Božja, na ovaj nesrićni škol). I da sam priporučena!«

I osovljene glave, koracajući ponosito, prijeđe ispred šore Andrijane. Bijedna gospođa ostala je zaglušena poslije takvoga napadaja. Malo nije u nesvijest pala.

»Nu, ča ćeš reć na to, Ilija ?«

»Ah, — tko bi se bi' nada' danas, izašavši iz kuće, iduć' u kuću Božju, da ću upast u taku grdobu...«

»Otkresala sam joj dobro. Ča ?«

»Oh, ti krešeš, — eh, Bonina moja, kao prava sikira«. I siromah šor Ilija tare kaplje znoja na licu. »Strah i groza, ča još ne ćeš doživit. Orrori!«

Ali i pored skandala promakne s osobitom okretnošću pored žene, da je preteče k svetoj vodi i podmetne joj umočene prste, kako se pristoji nježnu mužu. I pustivši je zatim pred sobom čitavom crkvom, slijedi je na prstima do Zorkovića klupe, na kojoj su možda prije sto godina izdubli prostom kusturom »Sorcovich«.

»Neka hvali Boga, ča je bilo prid crkvom«, šapće mu gospođa, klecajući u klupu. »Za onaj koleđ bila bih joj oči iskopala.«

»Ah, Bog ti pomoga' dušo«, — takove misli prid Božjim oltarom. Ispovidi se!«

»Bih ja, — pa izgubila glavu!«

I na sreću već se prekrstila i počela se moliti iz sitnoga molitvenika.

Šor Ilija u smetnji nečuvenoj zaboravio je pratiti Nika i njegova vjerenicu. To isto dogodilo se i šori Andrijani. Najprije je problijedjela, a kasnije počela joj je krv podlijevati lice. Kad se dovukla do klupe, s uživanjem spustila se na koljena, šušteći svilom. I kad u molitvi, koju čita iz bijeloga oficija, pomisli, što je danas proždrla od one gladne oholije, mraz je hvata po leđima i noge joj stinu do koljena.

»Ja ću to odležat, Dorice moja, vidit ćeš!« tuži se djevojci iz pratnje. »Vidit ćeš, ja ću ti još oboljet. Žuč mi se izlila, doći će na srce, a onda adijo!«

»Da uzmete kap tople limunate!« svjetuje zabrinuta Dorica ispod crne čipkaste koprene. »Ili zdilicu kamumile.«

»U crkvi, pod misom, — ludo!«

Zato drugi ljudi, osobito djevojke, motre pomnjivo, što se događa. Kako je Niko pružio Katici vode, kako ju je odveo daleko, gotovo k oltaru, — u zabuni htio ju je uvesti u svoju klupu, — kako se ona osvijestila i u naglom ganuću poniznosti spustila se pod propovjedaonicom na koljena. Danas ne osjeća, da su ploče tvrde.

Niko, kao u snu stoji u klupi, ne razumijevajući, što se oko njega događa. Probudio se iz omame, istom kad je don Roko intonirao svojim nosnim prizvukom: »Ite, misa est — a!« Misa mu nikad tako brzo nije prošla.

Kad su izašli iz crkve, sve uzmiče s puta, propuštajući ih mučke. On se ne ogleda ni na koga, ne haje ni za što, nije mu stalo za opću osudu. Ima oči samo za Katicu; veselo čavrljajući, vodi je natrag pod Grabovik.

Ali kritika ipak nije bila onako oštra kako bi bila mogla biti. Šora Andrijana s nikim više nije progovorila. Žurila se kući, napiti se što prije one tople limunade ili kamumile.

Šora Bonina stupa dobitnički kući. Kako joj je lako, kako slobodno na srcu! Nije se nadala doista, da je čeka danas tako radostan dan. »Smečila sam zmiji glavu. Ne će siktat. Ča će se Anzula začudit.« Samo joj je teško, što ne može ići pravce k njoj. Doma je čekaju djeca, koju treba nasititi, utišati i namiriti.

Po objedu, netom se šor Ilija izvalio na kanape, »da se izgubi u mislima«, — samo što je dala red djeci, otpravila se k Dubčićevima.

»Ah, da znaš, Anzula, kako sam je iščinila, laku plivu! Imala je ča žvakat pod misom; ne znam,

da li možda i sad ne žvače. Ne mogu ti ni reć, kako sam zadovoljna!«

»Znam sve«, osmijehne se gospođa zamišljeno. »Iskazala mi je Mande.«

»Oh, Mande! Ona blebetuša! Sve nosi u kuću, — svake splačine!«

»A ča ćeš — družina ti je takova. Hlepi za skandalom. Pridstavljam si, kako je stala...« I licem joj preleti smiješak, ali opet odmah iščezne u oblacima. »Tko bi bi' kada reka', za koga ćeš ti danas sapunat onu uzvišenu damu. Ah, Bone moja! Ja sam ipak nesrićna mati. Moji zlatni snovi!«

Šora Bonina stisne grčevito usne. Ne smije kroz njih izletjeti ni jedan uzdah. Ta istina je, snovala je ona i snovala, — a ispod brda izašlo je — gle, sasvim drugo tkivo... Ali ona pripada zdravim značajevima, kojih se rđa ne hvata. Otresla je sa sebe tašte brige i opet se raspripovijedala:

»Ah, — ča! Moguće ni moja Dorica ne će propast. Ča je istina, istina je: zgodnije bi bilo ovako, — Dorica pod tvojom rukom. Ali kad ni' moguće, — ne možemo se po glavi tuć. Tvoj je ponagli', — ne znam, ča mu je puhnulo u glavu. Pa neka bude za korist, a mi ćemo već nekako izać. Godine utekle nisu, može i čekat. U našoj familiji de Welleschi nitko ne pamti, da bi koja divojka bila ostarila. Sve se poudavalo. Evo, i ja sam se udala, a ne bi mi nitko reka' ovako, gledajući... Dopa' mi se moj Ilija, svašta mu pridbacuju, ali ja se ne mogu još tužit, hvala Bogu! A je li možda on kriv, ča je pokrivač gdikad malo kratak? Triba se znat i zgurit pod njim i ne pružat se odviše. Osobito, kad nima očite oskudice! Eto, Dorica će izać za koji misec iz koleđa, a Ćareta će ić odmah unutra. Kako je to zgodno, da će barem jedna drugu počekat i ne će učinit nepotribne stiske.«

U takvim razgovorima prijateljski se tješe, dok šori Anzuli malo po malo iščeznu nabori s čela i ona se počne tečno smijati. Razveselila ih je i kavica, što ju je Mande donijela u omašnim šalicama.

Niku se popodne javi Rumenko iz staje. Preobukao se, osedlao ga i izjahao među vinograde. Sad su već drukčiji. Lišće i loze kao da su se izgubile. Vide se samo još grozdovi jedan do drugoga, nanizani kao krupice. Neki su sitna zrna, kao sačma — ali drugi, koji su se Bog zna otkuda nadojili vlage, nabrekli su. Ocrnjeli su svikolici, zapuhnuti modrim nadahom. Drugi, koji su dozreli, blistaju se kao od stakla. Među vinogradima ima ljudi mnogo, muškarci svi su pod puškama. Pod smokvama goste se čitava društva slatkim žutim plodom, kojim se drveće najednoč, ne znaš otkuda obasulo. Po mjestima zavrli se dječaci u skrovišta, ili su pogradili kolibice od granja: iz toga skrovišta zviždе, vabeći na lijepak lakomislene voliće, ptičice sitne doduše, ali tučne, jer su se ugojile od zrelih smokava. Od obijesti ne znadu što bi, nego se bacaju jedan za drugim na prutove s lijepkom. Ali Niko gleda malo što od ovih ljepota dalmatinske prirode u oči berbe tako mile i krasne! Koljebljivi, brzi pokret konjica godi njegovu raspoloženju, — slatkim mislima, u koje je zaronio tako duboko, da nije ni opazio, kako se Rumenko oznojio.

»Čekaj ti, druže, zalijenio si se u staji. Uzet ću te ja opet svaki dan na muštru.«

A konjic strigne ušima i skokom se vraća k mjestu, ljuljajući jahača kao kolijevka.

Konja je predao Juri, da ga izvoda. On je otišao u Čitaonicu.

U Čitaonici našao je mnogo svijeta. Ovdje pretresaju mjesne novice, drugdje igraju u karte. Kad uđe Niko, nasta opća, neobična tišina. Svakome je mučno nekako. Da je Niko danas sposobniji motriti ljude, dosjetio bi se lako, što znači ova osobita tišina. Ali toliko oštroumnosti nije moguće danas pretpostavljati u njega.

»Ehe, ehe!« javi se šor Mene. »Mene to ni iznenadilo ni najmanje.«

Svi su protrnuli. Čekaju kao sveto, da će udariti na Nika. Od njegova surovoga, bezobzirnog značaja i to bi se moglo čekati. Neki stadoše oko njega, da bi mogli zapriječiti istup, koji, da nastane, bio bi grozan.

»Dva pivca na jednom smetlištu, — to ne ide. Osobito kad je smetlište malo. Ja sam predviđa' da će se raskrstit.«

»Ča će se otuda još izleć!« grize se Dome, »Na svaki način skandal: pobit će se, ko dica. Mene je vrag, kad se najidi.«

»Stari je ostari' konačno, nima fajde, — doista je star. Svak bi hti' zapovidat: Frank i Folnegović. Ni' li tako?«

»Tako je!« potvrđuju mu sa svih strana.

Opće oduševljenje. Odlanulo im je, što je nastao takav neočekivani okret. Gledaju zahvalno na šor Menu, što ipak nije surov čovjek. Oni, koji su ga opkolili, udalje se opet, samo da ga može vidjeti svatko, velikoga diplomata i državnika.

»A sad ja pitam: tko će dobit?« raskorači se prekrstivši ruke i prateći okom slušače. Uživa u njima, videći, s kakvim očekivanjem gledaju na nj, dive se njegovu duhu. »Lasno je doista pogodit! Folnegović je komodan, Frank je pak vridan ka' mrav. Tko bi tu sumnja'?«

»Tako je«, klikne nekoliko glasova.

»A to je najgore, moja dico! Ja mu ne virujem, gospodinu Franku! Ne znaš nikad, ča mu je pod kapom. Tko može pogodit, kamo će dovest onakav čovik stranku? Stari je ima' čvrsta načela, ka' onakvi ljudi kruti, neslomivi: ovaj ovdi ima beskrajnu ambiciju i onda, ne zaboravljajmo, ljudi moji«, doda, digavši prst za opomenu, »nemojmo zaboravljat, da je žudija, ako je i kršten.«

»Da, — to je važno«, potvrđuju neki.

Drugi, koji su, čini se, većma Frankovi privrženici, uklanjaju se, uvrijeđeni.

»Šempre kvešta bruta politika!« vikne bivši oficijal poreznog ureda, sada umirovljen. »Zašto

turat nos u stvari, koje nas se ne tiču? Gospoda iza Velebita neka se i za gušu zgrabe, ako ih je volja. Mi nimajmo s njima družbe. Mislimo za se, a oni tamo neka se grizu!«

»Oho — gospodine!« vikne ih odmah hrpa. »Tako to ne ide! Mi i oni smo jedan narod, — mi činimo jedno tilo. Autonomija Dalmacije, — to je zaspala stvar.«

»Doista zlo, dico moja, doista zlo!« klima oficijal glavom. »Vidi se, da smo još dica. Barem ja volim se pripazit stricu, koji ima od čega dat, nego bratu, koji nima ništa.«

»A ča nam je dala Austrija?« vikne ih opet desetak.

»A kako vam može ča dat, kad se spremate da joj se svaki čas otmete. Pogledajte samo, kako daje Bosni! I ceste, i telegraf i tvornice.«

»K Italiji bi vi htili, k Italiji.«

Oficijal maše rukama.

»Ne ćete, jer ne možete.«

»A vi idite od moje strane«, razviče se oficijal u gnjevu, »kamo hoćete, pripajajte se... kad se sprtljaju dvi sirotinje, bit će sirotinja dvostruka. Neka oru na vama kakvigod političari. Danas Frank, sutra Folnegović, za nedilju Bellabocca, ili kako se zovu.«

Sve se društvo zasmijalo, kao uvijek, kad gospodin oficijal zapne u politiku. Baca rukama veoma smiješno, u argumentaciji ima čudne skokove, tako da svaka rasprava, gdje se on umiješa, mora se svršiti općim smijehom. Zato ga i trpe, kao člana društva, i ako je talijanskog mišljenja.

»Naprotiv!« vikne kapelan, kad je smijeh utihnuo. »Mi moramo na svaku ruku radit, da se spojimo s Banovinom. Tamošnji političari pokvarili su se, — politika ih je pokvarila. Triba nesebičnih ljudi, koji ne služe slavičnosti, nego imaju prid očima dobro naroda.«

»A gdi su vam ti ljudi?«

»Ha, čekajte!« klikne šor Baldo, koji je takođe, razumije se, za sjedinjenje, i ako mu se ne sviđa

koješta u stranci prava. On je, kako mladež sumnja na nj, potajni obzoraš. »Dok se biju ona dvojica, doće treći pivac i zrno im odnit.«

»Hedervary«, klima šor Ilija glavom. »Nikad se nisam mogao zanit za te vaše pravaše! I sad rade Hedervaryju na ruku. Slave sebe i opoziciju. A biskup samo muči i muči.«

»Strossmayer ne govori, ali daje stotinjarke i hiljadarke!« klikne šor Baldo.

Mladež je umukla, kao uvijek, kad se spominje ime biskupa. Ali šor Baldo ne da se zastrašit šutnjom. Opisuje slavu biskupovu: veliku i lijepu stolnu crkvu u Đakovu, Jugoslavensku Akademiju, sveučilište u Zagrebu, pa galeriju slika, da spomenuo je i njegova imanja i šume. Hvali, kakvi su mu konji, koliko ih ima pari, spominje njegovu neograničenu gostoljubivost.

Ali i mladež ima se čime dičiti. Spominje veliko siromaštvo Staroga, puritanske običaje, rasklimani divan i loše cigare.

Riječju, dogodilo se i ovdje, što se obično događa: politička rasprava razlila se u neplodnoj, dosadnoj pustinji osobnoga kulta i obožavanja ili i pogrđivanja. Jedni dižu pojedincima oltare, a drugi ih opet ruše.

Drugi su vidjeli neplodnost ovakih disputa. Udubili su se radije u novine i hrane dušu i srce dnevnom polemikom, ili polemikama također značaja sasvim osobnoga ili kruhoborskoga. Ne pada im na um žaliti skupo vrijeme, koje se ovakovim štivom nemilosrdno trati, a osobito požaliti one, koji za krušac moraju takove stvari pisati.

Najbolje od svih rade oni, koji su od podne zapali amo, svukli kapute i gule preferans i tercilijo. Za njih nema politike ni prepirke. Samo se gdjekad razviču po igri, izgrde jedan drugoga, da je šeprtlja i glupan, i iznova opet miješaju karte. Srdžbe kod karata i u dobru braku nemaju, kažu, trajanja. Igra ih odmah svede na stazu sloge pravih kartaša.

I Niko stade kod njih igrati igru dosta pažljivo da otjera nelagodnost, koju u njemu budi politika. U tome osjeti na pleću meku, toplu ruku.

Za njime stoji prijatelj Zan Dome. Gleda ga pravo u oči svojim sivim očima, u kojima neprestano poigrava osmijeh, često ugursuski.

»Mogu li ti čestitati?« pita ga tiho.

»Što?«

I Niko živo trepće, da bi se uklonio ovome podrugljivom pronicavom pogledu.

»Hajde, hajde! Samo se nemojmo pretvarati! Stari drugovi, — ne znamo se zar. Čestitam ti tvoj najnoviji triumf!«

»Da«, odgovara Niko sasvim ozbiljno, nešto hladno. I odlazi u hodnik, gdje nema nikoga i da se bez svjedoka razgovarati. Zan Dome pristane za njim, zakvačivši mu se ispod ruke. »Samo da ovaj triumf, kako ga ti zoveš, ne ispoređuješ s onima, gdje smo bili drugovi«, doda Niko onim istim tonom. »Često, priznat ću ti iskreno, stidim se za njih. Bilo bi barem mnogo bolje, da ih nije bilo.«

»A ja, — ja ne žalim«, odgovara Zan Dome. Život nam pruža ponajvećma trnje: zašto ne bih ubrao i cvijetak kad mi dođe pod ruku? Bilo bi tako jednoliko, — sama korektnost, oštrina! Inače ti ne vjerujem, — ne! Ti si objesenjak!« I prijeti mu prstom s onim istim osmijehom u očima. »A imaš doista pravo, potpuno pravo, — pređašnji triumfi ne daju se ispoređivati s ovim. Preturuša, to ti je biser, zvijezda, dijamant, dragi kamen u jednu riječ!« I oči mu zaigraju osobitim blijeskom i nosnice mu se grozničavo dižu.

»Varaš se, moj sokole. Činiš krivo djevojci, a najposlije i meni. Stvar je sasvim ozbiljna.«

Zan Domi ugasne blijesak u očima. Gleda prijatelja poprijeko, ne razumijući.

»Baš tako, prijatelju. Odsada do godine gledat ćeš stvar drugim okom. Onda će ona već biti žena Nikole Dubčića.«

Zan Dome kreće glavom i na lice kao da mu je pala zamišljenost. Ali odmah, se sabere i gleda na prijatelja srdačno.

»Bih li te smio nešto svjetovati ?«

Niko mu se pokloni.

»Dobro. Ako ti je stalo do žene, vjenčanoga druga, — nije ti zato sile hoditi čak tamo pod Grabovik. Daleko je druže, ružan put. Ljepotica naći ćeš hrpu i među našima, samo treba otvoriti oči. Katica tebi ne pristaje. Ti me razumiješ, i ne uzmi za zlo.«

Niku se počinju kupiti oko obrva nabori. Ali iskrenost u pogledu prijatelja, uspomena zajedničkih pothvata, uspjelih i smiješnih, razoružavaju gnjev i ponos. Zan Dome, vidi, što se u njemu događa, i zna veoma dobro, dokle se smije odvažiti.

»Ja što mi je na srcu, to i na jeziku«, nastavlja Zan Dome, »barem s tobom tako. Nemoj sumnjati o mojim osjećajima. Nisam ni moralista, — to je polje don Roka, ne ću mu smetati. Znaš, kako sam bez predsuda u nekim stvarima. Ali ipak priznat ću, da se ne bih usudio uzeti jednu Katicu. Ta i među jednakima dogodi se više puta brak — nejednak. Čovjek ne zna, kako mu žena misli, a žena ne razumije muža. Za to ćeš naći primjera u obilju; ako dobro razgledaš —« i ovdje Zan Domi zaigra opet njegov obješenjački smiješak, »primjera, kažem, naći ćeš i sasvim blizu oko sebe... Ali ako je tako, imaš barem utjehu, i to ovu: sudbina mi je dala ovaj dar, a ti ga, druže, drži i umnažaj. Moguće, to ima biti pokora za grijehe stare i nove.« Ovdje se Niko osmijehne dobroj volji prijatelja, koji i neugodnosti života promatra s vesele strane. »Bit će to lašnje gledati ovako filosofski na svoj križ, jer ti je nebo daleko neprocijenjen dar: da ćeš naime priviknuti lako i neopazice vječnomu mrmljanju i zabavljanju, kao mlinar treskanju svoga mlina. Onda takav vrag, i ako je vrag, sačuva ipak neka pravila i forme. Javne sablazni boji se, na primjer, kao vrag križa. A to je ipak velika prednost. Barem svijet ne sluti, u kakvom plivaš blaženstvu«.

Niko gleda Zan Domu sućutno. Sluti gorčinu, muku, koja se krije za ovim šaljivim riječima; sluti i bol i razočaranje, koje prijatelj drži za se. Što se tiče javne sablazni, bilo bi toga dosta, da nije Zan Domina značaja, popustljiva i pomirna i dosjetljive taktike. Za ovakovu strpljivost crpe snagu iz uspomena na izgrede mladenačke i na novije prestupke... U napasti naš Zan Dome rado podlegne.

»Po ovakovoj ispovijedi govorimo o tebi«, nastavlja Zan Dome ozbiljnim tonom. »Nisam htio pokazati, da postoje razlike, pregrade, koje nije slobodno prekoračiti, ako ne ćeš da budeš kažnjen. Postavio ih je život sam, stvorio polagano, neopaženo, i sad ti stoje, ne zna nitko, za što su... Ali osvećuju se svakomu, tko ih bi htio ne priznavati, prezirati ili rušiti. Za ogradom druga ti je atmosfera, drugi običaj, drugi pojmovi, drugi nazori a, mogao bih gotovo reći, druga vjera i religija... Šta imamo mi s težacima zajedničko ? Živimo s njima, sastajemo se svaki dan, a ipak koliko ima stvari tamnih, zagonetnih u njihovu biću i životu ! Mi ih ne razbiramo, stojimo pred njima u čudu ne razumijući... U takove sfere brate, zaletjeti se ovda onda kao gost zanimljivo je, zabavno, pa i primamljivo, — to priznajem; u takvoj promjeni ima mnogo pikantnosti. I ja rado činim takove šetnje i izlete... Ali ostati s njima, svezati se bez opoziva, pustit korijenje u takvome tlu, — ne, na to ja ne idem, nemam odvažnosti, ni poduzetnosti.«

»To su ti Zan Dome, svagdanji nazori, općenita pravila. Udaraju na starinu. Bit će od njih možda i iznimke.«

»Ja na iznimke mnogo ne računam. Iznimke su zato, jer su rijetke. Gdje je jamstvo, da upravo ja imam biti ta rijetka iznimka ?«

»Pa onda ja bih mogao na drugi način prosuđivati«, počne Niko sad već neprisiljeno i tonom

duboka uvjerenja. »Ja sam izašao iz puka, dušom i tijelom pripadam puku. Moj otac još je kopao. Što za to, ako su me odgojili malo u drugom uzduhu, koji miriše po mletačkom plemstvu, koje i onako više nema vrijednosti ? U meni je ipak težačka krv... K tome sam prvi posjednik u mjestu, bogataš, — moja je dužnost pomagati puku, dizati ga moralno i materijalno. Moram steći njegovo povjerenje bez pogodbe, a znamo, puk vjeruje najviše svojima. Vidiš dakle, jedna od njegovih kćeri bit će mi most, koji će me dovesti k srcu puka...«

»Koliko riječi za izražaj tako proste istine«, osmijehne se Zan Dome.

»Koje na primjer ?«

»Katica mi se sviđa, zato je uzimam.«

»Na to sam baš htio doći«.

»Znam, jer je tako : ona ti se sviđa i bez te garniture, kojom si je obložio. Ali ja ću ti reći još jednu istinu, — takovu, koja odgovara iskustvu : da ćeš lakše postići svoj cilj, spasavanje puka naime, ako ostaneš na svojoj postati, ako se ne snizíš... Pogledaj, tvoja mati ! Ona je i posjednica i plemkinja, i ponosna, i ni u čemu ne popušta, — a puk ipak ima k njoj i povjerenje i ljubi je. Tako bi bez sumnje ljubio i njena sina, da i nema za ženu Katicu Preturovu. Prije svega traži se dobra volja, koju ti imaš, a koja meni fali. Ja sam ti slab stvor u takvim stvarima i imam svoje posebne nazore. Ali o tome kasnije. Sad mi je drago, što sam izreka' po prilici sve, što mi je bilo u srcu, tebi pravo u oči. Drugi će biti manje iskreni, — na to te upozoravam unaprijed.«

»Govori se dakle svašta ?«

»Kako ne ! Ti si osoba, za koju se sav svijet zanima, osobito ženski. Zavidim ti, brate ! Koliko ih je danas uzdahnulo radi tebe ! Inače, da li se govori, ili ne govori, — kako te znam, — tebe to ne će pometati.«

»Nimalo«.

Ali ipak ga je oblila vrućina. Nije naučio trpjeti otpor, htio bi ga satrti. Ali gdje će ga tražiti ? Svuda je, a opet nigdje...

»E, zahvaljujem ti, Zan Dome. Ti si ipak prijatelj.«

»To znaš i bez uvjeravanja. Da, obećao bih ti se odmah za staroga svata, — znam, bit ćeš za nj u neprilici. Ali ne idem. Jer prvo, do toga vremena ima još čitava godina, a drugo ne znamo, šta bi rekla tome moja kućna vlada. I tako bolje neka i ovo pitanje ostane nerazdriješeno.«

Rastali su se prisniji prijatelji, nego su bili, i veselije i zadovoljnije, nego su mislili. isprva. Niko, kad je ušao u čitaonicu, opazio je odmah neiskrenost i pretvaranje i pakost. Riječi Zan Domine otvorile su mu oči.

»Dakle govori se, govori... Ali neka govore, podlaci !« I pri ravnodušnosti, s kojom se je htio isprsiti, peče ga, što ne može izdržati unutra i izlazi van. »Neka govore, — a ja ipak imam svoj smjer, svoj cilj. Čega se Zan Dome plaši, na to se smije odvažiti Niko Dubčić. Zašto bi onda bila srčanost i slloboda i prije svega, — vjera u dobro ? Ta dobro ima svoje prebivalište svuda. Kolibica ima na nj pravo, kao i palača. U moralnom svijetu povlastice nemaju, hvala Bogu, još vrijednosti.«

»A ja te ipak moram osloboditi«, zakanjuje se Zan Dome, griskajući riđe brčiće... moram iz okova te krasne vještice. Ali kako, kako, Zan Dome, to je zakučica, i vražja zakučica.«

Objesivši glavu šeće dvoranom, dok šake igrača udaraju o sto.

Na ulici već je mrak. Ne vidi Niko ničega, samo obrise bijelih kuća i krovova. U ušima udara mu uzburkana krv. Godi mu večernji hlad : hladi krv, kroti oluju... I kad se utišao, prvi mu je osjećaj, da je sad već omamljen, kao prognan. Svuda pusto, praznina... Sin šore Anzule i kapetana Luke ostavljen od svih, prezren !

»Pa što zato ? Ostat će mi Katica !«

Pustoća, osamljenost gubi se, — on diže glavu u vis, s ponosom prezrevši sve, koji su se odmetnuli od njega. Šta mu je za njima stalo ? On vidi njive budućnosti oblivene čarovnom svjetlošću, kako se kupaju u opojnom mirisu. Šta mu može škoditi osamljenost ?

Sam ne zna, kako se našao na kraju mjesta. U onim stranama, kuda se ide pod Grabovik. Bijela kuća Preturova odražava se primamljivo od tamne pozadine obronka, s dremljivim česvinama. Tamo boravi njegovo zlato, njegovo blago... Prošao je kao u snu, kraj družbe momaka, koji su se razgovarali pod općinskom svjetiljkom na zidićima ; večeras, pošto nema mjeseca, svjetiljka je neužgana. Umuknuli su momci, ugledavši gospodina na ovoj pustoj stazi. Legli su, stajali se, gurajući se laktovima. I kad je okrenuo njegov stasiti lik za ugao, šapnuli su :

»Preturuši gre !«

»Na dobro joj izlazi ! Bit će šora Kata, i nama će dilit turte. Znam, smanjit će ih za polovicu odmah.«

»Nima gore, nego kad gladan dođe na korito.«

»Mučite, kumim vas«, prekine ih glas, u kojemu dršće i jed i ogorčenje. »Sve bih satra u prah !«

Utihnuli su. Lik Paška osovi se, glava se izazovno digne.

»Mladići, — hoćete li sa mnom ? Nama je svima sramota ! Pa ča najposli ? Neka me odagnaju u Kapodistriju, ako hoće !«

»Paško, — pamet u glavu ! Ne triba se brljat, pa da je radi koga.«

»Ne bojte se, — vas nitko ne će uhvatit. Protirali smo druge, — ča ne bismo njega ? Neka se spominje !«

Momci gotovi, poskaču na noge.

Niko lakim korakom ide k »bijelome dvoru« svoje zaručnice. Vratašca na kapiji zatvorena su, zasun iznutra zatisnut. Tako je svako veče u kući

Preturovoj, tako je bilo od pamtivijeka, jer tako ište stari običaj. U kući i u dvoru tišina tajanstvena, da, svetačna. Takova tišina ne može biti nego nad kućom seljakovom, kad na nju sleti prvi san na mekim krilima. Kako da se pokvari sveti mir ? Osjetio je u duši nešto, kao tat. I prepao se, kad mu je dreknuo više glave kokot sa stare česmine, vjerni čuvar, koji je zapjevao i Petru, kad je zatajio Gospoda. Negdje sa strane javi se surovo revanje magarca. Sveta tišina iščezne, — već mu nije tako mrsko prtljati oko zasuna. Pijetao viče na uzbunu, i kokoši su se počele javljati. Iz kuće se čuju prigušeni glasovi i za čas laki koraci. Zasun se krene, škrine, vratašca se otvore, i na njima evo Katice, još obučene.

»Upravo sam htila leć, kad sam vas čula. Zašto niste ništa spomenuli, da ćete doć ? Bili smo čekali.«

»Kad mi je sada došlo. Sam ne znam, kako. Bilo mi je tjeskobno, pusto, zaželio sam se tebe. Tako sam došao.«

I opet mu dođe na um razgovor sa Zan Domom, i tegoba osamljenosti, koja ga je zatim osvojila. Sada sve ono čini mu se kao ružan san. Na njivama života cvate opet cvijeće, blista se sjajnim bojama.

»Kako je to lipo od vas !« raduje se ona i, držeći se za ruke, idu k klupi pod zid.

Tamo sjede. Niko šuti, opaja se uzduhom, koji i ona diše.

»Ah, ne bih bio zaspao do jutra, — da te ne vidim, ne čujem tvoga glasa još jednoč.«

Svaka njegova riječ, svaki dah, vri srećom i željom. Ona vidi, da je već njen, — već ima nad njim moć, kako se on podlaže njenoj volji. I u duši uživa, raduje se, slavi slavlje.

»Samo hoće li bit vazda ovako ?« izdahne ona s novim sumnjama.

»Nego kako ? Ja želim, da bude svagda do smrti.«

»Kako je to čudno, — nije gotovo moguće virovat. Ja iz niskoće, — ah, kako bi bilo lipo, da ste od naših, meni prilika!«

I skloni u zaboravi glavu na njegovo rame. Ali odmah se trgne. Izrekla je neistinu. Ta Paško joj je bio prilika, pa što mu je učinila? Upravo to ju je primamilo, što joj nije bio prilika.

Niku opet pane na um Zan Domine riječi, njegove opomene.

»Ti ćeš biti meni prilika i svakoj gospoji u mjestu. Ne boj se. Mati je pristala, nemaš se čega bojati.«

Stisnula mu je ruku svojom vrućom, jakom.

»Ja ću ju slušat, ljubit«, reče sa zanosom previrući od zahvalnosti k njoj, k njemu, k čitavome svijetu...

Primili su je, podigli, obasjali srećom i bogatstvom, — kako da ne bude zahvalna? U žaru te sreće iščeznuo je čudnovati lik Paška, neskromnoga, surovoga, koji nešto sebi umišlja, prisvaja.

»Sve se da svladati, sve nadjačati, gdje je ljubav«, odgovori on, kao na svoje prigovore. »Još će nas spominjati, blagosiljati, a to upravo radi tebe. Ti si između njih, ti si im moje srce priklonila. Posao je velik, polje zapušteno, prostrano...«

A ona gleda na nj, kakove to govori čudne stvari, koje nemaju ni smisla, niti su s njome, s njenom ljubavlju ni u kakvoj vezi.

»Ti si mlada, dosjetljiva, poučljiva. Do godine preobrazit ćeš se u prvoj palači. Zašto bih se dao zastrašiti kakovimgod plašilima? Glavno je ljubav, a sklad će već doći.«

»Ah, kako me on ljubi!« misli ona. »Nij moga' zaspat, dok me ni' iznova vidi'!« I primakne mu se bliže, iz zahvalnosti i radosti.

»Ja ću bdjeti nad tobom, ja ću ti ravniti put, da ti ne bude teško«, hrabri je on. »Ne boj se. Druge priviknu siromaštvu, zašto se ne bi moja Katica uživjela u bogatstvo? Ta ima tako lijepe sposobnosti. Je li tako?«

»Oh, — to je lasno, — ja ću se naučiti.«

»Eto, vidiš! Ta kažem ja, da ćeš ti biti, kao da si iz palače!« klikne on oduševljeno, privinuvši je k sebi.

»Ta ni godina ne će tribat, — samo triba htit.«

»Kako ne! I ja mislim. Prije svega trudi se ugoditi majci. Dolazi k njoj, neka te upozna, zavoli. Uz nju ćeš se naučiti i poznavati dvore, kojima ćeš jednom kretati!«

»Kako lipo govori, — kako lipo, Bože moj!« misli ona. »Kako sam sritna, Bože moj, — kako će mi biti dobro!«

I utihnu oboje, privinuvši se jedno k drugome, oboje napunjeno srećom, lutajući po njivama budućnosti, punima cvijeća, mirisa, vedrine.

Udari jedanaest, kad izađe stari Mate pred vrata pogledati, da li se ne sprema na kišu. Niku to pripomene, što mu je mati natuknula, da ima sačuvati odnošaj prema Katici čist, bez ljage. Pošao je teška srca, u svijesti, da nije dorekao sve, što je imao na srcu, jedva što je načeo, a toliko, toliko još ima joj reći... Ispratila ga je do vratašca, gdje su se oprostili dugim, beskrajnim cjelovom, kao da se dijele zauvijek, a ne do sutra. Ona gleda za njim, kako se kreće stazom u dolinu, dok se nije njegov stasiti lik stopio s noćnim mrakom u taman, neodređen kaos. Onda je osluškivala muziku njegova elastičnoga energičnog koraka, kojega odjek tako jasno dopire k njoj tihom noći.

U tome nešto bubne, kao kad pane što. I bubne opet, dva, tri puta.

»A kakav je to hajduk?« čuje se Nikov glas, kako odliježe nedaleko. »Tko to baca?«

Odgovor se ne čuje, samo ono bubanje, sad još češće.

»Tko se to usuđuje?« viče Niko u gnjevu u gluhu noć, koju sakriva one, koji bacaju, ne odgovarajući ništa.

I više se ne čuje ni Nikov uzrujan glas. Čuje se samo, kako pada, leti kamenje, i međutim njegov

korak, ne odmjeren i energičan, nego brz, koji je većma nalik trci, kako grabi uzbrdo put grada, praćen kišom kamenica.

I on je dakle kušao, što znači trka pred kamenjem. Kad ne vidiš ništa, samo čuješ, kako ti padaju kamenice gusto jedna za drugom, za petama, ustrajno, metodički. Tu ne koristi osobna srčanost. I najhrabriji zagrebe nokat u ledinu, kad čuje, kako mu lupa kamenje za petama. Ne srami se bježati ni srčani, samo da bi prije protrčao prostorom, koji je uhvatila družba kamenovača. Jer ako igra treba da se izvodi kako valja, onih, koji kamenuju mora biti mnogo rastavljenih u niz, da slijedeći može početi, gdje je predašnji prestao.

Niko je dotrčao u grad raspaljena lica, — raspaljena ne tako od trčanja koliko od jeda i sramote. Jed je to veći, što nije moguće uhvatiti krivca, koji se sakrio negdje za plotom, da mu se osveti.

»Paško Bobica!« sjekne najednoč Niki glavom. Pane mu na um, kako je onomadne preletio kraj njega na mazgi, kako mu je zadrto piljio u oči. On, Niko Dubčić, mora bježati pred nekim Bobicom! Kakova pogrda!

I Katica osjeća duboko tu pogrdu. Svaki kamen kao da joj je padao na srce razblaženo, prepunjeno radosti i nada. I tišina je nastala, a ona još uvijek stoji, osluškuje i dršće čitavim tijelom. »Možda su ga pogodili u glavu, ili je ostao digod na stazi. Ča imaju protiv njega?« Izašla je na stazu, da će poći polagano uzbrdo, uvjeriti se, da negdje ne leži. U tome se jave glasovi i smijeh. Sklonila se za česminu kraj staze i sluša. Glasovi i smijeh približavaju se.

»Ne će on više hodit noću ovuda!« smije se jedan.

»Bogme neće! Ni' lud, — onako letit!«

»To ne vridi ništa, kad ni' dobi' ni jedne u glavu!« obrecne se zlovoljan glas.

Katica u njemu prepozna glas Paškov.

Zašli su među vrtove stazama između plotova i zidova odšuljali su se opet u mjesto i rasuli u tamnim uličicama.

Uzbuđena otišla je u kuću. Tješi je barem to, da ga nijesu pogodili u glavu.

GLAVA X.

BERBA.

Nastala je berba!

Jutrom treba ustajati prije dana, a lijegati kasno. Po vas dan skakati, vrtjeti se, truditi se u polju i kući, a ipak ne tužiti se na umornost. Oh, krasnih li dana kad se kupi blagoslov Božji, uz pjesmu beračica, koje su došle iz raspjevanoga Zagorja, kupi se odmah na šake, na koševe, na brente u goleme kace, gdje ga mečkama taru i gnjetu na gustu kašu. Po ulicama i poljskim putevima sa svih strana javlja se neprestani topot mula i mazgi, natovarenih kožnim mijehovima. Po dva se naduvaju na samaru, kao gajde, u njima brbolji grožđeni mast, promačući oko grla i na stegnima mijeha, gdje su zafrknuti konopci. Za blagom lete izmoreni goniči, dekajući i zvoneći obručićima na svojim kandžijama. Drugi, koji se vraćaju prazni u vinograde, uzjahali su na mazgu i lete bijesnim kasom po novi teret, turivši prst u uho i pjevajući u sav glas. Revanje magaraca, uvijek čilih i neumornih, koje i sada, i ako su slomljeni rabotom, podilazi bijes, kad se sretnu s mazgom ili magarcem.

Tako traje vreva od osvita do noći, bez prestanka. Sve se zanijelo u posao. Nitko ne misli na kuću, ni na crkvu, na spavanje i udobnost, — sve je obuzela jedna strast: da napune kace i bačve koliko ih je god na dvoru i u konobi, slatkom kapljevinom vinove loze.

Nitko se ne tuži na sustalost i malaksalost. Svakome se žari osmijeh na licu, čilost i veselje. Težak je pun samosvijesti i ponosa. Drugda ponizan, pun uljudnosti i naklona, stupa danas ponosito

kao kralj, s kapicom na uhu, ukočivši glavu. Ako ozdravi, pozdravi te mimogred, iz milosti; ako te pogleda, pogled njegov kaže: »Ja sam, što sam, a ti si krpač, jer živiš od mene...«

U Dubčića je kao na sajmu. Goniči dolaze i odlaze, pojedince i na hrpe. Gdjekad nagrnu, da sav dvor tutnji pod konjskim kopitom. Niko sjedi pod odrinom u svojoj tronogoj stolici, s knjigom na koljenima. U nju upisuje, koliko je tko predao, da li na dug ili od dohotka. Jure skače s čitavim štopom zagorskih momaka, krasno uzraslih, snažnih, baca mast u mjerice, a odanle u kace. U svakoj kaci druga juha: u jednoj bijela, u drugoj crvena, a u trećoj opet crna. Pri svoj vrevi, hitnji i skakanju svaka stvar ima određeno mjesto, svaki čovjek određenu zadaću. Ako tko fali, zapne čitavi stroj i nastane opća zabuna. Uzruja se gospodar, razviče se Jure, Vlasi počnu cifrasto kleti, a mazge pod punim mijehovima nestrpljivo tapkaju. Čak ih gdjekad uhvati neki bijes, počnu se gristi, rikati, skakati, bacati se.

Iz kaca mast prenose Vlasi i Vlahinje pod turnjeve, i to na glavama, u dosta velikim vedricama. Iz njih se gdjekad prelije slatka ljepljiva tekućina i teče niz lice i po haljinama. Krasna nošnja vlaških ljepotica pretvori se u berbenu uniformu zalijepljenu mastom. Rojevi pčela i osa oblijeću kace i Vlahe i Vlahinje. Pod odrinom su turnjevi, preše nove i najnovije konstrukcije, među njima je i primitivni starovjerski turanj, kakav je bio bez sumnje u modi još za rimskih vremena, solidan, impozantan i jednostavan. U njemu gazi Vlah nogama mast, kao Slovak kad tlači kupus, i pod njegovim stupanjima ciči i cijedi se mast između reža i teče žljebićem u kamenicu zakopanu u zemlju. Kad se koševi napune koma do vrha, odbace ih i likom opašu jakim debelim užima. Na taj kolomat polože gredu, koju vijak pod snažnim mišicama vlaškim pritište dolje. Tako ne ostane ni jedna jagoda čitava, mast se istiješti do posljenje kapi. Suhi »hib« baca se u jame,

ili u kace, gdje će vreti do zime, dok od njega ne ispeku rakiju. Noviji i najnoviji turnjevi udešeni su na vitlove i na poluge. U njima se grožđe veoma lako, brzo i temeljito izažme. Iz kamenica mast se pumpa i vodi drugim cijevima od kaučuka u bačvetine, koje su u dugim redovima postavljene u konobi.

Ove godine preuzeo je Niko zapovijed nad ovim komplikovanim poslom. Mati samo ovda onda siđe u dvor i prigleda, šta se radi. Njen dolazak dovoljan je, da umiri i najgori metež. Jedan pogled, — i ona već zna, gdje je početak nereda. Nekoliko riječi tihih i kratkih, i već opet teče sve u najboljem redu. Sam mladi gospodar osjeća, kako pod njenim mirnim pogledom i u njemu iščezava najgora uzrujanost.

I u kuhinji je neobično vreva. Ali opet nitko ne bi vjerovao, da se tu kuha, kao u kakvoj velikoj gostionici, — gospodarima, kućnoj čeljadi i čitavoj hrpi Vlaha i radnika, koji su u dvoru i po vinogradima. U određeni sat objed je gotov i u blagovaonici palače u družinskoj sobi i na dvorištu. U jedanaest na veče umiri se sve. Svak odlazi na počinak, umoran, sustao. Samo Vlasi, koljeno divova i gvozdenih ljudi, poslije dnevnih trudova divane još oko vatre u dvoru, ili uz gundranje gusala pjevaju svoje beskrajne, jednolike pjesme, ili zameću šalu s radnicama Vlahinjama.

U jedan takav berbeni dan, kad se nijesi imao kad prekrstiti, dotjera Paško Bobica gospodaru dohodak. Niko, kad je ugledao njegov visoki ponositi lik, kad je uhvatio u njegovu oku ljutitu, prkosnu mržnju, stane u poslu i pogleda ga pažljivo. Pane mu na um noćni prizor, kad je morao skakati pred kamenicama mladića, uvjeren, da je Paško svemu bio začetnik. Stisne zube, pred očima skaču mu varnice. Njega osramotiti, izvrći ruglu pred težačkom mladeži! Oštro gleda u oči ovome težačkom junaku, koji svakim pogledom, svakim pokretom kao da ga hoće izazivati, pogrditi...

kao da mu hoće pokazati snagu, okretnost svojih udova: kreće se uzdignute glave, s kapicom na uhu. Samosvijest žari mu iz očiju, smjelost i pregnuće. Hodi između svijeta kao aristokrat neki, kao gospodin i gospodar: i što je neugodno — svatko mu se uklanja s puta, spremno i dobrovoljno, pripoznavajući njegovu pretežnost.

U suton opet je dotjerao Paško svoj dohodak. U dvoru se već malo pročistilo, stranoga je svijeta malo. Što ih je još bilo, Niko ih pootpravljao. Paška je ostavio pošljednjega. Vidjet će on, tko će tu glavu dizat!

Paško je ispraznio mijehove, istresao ih junački nad kacama da gospodaru ne odnese ni kapi. Prazne mijehove, lijepo poslagane, privezao je na samar i da će ići. U tome namigne na nj mladi gospodar i vodi ga u konobu, koja još je prazna.

Stali su okom u oko, sami dva, kao nikad doslije. Na slijepom prozoru svjetluca vidjelo uljenice, koje ne može da protjera gusti mrak iz kutova i ispod svoga. Vani uzvici, rad, — ovdje tišina, gotovo kao u grobu. Mjere se pogledom oko im se iskri, — u obojici je iskrsla misao: »Najbolje bi bilo odmah obračunati...«

»Ti dakle misliš, da ćeš me ustrašit!« počne Niko prigušenim glasom, koji odjekuje u praznoj konovi. »Oli me držiš za kukavicu?«

»Ja bi bio kukavica, podlac, kad se ne bih osveti'!« klikne Paško i lice mu gori od ijeda. »Ali kukavica nisam, ni podlac, hvala Bogu!«

»Mene ne ćeš uplašit, da padaju stine od centa. Samo da ne bi koja smrvila nikoga drugoga.«

»O, ja znam, da me morete pritisnut, gospodaru, i zakopat. Samo da hoćete. Imate žandare, sud, zatvore. Ča čekate? Što pri, to bolje: dok vam se ni ča zgodilo. Onda će vam već bit lasno, ne će bit smetnje. A meni«, — doda glasom, u kojemu je podrhtavalo ganuće, — meni je već i onako sve isto: tu ili na višalima... Eto tako, gospodaru!« doda s pogledom, koji se iskrio. »Vi imate moć, sredstva, a ja — odlučnost!«

»O, ne tako, moj sokole!« I Niku polije rumen gnjeva, što ga Paško smije pogrđivati. »Ne, ne boj se! Ne ću poslat na te žandare, ni sud. Ja ću već s tobom sam izaći na kraj!«

»Izvolite, — kad vam drago. Čuli ste, da se ne plašim.«

»A hoćeš li mi smetat?«

»Dok budem god moga'.«

Šta se tu treba više pogađati? Tu nemaju više mjesta riječi; trebala bi slijediti djela. Mjerili su se očima, u kojima sijeva jed i mržnja; u udovima nastala je napetost, kao da imaju dići teret. Neodlučni su, bi li se uhvatili odmah ili bi čekali bolju zgodu. Krv u obojici vri, prsi odišu teško. Ali vani su Vlasi, — čut će, priskočiti, rastaviti ih, i skandal otići će odmah večeras po svemu mjestu.

U Niku se probudi razbor, oprez. Dođe mu na um mati, kako bi mu ona za zlo uzela; dođu mu na um njegovi planovi, njegove namjere, koje smjeraju na dobro i pripomoć blagostanju puka. Pane mu na um Zan Dome i njegov porugljivi pogled.

Srdžba uskipi u njemu još većma, stoga, jer je mora zatomljivati, pritajavati. Osjeća, kako je Pašku lakše, pogodnije; njega ne vežu obziri, položaj. Ali treba se svladati, utišati gnjev, u tome upravo stoji njegova pretežnost nad surovim težačkim momkom.

»Pa ča imaš na me?« počne Niko, glasom već posve mirnim.

»Vi to još ne znate?« posmijeva se Paško, gledajući ga s prijeziranjem. »A moguće vam se prohtilo rugat se?«

»Hoću da znam, kakovo imaš pravo?«

»Svak ima pravo branit svoje. I kokoš branim, kad se k njoj krade lisica. I vi biste branili, da vam tko obije skrinju, koja je, kažu, puna cekina! A ja ne bi' ima' prava!«

»Njegova prava!« zahripi Niko i u grlu osjeća, kao da ga je nešto stisnulo. »On spominje nika prava!«

»Nju ispitajte, nju!« odgovara Paško sasvim mirno, gotovo hladno. »Zna stat u besidi, mogu reć; znat će i istinu reć. Ona je uopće istinita, iskrena! Ča joj je na srcu, to joj je na jeziku«. Ovdje mu nešto pane na um: njena ljubav, obećanja, iščekivanje i susretanje na zabitnim stazama, pogledi užgani od milja, sve, što je proživio, što ga je k njoj vezalo: jer glas ga je izdao i srce se steglo od bola, kao kliještima. »A ja kako sam virova'! Kako sam ju goji', čuva'! Za nju sam priveza' sve nade, izglede! Neka kaže, ča je obećala, kad je odlazila u službu: slobodno nek kaže! Ne, bez nje mi nima života! Bolje tamnica, bolje greb, nego ovakav život. Ona ga je potkopala, iskvarila... Vi, vi, — koji ste ju primamili bogatstvom, koji ste je kupili, sveli na skliske staze. Kao zmija, — obećanja, blistanje zlata... Vi, vi, — koji ste joj učinili sramotu i pogrdu pred čitavim svitom! Ej, još će vas ona proklinjat, hoće, — ej, oplakivat će pravu ljubav, koju je prodala za skrinju zlata, koju je bacila u kal, čistu veliku, — pogazila bezbožno nogama, zatajila, iznevirila. I ja da se vas tribam bojat, gospodaru? Ja? Istirajte me sa svoje zemlje, iz koje vas hranim, gojim svojim žuljevima, — istirajte, i onako će bit prokleta, trnje i drače rast će na njoj! Istirajte, zatvorite, osiromašite — ma ja se ne bojim...«

Niko nije se obrecnuo na nj, ni da bi odgovorio. Paškov očaj potresao ga je do temelja, osjeća nešto, kao kajanje, možda i sućut. Paško je doista tako duboko, da nije moguće dublje ga baciti: izgubio je sve, nije mu moguće ništa više uzeti. A onda i neizvjesnost sumnje! Koga ona ljubi: njega ili ovoga ovdje? Šta je veže k njemu, — prava ljubav ili samo zlato, sjaj i raskoš?

A njemu se činilo sve to tako jednostavno, prosto. Života njiva puna cvijeća i bajne svjetlosti. Svrha života sasvim jasna, određena. A ovdje najednom zagonetka, kojoj ne vidiš na dno. Možda se u dubinama krije razočaranje, otrežnjenje, možda i kajanje. Tko može pregledati beskrajna polja budućnosti? Tko vidjeti sve jame i vratolomna mjesta, propasti i tresetišta?

Evo, i Zan Dome natuknuo je nešto, da će u onim sferama naći mnogo koješta tamno, zagonetno. Evo, zagonetka je tu, odmah na početku; teška, nerazdrešiva. Gdje on ima sposobnost, proniknuti u žensko srce, snaći se u svakom zavoju, pregledati svaki kutić! Onoga je prevarila, ostavila, iznevjerila: tko će mu zajamčiti, ne će li ostaviti danas ili sutra njega?

»O, Zan Dome imao je pravo!« pripoznaje sam u sebi. »Vitropir je, ali je imao pravo. Tko to može razabrati?«

Paško gleda na nj, zamišljena, izmučena gotovo, s visoka. Nešto mu šapće, da je pobijedio. U čaru raskoša ulio mu je kap gorke žuči. Usadio mu je u srce trn, koji se ne da lako iščupati. Uzeo mu je vjeru, posijao u nj sumnje, nepouzdavanje, — sad samo zrnce, to je istina; no zrnce može nići, razrasti se u stablo veliko.

Oživjela je u njemu nada, divlja, nerazložita; ali ipak nada, da će se boj svršiti njegovom pobjedom. On to osjeća, ima neku slutnju. I očaj ga je prošao, kao da je granulo novo sunce.

»Već nimam ovdi posla, gospodaru?« pita glasom sasvim mirnim, razvedrena lica. »Ja grem.«

I ode, nitko ga nije zadržao.

Niko već ne misli na nj. Izašao je za njim iz konobe, gleda k nebu, koje se osulo zvijezdama, koje trepere. One se smiju, igraju na čistome svodu, a njemu je u duši mrak, težina i tuga. Gdje je odgonetka zagonetci? Na nebu otvorenom, glatkom, uzvišenom? Tamo nema zagonetaka, sve je jasno. Pozatvara konobe golemim ključevima, umjetno skovanima, i ode u kuću.

Za večerom sjedi zamišljen; jedva je dotakao, što preda nj postavljaju. Mati vidi, da ga nešto muči; sluti, da je to u vezi s onom ispod Grabovika. Ali ne istražuje, ne ispituje, samo gdjekad pogleda

ga sa strane. Kako se muči! Oči mu ne sjaju bezbrižnim sjajem; gledaju u daljinu, zastrte koprenom tuge.

Da, nije mu pružio umirenja ni mir, koji diše na nj iz materina bića. I ona je glatka, uzvišena, poput onog neba. Nigdje mira, nigdje odgonetke!

Izišao je opet u dvorište. Tamo je već sve tiho, samo kao vatre sviraju u gajde Vlasi. I iz mjesta odnekale razliježe se pjevanje tiho, neveselo.

Izađe na ulicu, zatim na trg, i već se spušta poznatom stazom niz brdašce. Srce mu nemirno kuca. Preturova kuća bijeli mu se na mjesečini, tiha, tajanstvena. U jednome prozoru još svjetluca vidjelica. Zna, čiji je to prozorčić. Hitrim korakom siđe u dolinu, baci kamečak na bijeli krov i već zasun škripi u vrataščima. Na kapiji čeka ga Katica, oblivena bajnom svjetlošću mjesečine.

Njena pojava otjera mahom sve jade i muke. Oh, ljubav je ipak moćan liječnik, ona pruža balsam liječi rane! Kako je slatko počinuti u njenu viru, kako se ulijeva u srce mir i spokojstvo.

Sjeli su na klupicu pod strehom, progovore samo gdjekad koju riječcu. Iz mjesta dopire otegnuta, sjetna pjesma; sad ga već umiruje, ne ostavlja u njemu ništa prazno, nedovršeno. On sjedi, kao putnik sustao, izmučen, izmoren, uživa u miru, koji se naselio u srce, prognao sumnje i zagonetke. Pjevanje tamo ozgo postalo je jače. Čini mu se, da se jedan glas izvija iz njega, glas, koji se u njemu javljao za večerom i uništio njegov mir.

»I on je među njima«, misli i mir se izgubio, čar je odletio. Skočio mu je pred oči sav prizor iz konobe i sumnje su se javile jakim glasom.

»Znaš li, tko me je kamenova' onda ?« pita je najednoč.

»Ne znam,« odgovara ona tiho jedva se svladavajući, da joj glas ne zadršće.

»Paško Bobica i kumpanija«, odgovara on.

»Ma kako je dozna'!« muči se ona, i tijelom kao da su joj prošli trnci. »Kako je samo dozna'!«

»A znaš li zašto ?« pita on.

Tišina, — ali čuje dobro u toj tišini, kako joj udara srce... Njemu je još teže. Slutnje, sumnje nijesu ga varale. Valja mu biti se s Paškom, a ne zna, čija je ona, za koju će se biti.

»Ne može te, kaže, zaboravit,« reče s neizmjernim naporom, kao da mora podići i odvaliti stijenu. »On još nije izgubi' nade. Misli, da ga nisi zaboravila.«

»Ja!« izreče ona, htjela se nasmijat, ali mjesto smijeha zastenje.

Skočio je pred nju njegov lik, stasit, ponosan, uspravne glave, pogleda puna odvažnosti. Onakav kako joj se ukazivao u časovima samoće i snivanja.

»A ja mu se ne čudim. Teško je prežalit, što ljubimo i što je bilo naše. Je li istina, da si mu se obećala ?«

On podnosi velik bol, kao da mu čupa srce, a ipak, pita, istražuje, jer se nada, da će ga istina ozdraviti.

Na Katicu kao da se ruši planina, koja će je pokopati.

»Dali smo jedno drugome viru. Ja sam bila mlada. Ča je posli bilo, znate sami najbolje. A jesam li ja kriva, da mi je otpa' od srca ? Koliko sam se namučila!« I kroz glas joj probijaju suze.

»Moja draga, draga,« I gladi je rukom po glavi. »A je li otpa' sasvim, — zauvik ?« pita je sklanjajući se k njoj.

Mjesto odgovora privinula se k njemu, kao da kod njega traži zaštite.

»Kaže, da sam te zaveo bogatstvom, primamio blagom! Kakve gluposti! Kao da se ljubav da kupovati.« Govori više sebi nego njoj, hoteći raspršiti sumnje, učvrstiti vjeru. »Kako podlo sumnjičenje, koja niskost!« uzrujava se on. »Ali ne boj se, moja, ne boj se! Ja ću već s njime obračunati. Naučit ću ga, kako treba zaboraviti.«

Katica osjeća prijetnju, koja zvoni iz njegove besjede; osjeća, da će se sukobiti dvije snage, od

kojih jedna mora podleći. Uhvati ga grčevito za rame.

»Oh, nemojte radit, — dajte mir.«

»Ta ne boj se: tebi ne će bit ništa. Ni vlas s glave ne će pasti. Ali svršiti nekako treba. Ovako se ne može dalje.«

»Ja ću živit u vičnjem nemiru. Dajte mu mira, nemojte ga ticat. On je zal, ne gleda ništa!«

On ne odgovara, gleda preda se, kao da promišlja nešto. Ona dotle pogiba od straha. Sluti, da će se dogoditi nešto možda nesreća ili barem ruglo. Doći će na divan, rugat će joj se...

I kad je otišao na oko sasvim miran, bez gnjeva, ona je s tjeskobom otišla u svoju komoricu. Drži je strah nečega nepoznatoga, ali velika... I kad je zaspala, pokazao joj se njegov ponositi lik, uspravljene glave, ali okrvavljene. Trgla se od straha i probudila se u znoju. U strahu nije imala kad misliti na Nika. I u jutro probudi se s njegovom krvavom predodžbom. Stoji joj neprestano pred očima; gleda na nju svojim odlučnim pogledom, s osobitim sjajem u oku, kako ju je nekoč gledao. Htjela bi tu predodžbu odagnati, zove u pomoć svoga Nika: ali njegova je slika blijeda, neodređena, raspliva se u magli.

Šta da radi? Tko će je svjetovati?

Sve joj se čini, da bi najbolje bilo ići k Zan Domi. »Podruguša je, vražji čovik gleda onako nesrićno svaku, ali svejedno.« I k njemu joj se povraća misao neprestance. On će razumjeti, odmah će se snaći, ne će je koriti, niti za zlo uzimati, ni grditi. A što je glavno, on zna i mučati, gdje treba; a to je glavno, samo da ne bude ogovaranja... I Niku je velik prijatelj.

Niko drži mnogo do njegove riječi, zna ga poslušati i Paško, i ako je tvrdoglav jednoumac, kao mazga.

Tako je pošla k Zan Domu, odmah iz jutra. I njega je našla u konobi, ukaljana od masta među hrpom Vlaha i Vlahinja. I kod njega se radi na dva

turnja: ako i nema svojih vinograda mnogo, dosta mu donosi svijet za dug. I u njega se roje Vlahinje sa maštilima na glavi, kao u procesiji, samo što su ove sve mlade i lijepe. »Plaćati ih moram ovako i onako,« umuje Zan-Dome. »Pa volim platiti lijepoj nego ružnoj. Takav mi je već običaj.«

»Ah — Preturuša!« usklikne milo iznenađen, kad ju je opazio. »Ča si mi donila, zvizdo od istoka?«

»Imam vam ništo reć.«

»Oh, zar tako?« Ona potvrdi. »Onda idemo u kancelariju,« doda veselo popravljajući prsluk na sebi.

Radnici izmijene značajan pogled. — Gdjekoja se Vlahinja ispod ruke nakesila. Kad je gospodar otišao, sluga, koji vadi šešulom u maštio, reče:

»Ta baš pristaje u njegovu kancelariju!«

»Da Bog da izgorjela i kancelarija!« javi se jedna od Vlahinja.

Svi se grohotom nasmijaše.

Zan-Dome uvede Katicu u prizemnu sobu, gdje je blagajna, pisaći sto, dvije, tri stolice i kanape. Kad je zatvorio vrata pisarnice, sjede u stolicu i pogleda Katicu živo, ispitujući. Ali ona ga mnogo ne gleda, zabavljena svojim brigama. Oko, mu luta po njenu oblu licu s lakim zadahom rumenila i ostavi se s uživanjem na njenu oku, dugih crnih trepavica, u kojemu se ukočio izraz zamišljenosti ili gotovo tjeskobe. Divi se svježoj ljepoti, od koje kao da se pisarnica razvedrila, njenoj razmjernoj pojavi i skladnim kretnjama. Ali opet motri na njoj nešto, što mu ne dopušta, da joj se približi, kao što je moguće drugim posjetima svoje kancelarije.

»Lijepa, bez pitanja, očarava«, prosudi u sebi. »Niku opraštam. Mudriji ljudi izgubili su pamet pred manjom ljepotom. Kakovi obrisi, ma gdje se ovo našlo u težačkoj kući!«

»Ja sam vas došla ništo molit«, počne ona stisnutim glasom.

»Molit ? Pri' zapovidit! Slobodno, nek čujem! Evo me, slušat ću...« reče isprekidano, i oko mu se zapali. »Ali sidi najprvo, ružo ispod Grabovika!«

»Ah, molim vas!« odbacuje ona laskanje od sebe. »Da znate, — u kakvoj sam nevolji! Vi ne znate, ča je meju šor Nikom i Paškom!«

»Hm, — ne znam svega, ali slutim. Lasno se tu domislit!«

Ispripovjedila mu je sve, što je bilo. On sluša sa zanimanjem i ozbiljno. Već ne žali, što se trudila do nj'ega. Već vidi, da je ne će iznevjeriti. Ali ipak Zan Dome ne samo što sluša, nego prati pažljivo svaku njenu kretnju, svaku rumen, — ne umakne ni jedan blijesak iz njena krasnog oka. Ele, nije zaboravio za se, nije, — uzima, zgrće sebi, što se dade.

»Govorim ja, — lasno se domislit! Uvik sam se boja', da će se počupat za te oni tamo. Imat ćeš ih na duši, hoćeš!«

»A zar sam ja kriva ?«

»Ja bogme nisam, dušo moja! Tvoje oči, — one su krive. Na koga pogledaju, svit mu se okrene, — vragu pamet! I ja, bidan, cili dan ne ću imat mira. Ni meni ni' najbolje, možeš mi virovat.«

»Opet se rugate!« trgne se ona u razočaranju i pogleda ga s ukorom. »A ja sam došla pitat svita, sama od sebe, uprav k vama!« doda s prizvukom iskrenosti u glasu. »Mislila sam, da ćete mi pomoći, a ne ćete biti taki... Imate ženu i dicu!«

Zaklimao je glavom sjetno.

»Koliko su mi put već ovako rekli! Ka' da je zločin imat ženu i djecu!«

»Imajte na njih obzir! I vi imate žensku djecu: danas sutra narest će vam. Možda će ić kome da se svituju, a on da se misto svitovanja ruga, namiguje ovako smišno na njih.«

Zan-Domi iščezne osmijeh s lica, i oko se upre na nju s izrazom ozbiljnim. Taknula ga je na osjetljivom mjestu, i sam se čudi, gdje se našlo žensko, što ovako govori u njegovoj kancelariji.

»Ti ne zaslužuješ, da razbijam glavu radi tebe. Ali imam obzir na ona dva. Ludi su obadva, ali vidim, da nisu poludili bez uzroka. Ja ću dakle već to nekako uredit.«

»Zazbilja ? Obećajete ?« klikne živo, blistava oka, s veseljem u licu.

»Jur sam obeća', možeš se oslonit. Jednoga ću poslati ća iz sela, neka ne smeta drugomu.«

»Kojega ?«

»E, to je već moja stvar«, doda s prefriganim smiješkom. »Da si prijaznija, možda bih ti reka', i još svašta, svašta... Ovako valja mi mučat, jer bi neko spominja' moju djecu i ženu. Ali kažem ti, počupat im se ne dam.«

Zadovoljna otišla je iz kancelarije, i vesela. Oprostila je Zan-Domi i ženu i djecu. Već se ne boji zapreka, ni ruganja, ne séće ni za jednoga.

Eto, prošlo je dobro, kako se nije nadala. Zašto ne bi išla dalje, kad je već jednom u mjestu i ovako obučena ?

I doista, uputila se niz ulicu. Koraca, kao u snu, pred gvozdena vrata, sa šipkama svakojako ispresavijanim. Ne oklijeva ništa, — ušla je srčano u dvor, u kojemu je živo, veselo, kao uvijek.

Prošla je i u dvor, koji joj se čini ogroman, kao polje. I palača svojim razmjerima, visinom i izglednošću kao da je prijeti ugušiti. Šta hoće ovdje ? Šta tu traži ? Je li je tko zvao ? Kako će se tamo predstaviti, što će reći ? Najvoljela bi se vratiti, pobjeći, zakloniti se pod mili krov očinske kuće. Ali kako da se vrati ? Mazge su se pobile među sobom, grizu se i vrište, udarajući se kopitima. Goniči viču, mire, grde se, istina, za svakom bace oko gore, na taracu, gdje je vidjeti nekoga pod bijelom maramom.

»Ja se tu ne ću priviknut nikad!« muči se ona stojeći pred vratima i sklanjajući se uhvatiti za kvaku. Zamišlja sebe gospodaricom ovdje, kako zapovijeda, redi i upravlja, — ne, nikad se ne će tu udomaćiti. Sve je tako veliko, široko, visoko... Šta je ona prema ovome ?

Zaludu je, — jednoč se moram oslobodit, danas ili sutra, sve je isto. »Ča Bog da, — bit će, ča mora bit.«

I više ne oklijeva, stavila je ruku na kvaku i stupila odlučno u veliko, čisto predsoblje. Moglo bi biti soba.

U blagovaonicu otvorena su vrata, ali nema ni u njoj nikoga. Vidi se, da još nijesu počeli u njoj jesti. Gospođa se drži još uvijek tarace, i ako rujanske večeri počinju biti dosta hladne. Zato iz kuhinje dopire razgovor, kao gdje je mnogo ženskih.

Katica pođe onamo.

U kuhinji našla je Mandu s mladom sluškinjom i Vlahinjama.

»Dobro došla, Katice, — dobro ste došli!« klikne Mande, popravljajući pogrešku, što joj je u hitnji rekla ti. »Ča će se čudit gospodarica!« Ne zna, što bi radila u neprilici. Ne smije se s njome vladati kao dosele, — mora imati obzira na to, što jest i što će još možda biti! E, bez pitanja, ako se što ne dogodi, ona će ovdje zapovijedati, a ti, stara Mande, slušaj. — »Gospodarica su na taraci oko rublja. Sve je navalilo na jedan put. Ja, rekoh, da počekamo dok se u konobi otisne štogod posla. Ali da ne bi — prikini se, ako hoćeš!«

Na taraci šora Anzula slaže u gomile plahte i ubruse. Sto je povučen u osjen, sunce dobro pripiče.

»A — Katica!« klikne gospođa gotovo radosno. Tjeskoba pade odmah s gosta. Katica je osjetila, kao da je došla u svoju rođenu kuću. Gospođa pristupi k njoj, lice joj uzme u svoje meke tople dlanove i gleda joj u oči s iskrenim dopadanjem. Mora pognuti oči pod tim jasnim dubokim pogledom. — »Dakle si nas došla jednoč i vidit! Mi smo prali, — barem ćeš nam pomoć, ako imaš kad.«

I Katica prihvati se posla, radosna, što je tako primljena.

»Mande, pođi doli, pazi. Muha se mnogo tuđega svita po kući. A na obid imamo gosta. Reci i gospodaru.«

Koliko se bojala, a gle, kako se kod nje osjeća, — dobro, neprisiljeno. Nekako sigurna je ovdje, pod njenim očima: premda se osjeća uz nju malena, neznatna. No njena je uzvišenost ne pritište, jer iz njena bića diše na nju čar toplote, koji podiže, blaži.

»Čini mi se, da si malo blida, — ča ti je, divojko?« govori joj glasom gotovo materinjim.

Zarumenila se u neprilici. Nije se mogla odati, da se svu noć mučila.

»Bolila me je glava,« izgovori se i Katica.

»Skoro će južina, i mene glava boli malo. I fratar je poče' dizat kukuljicu. Zato sam se žurila s rubljem: nek se uredi, dok nisu počeli daždi. Kod nas kad dođe jednoč dažd, nema mu kraja ni konca.«

Katici se čini, da ova žena ne misli o vremenu, premda o njemu zauzeto govori, nego prije da misli o nečemu sasvim drugom. I tad joj se čini, kao da je kriva, kao da je nešto počinila. Srdačna je, prijazna, mila, — ali je strašno uznosita. Ona je nikad ne će biti dostojna, nikad njoj jednaka... I njena veličina je opet pritisne, kao prije, što su je pritisli veliki razmjeri dvora i kuće.

A gospođa misli: »Osobit slučaj, — i on se tuži, da ga je bolila glava.«

Niko je izašao na taracu, misli su mu zaokupljeni poslom. Jematva ga je podvrgla sebi posve, — na mahove istjera mu iz glave i misao na Katicu. Ali kad je ugleda, ovako iznenada, neočekivano, jer mu Mande nije rekla, tko ga na taraci čeka, — lice mu se preobrazi mahom. Izraz sreće, radosti, blaženstva raširi se po njemu. Ne, ne bi se bio nadao! I to još obadvije u jednome poslu, u sporazumu i skladu.

»Nek vide i gospodar, koga tu imamo,« osmijehne se mati. »Obidovat ćemo zajedno.« Sin gleda s neizmjernom zahvalnošću mater. U zanosu ogrli je strastveno. »Ta za to me ne moraš udaviti!«

»A kako si došla na tu sjajnu misao?« obrati se Katici s izrazom nježnosti i sreće. »Juče nisi spomenula ništa!«

»Bila sam u mistu, — pa sam se javila, evo me tu...« I pogleda također zahvalnim okom gospođu. »Zadržali su me, i ja sam rado ostala.« I zarumeni se pod njegovim pogledom punim radosti i sreće.

»Moja je mama takva! Sad mi je lasno!« I rukom privuče k sebi mater, kojoj se oko žari od materinske ljubavi. Drugom je privukao Katicu i uputi se s njima k zidiću, kojim je odijeljena taraca od dvorišta. »Ovako bih smi' hodit ne po taraci Dubčića, nego i na kraj svita, sve do smrti.«

»Oh, odmah tako daleko!« okrene mati u šalu njegovu natuknicu. »I ovdi imaš dosta posla.«

»I brige!« klikne on u smijehu. »Počinjem biti u nuždi za bačve; masta je više, nego se mislilo.«

»Mladi gospodar ima sritnu ruku: samo ča je uze' gospodarstvo u ruku, sve reste pod njom!«

»Jer sam sritan!« klikne on u neizmjernoj radosti.

Tako je došao s njima do samog ruba, otkud se vidi sav dvor, kao na dlanu. Vrve na njemu stoka i ljudi, — ali sve je to maleno, kao stisnuto. Katicu hvata vrtoglavica; odvratila je oko od dvora i gleda onamo dalje, gdje su Dubčićevi vrtovi, za njima bijeli krovovi niskih kućica, zbijena dvorišta, uske uličice. U nekojem dvorištu vidi se, kako svijet radi oko turnjeva, kako zavija vijak, ili gazi u trstima. Ali to je rad neznatan, ubog prema ovome opsežnom, velikom! A gle, vidi se lijepo ća pod Grabovik, njihova bijela kuća, nad bijelim krovovima drugih kućica, nad sivim krošnjama maslina. Osmijehnula se tome milom dragom domu, šalje mu pozdrav, previrući od sreće, ponosa, opojena sjajnim nadama, ili već sjajnom zbiljom.

Eto, njeno buduće kraljevstvo! Da, njen budući predstavlja je svojim podanicima... Na dvoru opazili su neobični skup, najprije jedan, zatim drugi, treći. Za čas doznali su svi veliku novost.

Gledaju u čudu Preturušu na taraci gospodske kuće. Gdjekoji se krsti od čuda. Niko čeka, hoće li biti srećni, hoće li vidjeti radost na njima, što je jedna iz puka došla na ovu visinu. Ali ne vidi nigdje ni ganuća, ni radosti. Gurkaju jedan drugoga, šapću nešto i opet se samo čude i zavide.

Neugodno ga dirne ova tupost, nedostatak ponosa. »Pa to je samo iz početka tako, dok priviknu. Poslije će shvatiti duboki smisao ovoga, što danas vide.«

Otrčao je opet dolje, pred konobu, kao da ga vile nose. Ispoređuje svoju sudbinu sa sudbinom ovih, koji vrve po dvoru, za nj rade. Doista, on je uzvišen, izabran između tolikih drugih! Oni rade za njegovo blagostanje, moć i najzad i za njegovu sreću. Natapaju njegovu zemlju znojem svoga lica, izvode iz nje blagoslov tvrdim žuljevima. Stoje u njegovoj službi, i bez mrmljanja, dobrovoljno, a mnogi s ljubavlju i odanošću.

Najposlije i Paško je jedan od onih, do nedavna odan, ponizan. Pa što je učinio? Branio je konačno samo svoje. A učinio je to ipak obzirno. Premda je mogao, nije ga ranio, ni taknuo. Zašto bi se još svetio, zašto bi mu pakostio? Zašto da bije onoga, koga je sudbina i onako zgazila do zemlje, satrla kao crva?

»Ja ne ću početi, ne, osvete tjerati ne ću. Branit ću se, ali ne ću napadati. Neka on odluči, šta voli, — mir ili borbu!«

A kome ne bi oprostio u ovakovom raspoloženju?

I objed se svršio dobro. Katica je došla ne jednom u nepriliku, ne jednom nije znala, šta bi. Ali je li to najposlije za čudo? Ta sjedila je za jednim stolom s njima, koji su joj još juče bili bića viša, nedostižna. No gospođa ju je svaki put izvela iz neprilike, na način prijazan, obziran, koji put tako vješto, da Katica sama nije opazila. Ali Niko vidi dobro, što se odigrava pred njim, njegova zahval-

nost k materi nema granica. Njena dobrota ga je zapanjila.

Kad je Mande odnosila suđe po objedu, Niko joj dovikne:

»A sad mi donesi lulu iz sobe.«

Zapalio je čibuk i puštajući dim, namjesti se udobno u svojoj stolici. One dvije sjede, mati lijevo, Katica prema njemu, a on gleda sad jednu, sad drugu. Kako se dim razvlači u oblačićima i krugovima, tako se snuju njegove misli, njegovi planovi. Tako će, eto, jednoč on sjediti u stolici, s dugim čibukom. Postat će ozbiljan, oćelavit će, zacijelo se ugojiti. I otac se ugojio u udobnosti posjedničkoga, bezbrižnoga života. Uživat će u lasti, posvećujući sav svoj rad porodici i ubogome puku. Od velike politike držat će se daleko: njeni preokreti i zavoji nagli i nepredviđeni mrski su mu; nekoje pojave javnog života, osobito političkog, straše ga. — Ele živjet će svojima i sebi i najbližoj okolini, u samoći i skromnosti. Poslije objeda sjedjet će ovako u krugu svojih. Mati će ostarjeti, tapkat će po kući korakom staračkim, zgrbljena pod teretom godina. Ili će prije i ona sjesti u stolicu, skupiti oko sebe unučad, kao kvočka svoje piliće, i pripovijedat će im o starim dobrim vremenima. A Katica? Šta će biti ona? Kakva će biti? Pod kakovim oblikom nju da spravi u sliku daleke budućnosti? Ona mu i dalje ostaje ona ista vitka, gipka, svježa Katica. trzava hoda, tajanstvena izraza u očima nečega nedovršena. Ona ne će da bude drukčija, uvijek samo nasmiješljiva, čarobna, kao ruža, — ne, kod nje, — kakova će biti, ne da se predviđati, izračunati.

A materi dođe na um Dorica Zorkovićeva, ona, koju mu je odgajala od malena. Gle, tu je druga mjesto nje, nepoznata, iz drugih krajeva! Cvijet presađen iz gore u cvjetnjak. Hoće li se udomaćiti u ovoj kući u novoj atmosferi? Ili će ostati biljka bez korijena? »Gle, i on je zamišljen,« govori sama sebi, »bit će da motri, promišlja.« Nešto se u njoj

ganulo, neka nada, bez opravdanja, slijepa, — ali ipak nada. I razmišljanje završi vrućim uzdahom: »Pokaži mu Bože, pokaži mu pravi put!«

Niko nije popušio čibuka, prisloni ga o stolicu i pođe u konobu. Treba da bude kod preša. Idilu je svršio prije, nego je sam mislio, — ne radi goniča i masta, nego radi neugodnih misli. Pošao je jednostavno zato, da one dvije ne bi opazile, da se u njemu nešto trznulo... »Ja sam žensko, pun mušica i ćudljivosti. Ne mogu ustrajati jednim smjerom: ogledavam se neprestano desno i lijevo, a najviše natrag. Zlo je s tobom, druže, zlo!« Tako promišlja, kara sam sebe, upravlja se smjerom, kud je naumio: a njemu se uvijek pred oči vraća prizor iz konobe, Paškova samosvijest, sigurnost, njegovo uvjeravanje, da je bila njegova, da on ima na nju pravo.

A Katica, zanesena novom strujom, koja je diže u snivane visine, koja je nosi, kamo joj je srce težilo. Katica ne opaža, šta se događa oko nje. Ona uživa u svojoj sreći.

Zan-Dome isti dan pod veče reče jednome od mladića, koji je istresa kožate mijehove nad kacom:

»Pošalji mi onoga Bobičina momka — Paško se, mislim, zove. Neka dođe odmah, nešta mu imam reći.«

Okrećući se među bačvama u konobi i među vrećama s brašnom u magazinu, bio je sebi složio osnovu dosta vještu. U životu često je zapeo za čudnovate probleme, ali nikad nije posrnuo. Njegov bistri duh svaki put našao je izlaz. Koliko je putą već mislio, da će u aferi ostaviti čizme i noge: kad li iznenada sijevne u glavi iskra, i on je izvukao noge i obuću. U laviranju, obilaženju, izmicanju on je majstor, — majstor, da ga ne ćeš lako naći ni u našemu mjestu. I nepodatljive značajeve umije on saviti oko prsta. Kad treba, zna bacati i medene konce. Samo tako da se shvatiti, što se njegov brak već davno, davno nije rasuo poput stare, rasušene bačve.

Paško je došao po mraku. Zan-Dome nije ga uveo u kancelariju, njemu je dobra i klada na dvoru. On je sjeo na nju. Paško stoji pred njim i Zan-Dome savija cigaretu. Tek ju je zapalio, počne odmah:

»A koga to vraga činiš s onom Preturušom, Paško? Nešto se ćukalo, ćukalo, dok jutros doznam, šta je, kako je. Mogu reći stvar bez repa i glave! Bože moj, kako možete biti taki, — taki, pa recimo, — kao djeca!«

»A ča?« javi se okorno Paško.

»Sama je bila kod mene jutros, da znaš. Ja imam dosta svojih križeva, znaš i sam, — ne pada mi na um da tuđe uzimam na pleća. Ali dođe mi na pamet: šteta momka, trunut će negdje u Kapodistriji. Jer, ako ne znaš, moram ti reći: brate, ti jedriš pravo u Kapodistriju. Znam ja dobro, ti misliš u svojoj glavi: Šta ja marim? Šta je kome za to? Ej, druže, znam ja tu pjesmu samovolje i obijesti. Lijepo se pjeva, da je milina, ali samo dotle, dok ne dođe do živoga... Ej, bili su i drugi i drukčiji momci, koji su također ovako sebi utuvili u glavu Kapodistriju i osavljali glavu i hajde udri njome o zid. Bili su, a kad su onamo došli, dosadilo im je u njoj do krepanja i ukrotili su se, ukrotili, kao janjad. Naučili su se ondje pjevati sasvim drugu pjesmu. Ej, lud sam bio, lud. Radi takve besposlice potratio sam svoj mladi vijek...«

»Radi besposlice!« klikne Paško uvrijeđen, ali ipak i zastrašen. »Radi besposlice! Lasno je vama govorit!«

»A što nego besposlica! A zar misliš da će Preturuša sjesti kad u kuću kapetana Luke? Ako to misliš, sinko, onda se više ne čudim, što praviš takve djetinjarije po noći. Tko ne vidi jedne stvari, premda neprestano na nju gleda, taj se lako prestraši prikaze. Takav si slijepac ti, moj sokole!«

Paško se osmijehne tužno.

»Da ne će poć za nj! Vi dakle ne znate, da je on tamo svaki u Boga dan. I sinoć je bi' kod nje do ponoća'! Danas je opet ona bila kod njih, malo pri' je otišla. Ja virujem, ča vidim.«

»A ne radiš dobro. Ovako je ne ćeš nikad predobiti!«

»I ne želim više!« odvrati Paško.

»Ta polako!« dočeka ga Zan Dome. »Nemaš šta protiv nje reći, protiv njena vladanja naime. I ja znam također, Niko se vlada pošteno. Nije slobodno dakle osuđivati, a još manje dobro ime djevojke napadati. Ne, komu čast, čast! to zapamti. Valjat će ti! Druge ti nije, treba djevojci uliti pameti. Napila se iz čaše, u kojoj je bila nalivena taština nad taštinama do vrha. To ju je omamilo poput maka. A naliti joj pameti, za to se hoće, moj prijatelju, malo pameti, malo lukavstva, i veoma, veoma mnogo strpljivosti. Dakle ne divljati po noći, kamenje bacati, kao djeca! Ali vi biste gotovo, da vam je! Kruh naš svagdanji daj nam danas! A jesi li samo promislio, kamo ćeš je dovesti, ako bi onako pošla za te?«

»Kamo?« klikne većma začudivši se nego uvrijedivši. »Doma, nego kamo?«

»Vidiš, u tomu se najbolje poznaje tvoja neizmjerna zalupanost, koja ti ne da vidjeti, ni prst od nosa. Ona će ti ići u kuću, misliš ti sebi, u kojoj se ne da ništa više pregraditi! Ta puna je, — u svakom kutu dreči po petero djece. A zar ti misliš, da je ona tvoja nevjesta Mare ili Jele, pa da će svu nedjelju hodati neumivena, nepočešljana. Ako hoćeš imati razdrljenu težakinju, raščupano strašilo: izberi koju drugu. Imaš ih, hvala Bogu, na svaki prst po deset. Onda već ne razumijem, zašto si joj dao pomirisati grad, poznati finije običaje! Ne će ti više priviknuti ona vašoj domaćoj vonji, to izvadi iz glave! Jer svaki dom ima svoj osobiti vonj: jedan po ljubicama, drugi po znojavim opancima!«

»A ona nek ide, gdi će joj vonjat ljubice i jagode!« klikne Paško, ranjen na osjetljivom mje-

stu, u težački ponos. »Ako nismo Bog zna kako fini, ali živimo pošteno i oskudice nemamo.«

»Ta govorim ja, da si dubove glave! Ne ćeš i ne ćeš da shvatiš stvari, koje su kao na dlanu, očite i jasne. Ne ćeš shvatiti, da osim onoga, što imaš ima i drugih potreba i zahtjeva. Imaš joj što dati jesti, to je istina, ali osim toga moraš se pobrinuti za malo udobnosti, za malo čistoće i ponuditi joj ovda onda i šolad dva za vrvcu ili maramu. To su sitnice, malenkosti, ali što ćeš? Neka ženska u njima nalazi svoju sreću i zadovoljstvo.«

Paško već ne zna kud ni kamo. Umovanje gospodinovo izbacilo ga je iz kolotečine.

»Gdi bih ja moga namicat tolike troške! Pa vi znate dobro, kako se živi u našim kućama.«

»Znam, a znam i to, da bi bolje bilo, da je malo reda i štedljivosti. Ali dajmo štedljivosti mira! Imaš, pravo: u tvojim okolnostima ti joj ne možeš ugađati. To sam i ja rekao prije. Ali recimo, da imaš službu, mjesečnu plaću, ma i ne bila velika: šta misliš, bi li se dalo onda? A tko zna bi li i bacio toliko za te parade? Ona se rado gizda, to je istina, ali opet treba pomisliti, da je od Preturova plemena, najboljega u našemu mjestu. Oni ti znadu od ničega graditi kuću, saditi vinograde, stvarati kapitale. Dakle što ćeš reći na to?«

»Ostavit kuću, polje, ić u službu!« prestravi se Paško.

»Iskusni ljudi govore, da ljubav ište žrtve. Pa kad je tako i ako je ljubav tako neizmjerna, da bi htio za nju ići na dvanaest godina u Kapodistriju, onda ni velika žrtva ne može ti biti tako teška. Pa onda ne shvaćam, zašto bi ti bilo tako teško! Tri brata — oženi se i ti, sva tri oženjena! Svaki s jatom djece! Od čega će ta vaša djeca živjeti? Što imate, bilo je vašemu ocu izobila, vama će biti baš toliko, da ćete moći izaći jedva jedvice. Vašoj djeci, kad se požene, već će faliti sedam mjeseci, što bi jeli. Mjesto da stječu, počet će prodavati komad po komad vaših žuljeva. Na taj

način od Bobičine familije, težačke i jake, za pedeset godina bit će hrpa golih, nesretnih ljudi, gladuša i skitnica. Tako će biti svima, koji vise na tom očinskom stogu zemlje. Dijeli se, dok se ima šta dijeliti. A to je i u redu. Kako ne možemo biti najzad svi popovi i advokati, tako ne možemo ni svi kopati. Jedan neka kopa, kome pristaje motika, drugi neka stane na drugu postat.«

I u Pašku se javlja bol, kao u svakom seljaku, kad ga otkidaš od njegove zemlje. Pustio je u nju korijenje duboko, u tu zemlju, koja mu je mati, ljubazna, brižna, podašna. Ona izvodi iz svoga krila neslućena blaga, njima obasipa i hrani svoj gladnu djecu. Bol, koji osjeća svatko, tko se odgojio na njezinim njedrima, tko je gotov cijediti znoj čela svoga, da je umekša, oplodi. Zemlja, koja prima u svoje krilo na posljetku naše kosti i daje nam slatki počinak.

Bol taj zna štovati i San Dome, ne ruga mu se, ne odsuđuje ga.

»Pa onda,« nastavlja, »tko zna, kad bi bila jednoč tvoja, kad bi joj ishlapile mušice, tko zna, ne bi li se zaželila da ima najprije komadić vrta zatim komadić vinograda, ili dvije tri masline, pa držati kozu, da djeci bude kap mlijeka.

I tako moj Paško, pomalo naprijed, tko zna, ne bili joj došla volja za rodnim mjestom, za poljem i našim brdašcima? I stari Mate vratio se grudi, kad je nešto novaca stekao. I kapetan Luka, otac tvoga protivnika, nije mogao bez zemlje. Vratio se poslije godina, ali kao dobitnik. Tako ni u njoj se ne će zatajati težačka krv: doći će joj volja vratiti se kući. A ti, što si izgubio? Očinski dio čekat će te, netaknut, a osim toga uštedjet ćeš nešto novaca, što doma ne bi nikad uštedio. Znaš sam, kako su vremena teška; svak, tko može, bježi od kuće.«

»A gdje bih ja naša', ča vi govorite, tu službu?« pita Paško oklijevajući.

»Već bi se nešto našlo. Promisli se dobro, ali se mnogo svjetovati nemoj. Prekosutra je nedjelja, idem u grad poslom. Dođi mi sutra na veče kazati, da ti potražim što u gradu ili ne.«

»A kako da vam zahvalim, moj gospodaru! Ako se dobro svrši do vijeka ću vas spominjat.«

»A, vraga. Ruglo i sramota traje u našem mjestu osam dana, a zahvalnost ni polovicu toga. A onda, tko ima Preturušu, zaboravi lasno i važnije stvari, nego takve trice. To ti je djevojka. Ej, zasluži doista da ideš za nju služit sedam godina!« Paško nije čekao do sutra u veče. Odmah iz jutra došao mu je javiti, da će ići u službu.

»A sad čekaj, druže! Istesat ću ja od tebe čovjeka, tako mi moje grješne duše! Sam sebe ne ćeš htjeti poznati, kad se pogledaš u ogledalo!«

GLAVA XI.

NEOČEKIVANI POVRATAK.

Zan Dome nije se u gradu zabavio nego dva dana. O jematvi ne može izostati od kuće na dulje vremena, premda je šora Ćara čeljade valjano i razumije se u konobi. Ali njegova je trgovina tako zamršena, da uzla odriješiti ne može nitko drugi nego on. Da gospodar ne nadzire, ljudi mu odista ne bi plaćali starih dugova. Davno su prošla ona vremena, kad se dužnik sam od sebe sjetio plaćati.

Kad je upravio čitav registar stvari kućnih i trgovačkih, uputi se u veliko skladište vina, nad kojim se sjaji natpis: Braća Okladina. Braća Okladina jesu firma ne vrlo stara, ali zato čvrsta i solidna, kao bedemi sionski. Kapetan Kuzma je duša čitavog poduzeća; on trguje, postupa s vinom vješto po ustaljenim principima, tako da svu godinu prodaje vino iste vrsnoće svoga vlastitog tipa. Ima agenata po svoj Dalmaciji, a jedan od njih je i naš Zan Dome. S kapetanom Kuzmom zaradio je dosad lijepe novce, prodajući mu vino svoje i cijele okolice.

Ali poslije običnih uljudnosti Zan Dome ne počne o trgovini, kako je očekivao kapetan Kuzma, nego o stvarima sasvim drugim.

»Vi ste, kapetane, ako se ne varam, u ono doba morali poznavati kapetana Luku?«

»Dubčića?« dosjeti se kapetan Kuzma. »Hvala Bogu! Dosta smo se naskitali po Mlecima i po Senju. Pa to i jest sve, što smo užili. Doista mladost, zlatna mladost, koja se ne će vratiti! Tako pjeva, mislim naš Preradović ili onaj stari Fra Andrija Kačić. Lijepih li vremena! On se povukao, izabrao je bolji dio: a ja, evo, još se uvijek mučim u ovim teškim vremenima, izbijam iz kamena vodu. Ali što ćeš, svak živi, kako može. Kome kolači, kome kukuruzna pogača.«

»Hajde, hajde! Vi se počnite tužiti!« osmijehne se Zan Dome, namignuvši na nj. »Znamo, koliko tko važe!«

»Svak vjeruje sebi, moj sinko, — nikome nije prostrto na ružama. Vjerujte mi! I trgovina zapne gdjekad, kao naši novi paroplovi, kad im se izvine vijek. Ali najzad, šta koristi uzdisati?«

»Hoću reći«, nastavlja Zan Dome, »da je ovaj kapetan Luka ostavio sina: izvrstan momak! Ne znam, hoćete li ga poznavati?«

»A koga ne poznaje ubogi vinotržac? Znam ga od djetinjstva. Bio sam kod njih dva tri puta, dok nijesam imao tamo vas i dok sam morao obijati pragove na svim konobama i kušati vino od jutra do večera, dok ti je taj kalabaluk udario u glavu, tako da ti se u veče okretala kao mlinsko kolo. Kako je šora Anzula? Još se uvijek nateže s težacima za šaku kamomile? Eh, priznati treba, vrsna osoba!«

»Uvijek ista!«

»Samo kako se mogla uživjeti u takav posao!« klikne kapetan Kuzma. »Doista, doista, osobito ženska glava. Najbolji Lukin posao, da je nasnubio onaku polovicu. Danas ne bi više onake našao, pa da izdere gvozdene opanke!«

»Ja sam došao k vama radi toga sina,« prekine Zan Dome njegova razmatranja.

»Da čujem!« I kapetan Luka sabere obrve. Bio je siguran, da će mu dosađivati za nešto.

Zan Dome ispripovjedi mu svu dogodovštinu, toplo i zauzeo, kao čovjek kojemu se žuri. Kapetan sluša pažljivo, klima glavom, ovdje ondje promrmlja pod nos: »Vražja mladost!« i kad je Zan Dome odahnuo, pita: »To je sve?«

Sad je Zan Dome razvio kapetanu svoj plan: udaljiti Paška, naći mu u gradu službu, da može preoteti Niku Katicu.

»Diavolo, diavolo!« počeše se kapetan za uhom. »Hm, — među nama rekavši, — mladi se uvrgao na ćaću. I on je išao za svakom pregačom. Ali ipak je razlika! Današnja mladež leti na ženitbu kao muha na mast. Ne promisli, da će se tamo utopiti za vijeke vijekova: ne, — samo neka je malo sladak taj mast. Mi, mi smo bili drukčiji: lizali smo meda svuda, ali pazi na stražnja kola! A kako se zove taj seoski junak?«

»Paško Bobica.«

»Ne pije?«

»Naš seljak uopće ne pije, — to jest ne opija se,« spomene s nekom ponosnom samosviješću Zan Dome.

»I ja sam to opazio,« potvrđuje kapetan Kuzma. »Ne pije po svoj prilici zato, jer ima šta: da vina nema pune koncbe od godine do godine, većma bi hlepio za njim. Ja bih mu mogao dobaviti mjesto. Odmah u svojoj konobi. Valjane ljude uvijek mogu trebati. Petnaest forinti na mjesec, stan i hranu: za početak dosta, a kasnije vidjet ćemo, što se da raditi. Spavanje kod mene, vina koliko grlo ište; hrana, — to je već referat moje stare. Svaki dan druga šalša, u nedjelju im peče fritule ili šta se već desi. A kad se oženi, stan i uzdržavanje dat ću mu u novcu. Doista, doista! Sve je pošljedica dangube! Nehaj, lijenost, to nas izjeda. Mi, — to je bilo drukčije! Dan i noć na straži, u opasnosti. Bije te kiša, more te polijeva, bura te propuhava: a ti tvrdo, kao kremen, ne daj se i sve naprijed. Sempre avanti, kako kaže Talijan, ali, hahaha, — ne radi. A mladost što, — nježno, mledno, i kad kakova curica na nj namigne, hajde, eno ga već... E, pa kad je tako, a ja ću primiti toga vašega Bočicu.«

»Bobica!«

»Dakle Bobicu, kad je tako. Sa mnom bit će zadovoljan, još zadovoljniji s mojom ženom. Ona mi ih svakako kvari, moju čeljad. Uz meso mora biti šalša, svaki dan druga, kruh pšenični. Ja sam dvadeset godina grizao suho meso i lomio zube na baškotu. Moji mršte nos, kad staviš pred njih dobroga sušenoga mesa. Čudna vremena živimo, doista! Zarade, što dulje, sve manje, a zahtjevi sve to veći. Doista, kako se samo držimo?« I pogleda pri tome pronicavo Zan Domi u oči, kao da u njima traži odgovor na svoje pitanje. »Živimo od starih ušteda, to je odgovor!«

Zan Dome osmijehne se svojim značajnim osmijehom. Kapetan zatrepće i konačno odvrati pogled pred tim pronicavim podrugljivim okom.

»Pošljite mi ga ovu nedjelju. U konobi pomalo započet će se posao. A što je tamo u vas novo? Cijena je učinjena?«

»Nitko nije tražio ništa još. Ali mastovi su vrlo dobri.«

»Svaku su godinu vrlo dobri, a vino ni za što. Ali ipak, pokupite nekoliko muštri. Pokušat ćemo, hoće li se dati raditi. Istina, stoji do toga, kako će se pokazati cijene. Kod lanjskih smo se opekli, treba nadoknađivati, vidati stare rane, inače bismo ispregnuli iz tih kola.«

Dok se Zan Dome ovako trudio u gradu za svoga prijatelja i za svoj posao, dotle se i u našemu mjestu dogodilo nešto neočekivano.

Šor Ilija Zorković, predsjednik crkvenog odbora, razbolio se, i to naglo i neočekivano. Kad je došla berba, i šor Ilija promijenio svoj način života. Ostavio se redovitih šetnja na trgu, gdje je imao

običaj poučavati »bidnoga težaka« to jest nekoliko staraca, koji više ne idu u polje, razlagati im stvari sadašnje, buduće i prošle, razvijati im politički položaj u Hrvatskoj i u Evropi. Prestao je polaziti Čitaonicu i sjedjeti nad novinama čitave dane. I njega je uhvatilo oduševljenje, kao svakog Dalmatinca. Prihvatio se ozbiljno posla, obukao je staro, izvetšalo odijelo i muha se u njemu po kući i dvoru, gdje radi jedan jedini i to starovjerski turanj. Zaviri i u konobu, gdje se potežu Vlasi i Vlahinje ne znajući, što bi od duga časa. Nadzire i crkvene turnjeve, ali ne može ondje dugo izdržati, jer don Roko sve uređuje i upravlja po svome mnijenju i ne haje mnogo za njegove upute. Zato se opet vraća u svoj dvor ozlovoljen, uvrijeđen, što ga pri crkvenomu ne drže ni za što. Šora Bonina ljuti se, što joj se muž tako izlaže i ne štedi se, ali on joj odgovara :

»Zapamti, ženo : o jematvi preporađa se čovjek, kakogod i vino! Ako u jematvu ne užiješ kretanja i truda, svu godinu bit ćeš ka' trstika, koju ljulja vitar. I zato mi nemoj braniti da vršim svoje dužnosti.«

Šora Bonina umirila se i iščezla negdje u kući. šor Ilija pripovijeda najprije svojim Vlasima, kako je Gurko prešao preko Balkana i kako pred njim uzmiče turska sila. Vlasi obiješenjaci opkolili su ga i slušaju ga diveći se kao proroku Iliji, ostavivši turanj neka stoji, gdje jest.

Šoru Boninu muči, što svijet oko njega dangubi, slušajući njegove nauke, ali opet se raduje, kako njen Ilija pri tome procvjeta, kakav je stasit i bujan, poput snažna duha. Sa štovanjem gleda na nj, kad sjedne za pokriti sto, kako se drži za njim junački, osobito, kad dođe bravetina, pečena na ražnju.

U takvome naporu upeklo mu je jesenje sunce u leđa, da se znojio, i šor Ilija mjesto da se presvuče, raskopča kaput i prsluk, hladeći junačka prsa na svježem meštralu, koji piri na ovome lijepom vremenu od mora, kao o Jakovlju. Kad se malo ohladio, ušao je u kuću, popio kavu, — ovo poslije podne treću, — zapalio čibuk i polegao na niski divanić, da razmišlja, kako bi se dalo postići, da u Hrvatskoj ne bude nego jedna stranka. Kad je popušio čibuk, istrese ga i očisti, kako treba, uzme novine u ruke i udubi se u raspravu o tome : tko je cjelivao prije koga, Strossmayer Starčevića ili Starčević Strossmayera. U tim razmišljanjima zaspa, — probudio se, kad je šklocnula kvaka i u sobu ušla šora Bonina.

»Smiješno! Vruće je ka' u pasje dane, a meni je ipak zima!«

»A zašto se nisi obuka'!« vikne ona ogorčeno. »Ovo je paučina, a ne odića! Još ćeš se razbolit!«

I već mu nosi odijelo sukneno solidno, vunenu košulju i povoj.

Gospodin Ilija hoćeš ne ćeš morao se preobući i čeka onaj blaženi osjećaj, koji dolazi, kad mjesto prokisloga navučeš suho, čisto odijelo.

Ali taj osjećaj ne dođe. Mjesto toga prođu ga mravci po leđima, a kosa kao da se naježila. Za čas počeli su mu i zubi cvokotati, tako da je morao stisnuti usta, da ne bude smiješan. Zavr'o se u kut divana, da će se prije ugrijati, i šuti, čeka, što će biti. Šora Bonina prošla je jednom, dva puta po sobi, bacivši na nj oko bez brige. To ga malo umiruje. »Bit će sigurno kakova sitnica, da je ča stvari, Bonina bi odmah napravila larmu.« Ali pred veče bilo mu je već kukavno, stalo ga je i u boku probadati, tako da joj se morao potužiti, da ga ne bi sasvim izgrdila, da joj je zatajao, šta je s njime.

Položi mu ruku na čelo i reče :

»Ča se tužiš na zimu, kad ti je glava ka' oganj? Najbolje lezi, a ja ću zvat Anzulu. Ona se razumi u sve, bolje nego doktor.«

A svući se također nije lako. Ako i stišće čeljusti, zubi cvokoću neprestano. Da, i koljena se tresu, a glava, kao da je cijepaš.

»Kap ide na njega, Bože, oprosti grihe!« zgraža se šora Bonina polažući ga u postelju i pokrivajući ga toplim pokrivačima.

Šora Anzula, čim je razumjela, što se dogodilo, uzela je bočicu s kvasinom od ruže, šaku bazgova cvijeta, čudotvorne kapljice od matice, matruna i želučanih grčeva, prebaci samo onako mantilju i uputi se k Zorkovićevima. Kad je stupila na doksat, istrči pred nju dvoje, troje djece s vikom: »Teta Anzula, bombona!« Najstariji od obješenjaka samo što joj nije zašao u džep.

»Ideš, Ivice, ča si navali'!« vikne na nj mati iz predsoblja.

»Drugi put donit ću vam bombona, sad nisam imala kad.«

I probija se teškom mukom kroz to jato vikača. Tako je ušla triumfalno u ložnicu. Šor Ilija nije zaboravio pozdraviti je dobrodošlicom i u svojoj nevolji, kako se pristoji pravome čovjeku.

»A dobro došli, šora kumo! Dobar dan! Izvolite sjesti...« Htio se podići na lakat, ali ga ubode u boku, tako da je morao opet pokorno leći. »Oprostite, za Boga šta vas primam ovako... neuljudno...«

»Tko će mislit sad na besposlice!« reče mu gotovo surovo energična gospođa. »Lezite, pokrijte se. Vidim, zima vam je. Boli glava, — — ča?« govori mu, pristupivši bliže, već prijaznim, zabrinutim glasom.

»Svega po malo, kumo, svega. Na primjer, noge studene, a glava gori. A što ću tajati, u boku probada. Ne da bi Bog zna koliko, ne, malenkost, sitnice, — — ali javlja se, daje se osjećati. Ej, zaludu je, bode.«

»A ništa to, popustit će. Da im skuhaš, Bonina, malo bazgova cvita. Evo ti, donila sam ga. S medom to će ugrijat. Najteže je ugrijat se i oznojit, pa će odmah bit bolje. I meni je tako bilo sto puta, pa evo me hvala Bogu.«

Gospodin Ilija popije topli odvar, natrle su mu žile ružinim uljem, da se osvježe. Kad su ga tako uredile, on izjavi, da mu je »svakako bolje«. Kao da se iznova rodio!

»Rekla sam, popustit će,« tješi ga šora Anzula, vjerujući u svoje lijekove.

Posjedjela je časom, porazgovarala se, — ali šor Ilija pokaže se neudvoran prema gostu, prvi put u životu. Zahrkao je u prisutnosti kume, i to da su se sve prozori tresli. Na odlasku reče prijateljica tihim glasom:

»Neka spi. Sigurno će se oznojit. A ako mu ne bi bilo bolje, pošalji ti sutra po doktora.«

»Zar tako?« prepane se šora Bonina.

»Ako ne bude bolje! Pa ča bi bilo tako strašno, da ga i zoveš? Doć će, pokucat, reć će onim svojim hunjkavim glasom: moglo bi se i ne bi se moglo, i opet otić. Kakov je, takov je, uvik je od koristi. Barem će ti se srce umirit, da si mu zvala doktora.«

»Lipa utiha!« klima šora Bonina glavom. »Vidim ja odmah, da se tebi nešto ne vidi. Reci mi radije odmah, da mu je nešto. Ja vidim, slutim i domišljam se.«

»Nemoj izmišljat, molim te!« vikne na nju šora Anzula tvrdim glasom. Ali otišla je doma zamišljena, s nemirom u srcu. Dozvala je Nika i rekla mu:

»Barba Ilija ni' baš najbolje. Zaspa' je dok sam sidila kod njega. Ni ta zima ne će bit bez uzroka. Sve mi se vidi, da mu je ništo. Kad budeš gotov, idi vidit, kako je.«

»A zašto ne zovu doktora?« klikne Niko, prestrašen njenim riječima.

»Samo sam joj ga spomenula, pa se već tresla od straha. Ta ona će se odlučit, ako ne bude bolje.«

»Ja ću ga prosto pozvati i dovesti.«

»Najpri hodi, pa onda obzirno. Znaš, kakova je čudna.«

»Neka je, kakva hoće, potreba je potreba.«

Niko ode k Zorkovićima. Gospođu nađe zabrinutu. Šor Ilija leži, kao oboren dub, crven u licu, oživljena oka.

»A naš Nikoleto, hehehe, mio posjet! Sjedi, sjedi, dragi prijatelju. Oprosti, što ja ovako, ali ženske na me, da sam kažu, bolestan. Hm — treba im ugoditi, treba se pokoriti, kad nešto uzmu sebi u glavu. Šta bi ti onako? Dvije tri praskve, a? Po ovakvoj vrućini dobra je praskva. Gasi žeđu.«

I zamljaska suhim ustima, kao šaran, kad ga baciš na suho.

»Ča to govoriš, moj Ilija! Praskve su davno prošle,« reče šora Bonina ukorno.

»Imaš pravo. Vidiš, zaboravio sam, da ih je obra' onaj lopov Luka Perin. Ali čekaj, već ću ga ja jedanput uhvatiti.«

Nov užas. Luka Perin o praskvama uopće nije nikad čuo, jer je slijep i ispred kuće malo se kad makne.

Ali Niko nije dao vidjeti na sebi, da se prepao. Pristupi bolesniku i upita ga:

»A vi, — zar ne biste založili?«

»Sad ne bih. Ali večerati, to da! Meso na ražnju, brate, mrtva bi diglo.«

»I ja ga volim,« potvrdi Niko.

»Dakle bi zazbilja hti'?« klikne gospođa obradovavši se.

»Nego. Ali najpri namiri dicu. Znaš, ne mogu se strpit.«

Šora Bonina ode u kuhinju kuhati večeru. Jedva je kad šor Ilija bio tako spremano poslužen. Pojeo je dvije žlice juhe kako tako, a mesa pečenoga uzeo je komadić u usta. Grize, žvače, premeće ga amo tamo, i najzad kaže:

»Bonino moja, to ti je neslano, nemasno. Oprosti, ja ga progutati ne mogu. Mesari lopovi, daju meso na sprdnju. A o jematvi imalo bi biti ka perje.«

S Nikom šor Ilija razgovarao se sad življe, sad zamislivši se i odišući. Kad je Niko odlazio, šora Bonina otpratila ga je do predsoblja.

»Dakle, ča misliš, — kako ti se vidi, Niko?«

»Meni se sve vidi, da tu treba doktora. I to što prije. Vidite, da i ne govori skladno. Izmaknu mu i nesuvisle riječi. Tu nešto nije u redu.«

»Ah, moj Niko! Ča mu je to došlo? U jutro sasvim zdrav ka dub, a sad, gle, ovako.«

»A može biti i sitnica. Šta mu može biti? Najposlije, vidi se, da ga ništa ne boli. Ali ipak treba izvršiti, što nalaže dužnost. Ja bih ga doveo toga doktora, ako nemate ništa protiv toga.«

»Učini, kako misliš. Ča ću, neboga! Da su barem dica doma, ako ima ča doć.«

»Ma, teto Bonina! Što to opet izmišljate! Bilo bi najbolje, da ga je mama pripravila, da će doći doktor.«

»Učini, kako znaš. Vidiš, u čemu sam. Nimam nikoga nego vas.«

Suze su joj zalile i iz stisnute grudi otimlju se teški uzdasi. I Niku samomu je teško. Žalost ove žene dira ga u srce. Stisnuo je šešir na oči i hita po liječnika. Ali pritom daje si oduška mrmljanjem.

»Bože, kako je svijet čudan! Toliko okolišenja radi pozivanja doktora. A što bi bilo, da je što teško!«

Doktora doma nije našao. Gospođa mu je javila, da je poslije podne negdje u komisiji. Njoj se čini, da večeras više ne će doći. Jamačno je našao neodgodiv posao negdje na selima. Možda su se momci potukli, jematva je, — ili težak porođaj. Ona se nikad ne miješa u stvari muževe, osobito što se tiče prakse. Očekuje ga sutra, najkasnije na objed, prije teško... Niko je samo ispitao, u kojemu će po prilici biti selu, napiše mu i list, dade Juri i Rumenka, neka dovede doktora, ako ne prije, onda u jutro rano.

Tu noć doživio je dosta mučnih časova uz postelju bolesnika, slušajući njegove suvisle i nesuvisle besjede. Gospođa očajava. Bila bi gotova doktora već ne samo primiti, nego mu i izljubiti

ruke i noge. Čini joj se, da bi bilo sasvim drukčije, da ga vidi ovdje, kako se ljulja na visokim nogama i popravlja svoj pince-nez. I oni njegovo »moglo bi se i ne bi se moglo«, čini joj se nešto vrlo potrebno, gotovo tajanstvena formula, koja tjera opasnost.

Doktor je došao. Jure ga je probudio u osvit oda sna, posadio na Rumenka i dopremio u grad, pravce u kuću Zorkovićevu. Bolesnika je našao spavajući i kako što biva obično, sad mu je »mnogo, mnogo bolje.« Doktor se odljulja kući, da će doći, kad se bolesnik probudi.

Šora Bonina opet se utješi. Vidi taj mirni, tihi san. Strah, koji joj je zadao noćni mrak, čini joj se sada pretjeran, smiješan. I radnike je otpravila u vinograd da beru. Na prešu i pivnicu već će i sama paziti.

S doktorom dođe Niko.

»Oprostite, doktore, što vas ovako primam,« klikne pacijent veselo, »nekako sam se ulijenio i zaspao. Ja bih pio. Daj, Bonina, ali studene, studene.«

»To on uvik pri' kave,« kliče šora Bonina, videći da muž ne zaboravlja starih običaja. »Dobar znak«, sudi sama u sebi.

Liječnik pregleda bolesnika, zabavio se dulje na desnoj strani grudi, sluša i kuca. Šora Bonina visi očima na njemu licu, upilja mu se očima u lice, ispitujući mu srce i dušu. Ali lice liječnikovo sasvim je mirno i ne odaje ničega ni čuđenja, ni bojazni.

»Ah, Bože, kakvi ljudi!« jadikuje gospođa sama u sebi. »Drža' ga je za prijatelja, a gle, sada kao da je živinica. Bešćutni ka' kremen!«

Liječnik je izmjerio i temperaturu, termometar turi u bok, zavije ga kako treba i stavi u džep. Po satu izbrojio mu je i bilo. Zatim je počeo umivati ruke, kao da ih nije umivao od stvorenja svijeta, čisti i istire i crno ispod nokata. Konačno se pruži u krstima, ogleda se okolo i ustavi pogled na gospođi, koja gori od nestrpljivosti.

»Gospodin Zorković prehladio se žestoko zato mora ostati u postelji. Opasnosti nema. Stvar bez

pošljedica. Nekoliko dana i kako došlo, tako će proći... Na prsa, gdje stište i boli, priložit ćemo gorušicu. Malo će, mislim, peći, ali treba podnijeti. Učinit ću odvar, od kojega ćete mu davati svaki drugi sat žlicu. To se razumije, ob noć ne ob dan, ako bi gospodin Zorković slučajno spavao. San tih i miran vrijedi više nego svi odvari i balsami. Jesti — lagane stvari. Juha, meso, kavica. Piti limunadu, vodu, vino, prošek. A drugo ne znam, što bi imao još narediti. A glavna je stvar — mir i nada sve ne bojati se ničega.«

»Ahm, ahm,« potvrđuje pacijent, pokašljavajući. »I ja sam toga mnijenja. Ne bojati se! Razumjeli smo, bit ćete služeni. U bolesti ja priznajem jedini zakon — propise liječnikove.«

»To je lijepo,« pokloni se liječnik. »Tako ćemo se lasno sporazumjeti. S takvim pacijentima i liječniku je olakšica.«

»O ja ću vam biti dobar pacijent. Premda opet, reći ću, volio bih, da nijesam pacijent. Ali ništa to, Bonina, zapamti, što je propisa' doktor. Ja sam zaboravljiv.«

»I govoriti što se može manje,« doda liječnik, stavivši prst na usta.

»Govori sasvim razumno,« misli gospođa, gledajući na doktora. »A ja sam ga smatrala, da ne zna ništa...«

Čini joj se, da je drugi čovjek. Kao da je novo biće iskočilo iz starog lika. Kao da je narastao pred njenim očima u nedoglednu visinu. Nešto je u njemu natprirodno, neka moć, koja vlada prirodnim silama, tajanstvenim i zagonetnim. Što bi dala, da mu može progledati misao i srce, da dozna, što misli, čega se boji, što li očekuje! Ali njegovo lice tako je hladno, nehajno!

S mnogim komplimentima uspratili su ga. Na doksatu stoji licem u lice gospođi Bonini, osjeća na sebi njen ispitljivi, tjeskobni pogled, koji bi htio doznati »sve«, a opet se tako svega boji. Stisnuo

je pleća kao čovjek, koji moli oproštenje, što je skrivio. A iz usta jedva mu se otkidaju riječi:

»Malo upale, na žalost. Nije li iskašljao nešto krvave sline? Ta — ta — vi se plašite!« stišava je, videći, kako sklapa ruke. »Događaju se i teže stvari, pa opet ozdrave!«

»Ah, Bože, — šta će to biti!« zastenje ona, oslonivši se o zid.

»Ta — ta nemojte se toliko strašiti. Pa što najposlije? Rekao sam, što sam morao reći. Iz mojih riječi, nijeste mogli razumjeti, da je opasnost velika.«

»Baš to, što vas znam — vašu delikatnost. Ne ćete reći, nego što za dobro nađete. Ostalo držite za se. Ja znam, što mogu iz vaših riječi razabrati. Da je zlo, zlo...«

»Ali to ja nijesam rekao!« uzruja se doktor i zacrveni se kao ruža. »Ni izdaleka. To se varate. Prevelika tjeskobnost — bez temelja i uzroka...«

Putem čekalo ga je novo preslušavanje od Nikove strane. Doktor otare znoj s čela. Prebrdio je najteži dio muka. Sad mu je lako, ima pred sobom čovjeka s jačim živcima. Njemu je razložio sve od temelja. Poznao je, da je upala sasvim obična, na tipičkom mjestu, ali je istakao i neke momente, koji pobuđuju u njemu bojazan.

»Moja je uloga nezahvalna,« tuži se Niku. »Ako se i držiš nekog reda, otkrivaš stanje bolesnika okolici po gradaciji, ipak si i ostaješ neke vrsti bauk, svaka je vizita nova pilula, i gorka. Svaka riječ udarac prestrašenim srcima. To je moja uloga: doista nije zavidna! I vama preporučam velik oprez. Pred ženskima jezik za zube! Izgubile bi glavu, naudile sebi i pacijentu.«

»Oh, moja mama nije takova, ne bojte se!« odgovara Niko s ponosom.

Kad joj je ispripovijedao, što se dogodilo, samo je kimnula glavom i otišla k Zorkovićima.

»Znaš li, Anzula, da ima upalu?« pita je šora Bonina.

»Ča još! A je li baš tako?« čudi se ona.

Šora Bonina pogleda na nju, kao da hoće vidjeti na dnu srca, što ona misli: ali ne može joj na licu pročitati ništa. Ispričala joj je, što je rekao doktor, i doda:

»Da znam barem pravo stanje stvari! Tako mislim, bilo bi mi lakše. Muči me neizvjesnost, — neizvjesnost. Oh, da znam, ča me čeka sutra; prikosutra: ali te stvari mi doznajemo posljednje mi, kojih se tiče.«

Zalomi rukama i iz očiju joj ispanu gorke suze.

»Ah, ča bi ti pomoglo, ćerce moja!« počne šora Anzula ozbiljno. »Ništa ti ne bi pomoglo, kao ova tužba. Budi jaka,« i doda glasom tihim, no to snažnijim: »radi njega, radi dice... I ja sam pribrodila tu vodu, — to jest brodim je i danas. Svaki dan novi križ, — svaki dan nova žrtva, novo odricanje. To je već naš dio tako, nas udatih žena. Nemoj da vidi na tebi, dok si kod njega. Svladavaj se progutaj suze!«

I iz ovih je riječi osjetila, da s njenim mužem mora biti zlo. Ali nije se prepala toliko. Iz usta ove žene i takova besjeda zvuči utješno.

»A šora — kuma!« klikne šor Ilija, kad je ušla k njemu.

Bio bi htio čilo, veselo, kao obično, ali odmah kao da je osjetio, da nije sve u pravoj kolotečini. Kao da ove nešto taje pred njim; zaludu je, vidi on, osjeća! A i nije mu baš najbolje. Zna on, kako mu je; ali što će? Tuženje pomoći ne će, strpljivost je tu na mjestu. Ej, ne jednom stisne zube, da ne bi zastenjao, da ne bi viknuo od bola i tjeskoae.

»Vi u ovaj sat?« čudi se šor Ilija, ali opet mu se vraća misao, da se tu nešto taji, i samo klima glavom. »Oprostite, što smo u neredu. Dajete si toliko brige za nas! Eh, zahvalan sam, bit ću — uvijek. Ta, Bonina, — bit će, što Bog da. Nemoj plakati i oprosti, što imaš toliko brige...«

Gospođa Bonina bez riječi klone k njegovu uzglavlju i zaplače od srca, nekako slatko. On gleda na nju ganut, pogladi je po glavi, — i već opet gleda u strop... Šora Bonina najzad se sabere i ode je isplakati na dvor.

»Čemu bojati se, — je li tako kumo ?« počeo je kad su bili sami. »Neka znamo na čemu smo. Ja imam upalu,« doda glasom stišanim. »Ne znam, šta kaže doktor, — ali mislim, da je i on nanjušio. Upalu, ja vam kažem. Iskašljao sam malo krvi. — Ako ste znali, dobro : htjeli ste me štedjeti. Ja sam vam zahvalan. Ako nijeste znali, ja vam kažem : jer bolest ne štedi nikoga, — ni smrt. Ako ona još ne zna, pripravite je — javite joj, to se razumije, obzirno...«

Šora Anzula nije se nadala, da je ovaj čovjek sposoban tolike oštroumnosti. Nježnost prema ženi, koja se sakrivala i u pređašnjim riječima, dirne je. Jedva je mogla zatajiti suze. No mjesto svega reče :

»Dajmo mi tomu mira. Neka ne bude prizora i scena. Umirite se, budite strpljivi i ne bojte se. Ako je i upala, i od upale mnogi su ozdravili.«

»A umrijeti jednoč moramo, doda on, »smrtni smo.«

»A doktor vam je naredi' mir i pokoj !« kara ga šora Anzula.

»Već je mir !« i časak gleda nepomično u strop. »Jadna djeca,« doda jedva čujno i, možda, sirote doskora !« Lako je naložiti pokoj i mir, kad je duh budan i neprestano bludi po beskrajnoj ravnici života i zaviruje u svaku pećinu i ponor, na koje se namjeri. »A Dorica moja... ne zna, — nije ni pisala... Kumo, učinite, da dođe. Htio bih ju vidjeti možda...« ušuti. Htio je dodati »pošljednji put,« ali ga odvrati oštar pogled šore Anzule.

»To je lasno. Možemo pisat u zavod.«

»Telegrafirati, kumo. Telegrafirati.« I doda s osmijehom, kojemu se ne bi bila nikad nadala u njega : »Mi, koji se spremamo, nama je pošta prespora.«

»Dakle telegrafirati. Prekosutra ići će lađa u Dolčine, neka se pripravi. Da je ne uhvati, ne bi mogla doći više ove nedjelje.«

I materi su javili ovaj plan. Veoma se obradovala.

»Barem ćemo bit na okupu. Odmah je nikako drukčije, kad ih imaš sve oko sebe.«

U veče počeo je šor Ilija opet govoriti. Mnoge stvari i bez reda. Ali doktor ipak izjavi, da nema ništa izvanredno. Razvoj procesa u bolesnika sasvim mu je prirodan.

I gospođa Anzula i šora Bonina pogledale su na nj gotovo sa žaljenjem. Jadni zasljepljenik ! Ili ne vidi, ili navlaš ne će da progleda. Da, ne će, — krije, taji iz lijenosti, udobnosti, da mu dadu mira, da ga ne bude po noći... Bolesnik bio je svu noć nemiran. Htio je i ustati i izići na dvor, u konobu... Pred jutro umirio se malo i zaspao. Iako je san nemiran, opet je san : misli su se nešto umirile. Nastalo je uzrujanje i nemir, kad je bolesnik sam po doktorovu posjetu dao zvati don Roka. Kao uvijek i sad se ispovjedio skrušeno, kršćanski.

»Otpao mi je velik kamen sa srca,« uzdahne sa zadovoljstvom po odlasku plovanovu.

Popodne počeo je biti nemiran. Morali su zvati doktora. Šora Bonina moli ga sklopljenim rukama, da pomogne. Čini joj se, da on ima u rezervi sredstvo moćno, nesumnjivo : htjela bi, da ga upotrijebi, da se zauzme. Prati mu na licu, je li ganut, je li ga se dojmila nesreća, njena grozna tjeskoba. Ali u njemu ne nalazi nego zamišljenost, razmišljanje, kao da isporeduje, koja strana preteže, kamo treba privući uteg... Najzad čini se, svladao je sumnju. Oko mu se razvedrilo, kao da je iz njega sinulo vidjelo nade.

Naredio je pijavice. Akt, gotovo neka svetinja u očima bolesnika i domaćih. Kao svuda, i tu se zapovijed primila sa zadovoljstvom. »Barem će se učiniti, što se učiniti da i može«, misli svak u sebi. »Ostalo je u rukama Božjim.« Šora Bonina oživjela

je, vrze se po kući, traži i donosi, što treba. U kući nastalo je novo gibanje, kao da se zaboravilo, kakva nesreća visi nad njom.

I doktor, premda velik neprijatelj krvi, vrati se zadovoljniji kući. Svijest, da nije naudio, a opet je ugodio, diže ga. Slavodobitno oglašuje ženi: »Rita, Zorkoviću sam naredio pijavice. Noćas ću zacijelo imati mir.« Izuo je opet cipele i uskoči u papuče, dar — tko zna, nije li simbolički — svoje žene. U njima osjeća lagodnost, kao da su mu sve brige pale s glave. Čini mu se, da je sad on, gonjeni sudbinom potezani iz sela u selo potukač, ravnopravan drugim poštenim ljudma. I on može, ako ne uvijek, barem iznimno naužiti se malo udobnosti.

I kod Zorkovićevih zavladao je sveti mir. Obuzela je sve radost, umnožila se nada, kad je Anzula, pipajući treščicom u pepelu, koji je na koritašcu pred posteljom, navijestila svečanim glasom:

»Pokrepale su sve do jedne! Krv je bila u njima ka' katran. Ča bi bilo, da ju nisu isisale! Bože moj! Krv se ustoji u žilama ka' voda u mlaki i sagnjije — to ti je temelj bolesti.«

Niko je otišao od bolesnika istom po ponoći. Sunce je bilo visoko, kad se probudio od teška sna. U stražnjem dvorištu našao je mater s tefterom u ruci. Preuzela je stari referat i vodi ga s običnom lakoćom.

»A ča vi mislite, gospodaru,« osmijehne se mu, i ako se vidi na njoj briga, »da se mi ne znamo maknut bez vas? Pogledajte, koliko smo primili od jutra!«

»Vidim ja, da sam pospanac,« odgovara Niko i dodaje tihim glasom: »A šta je tamo novo?«

»Mandu sam poslala doturu. On je, kaže, zadovoljan. On je uopće uvik zadovoljan — zavidanja vridno zadovoljstvo! A tamo je našla da spava. Ka' svako jutro.« I kad je Niko preuzeo registar, ona spomene: »Danas će doći Dorica:

nema tko ić prid nju u Dolčine. Ako pošljemo slugu, moga' bi je badava pristrašit.«

»Idem ja onda,« ponudi se Niko.

Nešto kao ukor, javi mu se u duši. Zaboravio je malu prijateljicu u pošljednje vrijeme! Prvih godina posjetio ju je svaki put, kad je bio u gradu. Pošljednji put bio je tri dana, hodio je za Katicom, a na Dorku nije ni pomislio.

»Dovest ćeš ju upravo k nama, ja ću ić sama s njom onamo.«

Po objedu posla Juru s Galešom u Dubčine. On se javi još kod Zorkovićevih, gdje nađe sve bez promjene. Zavirio je i u dvor i u konobu, — tu je našao zorkovićki nered i nemarnost. Izgrdio je Vlahe, da su skakali jedan preko drugoga, kao muhe bez glave i vratio se uzrujan doma. Osedla Rumenka i pođe u dolinu. Za dvadeset časova već je bio na obali u Dolčinama, gdje čeka Galeša privezan za istruli dud. Zamislio se sagnute glave, možda nad tim, što su ga odlučili od stada drugoga; mjesto da su ga istjerali u vinograde, stjerali su ga ovamo dolje, gdje tako čudno udara so i jod iz te velike vode.

Dolčani su opkolili Nika, ukaljani od masta. Obasipaju ga pitanjima o šor Iliji. Šta radi, šta govori, je li načinio red, šta kaže doktor a što gospođa. Pitanja nezasitne radoznalosti, svrbljive, nasrtljive. Ali opet spominju i njegove vrline. Prijateljstvo, uslužnost, spremnost, uljudnost bez kraja i konca, milosrđe sa sirotinjom, da i zasluge za crkvu i mjesto.

»Šteta ga, duše mi, šteta,« izjavljuju redom, »malo ih se rodi onakih. A ča se rodi, ne vridi ništa. Doista, osićat će se praznina, hoće, godine i godine.«

I Dolčine napunile su se čudnim glasovima najednoč. Zorković umire, načinio je oporuku, ispovjedio se, da, primio je i pošljednju pomast. Doktor mu je rekao — danas će kako tako ostati a sutra...

Niko se nije nadao, kad li zazviždi paroplov i upravi u luku. Na palubi vidi sestru u crnom

habitu i bijeloj kapi. Uz nju drugi lik, premda u jesenje vrijeme, u širokom slamnom šeširu, pepeljastim haljinama, neprimjereno skrojenim. Skočio je u Špirinu barku, mahnuo se po stubama na palubu, gdje ga čeka sestra sa svojom gojenicom.

»A mama nije došla!« javi se uza nj zvučni, mili alt.

Čini mu se, da ga još nikad nije čuo. Pogleda, a na nj gledaju krotke, tamno-modre oči ispod čista, bezbrižna čela. Smeo se pod ovim novim dojmom.

»Nije mogla doći, poslala je mene. U ostalom, ako i na Galeši, za mali sat bit ćeš kod nje.«

»Galeša je doša'!« klikne Dorica, milo iznenađena.

Niko se hvata prtljaga, koji ide u čamac. Međutim je sestra poodstupila na stranu s mladom djevojkom i nešto joj utuvljuje. Djevojčica sluša, kako se vidi, ganuta, bit će pošljednji savjeti i migovi, kakove ima gojitelj pri ruci, kad pušta gojenca na burno more života. Na pošljetku i sama sestra ganuta, privine k sebi djevojče, načini joj na čelu križ i ljubazno je cjeliva.

I već je Dorica u čamcu. Suznim okom gleda na palubu, gdje je ostala uzgojiteljica opet sama, možda s bolom u srcu, jer se od njega otkida ono, što mu je bilo priraslo. Stoji sama, potištena neizvjesnošću, ne nad samom sobom, ta njoj je put ravan, izmjeren, međaš tvrdo postavljen: nego potištena nesigurnošću, kamo će je onaj čamac odvesti, kroz kakve oluje i grebene, i ne će li tamo gdje imati kvara.

Dorica ne osjeća nego žalost rastanka s osobama milim, dragim. S ljubaznim odgojiteljicama, s iskrenim drugaricama. Nije imala kad razgledati, uprijeti pogled u tajanstveni obzor, koji je čeka. Nema joj svijesti čiste, da su se današnjim danom zatvorila vrata neumoljivo, neporecivo; za njom je zatvorena prošlost zauvijek, bez povratka!

Stajala je na obali nepomično, uprijevši oči na lađu, koja mlati pod sobom more, pjeneći ga daleko oko sebe. Okreće se nespretno s naporom, i kad joj je kljun omirisao široku pučinu, pojezdi preko valova, ostavljajući za sobom brazdu. Crni lik s bijelom kapom, koji maše bijelom rupčićem, još se raspoznaje na palubi. Što dalje, sve je manji, manji i najzad se rasplinuo u ništa. Iščezao je ispred suznih očiju, poput prikaze; kao da ga nigda nije bilo.

Dorica zaplače i kao da su je prošli trnci. Vidi već očito, što je bilo, da je prošlo, — što je poznavala, nestalo je za uvijek, a sad nastaju stvari nove. Uzdišući, otegoćena milim uspomenama, dirljivim prizorima, koji su se pred njom odigrali juče i danas, prizorima rastanka iz zavoda, sjela je na Galešu. Bacila je pošljednji pogled na lađicu, koja je još ležala na pučini kao gusjenica, s oblačkom dima nad sobom — i već se drži čvrsto samara, da ne bi okliznula.

Galeša se vere s naporom uzbrdo strmom obalom; Jure stupa uza nj, pazeći, da se mlada ne bi prevalila. Za čas došli su na brdašce; pukao je pogled na brdašca i bregove zavičaja. Pozdravilo ju je rodno mjesto svojim milim, poznatim kućama, bijelim krovovima. Tjeskoba joj pane sa grudi, žalost se rasplinula. Ne dolazi joj na pamet obazreti se natrag, gdje na pučini još uvijek stoji, kao nepomičan, paroplov. Radost, blaženstvo širi joj prsi, koja s uživanjem uvlače aromatički slatki uzduh zavičaja. Sve joj daje znakove kao na pozdrav. Stari, mili znanci, davno neviđeni. Galeša, koji je od nekoga vremena osijedio oko gubice, i Jure, kojemu su se također nabrali nabori na licu. A za njom koraca, zvečeći potkovana o kamenu stazu Rumenko — na njemu njen drug, prijatelj Niko. Koliko ga se naspominjala, koliko ga je željela prvo vrijeme među visokim zidovima zavoda! Lice joj se razvedrilo, oči se smiju, i ako na trepavicama dršće zaostala suza... Niko ju je dostigao;

vidi se, hoće joj nešto reći. Uhvatila se čvrsto za oblučje samara, da ne bi pala.

»Ti dakle opet kući!« govori joj. »Činit će ti se svakojako, je li?«

»Čudna stvar!« klikne ona veselo. »Prije činilo mi se, da je to Bog zna kako teško, da ne ću ni podnijeti: a sad mi se čini, da nijesam nigdje bila! Kao da sam juče otišla od kuće!«

»Mladost!« misli Niko. »Dojmovi nastaju i rasplivaju se, kao ništa.« I ne može da ne uzdahne. Njemu se sad čini, da je njegova mladost odletjela i da je cstario.

»Svaki dan mislila sam na vas — na kuću,« i okom poleti na suprotnu stranu, obraslu niskim grmljem. »Predstavljam si svakoga, i Ivicu i Ćaretu, kao da sam među vama živjela. Mama mi je svagda pred očima, a pape — kao da čujem njegov glas. To mi je bila jedina zabava u zavodu: živjeti kao među vama, a biti ipak daleko. Kako je to bilo lijepo!«

»Ali opet je bilo nalik na tamnicu,« reče Niko.

»Ni malo! Imale smo i zabave, vrt, dvor i kupalište. Bilo je uvijek veselo. Vrijeme je prolazilo, i ne znaš kako. Teško se bilo dijeliti — teško.«

»Vidio sam,« osmijehne se Niko. »Sudeći po tome, rekao bi čovjek, da ti nije mnogo stalo za rodno mjesto.«

— Ah, to već ne možeš reći. Vidiš, kako se radujem kući, svima. Jedva čekam, da ih vidim. Ali mami ne ću oprostiti, što nije došla preda me!«

»Ima mnogo posla, moraš joj oprostiti. U ostalom sama ćeš priznati, kad se uvjeriš.«

I više ga nije vuklo ništa na razgovor. Dođe mu na pamet, što djevojčicu čeka doma, kakova kušnja, odmah kod prvog koraka u život. Bio se pripravio, da joj spomene štogod o stanju očevu — ali prođe ga volja. Teško mu je bilo ožalostiti ovo bezbrižno dijete. Dozvati na njeno čelo oblak brige, možda prvi u životu. Ne, tu ulogu ostavit će drugima, neka ju razdriješe, kako znadu.

Ipak pazi svaku njenu riječ, svaki pokret. A u dnu duše javlja mu se glas — »ona je imala biti tvoja.« Koliko je falilo, da se nije ispunilo? Malo, toliko, koliko može skriviti puki slučaj... Sad mu se čini dakako smiješno, da bi ovo dijete moglo privezati njega. Dijete s obzorom tijesnih zidova manastirskih. Nehotice isporeduje ju s pojavom svoje Katice, koja mu i sada, osobito sada, stoji živo pred očima. U njenim očima ne zrcali se nestašni svijet djeteta, nego duša žene, zapaljena strašću. I u ovim tamnomodrim očima užiže se negdje u dubini ogenj zanosa. No taj je daleko od njegove sfere, njega se on ne tiče, ne ogrijeva ga. I tu mora doći netko, tko će unijeti zublju novih osjećaja u dušu, zapaliti oganj, koji grije i žeže. Ali on se na njemu grijati ne će...

»A zbilja ti si došao, a oko jematve i ti si imao posla! Sad će i pape biti u poslu!« klikne veselo. »Sjedjet će u dvoru, pri turnju i pripovijedat će Vlasima.«

Niko se sneveseli. Suđeno je, da joj mora zadati udarac. Bilo bi mu teško, da barem nešto ne natukne.

»Pape bit će sad po svoj prilici u postelji. Malo se prehladio, doktor mu je naredio...«

»Otac!« klikne pogledavši ga prestrašeno svojim velikim očima. Ugasio se u njima zanos i nestašna djetinja ćud. Kao da se u njima otvorio jaz, u koji i Niko gleda s iznenađenjem. »Ti me varaš, varaš!« zavapi sa strastvenim prizvukom. »Vidim ja već sve. Zovu me telefonski, neočekivano — zovu me k ocu, jer je bolestan!«

»Eto ti!« grize se u sebi Niko. »Na me se moralo izliti.«

»Kažem ti, da se prehladio; zato je morao ostati u postelji.«

»Radi prehlade! O znam ja, ne bi on ležao radi malenkosti. I onda vidim — samo nemoj tajati — vidim, da ne govoriš istine!«

»Ja stojim kod toga, što sam rekao. U ostalom, vidjet ćeš sama, uvjerit ćeš se.«

»Pa tko me je dao zvati? Zašto?« I njeno duboko oko upre se na nj gotovo oštro.

»On te je dao zvati. Vidiš, da ne tajim. Prepao se, kao svi, koji nijesu nikad bolovali. Nema dakle uzroka, da se uznemiruješ.«

Ona samo vrti glavom, i okorno šuti.

Niko prosudi: »Dijete je, a već je u njoj žena. Tvrdoglava je, — ne možeš je navrnuti.« I u njemu se diže nešto kao zlovolja, da se ovo bezazleno, slabo stvorenje nije poklonilo pred njim i ne će da prizna njegovu pretežitost.

Ali zlovolja se opet slegla, kad je ugledao, kako je stisla grčevito svoje pune usnice; samo zato, da bi ugušila plač. Nije dakle tvrdoglavost! Obradak se trza grčevito, rumen udara u lice: vidi se, kako zatomljuje u sebi uzvik bola. Ali ne može spriječiti, da joj suza ne navre u oko i odronivši se preko drugih trepavica, da ne ovlaži njeno svježe, oblo lice, na kojemu su samo malo prije igrale dvije mile jamice.

Radost od povratka pretvorila se eto u ljut bol.

»Oh, živote, kako si okrutan!« tuži se Niko sam sebi. »Nemaš mira, dok ne pretvoriš smijeh u plač. Suze su ti svakodnevno piće — u njima crpeš snagu, kojom nas daviš.« I opet se ljutio, što su je zvali iz zavoda. Mogla je ne znati ništa; njena prisutnost i onako ne može otjerati, ni popraviti ništa.

Šora Anzula ugledala ih je s tarace i čeka ih na kapiji. Jedan pogled, i pogodi, da Dorica zna sve. Skinula ju je s Galeše snažnim mišicama i privija je materinski k srcu. U prsima bjesni joj bol, koji izjeda. Drukčije je predstavljala sebi dolazak ovoga djeteta u ovu kuću. S osmijehom sreće na licu, ovjenčanu, rumenu, posutu cvijećem...

Dorica na njenim grudima zaboravila je časom svoj bol. Tamne slutnje nestale su. Ali samo za čas. Tek joj se izvila iz naručja, već moli, da idu doma.

»Ja ti se ne čudim ćerce, da onamo hitiš!« odobrava šora Anzula. »Hod'mo dakle, a ti, Niko, evo ti tvoji registri.«

Niku je odlanulo, kad je došao u stražnje dvorište i kad ga je ondje ovijao pokret grozničavog rada.

GLAVA XII.

POŠLJEDNJE STVARI ČOVJEKOVE.

Do večera imao je dosta posla oko turnjeva i u konobi. Velika struja berbe protekla je, nejedan kmet svršio je jematvu na svojemu zemljištu. Niku su ostali njegovi vlastiti vinogradi. Ostavio ih je navlaš za pošljedak. Rad je udobniji, nije nagao, a prednost ima u tome, što zrno može savršenije dozrijeti. Posla ima dakle i danas dosta, ali njemu se čini, da ga je malo, kad pomisli na prošle dane i nedjelje grozničave žurbe.

Šora Anzula došla je tek u veče doma. Ni kod kuće ne može otresti sa sebe teške dojmove, koji su je zaglušili kod Zorkovićevih. Pred očima stoji joj jadni Ilija, crven, da gotovo modar u licu, kako diše naglo, kao da se zapuhao. Naočigled propada, tjelesno i duševno nestaje ga. Svaki dan ugasi se po jedno svjetlašce umnoga i osjećajnog područja. Ukras duše otpada jedan po jedan, ne ostaje nego pusta golota materije. Tako ostaje i stablo golo, sa suhim ograncima, kad mu oberu voće, kad mu mraz ofuri lišće, a jesenji ga vjetar očupa i zgrne u kut bašče.

»Baš je tako!« počela se jadati, kad je Mande poodnosila sa stola. »Bidni Ilija, imat će se ča rvat, da bi se ote'. Ža' mi je nje i ostavljene dice. Ostat će bez zaštite, sirote prave.«

Niko potvrdi majci i čelo mu se natmuri.

»Dalo bi mu se prigovarat svašta«, nastavlja ona. »A najviše da ni bi' trudben. »Živi' je od dana u dan, gleda je bez brige u budućnost, brigu je ostavlja' sudbini. Bit će, kako Bog da, govori naš težak, tako je govori' i on, a tako je i radi'. Da ni' toga, danas je moga' bit u drugim okolnostima. Koliki su se podigli od ništa i postali imućni! Ali najposli, komu se ne bi moglo prigovoriti?«

»A k tomu njegovo poštenje!« klikne Niko, i »dobro srce!«

»Da, bi' je plemenit čovik, to će mu pripoznat svak. Ima je niko misto i ispunjava' ga dostojno. Sad će to misto ostat prazno. Prazninu za njim ositit će svak a najviše jadna familija. A šteta je — onake familije. Puna je ljubavi, sklada i sloge. Dica sva talentovana, obilno nadarena. Da imaju vođa, mogla bi ojačat, postat najjača u našem mistu. Ali čini se, suđeno joj je da pane, možda se i raspane na sve strane...«

»A doktor inače ne gubi nade«, javi se Niko. »Obećava povoljan tok, ako ne nastupi ništa nepredviđeno.«

»Baš u tom je zakučica. Naglašava odviše to nepredviđeno. To znači, da on nešto sluti, čega se boji, ča ne će da oda...«

»Meni bi povjerio, da se boji čega. Junak nije ni najmanje, a osobito kod bolesničke postelje. Prepane se lasno, a što je glavno — oprezan je i drži do svoga glasa.«

»Ta istina je. Možda se i mi plašimo stvari, koje nisu nastupile, a možda i ne će...«

Po večeri ode k Zorkovićima. Ni jednom nije mu taj put bio tako težak, kao sad. Ne može otresti sa sebe svijest — svijest nečega teška, žalosna: da je on kriv... Krivnje ne osjeća samo on — i iz riječi materinih zvuči mu ukor, vidi i ona njegovu krivnju, samo ne će na nju pokazati. Sad osjeća na sebi teret krivnje, dok se nije dogodilo ništa nporecivo — a što će biti onda, ako se bojazni ispune, ako umre glava obitelji?

Da, živa je istina: ostat će bez oca, bez zaštite. A zaštita, otac imao bi biti on...

Kod bolesnika našao je Doricu i Matu Pretura, budućega tasta. Dorica sjedi čelo glave i meće ocu hladne obloge. Okreće se k njemu s osmijehom — ali kad je ušao Niko, pogleda ga s ukorom. Teško joj je, što joj nije očitovao pravo stanje očevo.

Niko se podvrgne. Pretvara se, kao da nije vidio onoga gorkog ukora u njemu oku. Obrati se k bolesniku sasvim slobodno.

»Eto, sad će vam biti lakše, kad imate uza se Doricu!«

»Kako ne! Velika razlika. A i triba, na dušu. Ona prokleta parnica...«

»Opet parnica! Kakova, molim vas?«

»S kovačem iz Podola. Advokati će sve izist: znaš, koja je ono čeljad.«

Dorica gleda Nika, kao da traži od njega razjašnjenje. Besjede su dosta razumne, a opet je jasno, da nemaju sveze. Niko gleda sasvim slobodno. Ne vidi se na njemu, da je i on uznemiren. Pod njegovim pogledom i u nje nestaje straha i nastaje umirenje.

»A tko to tamo kutri?« pita bolesnik, dižući glavu i okrećući slomljeni pogled k Mati. »Ča ne zapalite sviću?«

Svijeća je zapaljena, ali je postavljena na zemlji, da svjetlost na nj ne pada. Tako i Mate sjedi u osjenu, jedva se raspoznaje.

»Berac ispod Grabovika«, odgovara Niko, ali odmah zapne. Imenovao je budućega tasta, kao da mu je sasvim tuđ.

»A Mate! Dobro doša'!«

»Doša' sam vas vidit, gospodaru!« javi se Mate, pristupivši bliže, tako da je svijetlo palo na njegovo zagorjelo lice. Stupa obzirno, na prstima. Zbacio je i odijelo, ulijepljeno mastom i preobukao se u čisto odijelo. I lice mu je čisto obrijano, sve se sjaji pri svijeći. Žrtva velika od težaka za ovako teške radnje: oblačiti se i brijati u djelatnik. Nika zadovoljava ovo istupanje Matino, obzirno i nježno. Čini mu se, da je ovako njegova krivnja manja...

»Bilo mi je ža', da ste se razbolili.«

»Hvala ti, Mate, hvala. Doć će na svakoga. Na jednoga pri, na drugoga posli. Eno, kapetan Luka, isto vršnjak — on nas je priteka'. Sad je na

meni red, a ti, hvala Bogu, zdrav i čil. Bože ti daj sriću i napredak.«

»Oj, ne bojte se, gospodaru. Još ćemo mi novo vino pit.«

»Ja sam gotov, Mate, a volja Božja nek se vrši... Šćap u ruke, pas opasan — gosti smo i putnici: takav je naš život.«

»Dobro je mislit i na te stvari, gospodaru«, odgovara Mate glasom čvrstim, punim uvjerenja. »Ali misli onda, kad si zdrav i čvrst. Ne ćeš svašta uradit, imajuć ove zgode prid očima, ča bi učini', kad na njih zaboraviš. Ali kad te uhvati bolest: drž' se života, čvrsto i jako, dok je duša u tilu. Ta i na ovomu svitu nać ćemo posla, a imamo i dužnosti.«

»Ej, dužnosti, Mate, dužnosti!« potvrđuje bolesnik, gledajući u strop. Skuplja nješto raspršeno po prostranim poljima starih uspomena. Novo se vidjelo užgalo pred njim. On gleda, razmatra, ne bi li se što našlo, na čemu bi počinulo oko sa dopadnošću. Prekapa u toj dubokoj skrinji prošlosti, kamo je pohranjivao, skupljao i zatvarao, što mu se činilo, da će imati cijenu. Kao mladica, kad prevrće po skrinji, gdje je složila svoje ruho. Čini se, da je u njoj sve dragocjeno, sjajno: skerlet, fini bez. skupocjene tkanine — a ono u ovoj novoj svjetlosti nalazi sitnice, šarene krpice i vrvčice, besposlice i igračke!

Gdje je njegovo bogatstvo i talenat, koji je primio od Gospoda?

Navalilo je na nj pitanje s mučnom okrutnošću: »Čemu si živio? Zašto si živio? Šta si izvršio? A on na mukama, traži odgovor, traži opravdanje...

»Ispunio sam mjesto, koje bi bilo ostalo prazno. Ali ne znam, bi li bila tolika nesreća, da je i prazno ostalo...«

»Ej, dužnosti, dužnosti, moj Mate! — Samo tko ih vrši! Ja — priznajem, nahodim velike praznine. Ča se izvršilo? Golo gumno, praznina. Sad bih ja zna', sad, da se je vratit! Ali tko će stići,

ča je umaklo zauvik? Dužnosti — zanemarene dužnosti: to ti je rana, moj Mate, duboka, ljuta rana... Zlo smo prošli, zabludili, upali u škrapu: ne znaš, kako bi okrenu'. Sve je u neredu, rastvaranju, raspadanju. Bašćina načeta, jedva se drži u hrpi: danas, sutra, počet će se rasipat. Oh, izašli smo sa razvitim jedrima na pučinu — s ponosom u srcu, sigurnošću, samopouzdanjem u oku, a vraćamo se nemoćni, odrti, s razbijenom lađicom...«

»Vi govorite odviše, striče Ilija«, zakrči mu riječ Niko. »Nemojte se uzrujavati...«

»Daj račun od svoje uprave — to je višnja zapovijed. A ja, moj Niko, ja sam bi' upravitelj neviran... Ja vidim: očito, jasno, neviran i nevridan sam bi'. Bašćina je sigurna, zemlja je pouzdana, ne može propast. Bog je postavi' stalež posjednički i čuva ga: to je bilo moje mnijenje, moja čvrsta vira. A međuto se dangubilo, u sitničavostima istratilo se vrime. Danas mi ne ostaje, nego da pokažem pomanjkanje, zanemarenost — ali popravit, naknadit, skupit i utvrdit, za to više ni' kad. Ure i časovi izbrojeni su; račun triba dat, i ako ni' sve u redu... A ti moja, moja mila, ti si došla, hitala si!...« Glas mu zadršće, na oči su skočile suze.

»E, ja vas ostavljam, gospodine! Bog vam da' dobru noć i zdravlje!« javi se odjednoč Mate nakanivši se da ide. Učinilo mu se, da je tu suvišan. Kori se, što je izazvao, ako i nehotice, priznanja, koja bi trebalo ostati, da su i opravdana, u najtješnjem kolu porodičnom. Čini mu se, ako se bolesnik oporavi, da će imati teško srce na nj, jer je bio svjedok ove ispovijedi, koja lomi štap nad svim životom čovjeka, koji je ugađao taštini i rado se blistao pred ljudima u svečanom ruhu.

»Dakle greš, moj Mate? S Bogom i pozdravi doma!«

Pružili su jedan drugome ruke i stisnuli srdačno. Mate obriše oči, kad je izašao u predsoblje. Sudbina bolesnikova ganula ga duboko. Već zato, jer su bili vršnjaci: a smrt vršnjaka uvijek je snažna

opomena, da od nje izmicanja nema. Osim toga bio je on, kod one satiruće vlastite kritike, čovjek dobar, meka srca, dobrodušan i milosrdan. Gdje je trebalo pomoći, nije se uklanjao, nego se svagda našao na pravom mjestu. U svojim stvarima trom, često nehajan, zauzimao se nerijetko djelotvorno i energički za druge. Sebi često nije znao pomoći, a druge je rado svjetovao, i izvrsno. A kad nije pomogao — barem je utješio, umirio.

»Izvaljuju se stari stupi — padaju — jedan po jedan«, misli Mate i teret mu pada na prsi. Čini mu se, da će se svijet preobraziti iz temelja. I što je najgore — promijeniti na zlo. Gotova propast!

Po njegovu odlasku bolesnik se doista umirio. Barem leži sasvim mirno, zatvorenih očiju. Rekao bi, zdrav je, da nije onoga brzog disanja i užarenosti u licu. Samo kadikad otme mu se iz grudi uzdah, kao da mu se odvalio baš od srca. Dorica se prepane, da mu nije što bilo, prikloni se k njemu i pogleda da Niku svojim modrim okom, u kojemu se očituje tjeskoba, tražeći u njega razjašnjenje...

A on sjedi s druge strane postelje tiho, zaronivši u teške misli. Ali kad ona pogleda na nj, sabere se i u njemu se diže vjera, da je bolesnik izašao iz opasnosti. Na njen tjeskobni pogled odgovara pogledom čvrstim, koji joj naviješta: »Ne boj se — to nije ništa...« I kad se ona umiri, okrijepi u nadi, on ćuti u sebi neizmjernu radost, slatki raskoš, da je umirio ovo biće. Ponosan je, što je potpora, utjeha prestrašenima; što njegov pogled ima taku moć, da odgoni strah i ulijeva utjehu.

Sad već shvaća, da je tu potreban. U kući bi nastala smetnja i zaprepaštenje kod najmanje promjene. Od šore Bonine nema više ništa. Mota se po kući, kao na mukama. Još, još, dok ima s djecom posla. Ali kad ih polaže u postelju i po kući se čuje njihovo tiho, jednoliko disanje, uboga žena ne zna što bi. Dolaze časovi očaja, da bi se najvoljela baciti u vodu — ali tad je opet veže misao na djecu... Prođe više puta i blagovaonicom, koja je

neprestano zaposjednuta pohodnicima. Sjede po čitave sate, razgovaraju se, i ako nema nikoga od domaćih, i zabavljaju se u šali i besposlicama. Da smiju, ušli bi u sobu bolesnikovu, prosjedili bi sate i gledali bi. Šora Bonina ne dočekuje ih vrlo prijazno, uklanja se njihovim radoznalim pogledima i zavuče se rado u tamni kut, gdje se može nesmetano isplakati. U sobu muževu ne usuđuje se ući. Niko je odmah šalje spavati. I ona se naučila pokoravati se njegovoj volji.

Kad se približi jedanaest, izgube se pohodnici i najustrajniji, nekako žapajući se; nema ih tko na odlasku ni pozdraviti ni ispratiti. U kući zavlada tišina, nerušena ničim, samo se čuje disanje djece iz susjedne sobe. Niko navaljuje na Doricu, da ide počinuti: koristit će joj po putu i uzbuđenju od dolaska. Ali ona se ne da udaljiti i sa svetim uvjerenjem mijenja ocu hladne obloge. Tako su ostali sami: svako sa svojim mislima i brigama. Ne razgovaraju se, da, i ne pogledaju jedno drugo: kao da su sto milja daleko. Ali kad se bolesnik makne ili zastenje, njihove se misli sastanu, priopćuju se u pogledima. Osjeća, da je ovo sporazumijevanje, tiho i nijemo, u kojemu se krije toliko povjerljivosti, svetogrđe s njegove strane: on više nema na nj prava, nema prava ni ostati kod ove postelje. Ali opet ćuti, kako bi bilo neprirodno, okrutno, da ovo mjesto ostavi prazno i sav teret nevolje svali na njene slabe pleći.

Bilo je dobrano iza ponoći, kad se bolesnik opet uzbunio oda sna.

»Bonina, ča misliš: ne će li bit doba opravit kopače?« bunca otvorivši omamljene oči. Onda prevrnuvši ih amo i tamo u polumraku, pita: »Koja je ura?«

»Jedna je prošla«, odgovara Niko.

»Ah — naš Nikoleto!« zaklima prijazno glavom. »I gospođica«, osmijeva se na nju, »moja zlatna mala...«

I opet pritvori oči, kao da se hoće odmoriti od dojma, što ga je u njemu izazvala pojava ovih dvaju čuvara kod njegove postelje. Djevojka gleda na oca okom razrogačenim, ne će li izgovoriti što, čini joj se, da je ovo čas za povjerljiva saopćenja. Sve ih izaziva, hrabri, — i tajna tišina noći, i mrak, koji namiguje iz kutova, odakle ga svijeća nije mogla istjerati.

Ona još nikad nije doživjela tajne poezije noći. Nije joj zastrla sjetila svojom koprenom tišine, iza koje se čuje ipak i pravilno disanje djece u susjednoj sobi i meki šum borova iza prozora i lavež psa odnekale s donjega kraja mjesta. A ipak se ne boji. Prema njoj sjedi on, kome iz oka čita sigurnost i pouzdanje.

A Niko se međutim zabavlja svojim mislima. Glava naslonjena na ruku prekapa uspomene i razmatra njegovu sudbinu, koja je tako svagdanja a iskazuje ipak toliko čudnih momenata. I bijela kuća pod Grabovikom i zidana klupa pred njom. Koliko ima večeri, kako nije sjedio na njoj! Šta li se tamo događa sad, u ovaj čas? Bez sumnje spavaju snom zdravim, čvrstim. Čini mu se, da je bilo davno, kako je bio tamo pošljednji put. I crte Katičine kako su daleke, neodređene, kao da ih je bio viđao u snu. Na njihov pogled streslo bi mu se sve biće — srce mu je hitalo njoj u susret, a sad? Da, je li to bila java ili samo san? ...

Zastenjao je od straha ili očaja, što je to sad tako daleko, što je slika tako maglovita, nejasna...

»Ja sam čovjek nesretan. U meni mora da je negdje nedostatak: nešto mi fali!« kori se i osjeća pri tome neku olakšicu. »Nemam stalnih vrućih osjećaja; to je ta mana... Da kakva mana! Nesreća tvoja i drugih! Oh, nesretan sam ja stvor — nesretan... «

»Niko, druže mojih teških noći!« progovori najednoč bolesnik kraj njega.

»Što ćete zapovidit, striko Ilija?« pita Niko, trgavši se od svojih misli.

»Ne zapovidam, nego molim. Kad ne bude mene, bdij nad sirotama. Tribat će im zaštite...«

S one strane postelje javi se odmah prigušeno jecanje. Dorica je zabila glavu u jastuk očev i ljuto plače. Otac se obrati k njoj i gladi je po glavi. »I ti, moja mala — i ti...« I više mu se nije dalo izgovoriti. Niko je silno ganut, ali drži se čvrsto. U tome ga obuzme iznenada neko oduševljenje i u srcu se rode plemenite odluke.

»To vam evo obećajem, od srca obećajem, striko Ilija«, progovori čvrstim glasom. »Sve, što ste izgovorili i niste mogli izgovorit...«

Čini mu se sad sve tako lako, prosto. Njegove su odluke jake. Na licu i u oku gori mu plamen oduševljenja i voljnosti za svaku žrtvu.

»A ja ću umrit sigurniji«, doda bolesnik. »Štijem ti u oku, da si obeća' od srca ča si obeća. Nova, teška zadaća čeka te, — ali Bog će ti dati snage i svoga blagosova: jer si utiši' umirućega.«

»Oh, striko Ilija, ča to govorite! Ja naprotiv čvrsto virujem i nadam se, da ćete se oporavit.«

»Život i smrt je u rukama Božjim. A nama se triba pripravljat svaki čas.«

Bolesnik ga uhvati za ruku i drži, steže je čvrsto u svojoj vrućoj ruci. Kao topac, kad se uhvati za slamku i nastoji se izbaviti. Doista, osjeća da mu je odlanulo, briga nasrtljiva, teška odvalila mu se sa srca. Čini mu se, da je sve u redu, da je ispunio dužnosti i može s čistom savješću umrijeti.

Niko još uvijek stoji kod postelje, dušom prolaze pošljednji zvuci proživljelih dojmova. I jača se u njemu slutnja, da gotovo izvjesnost, da se tu odigralo nešto veoma, veoma važno, odlučno. Ne može još bliže označiti, šta bi to imalo da bude, ali ćuti, što dalje, da će to teže biti naći razdrešenje i izlazak, da se njegov položaj još većma zamrsio, osjeća na sebi njen pogled, pun topline, priznanja, da udivljenja. I čini mu se, da taj pogled godi njegovoj duši, širi u njoj toplotu plemenita

ognja dobrih odluka. Kao da je u pošljednji čas obogatio, uzvio se iz nizina, narastao...

Ali ipak, pomišljajući na budućnost, teško mu je, hvata ga tjeskoba. Nešto se u njemu nakrivilo, sasula se neka zgrada, ponosita, ukrašena. Ostao je oblak prašine, mrak i kaos, gdje ne možeš razabrati, gdje se sve u jedno stapa i mota se. Iz kaosa svijetli mu samo oko s pogledom punim odanosti i divljenja...

»Sad mi je mnogo lašnje«, javi se bolesnik. »Ti, mala moja, hodi spavat i pošlji mamu. I Niko će poć počinut.«

Nije joj došlo na um, da se opire. Otišla je k materi, probudila je i radosno uzbuđena kazuje joj, što se dogodilo u sobi očevoj.

»Hvala Bogu!« klikne šora Bonina. »Dobar znak, kad ne tlapi. Bože daj, da već prođe, i očuvaj nas od nesriće!«

Dorica je zaspala slatkim tihim snom. I u snu čuje neprestano lijepe riječi Nikove, kojima je utješio njena izmučenog oca. Vidi njegovo lice s onim plamenom plemenitih čuvstava i dobrih odluka. Vidi njegove oči, koje joj ulijevaju u srce umirenje i sigurnost...

Šor Ilija još je mnogo puta prestrašio ženu i kćer slijedeća dva dana. Mnogo se puta u njima pokoljebala nada, koja je jedva uskrsnula, nemajući se kad ni utvrditi. Najzad svanuo je za njih i sretan dan, kad su mogle slobodnije odahnuti.

Jedno jutro istražio je doktor bolesnika veoma pomnjivo i izrazito reče:

»Ja vam čestitam, gospodine Zorkoviću. Bolest ste svladali i stupili ste u stadij rekonvalescencije.«

»Hvala vam na revnosti i zauzetosti«, odgovara bolesnik s običnom težnjom da se izrazi što ljepše. »Vaša je zasluga, da smo se dobitnički borili i održali se. Ali govoreći iskreno, moram priznati, da ni u čemu ne osjećam olakšicu. Nasuprot, kao da mi je veća slabost, pa onda i ovaj kašalj.«

»Taman! To je baš znak, da vam je bolje«, uvjerava liječnik.

»E, vi ste kompetentni — to ću priznati. Vi morate znati bolje, što je sa mnom, nego ja. Hvala dakle još jedamput. A sad, ako dopustite, ja bih prospava'. Da kažem pravo, prošlih noći nisam najbolje spava'. Ako sam i usnu', svašta mi se tlapilo.«

»Vi pospavajte. San je najbolji lijek«, pristaje doktor. »Odvar poslat ću opet, pa ćete ga piti i nadalje.«

Šora Bonina žari se od sreće i zadovoljstva. Ćaretu je odmah poslala k Dubčićevima. Doktora je ispratila na doksat i gleda mu u lice puna zahvalnosti. Uhvatila mu je obje ruke, steže ih vruće u svojim uzdrhtalim rukama i usta izgovaraju svašta nesuvislo, što bi imalo biti zahvala. Doktor u neprilici stao je pred njom i prima njenu zahvalnost s osjećajem, kao da ne zaslužuje ni ukora ni proklinjanja. Učinio je jednostavno, što je bila dužnost...

»Ja vam zavidim«, govori mu Niko, kad su sišli na ulicu. »Ovakav prizor kakav ste proživjeli, mora vas napuniti velikim zadovoljstvom i radošću.«

»Da, priznat ću i ja, da naš stalež ima mnogo utješnih momenata. Ja sam najsretniji, kad mogu ovako navijestiti porodici, da je nastala kriza. Zato mi je upala pluća najmilija bolest, iako veoma opasna. Ali opet doživimo ne jednom i časove, gdje bi volio kopati maškliom živicu stijenu, nego stajati nad bolesnikom, koji leži pred tobom u beznadnom stanju, a ti stojiš kod njega bez pomoći, svezanih ruku.«

Šora Anzula nije mogla ništa razumjeti od Ćarete. Uznemirena, da se nešto opet dogodilo, ode sama k Zorkovićima.

»Naš bolesnik dobi' je sentenciju!« oglašuje joj šora Bonina od radosti uzdrhtala, istrčavši pred nju na doksat. »Odoli' je opasnosti, hvala Bogu! Ah, ne možeš pomislit, ča sam podnila!«

Zagrli prijateljicu čvrsto i cjelivala ju je svu strastveno. Ne zna, što bi od velike radosti. Čini joj se, da se iz nova rodila: život opet ima svoj cilj i svoj smisao — nema se čega bojati. »Muž u kući — to je kruna i dika. Neka i ne radi ništa, samo neka gleda i neka se čuje njegov glas. Nikad, nikad vam se odužit ne ću — tebi ni tvomu sinu. Koja ljubav, spremnost, požrtvovanje...«

»A čemu to spominjat! Bonina moja! Zahvalimo Bogu, da nas je očuva' nesriće!... A naša gospojica!« klikne s osmijehom, videći Doricu, gdje ulazi u sobu. »Jeste li se naspali?«

»Ja sam spavala svagda mirno. Ja se nisam nigda bojala za oca: vjerovala sam tvrdo, da će ozdravit...«

»Dakle vira tvoja ga je ozdravila!« odgovara gospođa, milujući je po glavi, gledajući s dopadanjem na djevojku, koja se privija k njoj kao k materi, s djetinjim osjećajem.

Ovda onda javi se mračan bol, tamo iz skrovišta, na dnu srca, gdje je rana nezacijeljena, povrijeđena, rana, koja nikad ne će zacijeljeti. Ali bol opet odumine, kad čuje njen zvučni alt, kad joj gleda u milo, krasno oko.

»Gdikad bilo je uz njega tako teško! Kad je poče' govorit bez reda. Ne znam ča bi mi bilo, da ni bilo Nike. To vam je čudno! Kad je on bio kod njega, nisam se bojala nimalo. Kako je on slobodan, kako se ne boji ništa! U ratu bi bio kao Zrinjski. I nalikuje na nj, na bana Petra, što je na slici u vas. Samo što je Zrinjski nosio dugu kosu... «««

Šora Anzula pogleda pažljivo djevojčicu. Nikad se nije javio bol u njenu srcu tako živo kao u ovaj čas. »Prezreti takav cvit, ča sam gojila njemu! Zašto — zašto?« Ali potisnula je bol na dno srca i nastoji smiješiti se bezbrižno.

»Nika mi nemoj ispoređivat sa Zrinskim. Znam, da je bi velikaš, ban, junak; ali porodica bila je ipak nesrićna. Onaj, ča je na slici, svrši' je od krvničke ruke.«

»Ali za domovinu!« klikne djevojče živo. »On je htio osloboditi domovinu od Turaka i Nijemaca. Da ste čitali, vidjeli biste, kakav je bio junak.«

»Ja takvih stvari nikad ne štijem. I ti, ćerce moja, izbaci iz glave svakojake Zrinjske! Mi imamo, hvala Bogu, svoju vladu, uživamo Božji mir; ni' naša Dalmacija svezana ni za koga. To bi je ovi mladi htili pripregnuti k svojoj velikoj Krovaciji. Bila sam i ja u tom njihovom slavnom Zagrebu. Jedva sam izdržala. Prkela ti sve tamo po nimački, a po novinama su veliki Krovati! U Mlecima znat ću, da sam u Italiji, pa ću govoriti talijanski. A među Krovatima stojiš, ka' luda, jer ne znaš nimački. Daj ti Zrinjskima Božji mir! Neka s njima razbija sebi glavu tvoj pape, kad ustane. Ti imaš dosta drugih briga. Na priliku odmah: kad misliš bacit sa sebe te vriće? Šuore naučile su te svakojake besposlice o Zrinjskima — ali te nisu naučile kako se triba obuć. A odilo, ćerce, najglavnija je stvar u ženske glave.«

»To je istina«, potvrdi Dorica. »Ovako ostat ne mogu.«

»To virujem«, osmijeva se šora Anzula. »Triba imat drugu robu, jer roba čini čovika, a osobito žensko. Ali za robu ćemo se već pobrinut«, doda s osmijehom. »Knjige neka sad počinu, uz njih bi se raskuhala riža a na bičvama bi se poderale pete. A dama sa golom petom ne očarava baš.«

»Ali, molim vas, vi mi ogovarate!« tuži se Dorica.

»Ne ogovaram, ma želim, kako govori tvoj otac, da svak ima svoj politički smjer. Tvoj politički smjer neka te vodi u kuhinju, da se naučiš pristojno kuhat. Muža ne može ništa tako ozlovoljit, koliko loša kužina, koja mu pokvari želudac.«

»Pa dobro, kad me toliko sramotite, ja ću vam jednoč pokazat. Ja ću vam pripravit obid sama, bez Mande!«

»Vidit ćemo taj obid!«

»Ne bojimo se. Bit će manistra s rižom, meso s krumpirima i pečenka na ražnju. Na brašnena jela još se ne ću usudit.«

»To ću ti ja već pomoć«, pristaje šora Anzula.

I idući doma, misao joj se neprestano vraća k djevojčetu, koje je očarava svojom ljepotom i milokrvnošću. I misli opet na sina i želi u sebi: »O, da Bog hoće ozdravit ne samo šor Iliju nego i moga sina — da mu panu ljuske s očiju i da progleda...«

Niko je popodne bio vrlo uzrujan. Čini mu se, da se ogriješio i iznevjerio. Pred veče postavi Juru na svoje mjesto, da primi mast, dok on dođe. Jure ne zna čitati ni pisati, ali njegovo je pamćenje pouzdanije od svih zapisa.

»Već davno nisam bio dolje. Vrijeme je ići pogledati, što se tamo radi«, misli idući mjestom i dolje stazom pod Grabovik. I odmah mu je lakše na srcu, osjeća, da je tako u redu. »Još bi pomislila, da sam je zaboravio zbog drugih...« Ali srce mu ne kuca onako uzbuđeno, kako je znalo kucati drugda. »Dakle i u ljubavi nastaje malaksalost«, misli on ulazeći u dvor. »Kako je to teško!«

Dočekala ga stara Jere.

»Za Boga, naš šor Niko!« klikne i oči joj sjaje od radosti. »A naše ni' još doma!«

»A gdje je?«

»Išla je u polje, dušo moja mila«, počne Jere razlagati. »Ne može se nikako rastavit od polja. Ja njoj dosta, da se to ne pristoji, a ona sve jednako, da gre, da gre. I njoj kaže, pristaje omastit se jednom u godini mastom: i tako ti ona, dušo moja mila, hajd u polje.«

Nika je glas većma obradovao nego ožalostio. Sviđa mu se, što se Katica drži svoga, što se nije otuđila od svoga živovanja ni izgledom na sjajnu udaju. »Bolje kad se drži tihih uživanja, što ih daje polje i dom, nego zanositi se za gradom i njegovom ispraznošću.«

»Ali ja volim, da je ni' doma«, javi se stara, sjedavši uza nj na klupu, tamo, gdje je sjedjela u intimnim časovima njegova Katica.

I stara je zamusana moštom, kao sve žene o jematvi. Na šiji među naborima također se nalaze tragovi masta, možda i jučeranjega... I kosa je samo sprijeda priglađena. Sitnice, koje mu udaraju u oči. Htio bi ne vidjeti ih, a ipak ih mora vidjeti, mora ih jednu po jednu motriti, ako mu se i gade.

»Kako kažem: ne marim, ča je ni doma. Barem ćemo se razgovarat«, nastavlja ona povjerljivo. I onako nismo bili još nikad ovako na riči, u miru.«

Niko ima tamne slutnje, da ga ovaj razgovor ne će vrlo podići. Žali već, što se nakanio doći u tako neobično vrijeme. Da je počekao do večera, mogao se ukloniti ovome razgovoru a možda si i prištedjeti neugodnost. Ali kasno je žaliti.

Naslonio je glavu na ruku i pogleda na nju, kao da joj hoće reći: »E, pa počnimo!«

»Znate vi, dušo moja mila«, pcčela je sjednuvši još bliže, tajanstvenim glasom, kao da ima otkriti Bog zna kakove tajne, »znate, kako je svit beštija. Ni tvoja rođena krv ne će te poštedit, ako te može ujist. A svitu, ne daj Bože, vidit u koga jednu kacu masta više, ili bolju maramu. Od uvik ima na nas zlo oko, utopi' bi nas u žlici vode, jer imamo, jer nismo bili nikad u potribi... Ja sam se dosta uzmicala i uklanjala, samo da ih ne bodem u oči. Ali sad više ne ću. Ne ću baš. A zašto bih, recite? Ča imam, hvala Bogu, imam od svojih žulji: nisam ukrala ni odnila. Pošteni žulji, izdiranje i štednja. Zašto ne bih pribacila svilenu maramu, kad jemam, i ča ne bi ugodila sama sebi, kad mogu?«

Osmijehne se pri tome sipljivo nekako i iz oka joj šine blijesak mržnje. Niko samo sluša, i ako ga predmet ne zabavlja niti zanima, čekajući, šta će se prokljuvati iz toga uvoda.

»Ma dosad bilo je i Bože pomozi. Ali sad, dušo moja mila, ča radi svit protiv nas! Zavidni su joj za sriću, svi bez razlike, i nama svima. I rođena

nevista i ona hoće da pukne od zavidnosti Ne može nikako podnit, da ona trudi, muči se, a druga će se banit u palacu. Vidite, to je naša krv — a kad je tako, ča možeš nadat se od tuđega ? Pa da ni svit beštija ? Misto da se raduju, žele dobro — zavide ti svaku krpicu !«

»A što ćete, svit vam je već takav«, miri je Niko.

I tu mu padne na um, da je on htio baš tom ženidbom dobiti sklonost težaka. Ta je sklonost dakle čudna, po riječima Jerinim barem. Sad je već i njemu jasno, da joj svijet mora zavidjeti : ta najposlije svatko može misliti, za što je bila ona izabrana, a ja nijesam...

»U nedjelju došla mi je, dušo moja mila, plačuć od večernje.« »Ča ti je, ča ti je ?« ja njoj, a ona plače ka' dite. A ča je bilo ? Po večernji uhvatile su je i na nju ka' ose. Lode, ča je kupila onu krpu na se, sve na nju : gdi ti je dar od tvojega, kad ti je tako slavan ? Pokaži, oli je kordun, oli su rećine ? Anki je kupi' Jozo briljantin, a di je tvoj briljantin ? Ali tvoj samo onako vrze se oko tebe, dok mu ne dodije ? Plakala je bidna, jedva sam je umirila. Ča plačeš, luda, oli misliš, da ti ne može kupit kordun, oli rećine ?«

Niko pocrveni. Teško mu je, što je doista zaboravio dosele pokazati se darom Katici. Ali on take običaje nije smatrao nikad za zakon. I u ovom slučaju činilo mu se, da će Katici biti dosta njegova ljubav, kako je njemu dosta njena ljubav. Teško mu je, što je za takvu tricu mogla toliko plakati. Odluči, da će nastojati taštinu i oholost izbiti joj iz glave.

»Meni doista nije pala na pamet ova formalnost!« osmijehne se Niko, i ako usiljeno. »Bilo je mnogo posla i brige. Mogla je spomenuti...«

»I ja njoj tako !« vikne stara i oči joj sinu radi lake pobjede, a možda i od lakomosti. Niku je njihov blijesak odvratan i nehotice odmakne se od nje. Uz Katicu blizu, da — to je nešto drugo : to je prirodno i u redu. Ali šta zajedničko ima on s ovom starom ženom, koju je opojila možda i lakomost ? Ne, njeno ga društvo ne zabavlja, ali i ne časti. Kako bi se mogao ovako pretvarati materi, koja ima oko oštro i pronicavo ? I opet uzmakne od nje, gotovo na kraj male, zidane klupe. »I ja njoj tako !« nastavlja Jera. »Reci, pitaj — dat će ti. Ča triba, Bože moj — ka' da je to vas svit ! Imaju otkud, hvala Bogu. Ne će ić' založit zemlje zato ! Nimu ditetu ni svoja mati ne razumi.«

Niko već shvaća sasvim jasno, da je podlegao prefriganoj staroj ženi. Izvršila je, što je htjela, što joj iskrslo u glavi, i bez truda djevojčina. Mrzi ga nemalo, što on, koji je držao glavu visoko, nije pregorio slobode i nezavisnosti ni materi : on danas služi za oruđe častohlepnoj ženi, da bi mogla tlačiti s njegovom pomoću druge. Ne će biti nikad više neograničeni gospodar svojih djela — ostat će igračka, koju će ćudljive žene bacati i prevrtati u rukama po svojoj volji.

Uzbuni mu se krv, u grudi se digne oluja, sve se biće usprotivilo — sili ga, da ne popusti, da se ogradi.

»Najposlije«, reče a iz očiju šine munja staru, »ures djevojci je njena ljepota i nada sve vrlina. Nije ni Bog zna kako lijepo, kad djevojka povješa na se svu zlatarsku butigu. Skromnost pristaje ljepše, nego oholija i naduvenost.«

»Tako govore, moj dragi šor Niko, oni, ča nimaju ni bokunića zlata«, odgovara prestrašena takvim okretom. »I naš stari tako gudi, jer mu je ža' prigorit šolad za divojku. Ja sam opet taka, da se volim stisnut doma, projdem se bez čega, ali među ljudma ljudski. Vidite i šoru Andrijanu, šoru Ćaru, kad gredu u crkvu : urese se, kako mogu. Nek ima na čemu počinut oko.«

A Niko već šuti, nema volje odgovarati. Došao je oporaviti se pod Grabovik, otresti misli, koje ga muče dan i noć — naći utjehe i mira uz bok odabranice srca svoga. A susreo je nazore, koji mu se gade. Rana, koja je i onako pekla, grizla —

pozlijedila se još gore. Bio bi najvolio, da se mogao kamo djeti, ne vidjeti, ne čuti ništa...

I njena pojava vrijeđa ga; sjaj njena oka dobro mu je poznat — viđao ga je u Katice. Pomalo otkriva mu se ostaci ljepote, koje je starost pokrila, godine nagrdile. To su oči njegove Katice, i obrve, i kosa ista, koja se morala u mladosti prelijevati modrikasto...

I više ne može otresti se dojma, da uza nj ne sjedi upravo stara Jera, nego njegova Katica, obožavana, mila. Ona, kakva će biti bez sumnje za deset, dvadeset godina; kad se zaoštre crte, kad se osjećaji pogase, a mjesto ljubavi zavlada računanje, sebičnost, vladohlepnost. On će ovako morati uz nju sjedjeti, mučati i izjedati se radi njenih nazora, bezakonja i nasilja. Kako će se to podnijeti? Kamo će to voditi?

»Danas sam se baš sastala s Bobičinim«, skoči ona na drugi predmet, da mu još ne dođe na um uskratiti, što joj je jednoč obećao. »I mati je bila s njime. Bili su na misi, jer on gre u tu službu. A njegova mati na me, da radi moje kćeri mora u tuđi svit. Ali i ja sam njoj otkresala, u oči. Bili štedit, bili stiskat: sad bi bilo u kući i ča izist i ča popit. Bila bi kuća drukčija, ne biste bili na jednoj gomili svi, ka u mravinjaku... Baš tako; svačim je udarila na nas i na vas, ka' da smo mi krivi. Ali neka, mene doista za to glava zabolit ne će. Ako bude za što, ni u svitu ne će se izgubit. Ako bude danguban linac, ja mu doista ne dam ćeri, da prosi bokun kruha... Oh, svit je beštija, beštija, moj šor Niko. I nevista! Nemojte mislit, da se udobrila. Da ne bi. U oči slatka, ma za leđima utopila bi nas. Sve sebi i u dicu bi trpala. Na ćer svalila bi brigove i podgovara mladoga suprot nama. A recite, ča joj manka? Oli je doma bila u slavi nebeskoj? Dandula mi je rekla juče, da se ona sastaje s onim Bobičinim!« To već Jera govori šaptom. Nagnuvši se Niku tik nad uho, tako da ga zadiše njen dah, zasićen češnjakom. U oku opet onaj sjaj, pun mržnje. »Ona ne bi marila s njim ju svezat. Zašto bi se ona, kaže, mučila, a druga ležala na perju?... Htila bi, da su joj moje do smrti ispod nogu, da se može o njih otirat. O, znam ja, gdi ona smira, znam. Ma neka ne misli; ni malo, tamo se! Ta mi ćemo još vidit...«

»U kući triba da je sloga i popušćanje!« spomene Niko.

Već se ne uzrujava kod njenih riječi — čini mu se, što govori, da govori u redu. Ta najzad ona je od najboljih žena među težačkima. Barem svak to priznaje i ističe. Ona je veoma svijesna, da je govorila istinu, da nikoga nije klevetala, ni činila krivo. Zašto bi se dakle on protiv nje bunio i protivio? Ili bi je htio promijeniti, naučiti je pod stare dane: da sasvim drukčije misli i govori? Zar mu nije proricao Zan-Dome: »u tim sferama naći ćeš svašta tamno, zagonetno...« Evo, tu je odmah jedna takva zagonetka. On je smatra za sebičnu, bezobzirnu, vladohlepnu: a svijet je drži za dobru, valjanu, časnu. A tko zna, ne će li i iz njegove Katice izrasti s vremenom ovaka zagonetka, kad počnu oko nje raditi nove prilike, a osobito godine. Kako će se s njom razumjeti?

»Sloga — pa i naš stari podjedno o slozi gudi. Zašto ne kaže njoj?«

»Možda misli, da ćete ga vi prvi poslušat«, odgovara on, ne bez humora.

Niko se digne. Čini mu se, da je sjedio godine na klupi, i dok je tu sjedio, da su nastala nova vremena. Ej, nasjedio se, nasjedio, naslušao i napromišljao. Od mnogih iluzija otrijeznio, ali opet, tako se čini, mnogim je stvarima došao na korijen i zagledao na dno. Naučio je više, nego za godine i godine svoga života — vidio je, da treba skrenuti, jer bi čamac bio oštro zaletio na greben. Skrenuti, promijeniti tok, na drugi način urediti život, ako ne će da oplakuje pogrešku mladosti i kajati se, kad bude kasno.

Staroj je žao, što je pošao tako brzo.

»Imala bih vam još toliko pripovidat! A i njoj će bit ža', da vas ni' zatekla.«

Ali on odgovara:

»Pozdravite mi Katicu i recite, da sam tu bio.«

I već odlazi iz dvora s olakšicom, što je, hvala Bogu, svršio, što je svršio.

Vratio se u svoj dvor, kako se vraća general s razbijenom vojskom. Sjajna slika Katičina, koja ga je svuda pratila, preobrazila se. Lice se navoralo, zamusalo od masta, oči ne svijetle nježnošću ljubavi nego mržnjom i lakomošću. Pri tome ono proročanstvo Zan-Domino, koje ne će da odstupi od njega ni na čas.

Jure, kad ga je vidio, kako tumara po dvoru, zavezavši se u misli, vrti glavom i cijeri se pod nosom. »Vještice su mu srce popile«, prosudi na pošljetku. »Tako mu treba, kad im se daje u vlast!«

Po večeri ide k Zorkovićima. Šor Ilija leži preobučen u paradnoj noćnoj košulji, s kapicom na glavi.

»A — drug mojih noći!« klikne živo, smiješeći se, i pruži mu ruku. »Čekao sam te, kao ozebao sunca. Učinio sam, kako vidiš, i toaletu, u slavu toga, što smo prebrodili.« I zakašlje se, tako, da je morao časak odisati. »Samo ovaj kašalj. Ali naš svit govori, da je dotle dobro, dok kašlješ.«

»Pa vidi se, da vam je bolje.«

I na njemu se također ne vidi klonulost, kao kad se vratio ispod Grabovika. Iz očiju opet mu se sjaji radost života.

Ušla je u sobu i Dorica. Obrazi joj cvatu, iz očiju, svega bića struji sreća i zadovoljstvo. Privezala je pregačicu, koja daje nov čar njenu liku, kao da je viša, stasitija. I odjeća ispod nje nije tako uniformirana. Kosu također nema omotanu oko glave, nego je savijena na zatiljku po modi. I nad čelom spustili se uvojci, kojima jučer nije još bilo traga. Sočna tuberoza u kosi dodaje licu također nešto novo...

Niko gleda pažljivo sve ove pojedinosti, motreći je pažljivo. Njegov pogled nije više pogled druga, ni onaj pogled, kojim je gledao na nju kod postelje očeve. U njemu je izraženo udivljenje i ujedno nehotični poklon, koji se polaže pred noge bića, koje očarava naše oči. Ona mora pred njim pognuti oči i crveniti se, ne mogući izdržati na sebi žar, koji mu sja iz očiju.

Događaj pod Grabovikom zaboravio je potpuno.

Međutim Paško je doista otišao u grad. Dao je služiti misu pred oltarom Naše Gospe u našoj crkvi i molio se skrušeno za uspjeh svoga putovanja a osobito, da se sve opet krene na dobar put.

Zan-Dome nacrta mu u nekoliko riječi nove dužnosti, opomene ga, kako se treba u službi vladati, da zadobije zadovoljstvo i sklonost svojih gospodara, i isprati ga do vrata svoje kancelarije.

Ali u Pašku su se probudile sumnje. Ne čini dobro, što se udaljuje. Mogao bi po slučaju nastati raskid među Katice i Nika. U takvo doba valjalo bi biti na dočki, i kovati gvožđe, dok je vruće. Katica bi lako učinila za inat Niku, što nije htjela učiniti iz ljubavi k Pašku — udati se naime odmah i naprečac za Paška. Nije dobro biti daleko, nije...

»Ako dođe takva promjena, lasno ti se vratit«, miri ga Zan-Dome. »Ja bih te sam oznani', ako bi se ča takvo dogodilo. U ostalom, nemoj mislit, — tako lasno ne će se to zgodit: a kad se zgodi, bit će raskid potpun...«

Paško se zagleda iz duboka u ovoga glatkoga gospodina, koji ga u rukama prevrće, kako sam hoće. Da mu se može vidjeti u srce: što je u njemu? Zašto je za nj posegnuo? Kakve ima s njim namisli i jesu li te namisli poštene? Ali kad je teško ispitati srce i bubrege čovjeku onako previjanu, kakav je Zan-Dome!

U sumnjama otišao je iz dvora Zan-Domina objesivši glavu. Zan-Dome kreće glavom, ali na pošljetku mahne rukom. »Neka radi, što hoće. Ne

vjeruje mi... To gore za nj. Ja ga više nagovarat ne ću, jer bi mi još manje vjerovao.«

Paško je proživio dopodne kao u vrućici — nije se mogao odlučiti ni amo ni tamo. Nevolja u kući, tjesnoća — to sve tjera ga od kuće, a srce se opire, buni... Ali na sreću sastane se s Baricom. Ona doista drži njemu stranu, osobito otkad se Niko počeo razmetati po kući. I sad mu odobrava, da ide u službu i obećava, da će mu otpisati svaku novost, dok bude vruća.

S tim se nakani, i to odlučno, bez poricanja. Kad se predstavio opet Zan-Domi, ovaj opazi očit dokaz odlučnosti i pregnuća na njemu.

»Dakle si se najzad nakani'!« pozdravi ga podsmijevajući se.

»Da grem, nek znam, kako se živi po svitu.«

»Onda pozdravi svoga gospodara. A ideš li uprav sad?«

Paško potvrdi, samo što ima učiniti neke pohode.

»Pa velika opraštanja nemoj činit. Lasno bi se moglo zgodit, da se vratiš: svit bi ti se ruga'.«

Paško je razumio, da Zan-Dome ima pravo, i izgubi se iz mjesta gotovo neopažen. Samo što ga je mati otpratila do lađe i orosila mu čelo svojim suzama. One znače više nego najsvečaniji oproštaj.

GLAVA XIII.

GDJE MOŽE SVAK RAZUMJETI, ŠTO JE NA STVARI.

Prošla su dva tri dana. Niko nije makao pete iz kuće. Ne bi mario zaglušiti se radom, da ne mora misliti, razmatrati i gledati naprijed: na njive prije procvale cvijećem — danas dosadne, gole i puste. Mete se po konobi, među sudovima, u kojima vri, kao u kotlu, iz gdjekojega i kipi pjena i nečista gusta juha, koja će doskora razveseljavati žalosna srca, rastjerivati oblake na tmurnu licu.

Nije bio pod Grabovikom, istina je, ali nije se pokazao ni kod Zorkovića. Čini mu se, da je to u redu: kad ne ide Katici, ne ide ni drugamo...

Osjeća se ponižen: stara Jera neprestano mu je pred očima. Kad mu dođe na um njeno hvalisanje i tuženje, mora se crveniti sam pred sobom. Najvećma mrzi ga, što i mati sluti nešto. Ne jednom uhvati njen ispitljivi pogled na sebi. Oh, da ona zna, što se u njemu događa, što ga muči i kinji! Propao bi u zemlju od stida, da ona sluti!

Jednoč pod veče razvedri mu se pogled, jadi kao da su čudom spali s njega. Na vratima konobe vidi mlađahno, bezbrižno lice Zan-Domino. Žućkasti brčići sjaje se kao zlato pri zapadu sunca, u očima sjaji mu se radost života, i malo obijesti. Otvara ih sad široko, razgledajući u polumraku konobe.

»Zan-Dome!« klikne Niko obradovan. Ne jednom mislio je na nj u svojoj muci, ali mu nikad ne dođe na um otići k njemu, ogrijati dušu, okrijepiti se u jadima. »Što te je donijelo k nama, čovječe?«

»Mi sitničari izmivamo i sušimo turnjeve«, odgovara on svojim običnim načinom. »Jematvu smo odigrali i zaboravili. Doša' sam vidit, ča radite vi bidni bogataši, koji nosite tegotu dnevnu i vrućinu.«

Uđe u konobu i pogleda goleme bačvetine. Njegov čili duh već se zabavlja izračunavajući: koliki postotak zapao bi ga, da zakupi svu konobu za trgovca Okladinu.

»U tvojoj konobi, brate, pravi potop. Koga počne progoniti sreća, progoni ga do skapavanja.« I iz oka opet mu šiba ugursuski blijesak, kao fin podsmijeh. »Inače i ja sam se nalio, kako treba. Toliko punih bačava nije bilo još nikad u mojoj konobi. Ali šta je to prema tebi!«

Niko ima rado Zan-Domu i zato, jer nije opazio u njega nikad zavisti. Zan-Dome divi se njegovu bogatstvu, uživa u njemu, kao da se divi lijepoj građevini ili krasnoj slici, ali bez pritruhe zavisti.

On se divi, i divljenje budi u njemu težnju, da slijedi primjer, da se trudi, umnaža svoj skromni talenat. I ne bez koristi, doista! Otkad se oženio, popravio je savršeno svoje imućstveno stanje. Zemlje je dao na težake, tako da mu se počinju isplaćivati, poplatio je nešto dugova, kuću je pregradio tako rekavši do temelja, savio je milo gnijezdo, udobno, jer do udobnosti drži — samo što mu šoru Ćaretu nije pošlo za rukom reformirati. I sad, kao u početku, stvara mu neumorno domaće scene. Jest, postigao je mnogo, čemu se i sam nije nadao, i to sve marljivošću, trudom i, to se zna, srećom, koja ga prati u svakom pothvatu.

»A sad hajdemo k teti Anzuli!« predlaže Zan Dome. »Ima sto godina, da me nije izgrdila.«

I ona pozdravlja s radošću gosta. Ona ga voli, i ako ga nejednom zna okarati radi lakih običaja. Ali i u tome se vidi, da se momak popravlja. Mlado vino dozrelo je, kako se čini, i počinje se taložiti. Nije branila ni sinu, da se s njime druži. Posrtaje sudi blago, gdjekad pripisuje krivnju više njegovoj ženi, nego njemu. »Svaki muž ima sklonost na grijeh«, razjašnjava šora Ćareti mnogo puta. »Žena mora prigledat i ne vidit koješta, ako ne će da ga odbije od sebe.« Ali takvi savjeti padaju kao grah o zid u strastvene ljubomorne mlade žene.

»Ča samo znači, da je Zan-Dome jur doša' jednoč k nama!« klikne veselo. »Ništa drugo, nego da sam došao malo odahnuti u tete Anzule«, odgovori s prizvukom iskrenosti. »I doista, i treba čovjeku, koji većinom rat vodi, da ga ovda onda ogrije sunašce mira.«

Šora Anzula razumjela je nagovještaj, osjetila melankoliju iza šaljivih riječi. »To smo već davno raspravili. Ja mislim, da stoji samo do tebe, ako hoćeš uživat doista vječni mir«, odgovara ona u pola ozbiljno, u pola šaljivo. »Ma ča, kad si se ti već privika' tako!«

»Ja znam, da sam kriv, priznajem, kajem se. Zašto bih krivio drugoga? Ali i to je istina, da imam

dobre nakane, odluke; samo što ih pridobiva napasnik često... Možda mu ne bi išlo tako lasno, da ima tko pomagati. Ali često se događa protivno od toga.«

»Pa to je baš ono!« klikne gospođa, gotovo oštro. Barem iz oka nestalo je smiješka. »Triba bditi nad samim sobom. Promišljaj i nemoj letiti ka' slip, kad zove napasnik. Vidit ćeš, da će onda biti sve drukčije.«

»Zar nijesam rekao, da će me teta opet iskarati!« tuži se Zan Dome. A ipak sam rado došao. Iz njenih usta da se sve čuti i podnijeti. Šteta, što druge nemaju takvoga načina!«

»Nismo ni mi sve jednake. Odlučuje u tomu i karakter.«

»Pa taj karakter, karakter — to je ona kvačica!« klima Zan-Dome glavom. »Podnijeti je nije moguće, promijeniti se ne da...«

»Zato ima biti pravilo vama mladima, nastavlja ona ozbiljno, »kad se idete ženit: otvori oči, promisli!«

»Ja sam ih dosta otvarao«, odgovara Zan-Dome, »i što sam ih većma otvarao većma mi je bila u volju. Nije bilo kad promišljati, ispitkivati.«

»Ni' moguće! Govorimo sasvim iskreno, među sobom smo, sve naši. Ja volim tvoju Ćaretu, dobra je, poštena. Ti kad si je zagleda', ti ne bi bi' sluti' ča je u njoj! Samo reci Zan-Dome, po duši!«

»Hm«, kreće Zan-Dome glavom. »Znao sam, da je lijepa, mila. Da opazio sam, da je u kućanstvu vrijedna, okretna. Na temelju toga načinio sam svoj račun: uzmi je, bit ćeš s njom sretan. A kad tamo, vidimo, da sam se prevario u računu! Nijesam sretan ja, a, što je možda još gore, nije sretna ona. A gdje je krivnja u tome računu, u kojoj stavci? pitam se nejednoč, kad mi žena izjeda srce, i sad vidim, da, znam sigurno, gdje je...«

Šora Anzula klima glavom. Prolaze njome tužne misli, pune bojazni i prijeteće slutnje.

»Takvi ste vi muškarci! Gledate na vanjštinu. Ona vas omami, zaslipi — ostaloga i ne vidite. A ako vidite, čini vam se, da je to sporedna stvar, bez značenja. Dok jednom, istina kasno, otvore se oči, shvatite, da te sporedne stvari, sitnice odlučuju i smetaju na putu. Ma ča ti koristi, da si pogrišku opazi' i prizna', kad se više popravit ne da?«

»To je moj slučaj«, priznaje Zan-Dome. To je moja krivnja ili zabluda — za nju, evo, snosim kaznu. Ali, ništa to!« opet se hrabri Zan-Dome. »Svak neka snosi svoj dio. Zato smo na svijetu.«

Niko nije učestvovao u ovom razgovoru, ali osjeća, da se odnosi upravo na nj. Riječi materine zvone mu kao opomena, da, kao prijetnja. Vidi on jasno, da ih nije rekla Zan-Domu, nego njemu, koji ima još kad otvoriti oči, progledati, ispitivati, promišljati...

Mati se utješila, što njene riječi nijesu bačene uzalud. Vidi očito, da je izazvala dojam, ali ne sluti ni iz daleka, kakvu su probudile u njegovoj duši jeku, koliko su čarovnih snova i iluzija pokoljebale...

»Kad sam već u posjetu«, okrene Zan-Dome govor na drugu stranu, jer je opazio, da je Niko kao na trnju, »ja bih išao k našemu šor Iliji. Za sve bolesti nijesam ga vidio.«

»Pohvali se«, klima šora Anzula glavom, već opet u šali.

»Opet me osuđuje okrutna teta!« klikne Zan-Dome. »Izbrojit ću vam razloge!«

»Slušam.«

»Prvi: da je bila jematva i posla više nego Bog zapovida. Drugi: nijesam mu htio kvariti uzduha u sobi, kad pluća i onako nijesu radila, kako treba. U blagovaonici sjedjeti činilo mi se glupo i bez smisla. Treće: kad se mogu ukloniti neugodnim dojmovima, volim im se ukloniti.«

»Mogli ste spomenuti samo ovaj treći i dodati: neugodnima uklanjam se i potražim ugodnije«, dobaci šora Anzula.

»Ovaj predmet već smo prije riješili. Molim, nemojte ga više iznositi«, nasmije se Zan-Dome. »U najneugodnije dojmove spada, kad gledaš čovjeka, na kojega je smrt posegla svojom rukom. To nas opominje, da smo i mi smrtnici. A ta me svijest ne podiže. A najglavniji uzrok: htio sam pokazati svijetu, da je glupo činiti stvar suvišnu i k tomu neugodnu jednoj i drugoj strani.«

»Ele, dobro si se obranio«, smije se šora Anzula. »Samo se čudim, kako se nađu takvi, da mogu odoljeti tvojim razlozima.«

»Prosto tako, što počnu sami vikati i mojih bijednih razloga uopće ne slušaju. Ali priznavši istinu, ja se bojim toga posjeta. Ja bih najvolio, kad bi me Niko poveo.«

»Vrlo rado«, odgovara Niko. »I onako nijesam bio ondje ova dva tri dana.«

Šor Ilija sjedi na postelji. Kapica zlatom vezena na glavi, i kaput obučen. Kao patrijarha na jastucima. Dorica sjedi u naslonjaču uza stolić i čita mu novine.

»O, dijete, dosta! Politiku u stranu — imam rijetki posjet. — I drug mojih noći broji se već u rijetke. Ali donesi radije što gospodi: možda kavu. I ja bih s vama.«

Gosti posjedaju, a šor Ilija, sretan, što se ima s kime porazgovarati, kako treba, preuzme poslije običnih pozdrava riječ.

»Dao sam da mi čita novine. U bolesti malo sam ih zanemario. Trebalo je dostići, da bih ne bih izgubio nit.«

»Ja novina uopće ne čitam. Pogledam ovda onda trgovačke vijesti u Piccolu«, priznaje Zan-Dome. »Ovaj mi se sistem najvećma sviđa.«

»Ja novine čitam«, javi se Niko. »Barem se najedim, a to je zdravo.«

»A ja čitam sve«, reče šor Ilija, pomaknuvši kapicu na potiljak. »Nešto me vuče k njima. I moram priznati, da svaki put požalim, kad ih ostavim što sam ih uzimao u ruke. Baš kao pušenje. Znaš

da ti škodi, ali nemaš mira, dok nemaš u sebi svoju dozu otrova. I novine su otrov. Novinarstvo je teška rana, novinari grozan bič na tijelu našeg naroda«.

Zan-Dome osmijehne se značajno na prijatelja, koji sjedi oborene glave i zgurio se, kao čovjek, kad ga izložiš pljusku. A šor Ilija, kad počne jednoč, ne će prestati tako lako, baš kao dobar pljusak. Zan-Dome misli: »Aha — već smo opet tamo, u politici. Tu možemo i noćiti...« Ali šor Ilija ne opaža njegova značajna pogleda; on nastavlja s oduševljenjem:

»Kad bi nas htio tko prosuđivati po novinama, mi, Hrvati, bili bismo narod gori od ljudoždera. Zemlja bi bila puna izdajica, podlaca — ne zemlja, nego kaznionica. Ah Bože, kako smo pali! Kakovo grozno razočaranje za nas, koji smo proživjeli prva vremena narodnog probuđenja i zanosa. Kakvo grozno razočaranje!«

Šor Ilija sam sebe broji u preporoditelje, iako na preporodu već nije imao nikakvog učešća. Mogao bi se smatrati za preporoditelja, kao što svoja predavanja na trgu smatra za preporođenje. Ali baš protivno se događa — pri njegovim razlaganjima često zadrijema stari Dominko a Tomić odobrava, stružući nogom u šljunku monotonim tempom: »Baš je tako, baš tako, šor paron.«

»A ipak — nije moguće poreći, da su i novine izvršile svoju ulogu, osobito u našem narodu, časno«, protivi se šor Ilija, kojemu se ne sviđa smjer Zan-Domin. Dosta je pokazati na pokret ilirski: novine, ako ga nijesu izazvale, ali su ga barem raširile.«

»Vrime ga je izazvalo, vrime ga je i širilo«, javi se Niko. »Ali zato ne poričem zasluga i novinama: niti ih hoću uvrijediti time, da bih ih uspoređivao s današnjom žurnalistikom. Njihova moralna vrijednost stoji visoko nad razinom naših velikih dnevnika i organa... Samo mi još dopustite jedno, striko Ilija, da spomenem: to jest da je bio promašen put i starih i nas mladih...«

Zan-Dome vrpolji se nestrpljivo na svojoj stolici. »Gle ti njega kamo je ubrazdio! Ta šta je tome momku: ona Preturuša uzela mu je pamet!«

»U kakvom pogledu, moj prijatelju?« pita šor Ilija, i on u očekivanju, što će doći.

»Ja pitam: kakav je cilj imalo djelovanje starih, kakav cilj trebalo bi imati naše djelovanje? Ja mislim, da je cilj uvijek isti — podići narod, ili bolje puk. A puk se novinama podići ne da, a takvim novinama kako su danas naše, već pogotovo ne.«

»Današnjim, da, u tome se slažem«, dopušta, šor Ilija. »Što se toga podizanja tiče, prijatelju iskreno rekavši, ni u njega nemam povjerenja. Vječno se o njemu govori, prepire i raspravlja: i uvijek se samo govori. Djela i resultata ni otkuda nije vidjeti. A ne ću ih ni vidjeti tako skoro. Jer narod, ili bolje puk ne može se podići, dok je u ropstvu. Oprostite ga ropstva, dajte mu prava, nek bude gospodar u svojoj kući: i vidjet ćete, kako će se brzo podići!«

»Oh striko Ilija, vi ste zašli daleko!« klikne Niko u osobitoj vatri, tako da se Zan-Dome čudi, šta je to s njegovim prijateljem.

»Kako je on sretan«, misli Zan-Dome, »on sebi razbija glavu, kako treba podići puk, dok ja se moram mučiti, kako bih izašao s brojnom porodicom u ova teška vremena!«

»Vi ste zašli predaleko, striko Ilija!« klikne Niko u vatri, i ne videći, da je Dorica stavila preda nj šalicu crne kave i gleda u čudu, što se ovi tu najednoč prepiru tako vatreno. »Imati svoju državu, svoje ministarstvo, parlamenat, svoje župane i podžupane: to je sve lijepo, uzvišeno. Samo to ne može biti cilj, nego isključivo samo sredstvo. Cilj jest i ostat će uvijek dobro, sreća i zadovoljstvo puka, koji tvori cjelinu. Dižimo ga dakle, poučavajmo, pomažimo — neka sebi stvori, ako hoće, državu, neka si je on odgoji. Država ne odgaja naroda, ali narod da, on je pozvan odgojiti sebi svoju državu.

Jer kakav je on, takva mu je država, kako vidimo na Srbiji i drugdje...«

Niko se zagrizao u taj predmet sa strastvenošću, kojoj se Zan-Dome u njega divi. Ne može shvatiti, kako sebi čovjek praktičan može razbijati glavu takvim stvarima, koje su tako daleko, gotovo nedosežne. Jer svagdanji život pruža sam toliko briga, nevolje; gdje bi ti preteklo vremena baviti se stvarima, koje se rastapaju negdje u magli, ne daju se dosegnuti. Ali Zan-Dome ne zna, da Niko traži olakšicu svojim mukama. Svagdanji život tako ga ozlovoljio, oteo mu iluzije, raspršio mu zlatne snove. Nije za čudo, ako traži izlazak, traži način, kako bi se dalo izmaći jadovima ili ih barem zaboraviti za čas.

»A sad mi rastumači, kako sebi predstavljaš to podizanje puka?« pita Zan-Dome. »Uzmimo primjer: što bi nam valjalo tu činiti? Tu smo odmah trojica — i ja se smijem među vas brojiti«, doda s finim podsmijehom u očima, čekajući, da će se Niko smesti. »Jer lasno je govoriti, zanositi se, ali nije lasno priložiti ruku na posao. Htio bih znati, koji bi bio prvi korak u tomu pothvatu.«

»Prva briga, kako rekoh, podići blagostanje puka. Dizat ga dakle materijalno.«

»Ne živi čovjek samo o kruhu«, spomene šor Ilija.

»Ali ni gladan ne će vam se zanijeti za visoke svrhe. Tko stoji imućstveno na čvrstim nogama, on će vam se lašnje brinuti za stvari općene, zašto će početi osjećati potrebe više, probudit će se u njemu više težnje i zahtijevanja. Ovaj će vam se početi zanimati za književnost, umjetnost i javni život. Onaj će vam stajati čvrsto, ne će se dati zavesti i smutiti, kad budu došle političke borbe.«

»Ovo je sve lijepo«, umiješa se Zan-Dome sa svojim osmijehom. »Samo što je naš čovjek čudnovata trava. Da li ste ga motrili, kad je obilata jematva i kace pune? More mu je do koljena — jedva će te poznati. Drugda s kapicom u ruci, a sad mu je

na uhu. Kad mu spomeneš: trebalo bi da učiniš ovo oli ono — skrene plećem prezirno i čini, kako on hoće. Naš puk podnosi uboštvo junački, — blagostanje bi ga pokvarilo.«

Stoje eto, sva trojica jedan protiv drugoga, svaki drugoga mnijenja. Dorica sluša, gleda od jednoga do drugoga, i ako ne shvaća svega od početka, čini joj se, da Niko ima pravo. S razumijevanjem visi njeno milo oko na njegovu licu i u grudi razlijeva joj se toplina, koja je blaži, čujući ga onako vruće, zauzeto govoriti. Ali mahom se trgne u svome snivanju i slatkim mislima. Osjeti na sebi pronicavo oko Zan-Domino, slobodno, čak bodljivo. Jedan pogled — i on je ocijenio sve, našao sve, što je u njenoj pojavi milo i dragocjeno. Razotkrio je, što je gdje bilo pokrito, nasladio se i napasao na čarima djevojke. U očima užgao mu se onaj osobiti sjaj, koji je Niku tako dobro poznat.

Niko je opazio, što njegov prijatelj radi, — oba bezobzirnost mučno ga se dojmila. Baci na nj pogled, pun gnjeva i ukora. A Zan-Dome samo se osmijeva, prijateljev ukor ne muči ga. Zato se i Niko razveselio, odlanulo mu je kad se Dorica makla i stala tako, da je ne može doseći pogled Zan-Domin.

Niko i Zan-Dome srču kavu i zapalili su. Šor Ilija zavidno gleda u njih, prati okom, kako se dim suče u pramovima nad njima i rasplinva se u modričastu plohu.

»Sreća, da ga mogu barem vonjati, kad već nije slobodno pušit. Oživio sam, otkako ga čujem u sobi.«

»I meni je bila bolest samo zato nesnosna«, spomene Zan-Dome, »jer bi me rastavila s cigaretom. I onako nam je malo uživanja nadijelila sudbina! A viši dio njih još je k tomu i zabranjen...«

Niko pogleda ga opet s ukorom, jer sluti, kamo nišani Zan-Dome sa svojim natucanjem. Njegov pogled smeo je raskošnika — nije mu dao izgovoriti, što mu je bilo na jeziku. Zan-Dome osmijehne se

zadovoljno. Što Niko od njega štiti Doricu, ne ljuti ga ni najmanje.

Po toj stanci vratili su se opet k svome predmetu.

Niko nabaci:

»Da ja izađem sa svojim prijedlogom, ti bi Zan-Dome, zavrtio u sumnji glavom. Ti ne vjeruješ u dobro i u nesebičnost.«

»Ima nešto u tom«, zaklima Zan-Dome veoma živo glavom. »Ali ne čudi se i nemoj me osuđivati. Ja poznajem ljude, možda bolje od tebe i sigurno bolje od njih«, pokaže na šor Iliju. »Poznajem ih, u njihove kreposti ne vjerujem. Svak ti je egoista, kao ja: radi protiv toga, što se protivi njegovu egoizmu. Zato moj sokole«, doda sasvim ozbiljno i odsječito, »ja vjerujem u čistoću vašega truda, u vašu nesebičnost, ma ne vjerujem u uspjeh vašega djelovanja. Vi ćete jedva što učinit. Ne zato, što, kako vidim, nijeste na čistu, gdje i kako treba početi, — nego zato, što će se dići na vas svi egoisti, kao jedan. Nemojte im se čuditi, oni debljaju u današnjim prilikama, razrovanim i nesređenim. Ma što je još čudnije, pobunit će se na pošljetku protiv vas i onaj, koga ste htjeli spasiti, vaš puk naime. On vas ne će razumjeti ne će vam povjerovati i usprotivit će vam se. Na pošljetku još će vas sumnjičiti! Vidjet ćete, nemojte zaboraviti moje riječi! Ja sam vas opomenuo, da znate, što vas čeka.«

»To znamo i tako. Otpora mora biti kod svake dobre stvari«, spomene šor Ilija odrešito.

»Da — ako ga hoćeš svladati, treba je suprotnog otpora, tlaka, napora i ustrajnosti. A toga ja u vas ne nahodim. Šor Ilija nije za mejdan — Niko Dubčić umije biti žestok, nagao, ali nije žilav, ni bezobziran.«

»Sebe, to se zna, ne računaš«, kaže mu Niko s ukorom. »Ti se otimaš djelovanju: ti, u koga bi se našlo svačega po nešto. Pameti, lukavstva, žilavosti i ustrajnosti — onoga, što nama dvama fali.«

»Da, sebe zasad ne brojim.«

Šor Ilija objesi glavu. Nekako mu je tjeskobno, što on nije s njima, i ako još uvijek ne sluti, što će se to poduz mati.

»Ne brojim se naime na taj način, kako vi računate na me«, nastavlja Zan-Dome sasvim hladno. »Ti imaš bez sumnje u glavi plan neke blagajne. Za njih se sad čudo piše i govori. A takvog poduzeća ja se vrlo bojim. Nemamo ljudi vrsnih ne za osnutak nego za vođenje takvih zavoda. Ako misliš vinarsku zadrugu, ili što slično, — i takvog se poduzeća bojim. Takve zadruge ne svršavaju dobro, gdje nema ljudi radinih i požrtvovnih. Vino se popije ili isporazlijeva, i zadruzi je kraj. Nemoj se dakle čuditi, što ne letim u takva poduzeća. Ja imam dosta poduzeća svojih, početih, koja moram voditi oprezno, ustrajno i s energijom. O njima visi moja i moje obitelji eksistencija. Za volju neokušanih, nesigurnih pokušaja ne smijem ih zanemariti. Na posljetku ostao bih ni o čemu: a što bi bilo od moje familije, koja se, hvala Bogu, redovito i potpuno množi i potrebuje kruha sve više?«

»Dakle, po tome, imao bi svak biti za se!« klikne Niko.

»Ja mislim, to je i najsigurnije, ako nije jedino jamstvo napretka. Pojedinac ojača, osnaži se, — ojača i društvo. Kad nas bude u gradu više samostalnih, imućnih — onda će biti lasno osnivati poduzeća novčana i industrijska. Poduzetnost rodit će se sama od sebe, iz potrebe. Tko će ti danas baciti svoje novce u nesigurno poduzeće, kad može živiti udobno od pretilih kamata? Ni u Češkoj, ni u Njemačkoj ne bi bilo poduzeća, da tamošnji bogataši mogu dobivati kamate, kako dobivaju ovdje.«

»I ja tako mislim«, umiješa se šor Ilija. »Nijesmo još zreli. Puk treba dizati ćudoredno: neka se sačuva u svojoj nepokvarenosti, nek se ojača za borbu.«

Zan-Dome opet se osmijehne na svoj način.

»U te silne, velike borbe ja isto ne vjerujem«, počne istim načinom. »Nema za njih isto one žilavosti. Ilirski pokret bio je dobro pripravljen, slavno vođen : pa što je slijedilo za njim ? Tako dolazi uvijek po nastupima velike napetosti — dug, beskrajan period klonulosti, mrtvila. I takvo mrtvilo potroši sve, što je skupilo djelovanje u doba napetosti. Ali dajmo mir pokretima u velikom stilu, promotrimo radije naše male mjesne... Ni za njih nemamo zrelosti i ustrajnosti. Na izborima silno gibanje, šum, vika i priprave — a konac ? Dođu obećanja, pozivnice i svi se zavuku... Ne, s takim materijalom ne da se ići u borbu. Ja se barem otimam i od nje. Nerado se prtim u nešto, gdje čeka bruka.«

»I tako ne ostaje nam nego dalje trunuti«, klikne Niko.

Vidi i on da Zan-Dome ima u mnogome pravo ; priznaje, da je teško, veoma teško učiniti prvi, odlučni korak. Ali ta ga svijest ljuti i grize. Sve mu se biće opire : podleći odmah ovdje na početku ! Sve lijepe nakane, dakle su ništa — magla i dim ! Što namisli, sve mu se nekako okreće strmoglavce. Kao privatan čovjek učinit će s osobnom srećom bankrot : vidi očito, da ga čeka u budućnosti razočaranje, rasap, nered u familiji. U javnom životu htio je naći naknadu, htio je tražiti sreću i zadovoljstvo, htio je širiti dobro i građanske kreposti : i gle, ni to ne ide ni to mu ne uspijeva. Ali, kako ga čeka budućnost ! Nigdje ništa, gdje bi prazna, nemila budućnost ! Nigdje ništa, gdje bi počinulo oko s nadom i zadovoljstvom ! Prava, opća poguba, raspadi i rastvorba ! Digne pogled pun žalosti i tuge, pun teških bojazni i briga : zateče na sebi krotki, mili pogled djevojčeta... U njenu oku čita i suglasnost, učešće i sažaljenje... Pognula je oči i zarumenila se kao božur. Srce mu zaigra od miline i nešto nadobudno, slatko razlijeva mu se u grudi. Nije sam — ne, slaže se s njime, osjeća netko...

Zapane u misao, koja je oslađena tim nečim milim, punim nade. Zapao je duboko i razgovor one dvojice šumi mu u ušima poput zvukova dalekog vodopada.

Opazi neko kretanje oko sebe i trgne se iz misli. Zan-Dome odlazi i traži šešir. Niko gleda u čudu, što se to ovdje događa. Ne shvaća, kako može otići iz ove kuće i ne ponijeti ništa gotovo, sigurno... Ili mu je već suđeno zauvijek glavinjati u mraku, neizvjesnosti ?

»Pa na čemu smo ostali ?« pita prijatelje i šor Iliju. »Ta ne će biti ovako i unapredak! Ozlovoljili bismo ljude dobre volje i odbili od sebe.«

»Ja sebi naše djelovanje predstavljam ovako. Ti ćeš dobro obrađivati svoje polje, i mi svi posjednici. Prisilit ćemo i težaka, da radi bolje. Vino i ulje kupovat ću i unapridak ja : to se zna, što cjenije, a prodavati što skuplje. Tako ćemo se podići mi, a kad bude nami dobro, bit će i težaku bolje. Dotle ćemo ga prisiliti, da ima budućnost pred očima. Iskorijenit ćemo iz njega ono nesritno, čega se drži, kao slijep plota : »Bit će, ča Bog da...« Ovaj lijeni, hromi fatalizam, za koji puk misli, da je vjera čista i neoskvrnjena. Iskorijenit ćemo ga u porodici i u društvu, i kako će se možda iskorijeniti i u politici ; ova teška zapreka, na kolima našeg napretka. Moramo imati drugi, bolji materijal, s kojim se da raditi. I šor Ilija tu će nam pomoći : njegova riječ vrijedi u narodu.«

Zan-Dome, vidi se, zanio se kao malokad. Ali kao da se zastidio, što se dao baciti iz kolosjeka udobnosti, umiri se, ugasi vatru u oku i izazove na lice svoj obični osmijeh.

»To je naš program. A sredstvo za njegovo izvršenje je strpljivost. A sad hajdmo — svak svojim putem...«

»Ja sam dakle izgubio na mejdanu«, javi se Niko ne bez gorčine. »Nadglasovali ste me.«

»Da — na mejdanu s nama«, odgovara Zan-Dome. »Na tvojoj je strani moralna pobjeda«, doda

pogledavši na Doricu, koja se trgne i zarumeni do ušiju. »Na tvojoj su strani simpatije slušača. A za njih ja bih prigorio ovu Pirovu pobjedu.«

Niko se također osmjehne, pogled Doričin nanadio mu je sve. Tako su se rastali svi ugodno nekako uzbuđeni.

Na rastanku spomene još Zan-Dome: »Zaslužuje pažnju, svakako da su se danas tu sastala trojica i raspravljali sat dosta snošljivo o javnim stvarima. Nisu spomenuli ni otrcanoga kaputa Starčevićeva, ni židovskog podrijetla Frankova. A to je znatan napredak, gospodo moja! Ja bih dodao, da smo mi bili najtreznija sjednica politička sve trojedine kraljevine!«

Počeo se dobrano hvatati mrak, kad su izašli na ulicu. Zvijezde su planule, gledajući krotko na zemlju. Dvorovi su se smirili, ulice su opustjele, samo što iz kuća dopire razgovor od ognjišta. U uzduhu osjeća se hladovina i vlaga. Negdje iza mjesta, možda od križa, dopire pjevanje mladića, snažno i otegnuto.

Zan-Dome uhvati se prijatelju ispod ruke.

»Dakle — zar ti još uvijek ogrizaš onu kost istu?«

»Koju?«

»Pa ideju ženidbe sa Preturušom.«

Pod njegovom mišicom trgne se ruka Nikova.

»A zašto pitaš baš sad?«

»Vidio sam ovu malu Zorkovićevu. Čini mi se, da se nije najgore razvila. I ako je toaleta grozna, ipak se vidi, da je pojava gizdava.«

»Baš! Ni ta odjeća njena nije ju očuvala od tvoga pogleda«, doda Niko ogorčeno. Gnjev u njemu uskipi iznova. Kad je pomislio na bezobzirnost prijateljevu. »A to je odjeća dvostruko sveta: na pola manastirska, na pola dječja.«

»Ja uživam u ženi, ako zaslužuje divljenje, bila u odjeći takovoj ili onakovoj. A ova ovdje zaslužuje divljenja. Ne vide to samo slijepi, za koje ne ostaje nam drugo nego moliti se, da progledaju.«

»Iz tvojih usta ne znači takva hvala mnogo. Ti je rasipaš i na predmete nevrijedne«.

Zan-Dome se nasmije.

»Ti si prvi, koji mi poriče ukus. A u ovim stvarima, druže, — dao sam se uvijek voditi po ukusu.«

Zaludu je. Niko osjeća zlovolju prema njemu, koje nikako ne može svladati. Njegove ga riječi vrijeđaju. Vrijeđa ga način, kako govori o njoj, i da uopće o njoj govori...

Došli su pred Nikov dvor i stanu. Zan-Dome dobaci:

»Ti se nešto ljutiš na me. A ipak si sretan čovjek — sretni ljudi ne bi se trebali nikad ljutiti! Osvojio si dvije najljepše djevojke. Ne znaš, za koju bi se odlučio: oklijevaš, skanjuješ, mučiš se i ljutiš na najbolje prijatelje. A odluka je na dlanu!«

»Kakva odluka, molim te?«

»Da izbereš ovu malu za vjernu i poštenu ženu.«

»Ja te žalim, Zan-Dome!« klikne Niko ogorčeno. »Mene veže, kako znaš, riječ.«

»Ja bih se dao vezati samo ljubavi. Inače nemoj primiti za zlo!«

I pružajući mu ruku i stisnuvši je vruće, izgubi se ispred očiju u večernjem sumraku.

Zan-Dome iščezne — ali njegova riječ zvoni jednako oko glave našemu Niku. Dopire neprestano, moleći i prijeteći, ne može joj se obraniti, ne može se oteti njenoj čarobnoj moći. Stao je na stazi, koja vodi u dvor, pod borom, koji šumi, da bi umirio uzburkano misli. Kako će stupiti ovakav pred oči materi?

Ali nije mu pošlo za rukom više doći u ravnotežje. Sve veče bio je zamišljen ili čak snužden. Po večeri zaželio je materi sasvim iznenada dobru noć i otišao u svoju sobu. Nije se ni porazgovorio, ni posvjetovao, što i kako treba sutra raditi.

Šora Anzula ne može svladati u sebi gorčine, i ako se trudi da ne pokaže na sebi, da se osjeća uvrijeđena. »U najnovije vrime navikli smo

na svakake manire«, misli, »malo su težačke, ali kako se čini, dolazi u modu, ča je težačko...«

»A znate, ča me je ispitivala stara Preturuša ?« javi se Mande, posppremajući sa stola.

»Ja ne znam, Mande moja...«

»Oli gospodar nisu kupili Katici ča zlatarije, prsten, ali kordun, oli ča takovo.«

»To je njegova briga, Mande. A ča si joj rekla ?«

»Da ne znam.«

»Mande, ako budeš još ča rekla, zlo si učinila. Za te stvari nimaš se ča brigat«, doda gospođa oštro.

»Ništa više — ni riči, gospodarice !« klikne Mande prestrašivši se. »Ja sam išla po pijaci, ona me ustavi i odmah počne se hvalit, da je gospodar obeća' to i to,' da će svak vidit...«

»Dobro, Mande, pospremi sa stola !« presiječe je gospođa.

Osjetila je nešto kao gađenje. Sve joj se čini, osjeća što dulje, sve određenije, jasnije, da joj je sin ugazio, da joj ga neka tamna snaga otkida iz naručja, trza i baca, duboko u ponor...

Nezadovoljna, uzbuđena prohoda po kući, izgrdi Juru, što nije izveo mule na pašu, i ode s uzrujanim mislima u svoju sobu. Tu su najzad izavrele suze, kojih nitko ne vidi, ne broji : suze gorke, koje peku i ne donose olakšice.

»I ja imam komu kupovati — i ja !« podiže se najzad. »Svak po svojoj volji i ukusu...«

I osjeća utjehu, da radost, — čini joj se, da se time popravlja zabluda sinovlja... Sjela je za stolčić i pero u rukatci od slonove kosti trči po papiru.

Kad je ustala od stola, bila je sasvim umirena. Zaludu, je i šora Anzula je žena. Pišući modistici o zagonetkama toalete, dajući joj savjete i upute, zaboravila je sav svijet. I žalost, koju osjeća, misleći na sudbinu svoga sina...

U jutro, odmah prije odlaska pošte, pošlje Mandu k Zorkovićevima.

»Neka dođe odmah, ali nek ne kazuje nikomu, kamo gre. Ni mami ! A ti ju pošlji pravo u moju sobu.«

»Kakva je ovo opet novina ?« lupa Mande glavu putem. »Opet se čini ništo. Odista, nikad ne znaš, grišni stvor, ča se radi...«

Doricu je zatekla samu. Veoma oprezno, šaptom joj reče, da je gospođa zove, ali odmah, i da nikome ništa ne kaže...

»A ča to može bit, Mande ? Je li ča bilo ?« pita Dorica. »Oli je ča kumi ?«

»U nas mora bit uvik ništo. Ma gospodarica su, hvala Bogu zdravi. Mladi je opet ništo...«

»Oli je njemu ča ?« prepane se djevojka.

»Nego — zamišljen je. Tišti ga ništo. Ali neka, zašto nima pameti ? I gospodarica se izjidaju — znam ja dobro«, doda tajanstveno. »O — zaludu kriju, vidim ja često, bome i suze !«

»A ča je za Boga ? Ča mi ne povite ?«

»Koja korist govorit ? Ona ispod Grabovika — ma znate. Otkad se s njom sple', sve se privrnulo. Ni gospodarica nisu, ča su bili prvo. Muči ih to — mori...«

Dorica gleda na nju u čudu i strahu. Ne razumije ništa, što Mande pripovijeda.

»A ča, molim vas — koju ispod Grabovika ? Kažite mi sve...«

»Ah, vi još ne znate — nisu vam pripovidali ! Zbilja ?« klikne Mande ushićena. Da, ushićena. Ona će biti prva, kloja će je takvom novošću iznenaditi. I s pravim uživanjem ispripovijedi joj sav roman Nikov, od početka do kraja. Nije bila lijena dodati i svoje opaske, dosta ugrižljive i neprijazne. U revnosti nije opazila, da Dorica blijedi, da joj se koljena tresu, da se morala čak spustiti na stolicu. I tad se morala uhvatiti za sto, držat ga se grčevito ; inače bila bi pala... Mande opazi, što se s djevojkom događa, već na kraju, kad je viknula u ogorčenju : »Oli vas ne bi kap udarila od jida ?«

»A ča vam je za Boga ?« I prignuvši se k stolu, trudi se pogledati joj u lice. »Ča vam je ? Da donesem kvasine, prošeka!«

»Ne idite, molim vas. Nemojte vikati! Još će tko čut. Tako«, odahne, »sad mi je lašnje...« Složila je ruke na sto, na ruke naslonila glavu i ne miče se.

Mande stoji nad njom ne razumijući. Ne shvaća, šta se to pred njom događa. Ne zna, što bi radila: bi li vikala ili stajala ovako ne radeći ništa i čekala. Najzad se odluči. Skloni se k njoj i podigne joj glavu. Lice djevojčino je mokro — oči pune suza...

I Mande je već shvatila... Vidi se, da je učinila glupost, da joj gospodarica ne će oprostiti.

»Oh, ja munjena!« udari se po čelu, »ča sam učinila! Išla izlajat svekoliko, a vama su zatajili! Ča sam uradila, nesritni stvor!« Ali u tjeskobi dođe joj druga misao, koja je tješi. »A ča vridi tajat i krit ? Jednoč biste morali doznat, ovako oli onako. Ča vridi tajat ?«

»Ah, nemojte govorit — nemojte govorit!« moli je Dorica. »Nemojte reć nikomu, molim vas, nikomu!«

Djevojci se činilo, da mora propasti od stida. Odala je tajnu srca svoga, koja je imala biti zakopana i sakrita svemu svijetu: odala ju je ženi, koja će je možda odati, na zlo upotrijebiti, ruglu izvrći.

»Ni duši — ni duši«, obećaje Mande gotovo s radošću. Gospodarica ne će dakle doznati, što je počinila. »Ni živoj duši! Samo vi nemojte pokazat na sebi. Otarite oči i hod'te, hod'te...«

»Kako ću se pokazat ovako ?« jadikuje Dorica. »Poznat će me; kuma ima oko, ništa mu se ne izmakne...«

»Ne bojte se, samo se otrite. Tako! A sad umijte lice, lipo, istarite se do crvena... Ah, moja golubice! Ka' rusula! I ne bojte se — ja ni duši... I nemojte se davat tuzi. Ni on nema mira. Bome! Udarilo

ga je, kako valja... Ej, meštra! vino piti, divojke ljubiti...«

Dorica se uredi, obriše i lice joj se opet zacrveni. Ali u oku ostala je sva žalost i duboki bol, ako sahranjen, a iz oka pusti korijenje u srce, u najtamniji najskrovitiji pretinac. Svezala je još maramu, povukla je na oči i ode k Dubčićevima.

Šora Anzula izljubi je i po običaju zagleda joj se ispitljivo, čak oštro u lice.

»Ti si bolna — mala; lice gori, oči...« Skide joj maramu s glave i gleda je znalačkim okom prema svjetlosti. »Ča te boli, mala ? Reci kumi, ča te boli!«

Dorica se drži junački: ne da se progledati, da joj ne vidi tajne. Nastoji i nasmijati se; ali osmijeh nije pošao za rukom. Što je teta nježnija, veća joj žalost dolazi. Svladava se, ali na oči joj naviru suze.

»Ti plačeš ? A ča je to, ćerce ?«

»Ah, teto moja — molim vas — ništa...«

Okrenula se, sakrivši lice od žalosti i od stida.

Gospođa je gleda, umuje, promišlja. I više ne pita. Dođe joj nadahnuće, da tu treba doznati od Mande. Ona mora znati, zašto djevojčica plače. Izađe u kuhinju i misli: »Nek se isplače, odlanut će joj.«

Pogleda Mandi oštro u lice. Ona ne zna kamo bi se djela u neprilici i strahu. »Ona već zna!« zgrozi se i koža joj se naježi. »Samo kako je doznala — vičnji Bože! Ča ću grišni stvor — ča ću!« I gospođa odista zna već, što se dogodilo. Užas na licu Mandinu razjasnio joj sve.

»Ča si to pripovidala, nesritni stvore! Reci, ča si to učinila ?«

»Pa ni' bilo ništa, ča bi vam moglo bit ža'«, izgovara se Mande skrušeno. »Došlo je u riči, ja nisam znala... Sama ne znam, kako...«

Gospođa ju je mjerila srdito, oči joj se iskre, na čelu joj nabrekla žila.

Mande je složila ruke, očekujući strašnu buru kakve u kući nije bilo.

»To ti je poslidnji put — zapamti, mišat se u stvari gospodara«, izrekne dubokim, prigušenim glasom. U njemu division gnjev, koji nije provalio, ali se zgrnuo u grudi gospođi, da je uzavrela od njega i diže se i pada s naporom. »Stara si sluškinja, ali ako mi dozlogrdiš, poslat ću te ća, poslat ću te ka nadničarku. Zapamti!«

I okrene se žestoko lupivši vratima blagovaonice za sobom. Ali nije prošla svom blagovaonicom — prisjeti se nečemu i pojavi se opet na pragu kuhinje. Mande stoji još uvijek na istom mjestu, s pregačom na licu, jecajući.

»Idi u bikariju«, izgovori gospođa svojim običnim glasom, samo se još uvijek trese od uzrujanosti, »idi i reci bikaru, da je meso za ništa. Ako će me tako služit, reci mu, da ne ću u njega solit za zimu. Poručit ću mesaru iz Primorja...«

Mande izađe iz kuhinje više mrtva no živa i ponižena, osramoćena... U dvoru prošla je kraj Jure bez riječi, ni izgrdila ga nije. Jure gleda za njom u čudu i kreće glavom. »Bit će, bit će joj izmili glavu bez lušije«, prosudi na koncu.

Gospođa međutim nađe Doricu umirenu.

»Hrabrosti, moja mala, odlučnosti...« šapće joj nježno, milujući joj glavu. »Doznala si, ča ti ni triba bilo znati. Htila sam ti uštediti bol, razočaranje. I onako nadam se, sve će se okrenut na dobru stranu. Smijat ćemo se onomu, radi čega sad plačeš. Hrabro, kao da se ništa nije dogodilo...«

Pogladila ju je, pogledala joj u lice, koje je lijepo, rumeno od plača i vruće, vruće... Djevojka, svladana nekim milim, sjetnim čuvstvom, baci se gospođi na prsi i na njima sakrije svoje užareno lice.

GLAVA XIV.

OBJED.

Dani su se počeli kratiti — ali lijepo, suho vrijeme traje. Nastupila je jesen. Dalmatinska jesen — najljepše doba godine. Samo šteta, što ne traje dugo — nekoliko sedmica, gdjekada samo po nekoliko dana. Obično prođu odmah, a po njima zapuše jugo i puše bez kraja, do gađenja, cvileći i zavijajući, sa slotom i žestokim pljuskovima.

U tako milo jutro na samome kraju listopada došla je šora Anzula k Zorkovićima. Šor Ilija sjedi u stolici, sasvim se oporavio, čil i veseo. Osjeća se, kao da se iznova rodio. Uspomena pretrpljene nevolje i opasnost budi u njemu zahvalnost Bogu, napunja ga novom radošću života. Doktor mu je davno dopustio, da se vrati k starim navikama. Samo tjeskobne ženske straže nad njim, teroriziraju ga još. Dorica na primjer sakrila mu je čibuk, svaki dan vodi boj s njime za duhan; jadni šor Ilija pao je sasvim pod papuču svoje kćeri.

Kad je ušla šora Anzula, domaćin ustane i pođe prema njoj galantno, kako to već on zna. Godi mu, što može pred njom zablistati svojim junačkim zdravljem.

»A — kuma! Dobro ste došli! Vlaška godina, kako vas nismo vidili. Ima' bih volju opet se razboliti, da vas mogu češće viditi.«

I podmješta joj u nastupu udvornosti svoj udobni naslonjač. Ali ona sjedne na stolicu.

»Dakle potpuno zdravi!« raduje se šora Anzula. »Samo još ne izlazite. Ča govori dotur? Do kad vas misli držat još ovdi?«

»On više ne zapovida, ne čini sile; samo savituje. Znak, da smo na dobrom putu. Kad bi bilo teško, onda je sebi dopušća' i grubosti. Sad je, hvala Bogu, uljudan i pokoran.«

U tome se nečemu dosjeti. Pozvoni, da se po kući razliježe oštri zvek zvonca. Utrča šora Bonina,

koja se već priučila da ne ršće od glasa zvonca i ne trne do kostiju.

»Gdi je mala, molim te? Reci joj, neka joj ne bude teško k ocu, koji je čeka više od sata. A vidiš, da je i kuma ovdi.«

Utrča Dorica. Šora Anzula privine je k sebi. Na svoj brižni pogled, ispitljiv, dobila je za uzvrat pogled pun zahvalnosti, ukrašen pitomim osmijehom. Ali u oku, na licu ne sja radost, obijest; žalost, duboka, teška tuga zastrla joj je lice poput tanke koprene. Iako se trudi zbaciti je, razveseliti lice, ne ide joj za rukom. Zaludan napor! Život je još nije naučio snositi bol pod veselom krinkom, smješiti se, gdje bi čovjek volio zaplakati...

Šora Anzula privine je jače. Htjela je hrabriti, podići. I gledajući njen napor, koji premašuje njenu snagu, smiiješi joj se sa shvaćanjem s priznanjem.

Šor Ilija i njegova žena ne slute ni iz daleka, što se to tu odigrava između njihove kćeri i njene krsne kume. Ne slute da između njih ima tajna, koje krije u sebi toliko tuge, ali i slatke utjehe...

»Dakle, gospodine pisaru! Je li korespondencija svršena?« pita šjor Ilija kćer.

»Još list teti Ani«, odgovara ona.

»To vas ne hvalim doista!« Kod šaljivog tona vidi se, da je ozlovoljen. »Korespondenciju triba vodit, kako se pristoji. Moje je načelo: ne ostaj nikomu ništa dužan...«

»Javiti, da ste ozdravili«, ljuti se djevojče. »Kao da ne znadu, da ste zdravi! Toliko dana, kako nisu pitali!«

»Uljudnost je prva dužnost na svitu — zapamti: prva!« klikne on s osobitim naglaskom. Nedostatak uljudnosti uzrokova' je nejednu katastrofu u svitu. Na uljudnosti stoji društveni poredak — da gotovo bih reka', sav tečaj svita. Primjer: rat prusko-franceski. I rusko-turski, kad bi se uzelo oštro. Uljudan čovik ima obzir i za pomanjkanja svojega neprijatelja: udvoran čovjek ne će nikad nikoga uvridit.«

»Pa teta Anka ne će vam valjda navistit rat, ako dobije list jedan dan kasnije!« klikne Dorica i sili se u šalu i smijeh. »A bio bi interesantan rat: vi s čibukom, ona s metlom!«

»Dakle vidite, kumo! Današnja mladost!« razbaci ruke i već se našao u svojoj struji. »Pokvarila se današnja mladost. Na svaki način? U čemu smo odrasli, do čega smo držali — tome se smije, ruga. Stari Ilirci njima su fantasti! Ideali — pregaženo stanovište...«

»A vi opet u politiku, šor kumpare?« klikne gospođa ne bez straha, znajući, kad u nju ugazi, da ga je teško iz nje izmamiti. »Onda ćete vas dva dobro izlazit! I ona je velik patriota!«

Doricu oblije rumen, sjetila se razgovora s tetom, i ufanja i nada, koje su tada u njoj živjele. Osjeća se zasramljena. Njene osjećaje prezreli su prije, nego su ih doznali. A kako su slutili, kako su vidjeli?

Ali šora Anzula sluti, što se u njenoj duši događa. Klikne mahom:

»Politici mir! Okrenimo se mi radije našim stvarima, domaćim.« Dorica osjeća odmah, da joj je lakše. »Gospođica je vješta u politici — to već znamo. Ali rado bismo se uvjerili, razumi li se u kuhinju! Prikosutra je četvrtak — dakle nije post. Ona će doći k nama i pripravit će nam objed. Na tom ogledu, šor kumpare, morate bit i vi.«

On iskolači oči od čuda, najzad vikne:

»Pa vi, šora kuma, barem ćete nadzirat; makar izdaleka, ali ipak, barem jednim okom. Obećajete?«

»Ja se ne ću mišat u ništa.«

»E, ako je tako, izvolite promislit, da sam rekonvalescent! Promislite, može li moj želudac podnit takvu kušnju?«

»Oh — ne trebate se bojati, pape!« klikne Dorica s veselim smijehom radi zadirkivanja oca, koji je i u sadanjem raspoloženju više puta razveseljava. »Ne bojte se, ja ću vam spraviti obid, da

biste mi za nj dali prvorodstvo, kad ga i onako ne bih imala.«

Niko nije znao ništa o tim pripravama. I ne pazi, što se po kući radi. Ima svojih briga preko reda... Ni posao u konobi više ga ne zanima. Najgora navala radnje odvaljena je, vika, vreva stišala se : posao je ušao u obične kolotečine. A takav. rad ne zanima ga, niti raduje : ne može mu otjerati iz duše bojazni, tjeskobe, ukora i očajanja. Vrze se po kući, po dvoru i konobi : ali ne zna sam, što je zapovjedio, čega se prihvatio. Duša mu bludi sasvim drugdje i nerado se samo vraća ovamo, gdje joj sve pripominje nevolju i jad. Često zadaje sam sebi pitanje : šta je to s njime ? Ima li tako biti do kraja ? Zar nema izlaska, nade ? Ali nema odvažnosti odgovoriti na to pitanje prosto, iskreno i bez vrndanja. Ne zna sam, što je s njime — ne poima, nema odvažnosti promišljati ; ali vidi, osjeća, uvjeren je, da se mora dogoditi nešto, mora biti drukčije, mora nastati ili obrat, ili — kraj...

U četvrtak ušao je slučajno u kuhinju. Pri ognjištu opazi Doricu samu, opasanu tetinom pregačom.

Stane začudivši se i gleda neobičnu pojavu na ovome mjestu. Ne će vjerovati očima, da je to ona — baš ona pred njihovim ognjištem. Šta tu radi ? Tko ju je ovamo postavio, gdje se kreće neusiljeno, kao u svojoj kući ? I opet osjeća se lagodnije, kao da se obzor razvedrio i s neba da je opet prosinulo sunce. Čini mu se, da je sve, što je bilo, prošlo, minulo, — našao je izlaz na svoje njive, o kojima je snivao — posijane mirisnim cvijećem...

»Oho — nova gospodarica !« klikne obradovan, kad se okrenula k njemu. Lice je vedro, nema na njemu traga prošlim oblacima i olujama. Njena pojava još ga većma privuče, kad je opazio njenu milu nepriliku na ugrijanom licu. »Što to znači ?«

Iz blagovaonice uđe šora Anzula, također vesela nekako danas. Oglašuje sinu, da će se danas

jesti velikom žlicom, jer gospođica čini ispit iz umijeća kuharskog.

»Dakle gozba !« klikne on. »Ja oznanjujem unaprijed, da ću biti veoma blag ispitivač, jer sam gladan.«

»Bit će i oštrih sudaca, da se gospodična ne bi ponijela, i čuvene kuharice, i rekonvalescent sa osjetljivim želucem«, javlja se gospođa.

»Teta Bonina i striko Ilija !« čudi se Niko. »Čitava komisija !«

»Baš tako !« potvrdjuje šora Anzula.

»Ali onda ste nezahvalne ! Današnje gozbe ne bi bilo, da nije ozdravio striko Ilija. Doktura niste trebale izostavit. U kuharskim stvarima on je autoritet.«

»A to ne. Promisli samo, kako bi je raznosio, kad bi propala !«

»O, ja ne ću propasti«, klikne živo, »ja nemam treme. I kad ja ovdje danas zapovijedam — neka idu, koji ne spadaju amo, jer ću ih zamúčit...«

»Idem i onako. Treba pripraviti vino. I moja konoba mora se pokazati.«

I u svoj kući nastane novo gibanje, nov život. Zlovoljnosti, umora nije ni na komu vidjeti ! I služinčad skače, kao da si je izmijenio. I na licu Mandinu, uvijek zlovoljnu, čangrizavu, pokazao se dobrodušni osmijeh...

Niko opet hodi svojim elastičnim korakom, glavu diže u vis. Ne osjeća raspolovljenosti u svome biću — cjelovit je, kao zvono, saliveno u harmonijsku cjelinu, koje se skladno miješa u opći akord.

Ali tamo iza gora, oblivenih sjajnom svjetlošću, odanle, gdje se nadvukla koprena zaboravi, bilo je sve nekuda dosadno i tužno — odanle dopiru k njemu zvuci, koji kvare suzvučje. Htio bi ne vidjeti, htio bi ne čuti — a ipak dopire k njemu slika stare Jere, njen oštar, kričav glas zaglušuje ga, pred očima sja mu odvratan sjaj njena oka, užgana zavišću... Ne, nema više radosti za nj — on je suđen, odsuđen. Privezao se, sputao, sam bez siljenja...

I već se buni opet sve biće. Brani se očajno, da strese jaram, zbaci nesnosno breme. Zar nema on prava na svjetlost, na sunce, na jednu zraku, na jedan blistaj barem! Zar je njemu suđeno trunuti u mraku, zguriti se u kutovima pod teretom svoje sramote, svoje sudbine! Ta on je htio, silio se, upinjao — ali kad se nije moguće odreći...

»Ja nijesam kriv — ja nijesam kriv!« ponavlja sebi neprestano. »Ona je kriva — ona: zašto je probudila gađenje, odvratnost? Nijesam kriv — nijesam kriv...«

Osjeća, da čini krivicu, nepravdu. Odbio je, prezreo ju je, uklanja joj se. Ukore savjesti nastoji zaglušiti očajnim uzvicima: Nijesam kriv — nijesam kriv. U njima kao da se nalazi opravdanje.

Gleda njenu zamamljivu pojavu kod ognjišta s dopadnošću, ushitom — zaboravlja na njoj oči, koje kao da se pripijaju, privučene čarom njene pojave, i za opravdanje nema nego odgovor: »Nijesam kriv — nijesam kriv...«

Prije objeda obuče salonsko odijelo i pažljivo pripinje kravatu. Ne zbog one tamo, koja je zaboravljena — ne, nego zbog gostiju. Striko Ilija takav je formalista, drži se nekih pravila...

Goste je dočekao svečano, kako je zahtijevala dužnost. Šor Ilija sretan je, jer vidi, da je sve svečano! Odmah na dolasku izrazio mu je u nekoliko riječi radost, što ga može dočekati pod svojim krovom nakon duge bolesti. Šor Ilija je uzbuđen, riječi čuvene raspalile su u njemu čitavu ljestvicu osjećaja, za kojih izražaj ne nalazi odmah riječi. Mjesto odgovora sa suzama u očima poljubi se s domaćima tri puta na starohrvatski način.

»E pa ča!« klikne veselo, hoteći što prije otjerati svečani značaj ovoga časa. »Gdi je domaćica? U njenu službu broji se i primanje gostiju.«

»Evo me!« klikne Dorica na vratima, u istoj pregači šore Anzule. Crvena je, možda od vatre na ognjištu, možda i od ganuća. Materi sja oko od ponosa, prsi joj se nadimlju, glava se diže u vis.

Ovaj gizdavi cvijet nikao je i razvio se u njenu vrtu! Otac joj kima dobrostivo glavom, a u oku kao da mu se uhvatila magla. Za čas magla se zgusnula i od nje se stvori suza, koja mu se uhvatila na trepavicama. Suza radosti, blaženstva radi nezasluženog dara, što je mogao doživjeti i ovaj čas, kad dijete počinje činiti prve samostalne korake na svom odijeljenom putu. »Strpite se malo — za čas! Rižu sam već usula.«

»To mi je drago — to je već lasno!« klikne otac. »Na gozbama uvijek objed okasni, barem ja sam to viđao, a ti, gle, nov red...«

»Kad zazvoni podne, sjest ćemo za sto. Dotle izvolite u salon, ili, ako vam bude zagušljivo, na taracu.«

Šor Ilija smije se. »Malo govori — ali ča kaže, kaže pametno.«

Došla je i domaćica pozdraviti goste. S udivljenjem gleda na svoju gojenicu, ne može je prepoznati. Čini joj se, da je to drugo biće, bez prisiljenosti, zadovoljna i sigurna u nastupanju.

Šora Anzula baci još jedan pogled na prostrti stol. Više od pola sata, kako je Dorica postavila na nj sve, što je trebalo: gospođi se čini, da je sve u redu potpunom. Pribori su razmješteni, i vrčevi s malim čašicama za prošek. Na stolu je već i vino, crveno i bijelo, i vitke boce s prošekom, koje još je bio napunio pokojni Luka. Kruške i grožđe, svježe, kao da su ga danas ubrali, gotovo je u uresnim vazama.

Kad su zvonili podne na zvoniku. Dorica stupi u salon s običnim: »Na stolu je!« Gosti uđu u blagovaonicu — šor Ilija sprijeda, i ako se vrlo otimao, hoteći dati prednost gospođama. Drugi okršaj bio je kod sjedanja. Njega posadiše na čelo stola, pod sliku pokojnog kapetana Luke, pod kojom je solidno kanape, obučeno u kožu. Na tanjirima puši se juha od riže, manistra — koju kuhinja dalmatinska toliko cijeni.

Na pošljetku posjedaju. Dorica, kao gazdarica na kraju stola. Do nje s jedne strane Niko, s druge gospođa Anzula. Među Nikom i gospodinom Ilijom sjedi šora Bonina.

Za juhom došla je pečenka, spravljena na mletački način, zatim kuhana ovnovina, ili možda jaretina, to se zna, u komadima primjerenim, obložena prženim krumpirom, roščićima. Bravetina o jematvi tako je fina, da se može smatrati za poslasticu. S njom se daju rajčice na umak, dakako, pripravljene u komadima, također na dalmatinski način. Tko je prijatelj mirodija, može uzeti kapara, ili i paprike i maslina, ukuhanih u kvasini.

O jematvi ne smiju faliti na stolu jareća rebarca, pečena na ražnju. Pečenka zna biti dosta tvrda, ali je zato veoma tečna i sočna. Prije voća došao je još nakip s grožđem i drugim voćem; djelo šore Anzule, koja ima svoje okušane recepte, koji nikad ne iznevjere.

Kuharicu su hvalili, da se morala rumeniti. Niko i šor Ilija jeli su s tekom, uzimali su od svega po dobru porciju, a nekoga jela i dva puta. Kad je došlo na sto slatko, to jest kolači, Niko je nalio čašice prošekom i, ustavši, pozdravi goste dobrodošlicom, poimence strika Iliju po dugoj teškoj bolesti i mladu gazdaricu pri prvom ulasku u život.

Čaše su zazvečale, ispraznile se i opet nalile. Društvo kao da je mahom ponijela struja oduševljenja, šor Ilija ustao je, popravio kaput i kravatu i odgovara na pozdrav Nikov, samo izrazima mnogo biranijim. Vidi se, da se pripravio za taj govor, ali riječi mu teku same bez siljenja, i ako u previrućem obilju, u neobičnim obratima. — Zahvaljuje na ljubavi i prijateljstvu, koje su mu iskazali u bolesti, a u ime svoje kćeri za ljubav kumi i teti.

Kod njegova govora šora Anzula gledala je preda se, na bijeli, laneni ubrus, blistav poput kovne ploče, a šora Bonina briše suze, suze sreće i blaženstva. U ovaj čas osjeća svu dubinu svoje sreće, što nije obudovjela, nije ostala kao odrta

kuća raskrita krova — i druge sreće, što vidi pred sobom djevojče vrijedno i divno, koje je pred njima pokazalo sve bogatstvo darova, koji krase njeno mlado, krasno biće. Uskrsla je u njoj opet nada, da joj se kći ne će izgubiti, ne će propasti. O, ne — naći će i ona mišicu, o koju će se moći uprijeti srce, koje će moći usrećiti. »Putevi Božji divni su i neispitljivi!» dovršuje ona svoje razmišljanje.

Čaše su se opet ispraznile, šor Ilija otare oči, koje su mu bile također ovlažile, istare znoj i sjedne zadovoljno, kao čovjek, koji je izvršio svoje dužnosti, kako treba.

U čitavom društvu zastruji veselje, jezici su se porazvezivali, oči se zažarile, kad Niko izvuče bocu šampanjca, također doma pripravljena, blagovaonicom je zvonio smijeh i razgovor. Čašom šampanjca, koji se pjeni i iskri, kucnula se šora Anzula u stranu s gospodinom Ilijom i njegovom kćeri, koja se danas sjajno pokazala i načinila ispit na opće zadovoljstvo.

Niko po šampanjcu donese dugi čibuk striku Iliji. Striko je kliknuo od radosti, kad ga je ugledao, napunjena duhanom finim, mirisavim, žutim kao dukat. Šora Anzula međutim izgubila se s Doricom iz blagovaonice, kojom se počinje razvlačiti modričast d m u mirisnim oblacima. Iza oduljeg časa gospoda se vratila nekako uzbuđena i sjedne na predašnje mjesto. Šor Ilija ogledava se nemirno. Fali mu kruna objeda — šalica kave. Da je u svojoj kući, po svoj prilici već bi je bio zaiskao.

I sreća, što se uzdržao: za mali časak otvore se vrata od kuhinje i na njima se pokaže poznati srebrni služavnik s malim šalicama od kitajskog porculana. Kapetan Luka sam ih je bio kupio od nekog kapetana duge plovidbe i darovao svojoj ženi. Služavnik nosi Dorica sama.

Svi su dahnuli od čuda.

»Kakvi se tu mirakuli zbivaju!« klikne šor Ilija.

Dorica uđe u blagovaonicu u novoj opravi. Modra tkanina ukrašena bijelim čipkama oko vrata i ruku, pristaje izvanredno njenoj bijeloj puti, podlivenoj nježnom rumeni, i svijetloj kosi, koju je šora Anzula digla u modernu frizuru.

Djevojku kao da si izmijenio. Gipki struk u modernoj toaleti ističe se savršenim oblicima. Lake, uzdušne čipke oko grla i na grudima podižu joj ljepotu struka i nekim novim čarom privlače oko uvijek iznova. I korak je sada drugi, u dugoj opravi: sigurniji i uzvišeniji. Kao da je vanjština pretvorila sve biće — iz djeteta najednoč izrasla je djeva u svoj sjajnosti svojoj. Na licu gori joj rumen srama i djevičanskog ponosa, lijepe, svijetle oči sagiba u neprilici, i kad ih podigne, predlažući redom šalice, sja u njima sjaj srećna zadovoljstva.

I sam otac izgubio se u divljenju njenoj djevojačkoj ljepoti, koje dosele nije bio jošte opazio, koja mu je sasvim nova, neobična. Osjeća u sebi nešto — da se ovdje otvara novi svijet, novo doba: djetinjstvo je prestalo, odletjelo zauvijek, bez prizíva. Eto, on više nema male Dorice: ova je već nešto drugo. Njegovo dijete, istina, ali nije više dijete, koje je visjelo o njemu svim vlaknima duše. Njoj se danas otvara nov put, sasvim u druge krajeve, kamo je njegovo putovanje više pratiti ne može...

Materi se ovlažilo oko suzom radosnom. Odgojila je, odnjegovala ovaj gizdavi svijet u svome cvjetnjaku. Ne boji se, da će uvenuti, opasti — ne, primamit će svojim mirisom vrtlara, koji će ga ljubazno gojiti. I opet osjeća tihu sjetu — počela je izvoditi odrasle kćeri: vrijeme cvata već joj je minulo... put se spušta drugim obronkom, u nizine tihe starosti...

Šora Anzula osjeća zadovoljstvo, kao umjetnik, kad uživa u svom uspjelom djelu. Ona je udarila na biće djevojke službeni pečat toga, što se dosele nije nego slutilo i što je u njoj u tajnosti podrhtavalo. Ali opet na dnu srca joj je tužno, teško. Ona je

sebi ovaj čas predstavljala sasvim drukčije. Da će je dovesti pred njegove oči, ovako gizdavu, očaravajuću, i darovat će mu je, kao zalog bolje budućnosti...

Niko se divi njenoj ljepoti, kojoj sretni kroj oprave daje vrijednost. Ali u čisti užitak pada odmah kap jeda. »Nije tvoja — neće biti nikad tvoja...!«

Ova ga misao zagluši. Radost u oku utrnula se — težak, beskrajan bol osvoji mu dušu i srce.

Mogla je biti njegova — a on, gle, sam svojom voljom izgubio ju je zauvijek! Proletjele su mu glavom uspomene na djetinjstvo i na kasnija vremena, i sve tijesno vezane s uspomenom na nju, njegovu malu prijateljicu, koju je štitio, branio, koju je na čas bio zaboravio, i kojoj se, evo, sad divi i vruće, beskrajno ljubi. Srce duša čezne za njom, sve biće sili ga, da skoči, baci se pred njom na koljena, izlije osjećanje svoga srca, moli smilovanje, oproštenje, što ju je zaboravio, zabludio. Da je moli, da opet bude njegova, ne mala prijateljica, ne branjenica, nego kraljica, vladarica, neograničena gospodarica...

Mora skupiti svu energiju i duševnu snagu, da se opet otme vladi svemogućeg osjećaja. Mora zvati u pomoć čast, koju je dosele držao bez ukora, i premda srce krvari, on s nekim divljim zadovoljstvom ponavlja u sebi: »Ja sam pošten čovjek, održat ću riječ..«

Šora Anzula također je osobito uzbuđena. Vidi, motri, što se u dvorani radi, ali sve misli odbjegavaju drugamo.

Na vratima od predsoblja šklocne kvaka. U općem veselju nitko nije osjetio škripe. Ali šora Anzula trgne se, kao da je osjetila udarac u prsi, u licu je malo problijedjela. Složila je ruke pod stolom, grčevito ih stište, da bi zatajila neobičnu uzrujanost i iz dubina duše šalje vruć uzdah k nebesima. Gledajući na bijeli stolnjak, čuje nekoliko koraka tamo za vratima, u hodniku; korake tihe, koji se skanjuju i prikradaju. Približili su se k vratima, stišavani teškim ćilimom. Ona ih razgovijeno

čuje zajedno sa šumom krvi u svojim vlastitim ušima, s lupanjem svoga vlastitog srca. Najzad kucanje na vratima, tiho, žacavo, rukom neodlučnom, uzdrhtalom...

Svi su utihnuli i pogledali k vratima. Šora Anzula klikne »Naprijed!« Nitko nije opazio lakoga drhtanja u glasu.

U blagovaonicu uđe Katica.

Problijedjela je vrlo, ne znajući sama, zašto — ali odmah se zatim zacrvenila kao božur, pootvorivši usta i lutajući okom po prisutnima. Sve tuđi ljudi! Prije časa veseli, obijesne ćudi — sad su utihnuli, jer je ona došla... Srce joj se stislo i ne može progovoriti riječi. »Zašto si došla — ča tu tražiš ?« to su pitanja koja zadaje sama sebi. Dala bi ne znam što, da je odavle daleko, makar pod zemljom...

Prisutnima je neizmjerno mučan ovaj prizor. Njena neprilika raširila se na sve i pritište ih olovnim teretom. Dorica se osjeća, kao da je ona na mjestu Katice. Njena neprilika tako ju je sapela, da se ne može ni dići, da joj pohita u pomoć. Niko se dosta brzo povratio od čuda, otkud se tu stvorila, i to baš sad, i jed ga je dosta brzo prošao, koji je osjetio, kad ju je ugledao. Sad mu je ostala samo muka: kako njena slika, koju je nosio u srcu i bio joj gotov prinijeti svaku žrtvu! U tom raspoloženju nije imao kad ni pomisliti na njenu zabunu, motriti, kakav se mučni prizor odigrava njemu na očigled.

»Dobro došla, Katice«! javi se šora Anzula sa svojim običnim mirom. Nemir i uzrujanost prošla je, ona se prva od svih pribrala. »Mandi sam rekla, da te zove na obid, ona se privarila i zvala te po obidu. Pogrišku smo opazili, kad se već imalo nosit na sto.«

»Pa ništa za to. Bolje kasno, nego nikad«, javi se šor Ilija, zaboravivši na čas i čibuk.

On je u dobrom raspoloženju, pa i ne opaža, što se oko njega događa. Ali osjećaj mu opet kaže,

da je tu potrebna njegova intervencija, i on se žuri, da izvrši, što treba izvršiti.

Mati je imala dakle Katicu na pameti, mislila je na nju, i na objed ju je zvala. A njemu nije palo na um, da je ovamo dovede. On uopće nije na to pomislio. A ona ima doskora biti ovdje gospodarica, upravljati, rediti i odlučivati. »Šta će raditi, kako će se kretati ?« muči se on, prateći već sada i razbijajući njenu nepriliku, iz koje ne može uopće izaći. Poli ga rumen stida nad njenom nespretnošću u kretnjama i čitavom istupanju. Nije mu došlo na pamet, da joj čime priteče u pomoć. Sjedi kao zaglušen.

Dorica se dosjeti od pogleda tete Anzule, koji je pao na nju i tješi ju, sokoli. Pristupila je Katici, pružila joj ruku srdačno. Njena mati slijedi svaku njenu kretnju s ponosom. Gle, obje jedna uz drugu — kakva razlika! Njena kći kreće se neusiljeno, kao da je tu doma — ona tamo opet, kao da je sapeta!... »A zna li doista!« misli sama u sebi. A možda još ne zna, piplica moja. Ako zna, to bi bilo lipo od nje. Vele lipo — prava de Welleschi! Oh, krv se ne će zatajit nikad — zaludu je — uprav nikad!«

»Možda me i ne poznaš«, progovori svojim milim glasom Katici, kao da su prijateljice; vidjela sam te, kad si hodila u školu. A posli«, tu se presiječe i doda: »posli nisam bila doma...«

Htjela je u prvi čas reći, da ju je vidjela u gradu, s košaricom na ruci, nekoliko puta, kad je izašla s drugim gojenicama u šetnju. Ali nije ju htjela poniziti i dovesti u nepriliku, nju i nekoga drugoga. Njega i uvrijediti, kad bi mu spomenula, da je njegova zaručnica bila sluškinja u gradu.

»O, poznam te — vas vrlo dobro, od malena«, odgovara Katica žurno; drago joj je, što se ima čega uhvatiti i isplivati iz neprilike i groznog položaja. »I u gradu sam vas vidila, dva puta, kad ste bili na šetnji...«

No Katica je ušutjela naprečac. Čini joj se, da nije trebala spomenuti grad i službu. Tu je u družbi gdje će joj se doskora valjati kretati, kao domaćici: ne pristoji se spominjati svoje službe.

Inače svi su pratili sa zanimanjem obje djevojke. Šora Bonina muči neprestano glavu pitanjem, zna li već ona, da su se Niko i Katica zaručili? Ona joj o tome nije ništa rekla. Po iskazu njena lica ne može se razabrati nikako, na čemu je. Kad bi znala, ne bi bila tako srdačna s njome, barem teško bi joj bilo svladati se, a opet kad ne bi bila znala ništa, tko zna, bi li joj iskazivala onaku pažnju...

I Niko stavlja sebi to pitanje, gledajući je kraj Katice. Ali njemu se sve čini, da Dorica, ako i ne zna — a ono sluti, domišlja se. S običnom težačkom djevojkom ne bi bila tako uljudna, prijazna, da srdačna. Pogodio je i njenu nježnu obzirnost, kad nije htjela spomenuti njene službe u gradu; zašto bi takvu okolnost imala prostoj težakinji tajiti? Ona zna, sigurno zna, da je Katica njegova zaručnica, mati joj je rekla, ili tko drugi, i ona nastoji postupati s njom, kao s ravnom sebi...

Ali ravne jedna drugoj nikad one ne će biti! Nemoguće! Ona ima prirođenu nježnost i uzvišenost u kretnjama i nastupanju, u pogledu i u svakoj riječi. Katica je lijepa, možda i sjajna težakinja — ali samo težakinja. Ona to ne će zatajiti nikad, pa da se kako obuče. Sad se tek vidi, što znači rod, koljeno, odgoja... On, koji se ponosio njome, radovao se, kako će se ona prilagoditi, podići, postati njemu ravna — objesio je glavu malodušno. Ne, ne će se podići, ona će biti uvijek samo težakinja. I taj osjećaj vrijeđa ga do krvi, ponizuje, njega, koji je još nedavno buncao svašta o zbliženju staleža, o podizanju puka... Sad se stidi, što je izabrao takvu, koja je služila u gradu, koju su možda u gradu i viđali, a sad iz milosrđa ne će pokazati na sebi, da su je ondje vidjeli. Stidi se, što je ona njegova, nema odvažnosti podići k njoj oko pred

Doricom. Pred njom mu je najteže priznati, da je njegova ta, koju je ona viđala u gradu... Nije znao, šta će u neprilici, kad je Dorica ostavila svoje mjesto Katici i posadila je baš k njemu. Donijela joj je na tanjuru komad nakipa i stavila pred nju čašicu prošeka.

»Ona zna sve!« misli Niko; »što li negdje misli?« i to mu se sad čini, da je glavna stvar. Nije ni pomislio, da dosele nije progovorio riječi svojoj zaručnici, da je nije ni pogledao, da ju je primio hladno, kao da mu nije ništa, da motri i slijedi svaku njenu kretnju, kao da joj je neprijatelj...

I Katici je došlo na um kod sve smetnje i uzrujanosti, da nije primila od njega ni riječi, ni pogleda! Gledala je na nj bojažljivim okom, kao da očekuje od njega ukor. Na njegovu licu vidi nepriliku, a možda i odsudu... Po svoj prilici žao mu je, što se ovamo odvažila, među njih, među kojima se još malo prije orio smijeh i razgovor, a sad vlada tišina. Zašto? Jer se ona utisnula među njih, pokvarila im zabavu.

U oči joj naviru suze i mora se svladati, da ne provale naspa i da se ne liju sasvim očito. Šta joj je do drugih, neka misle, šta hoće o njoj — ali on drži s njima: on je odsuđuje, a možda se stidi za nju...

Zašto je samo došla? Sve ovdje diše tuđinom za nju. Gospođa se osmijehnula uljudno, hrabri je — ali i to je iz milosti, doista nije iz ljubavi i prijazni. Nema s njima ništa zajedničko, ni jedna je nit ne veže k njima. Da, pod Grabovikom, kad je bila s njime sama, još, još; bili su časovi, kad je mislila, da je ona njegova, a on da pripada njoj. Tada, kad je mjesec lio na njih svoju krotku svjetlost, kad su zvijezde treperile nad glavama i on ponavljao vatrena, vruća svoja obećanja. Da, tad je imala nadu, da će biti njegova, da će je nositi na rukama. I kad je bila ovdje pošljednji put, kad je stajala na taraci uz njega i mater njegovu, kad se predstavila dolje svojim budućim podanicima. O, tad joj je bilo sasvim drukčije, pod noćnim svodom

neba, gdje smo svi jednaki... Ali ovdje u ovoj paradnoj sobi, za ovim stolom sa sjajnim suđem i poslasticama, u ovome intimnom krugu; oh, tu nema ona što tražiti, pri svoj njihovoj uljudnosti, hrabrenju i blagonaklonom osmijevanju. I on je kao drugi, tuđ, hladan. Ni pogledao nije na nju pogledom, iz kojega joj je govorila prije tolika ljubav i odanost. Ne vidi u njega žara ljubavi, nego prije teškoću neprilike, a za njom stid i sramotu.

U ruci joj se trese mali pozlaćeni nožić, koji joj je nacifrana gospođica pružila, da njime reže fino pecivo. Trese se ruka, prinoseći k ustima poslasticu, boji se, da će slatki zalogaj pasti i iznijeti na javu njenu nespretnost. I f no pecivo u ustima grkne, mali zalogaj u njima raste, natopljen gorkim suzama, koje se od srca liju kao ognjeni dažd. Ne, ne može blagovati ni komadića, ni mrve ovoga peciva, koje joj se čini, da je poliveno žuči...

I Niko ne može otresti teške misli. Neka jaka ruka uhvatila ga je u zatiljku, pritisla k crnoj zemlji, guši ga i davi. Gdje će preskočiti on ponor, koji je između nje i njega, gdje je snaga i srčanost? On je ipak samo slab crvić, bez srčanosti, opterećen bremenom starih predsuda i k tome sa raskoljenim srcem, ranjenim i okrvavljenim. A on da će je usrećiti? Eto, kakvo će biti to usrećivanje! Da će podići nju, koja sjedi kraj njega zgurena, nesretna, želeći, da se zemlja otvori pred njom i da je proždre... Nije moguće — fale joj krila da se uzvine, a on nema snage da je podigne. Ona pada i svojim padom povukla je i njega u prašinu...

A što ostali? Obijesna ćud opala je, veselje je prošlo. Na sve kao da je pala mora i kao da ih pritište. Dosjetljive misli, vesele šale raspršile su se, kao kad hitac grune nad jatom prepelica. Predmet razgovora pao je i sad se izvlači predmet za predmetom na silu, razgovor se vuče s naporom svih snaga. Prije se kretao u višim sferama, lakoćom šarene ptice, sad se mučno plazi po vlažnome tlu sive svagdašnjosti.

Katica najzad svladala je ovaj komadić peciva, okvasila usta u mirisnom prošeku, kakvoga još nije okusila, i pogleda se plaho, kao brodolomac, kad ga baci jaki val na pustu obalu.

»A kako su vaši?« pita je šora Bonina dobrostivo. I njoj se sažalila djevojka u toj tjeskobi.

»Hvala, dobro, hvala Bogu. Mati dobro, ali otac ništo kunja.«

Njena mati? Niko se trže u svojoj misli. Vidi staru Jeru na klupi, kako sjedi uz njega, palucajući zlobnim jezikom na sav svijet... »Iz te mlake ja sam digao ovu dragocjenost, ovaj dragi kamen!« ruga se u očaju sam sebi. »Doista, dragi kamen! Dahni na nj, takni ga se, i već nema sjaja.« Dođe mu na um, da joj ima kupiti ures. Samo gdje će ga objesiti? Na ruku — na kojoj se crveni koža od mnogog umivanja, koja miriše na jeftini sapun? I ona crvena bluzica s tamnim vrvcama stajala joj je neodoljivo pod Grabovikom. Ali ovdje je brutalna svojom izazovnošću kod savršenog ukusa Doričine oprave, koja joj stoji, kao da se u njoj rodila...

Skuplja svu svoju snagu, svu energiju duha, da ponovi »Ja sam pošten čovjek ja ću održati obećanje, održat ću...« Htio bi to izgovoriti iskreno, sa svim žarom duše pred Bogom i pred ljudma. Nije moguće! Svaki put mu izađe: »Ja sam žrtva — nepotrebna žrtva — nekorisna žrtva, štetna i suvišna žrtva...« Šta pomaže čestitost, pa i najčistija kao zlato, kad je brutalna, bezobzirna. Pod njom bi se svak samo mučio i trpio. Njen tvrdi zakon je bez topline, bez moralne podloge i bez svrhe — to je zakon ropski, koji bi htio skovati nerazdvojno dva bića, slobodna, stvorena za sreću, da u teškim okovima stenju, svijaju se i pogibaju.

»Čemu takvo poštenje? Ne, ja ga ne priznajem, ne priznajem, prezirem!«

Šora Anzula vidi očito, što se događa u duši sinovoj. Vidi i resultat borbe u tvrdom, okrutnom izrazu, koji mu se prostro na licu. Oko mu se zakrijesilo odlučnošću, iz usta se oteo uzdah, uzdah olak-

šice, slobode nakon tolikih dana tjeskobe! Sasvim drugi čovjek, koji je izašao iz mraka i klicanjem pozdravlja novi dan.

»Dakle kunja!« klikne šor Ilija. »A šta mu se dogodilo? Ta nema dugo, kad je bi' pri meni, zavidi' sam mu njegovo zdravlje.« I s iskrenim sažaljenjem klima glavom. »A ča mu je uprav?« pita šora Anzula.

»Tuži se, da ga boli. I oslabi' je naočigled.«

»Prehladio se,« prosuđuje šor Ilija, koji se poslije svoje bolesti boji prehlade kao ognja, i na sve strane vidi opasnost prehlade kao neko strašilo.

»Ili se pritega' u radnji,« javi se šora Bonina. »A u radu naši ljudi nimaju mira. Kad se radi, onda se radi, i onda gone ka' divlji. A osobito u jematvu.«

»I to je istina«, potvrđuje šor Ilija. »Doktor mi je reka', da u jematvu nima bolesnika. Tko se može ganuti, krene se u u radnju.«

Niko predviđa, da se ni ovaj predmet ne da više žmikati, izgubio se s čibukom šor Ilijinim, da će mu ga napuniti. Međutim to mu je samo dobro došao izvjet da se izvuče odavle. Čini mu se, da bi se moraa zagušiti u toj teškoj atmosferi. Dorica je pristupila Katici i odvela je. Sažalila joj se u toj neprestanoj muci, rado bi je izbaviti. Vodi je predsobljem i onda po stubama gore na taracu. Na stubama susretne ih Niko s punim čibukom. Stao je i pogledao ih.

Katici nije umaklo, kako mu je pogled oživio. Blijesak radosti sinuo je u njemu i ako samo za čas. Ali taj blijesak ne pripada više njoj. O, vidjela je ona dobro! Njeno oko, i ako zastrto suzama, vidi i kroz suze; ljubomor daje mu da prodre i u dubine, i u tajna skrovišta. Ne — njoj nije pripadao taj blijesak. I nje se dotakao taj pogled, ali radosti u njemu nije opazila. Blijesak se utrnuo mahom i njegovo oko, zastrto neprilikom, oklizne neumoljivo na stranu.

O, zna već ona sve — sve! Ne treba razjašnjenja ni izvinjenja. Ona već zna, što je čeka. Ah, kako bi kriknula od bola i poniženja, da je nije sram! Ali treba se svladati, ne pokazati žalosti i očaja. Ali ruku je istrgla ispod ruke Doričine naglim trzajem...

»A vi idete gore?« reče im i zarumeni se od sramote, što je izgovorio taku plitku glupost. »Gore je već zima!«

»Popodne je sunce«, odgovara Dorica sasvim mirno.

Ustrčale su pokraj njega. Ovijao ih je svježi, malo već oštri uzduh, ispremiješan mirisom mora, koje se vidi tamo na daleko, za krovovima kuća, iza brežuljaka. Ovijao ih je uzduh, svima isti, nad njima se raspeo modri, beskrajni svod, čist, veseo, nasmiješen. Kao da hoće izraziti, da je svima jednak, visokima i niskima... Katica se povratila, oživjela je. Osjeća, kao da su s nje spali okovi, ne osjeća više tjeskobe. Ravna ravnoj, pogledala joj je pravce, odlučno u lice — njoj koja je izvor sve nesreće, koja joj je otela ono, čime se ponosila. Oko joj plane divljom mržnjom...

Njoj je već jasno sve. Zašto se ova fina djevojka odgojila pod brižljivom rukom matere i šore Anzule, zašto joj je poslali u zavod među djevojke iz prvih porodica, zašto ima danas ovu ukusnu opravu, koja joj je kao slivena — zna, zašto joj žari iz oka zadovoljstvo i radost. »Ona mi ga je ukrala! Dok nje nije ni' bilo, svaki dan hodi' je pod našu puneštru. Kad je došla doma, on više i ne gleda na me.«

Dorica od straha uzmakne pred ružnim izrazom njena lica, u kojemu sjaju oči divljom vatrom, kao da će je spaliti. Stoje kao prikovane, jedna prema drugoj: Dorica prestrašena, ona kao da razmišlja, skanjuje se.

»Tu je ipak slobodnije«, reče Dorica glasom, ustalasanim od ganuća. »U blagovaonici bilo je zagušljivo. A kakav lijep izgled!«

»Lip — doista !« odgovara brzo Katica i pođe brzim korakom do ruba tarace. »Odavle smo gledali doli, nas troje: on, mati njegova i ja. Tebe još tu ni' bilo onda. Onda sam ja bila i sunce i zvizda. . .«

Dorica se zarumeni do ušiju, od stida i gnjeva. Oko joj sijevne.

»Pa u čemu ti ja smetam ?«

»Da !« vikne strastveno Katica. »Onda je sta' med nama — ja s jedne strane, mati mu s druge, i reka' je : ča mi je najmilije na svitu, stoji uza me. . . Tebe tu još ní bilo tad ! Pokaziva' je doli, na dvor, a tamo je bila hrpa našega svita. Oni su nas svikolici vidili, tu gori, mene do njega. Pa ča će reć sad ti ljudi ? Ča će reć za me ? O, kako će se radovat mojoj nesrići, kako će se rugat !«

Svim tijelom naslonila se o rub i lice pokrije rukama.

Dorica ne zna, što bi radila. I ona je prije nekoliko dana ovako plakala. I ona je okusila sav jad, svu gorčinu odricanja. . . Nešto se u njoj smekšalo, popustilo. Pristupila je bliže i dotakla se nježno njene glave. Mekom rukom pogladi joj sjajnu, gizdavu kosu.

Katica se trgne i ispravi. Oči, koje su plovile još u suzama, uprla je u nju s mržnjom.

»A ča hoćeš još ? Imaš li mi još ča uzet ? Oli hoćeš da me nema na svitu ? Pogledaj doli !« I pokaže dolje, gdje se prostro širok dvor. »Ne ćeš tribat dva puta reć !« Dorica se zgrozila, kad je vidjela pod taracom sjenicu, prekrivenu prućem, na kojemu se pruža loza. »Ali — reci rič, ne boj se — bit ćeš sama ! Nitko ti ne će smetat !«

Na lice joj je palo očajno pregnuće. Dorica vikne iza glasa :

»Katice — za Boga — molim te !«

»Himbenice — zmijo !« I u grlu joj zapne glas. Stoji pred njom poput vještice s ognjem u oku,

s uzdrhtalim usnama. »Propani u zemlju od stida, namigušo ! Ja nisam hodila za njim — nisam se nudila. On me je molio. . . Brezobraznice ! Zmijo — gušćerice !«

»A šta vi tamo radite ?« javi se ozdo zvučan muški glas. U njemu se trese gnjev i ogorčenje.

To je njegov glas.

Utihnule su obje, zgurile se kao djeca kad ih uhvate u kvaru, pa će im odrediti kaznu. Dorica se osvijestila najprije. Nagne se nad rubom i reče :

»Šalimo se.«

»U šali se take riječi ne govore.«

Dorica se više nije obazrela ni na koga. Pođe i trči niz stube. Za njom ide Katica, crvena, zadihana. Ide dolje, pa k njemu : da ga vidi još jednom, da s njime progovori, da ga uništi slabića, podlaca i izdajicu !

Pod stubama čeka ih već on, obrva stisnutih, oblak u licu.

»Ne krivi nikoga, Katice — a nju najmanje !« pokaže na Doricu. »Ona nije kriva. Ja sam kriv, ja sam. I svi smo jednako nesretni — ti, i mi. . . Što se raskinulo, raskinulo se — mržnja i gnjev ne će više svezati. . .«

»I ti si zaboravi', ča si obećava' ! Tolika obećanja, tolike zakletve ! Gdi ti je duša ? Oh, crna je, crna i podla !«

»Ja samo znam, da sam nesretan ! O, da me nema na svijetu !«

»Ti si mi zatvori' svit, otrova' život, uništi' ! Ti si me traži', ti si se nameta', da ćeš me podić svojom sramotnom, podlom ljubavi. . . Eto, kako si me uzvisi' nad sve druge ! Nek se ruga svit, nek pljuje, nek sramoti. . .«

I pokrivši lice rukama, zaplače ljuto.

Niko stoji satrt. Kamogod pogleda, svuda golota, pustinja. Na duši teška krivnja, u srcu vruća

rana. Ima pravo — on joj je uzeo sve: nadu, vjeru u budućnost; oteo joj i čast. Stoji uništen nad ruševinama bića, koje je htio podići u visine i koje je uništio, igrajući se s njime lakomisleno.

»O, šor Nikoleto!« čuje se razigrani glas gospodina Ilije iz blagovaonice. »Kako vidim, ti se držiš onoga: blaženi među ženama. Zato si nam i izmakao.« »Baš ste pogodili, šor Ilija: blaženi!« klikne on s čudnim prizvukom. »Mi ćemo ić'«, vikne šor Ilija. »Svaka pisma, kakogod lipa bila, mora imat kraj. Tako i naša svečanost!«

»Doista baš!« odgovara s istim gorkim prizvukom Niko. »Današnja svečanost ostat će mi za uvijek u pameti...«

»I nama, gospodaru, i nama«, potvrduje šor Ilija.

GLAVA XV.

NA GROBU RASTE CVIJEĆE.

Katica se jedva dovukla kući — sreća, što nikoga nije ni srela. Sklonila se u svoju komoricu i predala se svojim mukama.

U prvi čas nije se mogla ni snaći u nesreći. Nije imala kad razmišljati i raščinjati svoga položaja. Ali izgubljena, utopljena u njemu, nošena njegovim divljim virom, osjeća dobro, da je izgubljena. Ono, što ju je mamilo kao nov život, nova nada, što je davalo snage, radosti i pruživosti, zapalo je: ostao je bol i očajanje...

Zaboravila je domaće i obitelj, sav svijet. Ništa je ne zanima, niti je tješi. Uništena i orobljena, gleda tupim okom ovaj svijet i šta se na njemu radi.

U nedjelju zatim, odmah po objedu dođe u naše mjesto muzika iz Svetog Jurja. Gospodi glazbarima prohtjelo se učiniti šetnju, pa su iznenadili naše mjesto, koje hlepi za takvim zabavicama. Na trgu sviralo se do noći uz mjesne svjetiljke i pri rasvjeti susjednih kuća. Bilo je veselo. Mladež se sletjela i odmah na trgu zaplesala. Djeca i stari stoje okolo pri kućama i zidovima, glede i slušaju, guraju se i zadijevaju jedan u drugoga.

Ali kod sve te strke Katica se iz kuće nije maknula. Mati se čudi, kreće glavom i najzad je ponukuje:

»Hodi, ćerce moja, užij, dok si mlada!«

A ona samo je krenula plećem, ljutito i prijezirno, stegla usta, na kojima su crvene usnice krvave od grizenja, i reče oporo:

»Neka luduju! Ča mi je za njih?«

Mati se samo izjeda, šta je to; promišlja, muči se.

»Kordun joj ni' kupi'. Tko bi bi' reka', da je takov skupac. Pa da nima od čega! U crkvu ju ne vodi, k nama i ne poviri... Ona se, gle, napuhnula; ne možeš od nje dobit ni riči. Meni se to nikako ne vidi. Ovo je sve nikako ka' stara bačva, kad popucaju obruči.« Čelo joj se navoralo, glavom prolaze čudne misli, sumnje, bojazni. »Ah, ča! Poričkali su se možda! I to se zgađa, kad se ljubav mlada. Dok ne uđe u kolotečinu... Pomirit će se opet, i ljubav će bit još veća. Nek se svade. Mladost ludost!«

Ova promišljanja umirila su je, ali ne zadugo. Čekala je, da će nastati obrat, ali čekala je zaludu. Djevojka se muči i kinji. Najviše luta po polju, i to sama; vraća se obično zaplakanih očiju. Nijesu to više šale! Jera se ozbiljno zamislila. Počela ju je i noću uhoditi. Ne jednom čula ju je uzdisati teško i duboko. Nejednom našla je i jastuke pokvašene.

»Ča je to — vičnji Bože!« muči se Jera. »Da mi je samo znat, ča je to? Ma ne znam...«

Jedno popodne, kad su bile same, počne izdaleka:

»A ća je tebi, ćerce? Ti se grizeš. A sve samo gušiš u sebi: nikomu riči. Ča ti je? Oli ti je tko na ža' učini'?«

Oko joj se žari ljubavlju i materinskom nježnošću; oštri glas primio je duboku, nježnu boju.

»A može li bit gore?« klikne Katica žestoko, uzrujana i ljuta. Nježno pitanje materino ugrijalo joj je dušu. Čini joj se, da su joj svi krivi — svi, i mati. »Oli ne vidite, ča se dogodilo? Ta ni' se umori' hodeć pod Grabovik...«

Tek je to izrekla, ispale su joj suze iz očiju, iz grudi opet se dižu teški, bolni uzdasi.

»A zazbilja, ča je to?« pita mati, sad već uporno. »Hodi' je, pa najedamput ka' da si prisika'. Ali je ča meju vami? Koja neugodnost?«

»Neugodnost?« I Katica krene tužno glavom. »Ne, mame moja — kraj, rastanak...«

Jeri je, kao da ju je tko zaglušio. Sjedi nepomično, gleda samo i gleda — glavom joj prolaze čudne slike, ulomci misli, davnih predodžaba, i to se smiješalo u neukusno klupko, koje se navija i odvija i nigdje kraja nema.

»Srce mu je od mene otpalo«, nastavlja Katica i svaka riječ kao da joj se kida sa srca i ostavlja ranu, bolnu ranu, koja peče. »Odmetni' se sasvim — potpuno za uvik. Naša' je drugu — nakićeniju — Zorkovićevu.«

Dakle tako! O, sad shvaća, razumije. Nju i kćer njenu pritisla je velika nesreća, susrela je iznenada, kad je mislila, da je dosegla vrh svih nada... O, razumije ona, otkuda ta žalost i očajanje! Ta i njeno materinje srce kao da je tko raskinuo na dvoje i komade bacio pod noge, tlačio i gazio. Neizmjerna nesreća, od koje se ne će oporaviti ni kći, ni ona nikad. Nema tu ni popravljanja, ni nade — vječan bol, žalost, očajanje...

Samo kako — kako se to dogodilo, vječni Bože! Toliko su se ljubili — pogibali jedno za drugim...

Ovako najednoč!... Kako se može samo dogoditi nešto tako nečuveno! I Jera se zamisli duboko — misao ju opet okrijepila, pribrala se, počela je grozničavo raditi, tražiti, iznalaziti, domišljati se.

Oh, nije to po Božjem putu! Ne, otkuda? I osim toga puta nađu se tajne stvari, kojih ne ćeš dokučiti... Pokojna Tonculja na primjer bila je u oblacima, kad je ono led pobio sav naš kraj. Pokojni šor Zorzi vidio ju je svojim očima, kako je letjela na omelu. I nije ju samo vidio, nego je i pucao u oblak posvećenim nabojem. Poslije nevere našli su je pod putom prostrijeljene noge. Take se stvari događaju! Preklani je Gujina prešao preko raskršća. Netko mu je morao nešto podbaciti jer su mu se po svemu tijelu izmetnule rane: koža mu je opuznula kao zmiji. Kotlar Bartul brao je ljetos travu oko groblja. Nešto ga je zapuhnulo, otekao je ka' badanj, i tko zna, kad će doći k sebi. Da, ima stvari tajnih, od zle i od dobre strane, ali ima ih — umiješaju se u sudbinu čovjekovu, i nesretni stvor pita se: zašto takav obrat, vječni Bože — otkud i kako?

I tu je mogao netko se umiješati. A možda i sama Bonina. Ima dug nos, bradu oštru, isturenu naprijed... Sav je otok zavidio njenoj kćeri. Koliko ih odličnih, bogatih nadalo se poći za njega! Zar bi bilo čudo, kad bi koja pokušala nešto?

Jere tako mudruje i na pošljetku je nešto i izmudrovala. Napunila je mijeh vina, tikvicu nalila ulja, natovarila na magarca i hajde prije osvita k staroj Ursi u Vrhove. Ursa je udovica iza čobanina, hramlje na jednu nogu i mnoge stvari razumije. Znamo, kako je među čobanima! Svašto ima tamo...

Vratila se pred samo podne s praznim mijehom i praznom tikvom. Ali zato joj je lakše. Velik teret pao joj je sa srca.

»Nu, ne boj se,« tješi kćer. »Sve će bit dobro. Doć će on, ne boj se!« i osm jeva se zlobno. »Doć će i bit će većma zaljubljen, nego pri. Vidit ćeš, kako će doć: čekaj samo, dok nastupi pun misec...«

»Nemojte ni mislit, mame moja!« krene Katica glavom.

»Ti muč, ti ne znaš. Sve beštija svit! Dušu su prodali, samo da nam ga odmame. Ne boj se, ima i za njih lika — vidit ćeš, kako će ti doć, ka' po sirovoj koži.«

A Katica sjedi samo raspršenih misli, riječi materine kao da se je ne tiču. Osjeća ona dobro, što se dogodilo, zna, da povratka nema.

Niko se osjeća kao pravi zločinac. Ne zna, kako bi okajao, što je počinio. Svaki čas čeka, da će ga st ći kazna Božja. A da i pane na nj, pritisne ga svega, bilo bi mu možda akše. Kamo da se obrati, kamo da se baci, da ima čas mira? Neprestano mu je na očima ona, s njenim pogledom punim odsude, ogorčenja. Čuje neprestano njen glas, njene žestoke ukore, njeno jecanje. Htio bi znati, što radi, ona, njegova žrtva, uvjeriti se, kako podnosi nesreću, ali za sav svijet ne bi se htio sastati s njome. Čini mu se, da bi propao pred njom od sramote, izgorio bi, načinio sebi kraj... Zato je neprestano doma. Čitave dane tumara po konobi, ili satove i satove boravi kod mlina, gdje se melju masline. Gleda tupo, bez zanimanja: čini mu se, da mu je u glavi i grudima neizmjerna, mučna praznina, pustoš...

Kod Zorkovića nije se uopće više pokazao. S materom jedva kad i kad progovorio riječ.

Šora Anzula šuti, ne nameće se. Zna, što se sa sinom događa. Ali najzad joj se dalo na žao — dala je dozvati Zan-Domu.

»Ča je to s tim našim mladim?« pita ga šora Anzula. »Ali si ga vidi'?«

»Bog zna, otkad ga nisam vidio. Krije se nekako: radi one ispod Grabovika najprije.«

»I meni se tako čini«, potvrđuje gospođa. »Sasvim se izmini'. Ni poznat ga ne možeš!«

»Hm«, osmijehne se Zan-Dome svojim osmijehom. »Pošljedica tetine odgoje, ta pretjerana osjetljivost. Vi ste mislili, da imate curicu — pa ste ga kao curicu razmazili. Eto to je pošljedica sad! Čovjek mora imati glatku kožu, koje se ne prihvaća koješta. Inače ako je nema, život ga izrani; vidite, kako! Kao invalid!«

»Ta, ja jur volim, da je i takov. Ali ti ga utiši, izbij mu iz glave skrupule.«

»Kako zapovijedate. Znate, da vas ja slušam sad — kad je kasno. Da sam vas uvijek bio slušao!« klikne glasom iskrenim, ne bez smijeha. »Danas je mogla biti moja barka u drugim vodama.«

»Još se može okrenut u prave vode, Zan-Dome«, uvjerava ga gospođa.

»Već je kasno, teto moja«, kreće glavom, osmijevajući se žalosno. »Nasukala se na grebene. Za nju se ne treba više zanimati...«

Niko nije tajao pred prijateljem, što ga muči.

»Nikad sebi ne ću oprostiti, što sam tako daleko ugazio. Uvalio sam u sramotu sebe a nada sve nju... Ova gnusna ljaga ostat će uvijek na meni. Peći će me, gristi, kao rak-rana...«

»Takove ljage, moj sinko, nijesu ništa rijetko u našem društvu«, odgovara Zan-Dome mirno. »Radije pitaj: tko je bez nje? Bit će ih veoma malo, nas, civilizovanih, koji bismo bili bez nje... Pa nije ni čudo. Društvo ljudsko postalo je što dulje, sve složenije. Putevi i staze, kojima ideš, što dalje, sve su zamršeniji, svakojako zapleteni. Koji put vode k jamama i ponorima, pokritima zelenim šušnjem... Morao bi biti čovjek sasvim izvanredan, kad bi se htio ukloniti svim zamkama i doći na cilj bez štete. Svi koji koracamo tim labirintom, koji imamo ambiciju napredovati, svi smo pokriti takvim ljagama i brazgotinama od starih rana i ozljeda. A izjedati se zato doista nemaš kad. Ako treba koračati naprijed — ne možeš se zavući kao puž u svoju kućicu. A naprijed koračati moraš, inače ćeš se ukočiti, kao naš šor Ilija Zorković.«

»Lasno tebi! Ti nemaš na duši propast djevojke! A ona je imala k meni povjerenje — i njen otac...«

»Oca ostavimo na zdravoj strani: on nije imao povjerenja, niti je kad vjerovao, da ćeš mu biti zet. On je čovjek razuman i ima toliko uviđavnosti. A što se tiče te propasti — to ćemo vidjeti, je li propast. Ona sad neka se špurga, tvoja Katica.«

Niko pogleda na nj u čudu, šta to govori. Zan Dome osmijeva mu se svojim osmijehom.

»Pa znaš, što znači špurgati se?«

»Puževi se špurgaju«, osmijehne se i protiv volje Niko.

»Da, kad ih donesu iz gore, ostave ih najprije da se špurgaju iliti očiste. Ne daju im se pasti, da izluče najprije jake sokove, kojima su se natopili, pasući travu i jako bilje, i koji su štetni našemu želucu. Za to se hoće kadgod i po mjesec dana, ako se puž odviše napasao. Tako i tvoja Katica. I njeno je srce natopljeno sokovima, jakim i otrovnim. Ona ih je počela izbacivati, bit će skoro mjesec, ako ne više. Treba dakle dosta vremena, dok zaboravi, što je sve uzela u glavu. I onda će istom biti vrsna za Paška. Vjeruj mi, on će je i tako uzeti, kod svega, što se bilo dogodilo. A osobito, ako šora Anzula otvori svoju izdašnu ruku, kako ona već zna... A najzad, šta sebi imaš spočitavati? Tvoj odnošaj k njoj kretao se u granicama, u kojima nijesam nikad mislio, da se može tako oštro držati naš Niko Dubčić. Pa ti već i nijesi Dubčić, nego pravi Platon!«

»Moje nakane bile su poštene. Ja sam ih se držao tvrdo i onda, kad mi je počinjalo biti jasno, da ona nije za nas. Bio bih se možda i žrtvovao za njenu sreću — ali uvjerio sam se, da joj sreća uza me ne bi cvala. Ona se ne bi uživjela u naše prilike... Nije mi ostajalo dakle, nego povratak s kraćeg puta. A ti misliš, da bi se dala opet složiti s Paškom?«

»Vidi se, da si zaljubljen do ušiju, kad to ne uviđaš. Ti bi svuda samo upravo — a upravo se često ne smije... Ja opet najvolim zavojima. Sporije je često dosadno, ali zavoji i okolišenje obično vode k cilju... Paško, moj sokole, danas

ti je velik čovjek. Danas sutra prva partija u našemu mjestu. Ima službu, plaću, položaj i dobre izglede, a nada sve — živi u gradu. Ja sam siguran, da će danas sutra početi nad njim oblijetati djevojke, kao ose nad slatkim kruškama. Zašto ne bi bila s njime zadovoljna i Preturuša? Nije doduše Dubčić — ali je ipak momak vrijedan i prikladan. S pomoću Božjom i potporom tete Anzule može biti imućan krčmar gdje u gradu a Katica krčmarica, kakovih će se naći malo. Barem će nas imati tko dočekati, kad dođemo u grad. Ja i onako ne mogu trpjeti hranu hotelsku. Ti, istina, ne ćeš moći tako skoro u njih se svraćati — ali ja, koji posredujem, koji ću biti pozvan za kuma ja ću naći uvijek vrata otvorena...«

»Zan-Dome, ti si moj najbolji prijatelj!« klikne Niko vruće.

Prijateljevi zavoji i okolišenje omamili su i njega. Čini mu se, da se sve još da izgladiti — da, da je izglađeno...

»Da, ja poravnjujem puteve za doček novog božanstva. ...Oltar je već podignut, ako se ne varam, samo još neke urese treba porazvješati... Oj Niko — ti si srećan čovjek! Da ti nijesam najbolji prijatelj, morao bih ti zavidjeti.«

»Ti ne vjeruješ dakle, da te smatram za najboljega prijatelja?« pita Niko gotovo uvrijeđen. »Ja sam to iskušao — zašto mi se rugaš?«

»Najbolji — no neka ti bude«, odgovara Zan-Dome, sad već bez osmijeha. »Ali ne nesebičan. Teta Anzula mogla bi to razjasniti temeljitije — da hoće. Ali ona zna mučati... Ali ja mučati ne trebam i ne moram. Baš tako, ja bih bio kuburio, a možda i dokuburio, da nije te žene. Pregledaj registre od prije petnaest godina, kad mi je otac umro i sa svih strana me opkolili vjerovnici. Naći ćeš u njima možda okruglu svoticu, što mi je posudila, ako ju je naime zapisala. Ali u rubrici prihoda ne ćeš naći nigdje kamata...«

»Takova je ona, koga zavoli. Meni je samo drago, što je pri tebi tako bilo.«

»Doista, da nije te sklonosti, vjeruj mi, ja ne bi imao danas dvjesta hektolitara u konobi, a do pet godina možda i tri stotine. Trkao bi danas kao agent-prekupac po tuđim konobama i kušao iz svake bačve, makar i smrdjela...«

Ni Dorica se nije više kod Dubčićevih pokazala. Prizor s Katicom uzrujao ju je. Na dnu srca ostala je ipak neka gorčina, i to gorčina protiv njega, koji je u njenim očima bio junak nad sve junake. Kod prizora s Katicom, istina, pao je u njenim očima. Nejednu suzu prolila je u svojoj sobici; neprestano bio joj je na očima, kako stoji pred Katicom u neprilici, ne znajući, što bi mogao iznijeti za svoje opravdanje.

Malo po malo izgubio je i taj prizor živost svojih boja, počeo je ustupati u pozadinu, pokrivati se pepelom zaboravi, kao svi prizori... Život pruža svaki dan nešto novo, žalosno i radosno: novi dio potiskuje uspomenu predšasnih dana. I ona je počela zaboravljati — slika njena junaka počela se vedriti, dizati, privlačiti je i omamljivati. Njeno srce opet se otvorilo novim zracima, čeka požudno, kako bi dala mjesta cvijetu ljubavi...

U toj teškoj krizi stala joj je uz bok vjerno i nježno šora Anzula. Ona je našla riječi, koje su joj olakšale, koje su je utješile. Pod njihovim milim čarom ušla je u srce djevojke iznovice nada i očekivanje sreće. Razložila joj je, kako je teško naći muža, koji prije nije ljubio.

»Prva ljubav je cvijet najmiliji — ali današnji mladi svijet ne cijeni ga. Često ga zna i pogaziti... Ni ja nijesam bila predmet takve prve ljubavi. Zadovoljila sam se, da sam ostala pošljednja. I postigla sam, da za mnom nije ostalo više drugoj mjesta.«

»Ta ja toga ne zahtijevam!« klikne Dorica. »Nijesam ni dostojna! Samo neka druga ne trpi radi mene i neka me on ljubi, kao ja njega!«

»Ne boj se — možeš biti sigurna!«

I šora Anzula ogrli Doricu i pritisne na materinsko srce, uzdrhtalo od osjećaja radosti.

Malo zatim, u prve dane adventa, pohodi naše mjesto Zvonimir Stojanović, dramatski umjetnik iz Zagreba. I ako nosi ime hrvatskoga kralja, financije bit će mu na slabim nogama: inače ne bi zalutao čak u naš zakutak. Ta i komunikacija nije baš najudobnija, osobito ne za Zagrepčanina. Nemaš fijakera, ni tramvaja, pa ni restauracije s plzenjskim pivom. Još sreća, što takav umjetnik putuje bez prtljage. Putuje pješke, apostolski, a što nosi, prti na sebi.

Jedva se ukonačio u »hotelu«, počešljao, ugladio i cipele ulaštio, uputi se u posjete po boljim kućama. Javio je, da će dati tri četiri »kazališno-deklamatorske« predstave u našemu mjestu. Prva predstava imala je biti isto veče u prostorijama Čitaonice. Prošla je sasvim glatko pred predsjednikom Čitaonice, koji je morao doći ex offo, i pred po tuceta djece, za koju je predsjednik platio ulazninu.

Kad je gospodinu predsjedniku njegova žena letjela prema glavi, što baca novac u tutanj, on joj se izgovarao:

»A ča ćeš, dušo moja? Još bi se pročulo u Zagrebu, da smo mi ovdi zaostali...«

Poslije ovoga »moralnog uspjeha« Zvonimir Stojanović ponovi posjete po kućama: druga predstava da je isključivo za inteligenciju. I šor Ilija se podiže i obiđe znance, potičući ih. Njegova žena rekla mu je otvoreno, da na »tijatar« ne će ići, jer ima sav dan tijatra dosta i kod kuće. Ali promijenila je odluku i ona, kad joj prije podne poruči šora Anzula, da ide na predstavu, i ako ne će ići ona, neka barem pošlje Doricu. Mande je dobila zapovijed, da večera bude u sedam gotova. Doznale su gospođice iz pratnje šore Andrijane, da se šora Anzula sprema; počele su je natezati, nagovarati dok nije dala prije same južine i ona signal, da će se dakle ići.

Tako se dogodilo, da je umjetnik Zvonimir imao ono veče i velik »vanjski uspjeh.«

U osam sati već su stajaća mjesta bila napunjena od dječurlije, koji su dijelom sami platili po šesticu, ili su je na ulazu isprosili od svojih gospodara. Tu su stali u red i sluge i sluškinje, koji su dopratili svoje gospodare u kazalište. Prostor između ove galerije i podija, ovješen hrvatskim trobojnicama, pun je redova stolica i klupa za uglednu publiku. Dugo su bili redovi prazni, jer nitko ne će da snosi odium, da je na predstavu došao prvi.

Šora Anzula ušla je prva s Doricom a za njima šora Bonina s Nikom. Šor Ilija, član odbora Čitaonice bio je otišao prije vršiti rodoljubne dužnosti, a sad ih dočekuje na vratima. Šora Anzula obučena je jednostavno, gotovo po domaći. Dorica ima opet opravu od modre tkanine s bijelim čipkama. Veoma je elegantna, uzrastom je gotovo ravna Anzuli, samo je vitka u struku, u kretnjama mladenačka, gipka. Oko joj se žari od zadovoljstva i radosti: radi čega, ne zna sama. Ali danas joj se čini sve i dobro i lijepo, a u duši širi se radost i zadovoljstvo.

Tek su zauzeli mjesto, doplovi u dvoranu šora Andrijana a s njome i njene djevojke s velikim šumom i kikotom. Sva je dvorana uzbučala, ovdje govorom hrvatskim, ondje talijanskim.

I više nije bilo časa, da nije tko taj došao. Na tanjuru sve više šestica, a gdjekad zvekne i fijorin. Šor Dinko Lopatić, sjedeći između dvije svijeće, naslaže novce u hrpicu, podmećući fijorine kao mamac. Među gospoštiju zašle su i dvije tri težačke djevojke iz boljih kuća, Dore Lukina i Anica i Lode. Sklonile su se u posljednje redove, i ako su ulazninu platile baš tako, kao gospodske kćeri.

Među njih potkrale su se i Jera i Katica ispod Grabovika. Malo ih je tko opazio. Umjetnik je predstavljao baš prvu točku programa: Ludu od Petöfija, obvezni komad ovakih predstava. Galerija otvara usta, čudi se i čeka šta će od te vike biti.

Ali kad je vidjela, da ne će biti ništa, motri kretnje umjetnikove sa smijehom, a njegovo mahnito h-h-h prati bučnim grohotom.

Jeru nije dovela ovamo želja umjetničkog uživanja. Ona je i u crkvi pri propovijedi sjedi oborene glave, prebirući svoju krunicu; ili razmišlja, kamo treba sutra ići, ili kad će isteći Andriji il Ivanu rok za kamate; što treba kupiti kćerima, koja li krojačica najbolje šije. Kod takvog razmišljanja riječi župnikove padaju joj u uši jednoliko, kao kad pljušti kiša u prozor i donosi san na oči. Ona je ovamo pošla, jer je s Vrhova došla opet čobanica Ursa, naviještajući već deseti put, da je učinila, sad već dozbilja, što je trebalo... Hoće da se uvjeri na svoje oči, kako djeluje umiješe vračarice na Nika. Ona i ne gleda umjetnika, što radi, i kako se trudi; ona i onako prezire gladnice, koje zaziru od poštenog rada i skiću se po svijetu. Ne, ona gleda na Nika, čeka, kad će ustati, ostaviti mater i Doricu i sjesti uz njenu Katicu.

Prva tačka svršila se u homerskom smijehu. Luda je razveselila i neke gospođe na sjedalima. Slijedi razgovor i čavrljanje, žamor i kretnje, pretresanje i ogovori. Umjetnik se dotle preoblači za drugu tačku iza trobojnica.

Šora Anzula najviše se zabavlja s Doricom, gdjekad se obrati i gospođi Čareti Zan-Dominoj, koja je zabrinuta, jer ju čeka rublje a u šternama nema dosta vode.

»Kad smo spomenuli vodu — ja bih pila«, klikne šora Anzula, obrativši se k sinu. »Kakova vrućina!«

Niko skoči, da će sići u prizemlje, gdje je kavana. Prolazeći k izlazu, zablistale su na nj crne, bodljive oči... Sad tek vidi, da je tu stara Jera, do nje ona, Katica. Jedva se uzdržao, da ne vikne. Njihova ga prisutnost iznenadi. Ali odmah se svladao — pozdravi ih s licem glatkim, mirnim...

»Šta tu traže?« ogorčava se, izlazeći u predsoblje. »Šta hoće još, po svemu tome, što se dogo-

dilo ? Kao da se da što popraviti! Ne shvaća dakle, da je sve raskinuto ? Hoće joj se čuti još komentare, pogrebne besjede, ili hoće da sipa optužbe i ukore ? Kako je to glupo!«

»Kakova vladohlepna žena!« uzrujava se dolje u kavani, tražeći čaše. »Htjela bi baciti sav svijet pod noge. Ja sam izmakao — zato rana toliko boli. I ja da služim za oruđe takvih prohtjeva! Ne shvaća, ne — treba joj razjasniti; nije moguće ukloniti se novome razjašnjavanju! Pa dobro, neka bude: uzet ćemo i tu pilulu. To će biti pokora za grijeh, a ja ću se otresti ovoga nametanja, ovih neprilika...«

U takvom raspoloženju vrati se u dvoranu s čašama vode.

»Dosta je bilo nojevih manira. Ne ćemo zabijati glavu u pijesak. Radit ćemo kao da smo Zan-Dome.«

Prolazeći dvoranom, opet osjeća sjaj onih crnih, ubodljivih očiju. Nije im se uklonio, jer su na nj obraćene oči čitave dvorane. Sve gleda, čeka, hoće li pogledati na njih, hoće li im progovoriti. »A što ne bi i to!« sokoli se on, gledajući izazovno, s preziranjem na Jeru. Bio bi joj i rekao nešto — ali u tome podigne k njemu Katica svoje lijepe oči, u koje je tako željno gledao, ne mogući im nikad izmjeriti dna... U njima je još plamečak ufanja, nade i molbe...

»Propala je malo — problijedila...« prosudi on nehajno na oko, ali na dnu srca nešto se pokreće.

Stisnuo je obrve, u grudi se podigla bura, jed i ogorčenje. Zašto ? Jer se taj plamečak nije još ugasio, jer tinja pod pepelom iskra nade, očekivanja — zato, jer je slabić, ne može se oprostiti, podići.. Zato, jer ne zna biti kakav bi znao biti Zan-Dome.

Srdit pristupio je k materi i nudi je, i opet k Dorici i u pogled nastoji uložiti svu nježnost, koje je sposoban... Neka vide one dvije tamo, na čemu su: neka već jednoč shvate, što se dogodilo, da se ne će više povratiti. Neka se ugasi već sad i ta mala iskrica pod pepelom...

One dvije sjede tamo, kao na klupi optuženičkoj. Čini im se, da su se ogriješile i sav svijet gleda na njih pakosno. Za sobom čuju šapat i kikot. Tko je imao štete, poruge mu ne fali.

Na sreću slijedila je druga točka programa: pijani listonoša iz Zagreba. Dobacuje različne svoje glose i zalijeva ih iz boce. Publiku a osobito galeriju zanimala je ta točka neizmjerno.

»Mogle smo slobodno ne ić«, nakloni se Katica k uhu materi. Nitko je više ne motri, što radi, u onom općem smijanju. »Dala bih ne znam ča, da me ni' ovdi.«

»Čekaj, luda! Vidit ćeš na koncu, ča će bit! Bit će i molbe!«

Katica sagne glavu i ušuti. Zna ona, da je prošlo sve. Ljubav je utekla, kao da ju je voda odnijela.

Po drugoj tačci galerija osjeti u sebi poduzetnost, pa da će i ona potpomoći program. Zapjevala je koračnicu: »Oj junaci, oj Hrvati!« Pjeva ga sa zanosom, da se dvorana trese. Sve glasovi snažni, neblazirani. Drugi zbor, kao za inat, ozove se s trga. To su oni, što nijesu našli mjesta u dvorani.

Poslije pjesme galerija se nekako uzbunila. I doista, iz skupa izađe malo po tome lik snažan, stasit u gradskom odijelu. Paško Bobica pruža ruku redom odličnijim osobama galerije.

Pokret se priopći malo pomalo i sjedalima. U svoj dvorani nastao je žamor i šaptanje. Kad se Niko okrenuo, šta je to tamo, vidi, kako šor Baldo daje ruku Pašku. Iza Paškovih širokih leđa vidi se nasmijano, kao uvijek, lice Zan-Domino. Namignuo mu je jednim okom, kao da hoće kazati: »Vidiš, druže, kakav sam ja previjanac. Šta ćeš reći na ovo ?«

Kakav triumf za Paška! Je li on kada mislio da će doživjeti ovakvo veče ? Da će o njemu čitavo veče govoriti čitavo mjesto ? On, koji je načinio sebi nacrt života, da bi se moglo za nj kazati: »Živio i umr'o!« Postao je osoba važna, na koju se obraća toliko očiju s divljenjem i zavišću. Neka

moćna ruka uhvatila ga je za perčin, izvukla iz hrpe svagdanjosti, stavila ga na stalak i između onih dviju kratkih riječi napisat će mu zacijelo još dug, dug životopis, pun hvale i priznanja!

I k tome zadovoljština, da je to pred očima Jere i ohole Katice!

»Aha — pala su nam krioca, kako triba!« misli naš junak ne bez pakosti. »Malo je spala — ali ne čini ništa. Ta ugojit će se! Bolje nego da se naduva. A stara Jere, dušo moja — i njoj će biti sad dobar Paško Bobica. Spali smo na niske grančice, dušo moja!« I suče brčiće, koji su već stigli dobiti tamo u gradu neki nov, izgledniji oblik. »Vidit ćemo, čime će ti sad zaudarat Paško Bobica!«

Ova razmatranja prekine mu umjetnik iz Zagreba. Istupio je u salonskom odijelu, kose genijalno našešurene, sivo oko osvajački luta po zagorjelim licima naših gizdavih ljepotica. Zatim stane, kao prikovano, nad glavama publike, u predsoblju, gdje Dinko Lopatić postavlja forinte i šestice u stupčiće. Najzad poslije duboka naklona izgovori: »Na grobu izdajice«. I sad slijede strofe, pune ukora i kletve izdajici domovine, svaka kitica ima refren: »Oh, oprosti — oh, oprosti!« To kosti izdajnikove mole iz groba šaputljivim glasom oproštenje. To »oprosti« daje naš umjetnik s takvom neodoljivom mimikom, da galerija svaki put prasne u gromovit smijeh. Da, gospođice i na sjedalima kikoću se, ali, to se zna, pristojno i diskretno, za lepezom.

Kad se stišao smijeh i pljesak, Paško pristupi k sjedalu Jerinu.

»O, dobro se povratili!« pozdravlja ga ona, osmijevajući se s oduševljenjem.

I Katica mu je dala ruku, premda tako slabu, studenu. Pao je na nj i pogled iz njena oka, zastrta koprenom bola. Žao mu je, što se radovao njenoj nesreći. Čini mu se, da se oskvrnio tim niskim osjećajem. Prije se radovao, što je polje slobodno —

sad se opet ljuti, što onaj, koji ju je prezreo, sjedi tamo kod druge i zabavlja se s njom.

Ali Jera nije mu dala mnogo vremena za promišljanje. Obasula ga je čitavim nizom pitanja.

»A otkud ti, sinko? Pa čitav gospodin najednoč...«

On joj pripovijeda, kakvu ima službu, koliko plaća, kakvi su njegovi izgledi. Jera sluša pažljivo i promišlja: »A ako je Ursa bez koristi činila svoje meštrije? Zabavlja se, ni jednoč se ni ogleda'... A ovdi momak od šesta i svita, i tko zna, ča ga još čeka... Sriće ima, vidim, više nego triba.« I što više računa, sve joj bolje izlazi. »Obi kćeri u gradu — hm, lasno se može zgodit, ne će ti imat tko oči zaklopit. A ono u Dubčića bilo bi još gore. Ne bi imala kćeri ni pristupa. Bidnu mater ne bi k njoj ni pustili. Znam ja, koja je sve ono čeljad — sve sama oholija — tko sam, da sam... A ovdi se mogu k njima sklonit. Barica — neka se stari izvali, počet će odmah drukčije. Znam ja. Nimaš se ča uzdat...« Već žali, što se s Ursom uopće spetljala. »Još ću izgubit dušu, a da bi zašto? Moram se ispovidit, još ove nedilje...«

»A ča da se krenemo?« reče odjednoč Jera. »Ča ćeš slušat bresposlice, kad ga ne razumiš. Možda Kranjac kakav, oli otkud je, skitnica!« Čini joj se sad, da im se tu i ne pristoji sjedjeti. »Bidni narod muči se, radi za njih, a oni tu po zabavama. Jedan ima dućan — važe u njemu i ne važe, i zazbilja nikad ne priva že. Nosiš mu dohodak, on miri u vrh, napiše i ne zapiše. A u dućanu svaki put pripiše... Deru te na jednu i na drugu stranu, i nesrića, ako moraš k njima. A narod odire se za nje, muči se o gladu i žezi — a ča je lipše, pristalije, onjuše, obližu, isišu lipotu, kako bi hti' oni tamo... Ali ćuš! Još sam ja tu, hvala Bogu... I svoje potajno umovanje završi uzdahom: Ah, Bože, smiluj se!«

Katica na njeno poticanje odgovara: »Počekajmo, kad smo već tu, dok se svrši...« Još tinja

iskrica pod pepelom. »Pogleda' je na me, kao da nikad ni' bilo meju nama ni spomena. Samo može li se to — može li se to ?«

Po dugoj deklamaciji neke pjesme svršila se predstava. Galerija se prazni s pjesmom: »Živila Hrvatska«. Za galerijom diže se i bolja publika. Dinko Lopatić na izlazu dijeli odjeću, pomaže oblačiti kabanice i mantilje, ovijati šalove, navlačiti menšikove i haveloke. Vani od primorskih vrhova pirka bura, koja ujeda i odgađa izgled na kišu na neodređeno vrijeme.

»Vi nimate nikoga — pa ja ću vas sprovest«, nudi se Paško Jeri. »Ni daleko, ali je pod Grabovik — izvan mista...«

»Kad se već hoćeš trudit«, pristaje Jera. »Ali i doma će te čekat...«

»A gdi je moj dom ?« klikne s prizvukom žalosti Paško. »Gdi je moj dom — tamo je svak za se. Svak ima sa sobom dosta, nevolje i briga. Bez mene oni već mogu nikako. Ja im u ničemu ne falim — za mnom im ne ostaje prazno misto. Ja već moram ovako sam.«

Njegova žalost i samoća probudile su u srcu Katičinu također žalosnu jeku. Isto osjeća ona danas u svojoj kući... Pogledala je na nj iznenadivši se, gdje je izrekao, što ona sama misli i osjeća. Ovako ga još nije čula nikad govoriti, i ove su joj njegove riječi godile.

»Onda hod s nama!« reče Jera neobično toplo. »I nama će bit veselije. Rada sam, ka' nikad, ča smo se izvukli, hvala Bogu! Bila je vrućina, Katica, dobro se zavij!«

Na uglu pod lampom zamata se Katica svojim vunenom šalom. Ona u mraku, a oko nje svuda svjetlost. Kraj nje rasipaju se razigrani gledaoci sa smijehom i bukom. Izašla je i šora Anzula, uz nju koraca nespretno šor Ilija, s druge strane šora Bonina, Dorica i Niko idu sustopice za njima. On joj ovija šal, koji diže obijesna bura, i govori joj nešto povjerljivo.

Katica razrogačenih očiju prati svaku njihovu kretnju, glava joj se vrti, u ušima zuji... A ona samo gleda, prati njihove kretnje, napinje sluh, da uhvati njihove povjerljive riječi. Možda to nije istina — možda je samo san, ružan, okrutan san... Možda će se okrenuti, vratiti se k njoj, uhvatiti je oko pasa i pogledati joj u oči željno, duboko... Prošli su prugom svjetlosti, uronili su u tajanstveni mrak noći — iščeznuli su, neumoljivo, zauvijek...

Katica zastenje. I ona pošljednja iskrica pod pepelom utrnula se...

»Pa hod'mo!« reče glasom šupljim, promijenjenim.

Čini joj se, da ide za mrtvačkom skrinjom — i to za skrinjom, u kojoj su sahranjene njene nade, izgledi i lijepi, sjajni snovi. Govor Paškov i materin čini joj se, da je jednoliko izgovaranje molitava po zrncima krunice.

Pređašnje, slavne, sjajne Katice više nema...

I Niko se vratio kući uzbuđen. Skrivao se od pogleda materina i obratio se odmah u svoju sobu radosno ganut, s novom nadom u duši...

Šor Ilija ušao je odmah za kćerju u sobu. Kad je nažegla svjetiljku, gleda je, gleda, i nešto mu se čini na njoj čudno. Ruke joj dršću, lišca gore, oči se sjaju neobičnim čarovnim sjajem, kojega nikad na njoj još nije opazio.

»Tebe je, ćerce, iščipala dobro ta bura!« prosudi najzad. »Ti ćeš spavat, ja znam, ka' u ulju!«

Djevojka sa zanosom priskoči k njemu i privine svoje vruće, užareno, k njegovu starome licu i obaspe ga strastvenim poljupcima. I ne rekavši više riječi, ode u svoju sobu, da sakrije ondje svoju slatku tajnu...

GLAVA XVI.

»UREDI KUĆU SVOJU...«

Paško je dopratio Jeru i Katicu do dvora pod Grabovik. Katica držala ga se svim putem; sreća, što se imala koga držati. Slabost ju je osvojila, koljena su joj se tresla. A on ne opaža njene muke i trpljenja: on ne osjeća nego slatki teret, koji mu se objesio o mišici. Osjeća se sretan, beskrajno sretan, što je njemu pala u dio...

Ali njegova sreća nije trajala dugo. U dvorištu pustila se od njega i bez riječi iščezla u kući. Jera ga je našla samoga na vratima, kad se htio vratiti u mjesto.

»A ona?« pita ga zapanjivši se. »Zar te ni' ponudila ni da uđeš?«

»Pa tamo spavaju,« odgovara Paško u neprilici. »Šta ću bunit?«

»Ipak!« I, obazrevši se na sve strane, uhvati ga za ruku, počevši tajanstvenim glasom: »Dušo moja mila — kud mi je pošla! Ne zna, ča čini, hodi ka' na muci. Bog nas je pohodi', hvala mu i dika! Oli joj je bila potriba hvatat se tuđih plotova? Našle su druge svoju sriću: ni njoj se ni bilo triba bojat. Ali Bog pomrači pamet — i onda je ovakav križ.«

»Sad je zaludu žalit«, odgovara on a u grudi širi mu se osobita toplina. Sve biće osvaja poduzetnost i nova nada ulijeva novu snagu u srce. »Nek se umiri — a ja — a ja sam gotov. Da' sam joj viru, ja ću svirovat.«

»Tako govore vridni momci!« klikne Jera u suzama, ne od radosti, nego od žalosti za iščezlim slatkim snom, za utrnulim nadama. »Bog će te blagoslovit, jer ga nisi ostavi'! Ja sam joj uvik letila glavi, zašto to čini. Ali zaludu posa' — zaslipila ju je slava. A ono kakova slava, eto!«

Paško samo klima glavom. Voli mučati, da ne bi izrekao nešto, što bi staru uvrijedilo. Oprosti

se s njome, pozdravi Katicu i odmah drugi dan ode opet u službu.

Pod Grabovikom dosta brzo prestalo se govorit o Katici i njenoj nesreći. Jedna nesreća pokrila drugu pepelom zaboravi, i premda nesreća, pruža u nekom pogledu olakšicu.

Mate je legao logom.

Pobolijevao je odavna; kad nije bilo hitna posla, ostajao je dulje u postelji, ili uz ognjište. Berbu je jedva otrsio. Počelo ga je odmah po jematvi probadati u desnom boku, i kad ga je hvatalo sve gore, ode k liječniku. Doktor ga pregleda pomnjivo; što je našao, nije rekao, ali Mati se učinilo, da se zamislio. S osobitom pomnjom gledao mu je u oči, otvarao ih, prevraćao, što se Mati činilo čudno. Najzad mu dade neku mast, od koje mu je znatno odlanulo. Tako su došle masline, jematva i mlivenje, posao, koji ne može proći bez gospodara. Opet se dizao, premagao, nije se dao bolesti nadr'vati. Ove sedmice najzad izlili su pošljednju dižbu ulja u golemu kamenicu. Uzdahnuo je zadovoljno, što je otisnuo i taj posao, za gospodara tako važan. Ali se i snuždio — podišla ga je slutnja, da je ovo možda pošljednji put...

»Ja sam skupi' vino i ulje — ali hoću li ga uživat? Moguće ni prodavat...«

I ova slutnja oblijeće ga neprestano, kao bezobrazna muha. Često ga i noću probudi oda sna i ne da mu sklopiti oka do osvita. Prati ga u polje, među vinograde, sada tako žalosne i puste; stavlja mu pitanje: hoće li vidjeti još kad ovo mjesto svoga rada, natopljeno njegovim znojem, obrađeno teškim žuljevima?...

I vraća se sveudilj iznovice, pregledava vinograd i polja, svaki dan u drugom polju, sam samcat sa svojim sjetnim mislima. Čini mu se, da je to potrebno, da mora obići sve, što je njegovo, jer inače ne bi bio zadovoljan, ne bi imao mira ni po danu ni po noći.

Kad je obašao i pošljednji komad vinograda, već ne izlazi više iz dvora. Prosjedi sate i sate sam, u mislima, na jesenjem sunašcu, koje se prijazno osmijeva na modrom obzoru. Gleda na onu stranu, gdje je mjesto, rasuto na brežuljku, zadovoljno i veselo iza svršene berbe. Šum mjesta i pjevanje, koje k njemu dopire, čini mu se, da je pozdrav, kojim mu se odužuje rodno mjesto na izmaku života. Sunce je skrenulo za ugao kuće, osjen se razvukao crnom mrljom po dvoru, pokriva gotovo svu klupicu — i Mate se kupi, uzima jastuk, na kojemu je sjedio, jer bi ga kamen hladio, i vraća se u kuću u krevet.

Nije se tužio nikomu, nije se povjerio nikomu sa svojim slutnjama, i nitko nije iz bližega pazio, što se to s domaćinom događa.

Ali danas na osvitu skočili su svi iz postelje prestrašeni. Probudio ga oda sna žestok bol u boku, stenjanje i uzvici odjekuju po svoj kući. Jera mu je istrla bok uljem, kad to nije koristilo — onda kvasinom. Poslije mu je počela metati tople obloge. Kad ni oblozi nijesu pomogli, stane nad njim užasnuta i očajna. U tome pane mu na lice pruga svjetlosti kroz odškrinut prozor, osvijetli najednom njegovo izmučeno, upalo lice. »Za Boga, ča mu je ? Pa nije osta' od njega nego osin !«

Brige za djevojku osvojile su sve njeno biće ; ni jednoč nije ga prigledala, kako treba, nije opazila, da od dana u dan propada. Uzdahnula je, uhvatila se za glavu i odvukla se u kuhinju. Kori se, što ga je zanemarila... Ali opet se digne, izađe na dvor, i odmah pred vrata, na stazu, i uputi se pred kuću svojih djeverova, jecajući.

Prozori na kućama otvaraju se, iz njih gledaju poplašena lica jetrva.

»A ča je, kunjada, za Boga ? Gdi grete tako rano ?«

»Ah, dušo moja mila, umrit će mi... Nema čas mira, ni pokoja, kako ga je stisnulo. Ah, ja bidna sirota !«

»Bit će Mate !« kliknule su jetrve. »Ja odmah, da mu mora bit ništo. Omršavi' je za čudo. A gdi grete ?«

»Oli po kurata, oli po dotura. A ča ja znam, bidna !«

Tako pripovijedajući, uđe u mjesto. Probudi doktora iz najboljega sna i ispripovijedi mu s mnogim suzama, što se dogodilo. Iz njenih riječi bio bi mogao doktor razabrati i dosta razgovijetan prigovor, zašto ga nije ozdravio, kad ga je imao pod rukom »dosta na vrime.«

Ali doktor nije pravio zbirke od takvih poklona. Protre oči, koje su malo podbuhle od zdravoga sna, obuče se, kako je znao, i pođe pod Grabovik.

»No, ča je Mate ? Oli si se pripa' ?« počne, kao uvijek, bezbrižno.

No Jera mu je pročitala s lica, da je protrnuo radi vanjštine bolesnikove. I iz pitanja njegovih razabire, da su u doktoru mnoge ozbiljne bojazni. Istražio ga je opet veoma pomnjivo, okucao, opipao, isprevrtao na sve strane. S lica mu se izgubio i obični osmijeh i pao na nj izraz zamišljenosti. Očito je, da je uzbuđen, nekako i ganut. Na putu svojem, evo, opet se susreo s problemom pogibanja, prolaznosti.

Ali to je samo trenutno ganuće. Običaj ili osjećaj dužnosti prevladao je mekoću i neumjesna razmišljanja. Bolesniku se već obratio opet svojim čilim, bezbrižnim načinom.

»Kako govorim — triba ostat u postelji. Mast dat ću ti drugu, manje će bolit. A ča je glavno : triba se kripit : jist, pit. I ni' slobodno odmah se plašit.«

»Da, da — tako je«, potvrđuje bolesnik, ali tako, kao da potvrđuje sasvim drugu stvar — daleku, zagonetnu, koje nitko ne razumije, nego on, jer ga zaokuplja danju i noću.

Pogleda pri tome na liječnika okom, koje dopire u srce, mjeri tajne misli i osjećaje. Doktor se odvrati da sakrije nepriliku.

»Bidan, hti' bi ozdravit — ne može... Mašću smrt ne ćeš otirat. Takve masti nema u tvojoj farmaciji.« I, osmijehnuvši se tužno, reče na glas: »Ja sam vam i tako haran, imam za što. Bog vam da' zdravlje!«

Doktor je pogodio, što pacijent misli, ali ne odgovara. Potapša ga po pleća i doda:

»Vridni naš Mate!«

U sobi mu je zagušljivo, teško; izgubio se iz kuće brzo i tjeskobno, kao tat, obzirući se, da li ga tko za vratima ne vreba s nasrtljivim pitanjima.

Odlanulo mu je, kad je izašao iz dvora. Pred njim stoji mjesto, poliveno prvim zracima sunca, koje je skočilo iza Biokova, negdje u grmlju poletio je crni drozd i s cikom bacio se u najbližu guštaru. U uzduhu osjeća se miris zemlje, koja se budi oda sna, a u dolovima i nizinama vuče se rijetka magla kao prozračna koprena.

Doktor je odahnuo s olakšicom i pri miloj slici, jesenjeg jutra pozaboravi onu sliku tamo unutra, sliku venuća i propadanja života čovječjeg.

Ali pred kućom stoji Franić a dalje Ivan, braća našega Mate. Čekaju nestrpljivo. a opet u neprilici, što će pripraviti doktoru neugodan čas. Namrgodilo mu se čelo, stvarnost mu skoči pred oči i neumoljiva dužnost objašnjavanja... Čita im pitanje, koje ih je krenulo iz mira, na zbunjenu licu. I ne čeka, dok mu ga iznesu na sto. Učinio je još nekoliko dugih koraka i stane pred njima i počne, klimajući glavom:

»Bidni Mate, dakle se razboli'! U trbušnoj šupljini, i to na džigerici, raste mu novotvorina naravi po svemu opake. Uzrokuje bol i teškoće kod probave i unapredak uzrokovat će još druge znakove i bolove...«

Ovako rado govori onda, kad ne će da prestraši okolicu bolesnikovu. A ovi jadni ljudi, s kapicom u ruci, staju s noge na nogu kao na trnju. Gutaju svaku riječ s njegovih usana. Svaka sama po sebi da se još nekako razumjeti: ali kad ih složiš u onakvu

kiticu, kao prije što je gospodin dotur, zvuče ti kao španjolski ili njemački, i ne znaš, šta da iz njih razbereš.

»A ča je to, molim, gospodine doture?« odvaži se pitati mlađi Franić.

»To ka' da mu je teško?«

»Doista, jedva može bit teže«, izgovori doktor, obradovavši se, što je preskočio ono, što je najgore bilo. »Ča u njemu raste, rast će sve više i smetat i mučit. I oticat će, možda...«

»To ka' da će umrit!« klikne Ivan tjeskobnim glasom, s užasom u licu.

Liječnik razbaci ruke bespomoćno.

»Ne da se izličit — nikako.«

»Likar liči, moj Ivane, — Bog ozdravlja.«

»Razumim, gospodine, razumim«, reče Ivan i klima glavom.

Obadva su se brata zamislila, sprijateljujući se s mišlju, da će najmlađi brat, kost od njihove kosti, biti istrgnut iz porodičnoga kruga. Otkud se ruši takva nedaća? Tko je šalje tako iznenada? Čovjek kao dub, zdrav je i čil — navali vihar i izvrati ga kao vjekovit dub s korijenjem...

»Najgore je«, doda liječnik sjetno, »što se može dugo mučit. Bidni Mate — zbilja mi je ža'. Ne znam, oli je slučaj, oli ča drugo, ma tako jest, da na dobre ljude dolazi križ i trpljenje, dok se ne smiluje smrt. Jer smrt u ovakom stanju doista je oslobođenje.«

Na ove riječi čovjeka tuđega, otvrdnula prema tuđim stradanjima, braća su zaplakala i poraženi vraćaju se u svoje stanove. Liječnik im dovikne još:

»Nemojte govorit nikomu ništa. Moglo bi mu doć do ušiju i mučit ga još više.«

Braća su samo zaklimala glavom i opterećeni novim trhom, što im je navalio život, vraćaju se k svojim poslovima.

Doktor se vratio kući s nekom olakšicom. Bacio je sa sebe breme i brigu, i natovario ga drugima na pleća. Matina bolest morila ga je poput

more, svijest njene beznadnosti tištala ga je. Sad se oprostio odgovornosti i s nekom pakošću misli: »A sad se trudite vi, kako znate.« Samo mu je ostao u misli ostan nemilih dojmova, koji su ga prožeuli odmah iz jutra. Gospođa je to odmah opazila kod kave, kad ga je vidjela, da niti ne drobi u kavu, i potuži se:

»Vita dei cani! Ne bih dala sina na medicinu, volila bih ga utopit! Je li to zvanje, ka' druga zvanja ? Ne, to je magazin tuđe nesriće i muke.«

U odnošaju svome prema Mati on nije više doktor, učenjak, objektivan, na visini svoga znanja i zvanja. Šta koristi, ako mu pozna bolest, njen značaj, razvoj i budući tok, kad je protiv nje upravo tako nemoćan, kao i oni, koji joj ne poznaju načina i običaja ? I njegova nova mast nije donijela nikakve olakšice. Kasno u veče morao se opet truditi pod Grabovik.

»Ža' mi vas je bilo smetat«, reče stari, jedva izgladivši lice, iskrivljeno od bola, »ali zaludu: nisam moga' više; da smrt dojde, odmah, u čas, ja bih bi' najsritniji čovik na svitu.«

»Ali, druže moj, ča to govoriš ?« vikne Jera, bacivši se na postelju. »Ča mi to govoriš ? Ti bi nas hti' ostavit ?«

»I na to će doć' red, i na to — i nemoj mislit, da je smrt najgora.«

»Ta — strpi se, Mate!« tješi ga doktor. »Noćas ćeš se odmorit, ne boj se. Sutra će ti bit mnogo lašnje.«

»Da bi vas Bog ču'!« klikne Jera, sklopivši ruke.

Po injekciji nastala je doista olakšica. Za čas zaspao je bolesnik snom, kako su svi uvjeravali, zdravim. Susjedi su se izgubili jedan za drugim, i domaći su legli, s novim nadama u srcu. Doktora su ispratili kao višu moć, koja umiruje bolove. No Jera, videći, muža, gdje spava, ne može se uzdržati, da ne kaže sinu:

»A tko zna, ča će bit. I likar može se privarit, Bog jedan zna, ča nas koga čeka...«

Djeverovi su joj bili naime dokazali izjavu doktorovu, koja ju je ustrašila, i sad se, evo, probudila u njoj sumnja.

Poslije ovoga prvog, žestokog nastupa u bolesti Matinoj slijedili su dani tihi, bez trpljenja i muka. Malo ga je kada uhvatio bol, da bi bilo potrebno liječnika truditi. Ali ipak uvjerio se već svak, da tu nema pomoći ni ozdravljenja. Vidi se, da su mu dani a možda i sati odbrojeni... Nitko ga nije odgovarao, kad je sam zaželio ispovjediti se. Ni Jera nije više zaplakala. Očekuje ponizno i odano, što ima doći...

Poslije božićnih blagdana jedno tiho jutro zazvoni srednje zvono nekako čudno, na jednu stranu, kao da zvoni na uzbunu. Tko ima kad, ide k crkvi, gdje se baš ima početi misa: i tu stoji već sijedi don Roko pod malim baldahinom, koji za njim nosi naš uslužni gospodin Dinko Lopatić. Ministranti, obučeni u bijelim mantijama, koračaju sprijeda, zvoneći revno crkvenim zvončićima. Njihov oštri glas razliježe se kao opomena i prijeteći nekako tihim mjestašcem — i svatko, tko stigne, u posljednji čas pridružuje se časnoj pratnji, moleći se u po glasa krunicu.

Soba bolesnikova uređena je. Mali sto pokrit stoljnjakom, na njemu gore voštanice. Don Roko uđe s Presvetim i obredi bolesnika, ne bez ganuća, kao člana crkovinarstva i uzorna mještanina.

I već odlazi sav sprovod puteljkom uzbrdo, mrmljajući molitve, u crkvu, otkud je doskora zazvonilo zvono, pozivajući na misu.

Isti dan, odmah po objedu, kad je sunce prijazno sjalo a na prisoju i grijalo, primorska planina, posuta svježim snijegom, sjala se kao na slici — isti dan uputi se šor Ilija Zorković, dobro obučen i osim toga s prebačenom teškom kabanicom na plećima, i koraca istom stazom u dolinu, kud je jutros išla procesija. S prozora opazi ga Jera; začudila se, šta on tu traži.

»Oli zna, oli ne zna — ma njegova kćer svemu je kriva. Moga' je i ne dolazit, da ima stida.«

Katicu je opravila na stražnja vrata k stricu Franiću, a ona, pospremivši po sobi, što je mislila, da nije na mjestu, ode za njom.

»Zaludu je — nek je ovako ili onako, ne bih mu mogla pogledat u oči«, opravdava se sama pred sobom.

Za čas čuje Mate teške korake šor Ilijine pred kućom na stazi a zatim na dvorištu. Utihli su na čas kod vrata od predsoblja, dok su se najzad obratili k sobi, gdje leži Mate. Slijedi kucanje, na koje odgovara Mate glasom nekako utanjenim: »Naprid!«

I već sjedi kod postelje, lijepo prema njemu, šor Ilija, tarući znoj s čela i zatiljka. Oporavio se poslije bolesti savršeno. Gotovo je mlađi, nego prije nje. Nije mu ostavila nikakve uspomene, osim straha od nazeba. Zato nosi tolike haljine na sebi i ne načini koraka bez svoje čuvene kabanice.

»Baš tako, gospodaru, doša' je red i na me. Doživi' sam, hvala Bogu, Božić, a nisam se nada'. Hoću li dočekat Mlado lito, ne znam. U rukama Božjim, ni' u našima.«

»Ne vidi se, da bi bilo tako zlo. Možeš se i oporaviti još.«

»O, to je već ništo drugo! Nismo od onih, koji mogu pribolit. Mi se njišemo, krećemo, dok nam dadu. Kad jednom legnemo, nema ozdravljenja... A i ne želim više. Znam i ja, ča znači sitost dana. U vas bilo je ništo drugo. Vas su zvale dužnosti, i radosti, i žalosti.«

»Tako govore oni, ča nisu nikad bolovali. Bolest ih takne malo, i oni već govore o smrti.«

»I vi doista mislite, da bih ja moga' pribolit?« reče Mate u čudu. »Ja vam ne virujem! Pogledajte samo na me dobro i sudite. Ja mislim, da me je smrt već zabiližila: ka' gospodar ovcu, kad ju pušća u tor.«

Šor Ilija osluhne. Pregledava ga nekako sa žacanjem. Njegovo oko nalazi svuda tragove nepoznatoga, koji je već stavio ruku neumoljivo na ovu žrtvu. Svuda znakovi pogibanja, rastvaranja, smrti. Ova spoznaja prijeđe preko njega sa grozom, kojoj se ne može oteti ni srčani ni smjeli...

Bolesnik prati bistrim okom svaku njegovu kretnju. Nije mu izmaklo duboko ganuće pohodnikovo. Potvrdilo mu je, da nema nade... A tinjala je još, u skrovištu, pod pepelom iskrica, koja ne bi htjela ugasnuti. S nadom je očekivao, da gost ne će otkriti na njemu znakova smrti i neumoljivoga svršetka. Ali opet je dosta jak, da se nije užasnuo, kad je spoznao, da i ovaj čovjek, koji je htio varati i sebe i njega, sam sebi mora priznati, da tu nema izmicanja od smrti. Već se privikao misliti na smrt, čekati je bez straha i bojazni.

»Pa da i je tako, ne ostaje nam, nego čekat u poniznosti i strpljenju, ča ima doć. Sve su dari Božji — i smrt sama. Njoj moramo podleć svikolici.«

»To je istina«, potvrđuje Mate. »Ja se i ne protivim, nego čekam a često ju i zovem. Pa najposli ča je život? Mislili bismo, da život traje, dok ne dođe smrt: a ja mislim, da počinjemo umirat još onda, kad hodimo po svitu zdravi i čili. Nada za nadom ostavlja te, želje ginu i prolaze; čim si se u mladosti ponosi', u starosti za to ne haješ. Tako umire malo pomalo sve, ča je u tebi živilo, na poslitku i prijateljstvo. I kad vidiš prid sobom drugi put na oni svit, srce ti otpane i od familije, jer vidiš, da si na putu osta' sam, bidan, nemoćan — onako, kao kad si doša' na svit. Ni' za čudo, da ti se hoće otić, gdi te više ništa ne veže.«

»To je sve istina.« Zato i tinja u nama uvik svist, da smo došljaci na ovomu svitu«, potvrđuje šor Ilija.

Bolesnik ogleda strop, koji mu od nekoliko dana predstavlja sav njegov obzor. Za čas doda

glasom sasvim običnim, tako da je šor Ilija u čudu pogledao na nj:

»U vas se dakle sprema pir! Ja vam se radujem — Bože daj, da bude na sriću!«

Pruži omršavjelu ruku i dade je šor Iliji.

»Ja ne znam, mogu li primit čestitanje«, odgovara šor Ilija, stavivši svoju ruku, toplu, punu života u ruku Matinu, ruku suhu i studenu. »Mi ne znamo ništa sigurno. A ti znaš sam, kako su te stvari nestavne. I vi ste tu nestavnost iskusili, ča mi je ža' bilo. Zato se ne radujem srići svoje kćeri, kako bi se radova', da ni' izreslo iz vašeg razočaranja.«

»O, to već ne!« klikne Mate neobično živo. »U mene razočaranja ni' bilo: ča se dogodilo, ja sam zna', da će biti. I hvalim Bogu, da se dogodilo sad, hvalim vruće, da sam doživi' još, da se raspalo, ča se protivilo istini i razumu. Jer stavnosti ne može imat, ča ni po naravi.«

Šor Ilija nije očekivao ovih riječi. Zapanjile su ga i smele, da, činilo mu se, da se skriva za njima poruga i preziranje.

»Ti Mate, nimaš dakle velika mišljenja o mojemu prijatelju Niki! Inače bi žali' za njim...«

»To je ništo sasvim drugo. Ja sam ima' o njemu veliko mišljenje i stima' sam ga. Pa da' sam mu pristup u svoju kuću, poviri' sam mu svoje dite, jer sam zna', da je mladić pošten. Ali nisam virova' njegovu pothvatu: protivi' se je razumu i istini. Moja ćer ni' resla za Dubčićevu kuću! Bila bi u njoj vazda prilipak i moguće i na smetnju. Vaša — to je ništo drugo! Ona je za nj stvorena, za nj odgojena i njemu narečena. Ja bih prvi žali', kad ona ne bi u tu kuću ulizla. Zato sam vam se radova' iskreno, od srca, kako sam se malo komu radova'.«

Šor Ilija bio je oduševljen Matinim riječima a osobito istinitošću i iskrenošću. Malo je falilo, da se nije bacio na koljena pred posteljom i da nije izgrlio onoga, koji na njoj leži i tako plemenito misli o njemu i ujedno o njegovoj i Dubčićevoj

porodici. No zadrža ga od takvog izljeva osjećaja prirođeni sram, da bi Mate mogao pomisliti, da mu ne odobrava nazora nego zato, što su njegovoj kćeri na korist. Nije bio dakle siguran, da li ga Mate i pri tim izljevu ne bi odsudio i odbacio. Uzdržao se stoga i zadovoljio se time, da mu je ruku još jednom stegao vruće i zadržao u svojoj.

»Hvala ti, Mate, od srca hvala!« prousti glasom ganutim. I onda doda sa žacanjem: »A tvoja ćer? Sad ću ti priznat, da sam bi' u velikoj neprilici, kad sam ima' poć k tebi. Sa strahom sam se približava', da ne misliš moguće, da sam ja iz neprijateljstva, ili iz himbe ovu stvar napravi'. Ali sad ti viru dajem, da je to došlo bez mojega nastojanja. Samo po sebi nikako.«

Bolesnik mu je odobravao s izrazom radosti u očima, osmijevajući se zadovoljno. »Ta i ja kažem, da se tako moralo zgodit. I zahvaljujem Bogu, da mi je da' doživit taj obrat.«

»I viruj mi, Mate — ja nisam ni opazi', ča se sprema. Dohodi' je k nama, ka' drugda, da, manje još. Ja, kako znaš, imam dosta drugih briga i za ovakove stvari nerado se brinem. Nek u tom ženske odlučuju same. To su moja načela takova. Kad sam dozna', ča se dogodilo, u velike sam se uznemiri'; i dosta sam se dugo skanjiva', ne će li tribat da protiv toga od svoje strane ustanem...«

»Ne činite, za Boga! Ali ne vidite ovdje prst Božji?« klikne Mate s dubokim uvjerenjem. »Da, u svemu je Božji prst. Vaša bolest, njen povratak doma, sve, svekoliko... A moja ćer? I ona će nać sreću, ako je zavridi i ako je bude znala cinit. O, ne bojim se, i ona. No najpri treba istrgnut iz srca taščinu i oholost... A ako se ne uda? I tako će bit zadovoljnija, nego ondi, gdi ne pristaje. I njoj će se nać srića. Poznate Bobičina sina? Momak vrstan, štedišan i dobar radnik. Zašto ne bi mogla biti s njim zadovoljna?« Šor Ilija umirio se potpuno po ovim riječima, izgubile su se bojazni i neprilika. Mate još doda, kao da ga hoće još bolje umiriti:

»Mi smo ovo sve očekivali, i želili, šora Anzula i ja. Ona je žena razumna i plemenita — ne znam dakle, da u stvari ni' moglo bit ni himbe ni neprijateljstva.« I s osmijehom doda: »Pitajte ju, ona će vam sve potvrdit, i primite moje radovanje.«

Šor Ilija porazgovorio se s njim još malo i oprosti se s njime. Ne bez ganuća izgovori svoje: »Do viđenja!« Mate također klima glavom tužno i doda:

»Oprostimo se mi odmah posve. Ko zna, hoćemo li još imat kad za to do viđenja...«

Šora Anzula isto veče išla je k Zorkovićima upitati, kako je Mati. Šor Ilija opisa joj njegovo stanje kao očajno.

»Pa likar još ne čeka njegove smrti!« klikne ona.

»Možda, jer on će znati bolje. Ma meni, koji se ne razumim u to, dolazi više mrtav nego živ. Srića, da se je sprijatelji' sa svojim stanjem. Nima u njega naricanja ni mrmljanja: u svemu pokornost u odanost u volju Božju. Koja plemenita, uzvišena duša! I u stvarima svagdanjim sudi tako pošteno i plemenito!«

Šora Anzula pogne glavu i kradom obriše suzu, koja joj se odronila s oka.

»To je istina«, reče glasom ganutim, »dobri nam umiru. Toga značaja ljudi izumrit će pomalo med našim težacima. Ovakov sjajan uzor, a, može se reć, bez naslidnika. Često se pitam, kamo će nas to dovest, ča nas još čeka, kad ovakvi umiru a misto za njima ostaje prazno? I bojim se, bojim se, da nas ne čeka ništa dobro. U mladoj vrsti nima ljubavi ni odanosti gospodarima, kako je bilo u starih. U svemu se pokazuje napridak, i u modi, i u teženju polja — ali u ovoj glavnoj stvari napritka nima, i zato, virujte mi, nima ni blagostanja. Pri' ga je manje, nego je bilo u stara, prosta vrimena. Eto, ne znam zazbilja, kud će nas to dovest, težake i gospodare, sve zajedno, ova današnja moderna struja; k dobru teško...«

Sutradan pošla je i ona pod Grabovik. U uzduhu već se osjeća jugovina. Nebo se noću naoblačilo, nad Biokovom objesili se sivi oblaci, koji se spuštaju dolje kao kakova jedra. I more je promijenilo boju: jučer još nasmješljivo modro s crtežem dugih bijelih pasova, danas je kao od čelika, a na grebenima valova bijeli se pjena.

Žene su opazile gospođu, učinile u kući kratku uzbunu i kad su pospremile, gdje su što mogle, opet su nagnule u bijeg. Katica ne bi se ni za svijet htjela pokazati na oči onoj, koja je s njom postupala uvijek dobrostivo i prijazno, s kojom se na terasi Dubčićeve kuće pokazala svijetu kao buduća snaha. Šta ona misli o njoj sad? Zna li ona, zašto ju je njen sin tako bezobzirno odgurnuo?

»Dakle ti ovdi!« počne šora Anzula, sjednuvši na isto mjesto, gdje je sjedio juče šor Ilija. »Ispripovidili su mi sve, i likara sam dala zvat. Pa ni' me obradovalo, ča sam čula. Jedna me stvar umirila: da imaš srčanosti i strpljenja. Vidiš, da govorim očito. S drugim ne bih smila tako govorit. Pri tebi vidim, da bi varat bilo suvišno.«

»A zašto varat?« odgovara on s osmijehom. »Bilo bi bez koristi. Vidim i sam, razbirem. A srčanost? Ufam se, da će je bit do konca toliko, koliko će je biti triba. Nimam se čega bojat, jer sam se prida' u ruke Božje. Neka on učini sa mnom, kako hoće. Pa najposli jedina prava dobit na ovom svitu je, ča se da postić — smrt tiha i blagoslovena.«

»Ti si vazda bi' filosof, moj Mate«, osmijehne se gospođa. Naši težaci uopće rado filosofiraju, samo njihova filozofija ni' im od koristi. Ali ja imam s tobom jednu stvar. Kad smo ovako sami, ja bih odmah...«

»Ja već znam, ča je to,« osmijehne se on i u očima zažari mu se čista radost. »Donili ste mi dobru novinu, koju smo čekali davno.«

»Tako je!«

»Vidite, zato će mi lašnje doć umirat. Pala mi je s glave teška briga, veliko brime. K tome

oprosti' sam se ukora, da će se rasut radi moga diteta familija, koja ima svitlit našemu mistu, ka' noćni feral izgubljenim lađama. Da ni' vas, tko zna, ča bi bilo, tko zna, oli ne bi legla moja glava u grob pokrita sramotom i ruglom...«

»Ti prigoniš, Mate. A znaš li, da je bilo vrime, kad mi se činilo, da su suđeni jedno drugomu? I u tim časima bila sam spravna i primit je u kuću. Ali to su bili samo treni. Kod prvog udarca razbila se njihova ljubav i oni su se razišli sami od sebe. Ja sam ih u tome potpomogla samo toliko, da raskid nastane čim pri', kad je već ima doć. Velikih stvari ni bilo tribe! vidi se, da sveza ni bila jaka i trajna. Znam zaisto, da je tvoja ćer doživila razočaranje, gorko razočaranje. Bože daj, bilo poslidnje! A sad onu stvar!« Gospođa se popravi, da bi mu mogla vidjeti bolje lice. »Bila sam odlučila, da ju opremim. Sad je zgoda. Tu je uložak, koji sam joj uložila u štedionicu. Mnogo ni': toliko, koliko će im bit triba za početak...«

Stavila mu je knjižicu među prste, ali oni je ispustiše, kao da u njima nema snage. Lice njegovo poprimi izraz tvrd.

»Moja ćer to ne može primit«, reče on čvrstim glasom, u kojemu zvuči stara odlučnost i ponos. »Činilo bi se, da je za odštetu odstupila od vašega sina, a to joj ne bi bilo na poštenje.«

»To je istina«, priznaje gospođa. »Opaki ljudi to bi dosta lasno rekli.«

»A to bi bila krivica, mojoj ćeri i meni.«

»Učinit ćemo ovako. Novci su tvoji, a ti ih darivaš najmlađoj kćeri. Možeš to spomenuti i u oporuci. Tako više niko ne bi moga' ništa reć.«

»Hm«, očima luta, razmišljajući, po stropu. »Ni to mi ni drago. Meni su sva dica jednako draga: teško mi je činit razliku među njima. Nisam im hti' činit krivo za života, bila bi grihota činiti im krivo po smrti. Pa svak zna, da ja nimam kapitala skrovitih, da bi ih moga' na smrti razdavat. Svak bi se domisli', da su novci od vas — da ste me podmitili. Vi znate, da sam bi' iz čitavoga virovanja protiv te veze. Da se raskinula za uvik, radujem se većma, nego bi se radova' Bog zna kakovoj odšteti. A onda u oporuci lagat ne dopušća svist... Vidite, stvar ni' moguća. Ja je ne bi ni spominja' više, ako biste vi pristali.«

Gospođa je uzela knjižicu i licem proli joj se izraz duboke žalosti, možda i postiđenosti. On je ne spušta s očiju i shvaća, što se po prilici u njoj događa. Žao mu je, što ju je ražalostio.

»Oprostite, gospodarice, da vam ne mogu ugodit.«

»Tako se nismo pogodili, moj Mate. Obećali smo, da ćemo ostat prijatelji do smrti. Vidim, da prijatelji nismo ostali.«

»Ni to tako«, kreće bolesnik glavom.

»Tako je to — jer ti odbacuješ moj dar. Među prijateljima tako se ne govori, kako si ti govori'. I nima među njima takovih sitnih obzira. Svit! Kakov je to razlog iz usta čovika na smrtnoj postelji! Ne, takvoga čovika ne vežu jur obziri na ljudske predrasude i pogane jezike! Recimo prosto, ča tebi brani. Ponositost je to, težačka oholost... Nek vidi svak, da Pretur ne potribuje ništa, a osobito od gospode iz Dubčićeve kuće. Ni novaca, a ni prijateljstva. Pa dobro, ja sam dužnik, koji svojega duga nikad više ne može namirit. S mojim znanjem sasta' se moj sin s tvojom ćerom, s mojom pomoću rasta' se je s njom. Mojim dilovanjem ona je nesritna i neopskrbljena. Ča će pomislit svit o meni? Ne će li se odvratit od mene s pogrđenjem, da nisam ni pokušala barem jednim dilom popravit ča sam kriva? Ja sam htila izvršit, ča je bilo pravo i ča se pristojalo. Ča svit govori, za to me ne muči briga: barem u tomu sam nadvisila tebe.«

Gorke riječi gospođine djelovale su na Matu: a još većma njena žalost, koja se očituje u njenim riječma. Dogodilo se, čemu se nikad ne bi bio nadao, da se može dogoditi: on popusti.

»A kad vi tako, gospodarice, ja primam«, klikne živo i osjeća u sebi zadovoljstvo. O poniženju ni govora; čini mu se naprotiv, da je izvršio, što je pristojno i pravo. »Primam vaš dar i stavit ću ga u oporuku. Ali molim još jednu milost: da se mogu oprostit s vašima, ma sa svima...«

»O, Mate, ča si me obradova'!« klikne ona stežući mu vruće ruku. »Nek ti Bog plati tvoju dobrotu! Baš sam te htila umolit, da bi smi' doć moj sin. Vidim, kako je nesritan; ne zna, kako bi popravi' krivicu. I ako ljubi onu drugu od srca, ipak nema mira. Svist ga muči i peče. Oh, kad bi tvoja ćer mogla nać sriću, to bi bila najveća radost i olakšanje. Da se bar pomiri — oprosti...«

»Možda ćemo izravnat i to. Smrt izravnava svašta... Barem ćemo pokušat. Ma triba je strpljivosti i vrimena, i priprave i nagovaranja... Kad bude sve pripravljeno, ja ću vam obznanit, vi ćete doć svi, i ako Bog pomože, rastat ćemo se svi prijateljski.«

Rastali su se u najljepšemu suglasju. Matu su našle žene i kći mirna i tiha. Katicu je odmah zadržao kod sebe.

»A ča je to, s tobom, ćeri?« pita je, kad su ostali sami, gledajući na nju ljubazno. »Ti si bolna oli se izjidaš?«

Potresla se u svemu biću, jer se mahom dotakao rane njena srca, koja ju peče i žeže i koju ona gleda zatajati. Kako da je sakrije njemu, koji je na smrtnoj postelji, gleda na nju očima, koje prodiru duboko u srce. Sva gorčina života, jad i čemer nagrnula joj je na jezik bujicom: sama ne zna, gdje bi počela. Htjela bi tu bujicu izliti na nekoga. Ali on nije kriv, ta mudro ju je opominjao. Da predviđao je ove muke i sad, možda, pase se na njime zlobno, jer su se ispunile... Ne, to pak ne! Njegovo oko sa sućutnošću gleda na nju. Ne raduje se, žali je.

»Pa vi znate, ča je«, odgovara ona, suzdržavajući onu bujicu, samo da ga ne bi uvrijedila. »Zgodilo mi se, ča se ni' zgodilo ni jednoj. Vidite sami!« Suze su joj navalile u oči, roneći se upravo s povrijeđenoga srca. »Pustite me barem plakat.«

»A tko ti brani plakat?« pita je. »Oli kad nisam ima' srca k tebi?«

Ona šuti tvrdokorno a u duši diže joj se otpor. Otpor protiv njega i svega svijeta, koji ne shvaća njena bola. Izvor suza presahnuo je i ona stoji pred njim zažarena oka.

»Tako bi mogla govorit, da sam ja ča kriv. Ja sam te opominja' — ma sam ti dopusti,' ča drugi otac ne bi dopusti', i ako sam zna prvo, kako će se okončat. Ne znaš li, da je to bila ruka Božja? Oli ne vidiš još, da je to otkupljenje od muke, koja bi bila trajala do groba? Koja okorilost ne htit pripoznat, da bi bila tamo do vika na smetnji! Ne vidiš među nama i njima te prigrade? Ti govoriš, da smo prid Bogom svi jednaci! To i ja govorim — jednaci smo, ali na ovomu svitu nismo jednaci. I nikad ne ćemo bit, nikad! Trava nikad ne će nadrast bora, mahovina ne će nikad nadrast trave! Bog tako daje, da budu visoki i moćni, koji zapovidaju, i opet niski, koji pitaju i slušaju. Kad ne bi ima' tko zapovidat i upravljat, bili bi ka' ludi, ka' muhe bez glave...«

Ona stoji oborenih očiju pred njim kao okamenjena. Kroz stisnute usne ne pušta ni glaska, ni daha. Prsi joj se nemirno nadimlju, što mora slušati takove okrutne riječi. O, razumije ona ova razlaganja, koja je izmislio svijet, ograde, koje je pogradio svijet. A što je njoj do upravljanja svijeta? Je li ona smetala kome, da ga upravlja i vodi? Ona je priložila svoje srce k njemu, nevrijednome. U njeno srce Bog nije stavio ograda, nije učinio u njemu pretinaca, nije zabranio: ovoga možeš, a ovoga ne smiješ ljubiti... A ipak sav je svijet ustao protiv nje. Nitko nije pripomogao, nitko, svak je podmetao noge, dok se nije srušila. A sad ištu, da im zahvaljuje, da osjeća harnost, da bude vesela i zadovoljna.

»Ti si još mlada, ohola : moja nauka ni' ti draga, jer išće poniznost«, reče on, videći onaj otpor, kojim diše sve njeno biće. »Ti je ne razumiješ i ne znaš ocinit. Ma doć će vrime, kad ćeš progledat i pripoznat, da ti je za korist današnje trpljenje. To ti navišća otac tvoj na smrtnoj postelji.«

»A zašto me ne bi ljubi', ako sam niska?« odgovara ona. »Ni onda nisam bila visoka, moćna kad je obećava', zaklinja' se. A jesam li ga ja tražila? Ni' to došlo od mene, ni' to bila moja nauka.«

Iz očiju vrca joj oganj gnjeva i preziranja. Iz njena glasa zvoni gorčina, ali i mržnja, koju osjeća prema njemu. Smatra ga za podlaca, kukavicu, laživca, koji ju je zaveo, ruglu izvrgao.

»Bi' je zaslipljen, ka' ti, ča si još sad. Oči su mu se otvorile, vrati' se je s kraćega puta. Oli se moguće ni ima' pravo vratit? Pa tako su učinili i mnogi drugi — mnogi i od težačkih sinov, bez uzroka ili s razlogom. Zašto toga ne bi smi' učinit baš Dubčić? Moguće zato, ča je bogatiji od drugih! Oli se je ima' pritvarat za volju svitu? A ča bi ti bila učinila, da se je on tebi omrazi'? Ja jur ne razumim, radi čega se toliko vriđaš!«

Katicu su zapanjili njegovi razlozi. Dubina uvjerenja, koja zvuči u njegovu glasu prisilila ju je slušati njegove razloge, premda su okrutni, bezobzirni, premda je ranjavaju i vrijeđaju.

»A zašto mi to ni' reka' — pravo u oči!« klikne strastveno, osjećajući, da gubi tlo i opravdanost. »Ni' ima hrabrosti! Savist mu ni dala!«

»Ni' tako — vidiš, i sad mu krivo činiš. Ni' te hti' uvridit. On čeka, da ćeš ti njega ostavit i obratit se drugomu.«

Ona se trže i smrsi kroz zube :

»Koja milost od velikoga gospodina! Ko bi se bi' nada'! Ja ću već ostavit njemu, nek se on obrati drugoj. Nek mu je sa srićom!«

Suze jeda i uvrijeđena ponosa grunule su joj iz očiju. A Mate na takvu provalu okrene razgovor na drugu stranu.

»Vidiš, ćerce, — dani su mi odbrojeni, moguće i ure. Hoti' bih te izvest na put, ka drugu dicu opremit i umrit u miru. Do tebe je, da uđe mir opet u našu kuću. Drži te se virno godišća i godišća, čeka strpljivo, muči se i trpi. Ostavi' je kuću i poša' u svit za kruhom, da ti spravi misto. Zašto ti ne ćeš njega, kad si ga mogla hotit pri' godinu dana?«

»Pa kad ne mogu, ne mogu! Zašto me silite? Oh, ča bi dala, kad bi mogla!«

»Pri će bit oholost — oholost, ćerce moja!« klikne on tužnim glasom. »Ne pripoznaješ, da si mu učinila krivo — ma svoju krivicu udilj spominješ. Srce ti je okorilo' i otrovano. O, ni to ljubav, ča ga napunja : to je oholost — naduvenost. Još ti jednom vičem : tko se povišuje, bit će ponižen! A sad hodi, promišljaj i uđi u se.«

Ne, nije ju uvjerio. S mrzošću otišla je od kreveta. Vidi se, ni on ne shvaća, u čemu je sreća, ne će da shvati navlaš. Da je pristao, popustio! Ne — popustio je na oko, a pri ruci je imao druge, kad je onaj odbaci...

Ali i ogorčenje se utišalo, gnjev se ohladio, popustio. Već nije moguće ljutiti se na njega, kad ga je pohodio križ i muka. Pred oči joj izađe sigurnost, da su njegovi dani izbrojeni, da mu valja odlaziti : ona će ostati sirota, bez zaštite. Još joj je najteže bilo prigovaranje materino. Nju peče još gore nego kćer nesreća i jedinu pomoć vidi u tome, kad bi se Katica na drugu stranu osigurala. Kad bi se zaručila s drugim, što prije, i to odmah s Paškom, čini joj se, da bi pogrda bila odmah izbrisana. Ljudi bi ušutjeli i ne bi pretresali neprestano njenu kćer.

»Kako ćeš biti sama, ćerce moja?« govori joj svaki čas. »Svak će te taknut sirotu i potisnut u kraj.«

Kći šuti prkosno i samo ovda onda trgne nestrpljivo plećem, kad joj dosadi slušati prijekore.

»Ko će te obranit, kad iz njega ispane duša? A njegove je još malo, dušo moja mila! Kad pomi-

slim, o čemu živi, mravci me podližu. A ja da ću se skionit k tebi od ove zmije. Tko će s njom opstat, kad ona vazme ključe u ruke ?«

Katica na pošljetku skoči i pobježe u svoju komoricu. Tu se bacila na postelju i gdje je nitko ne vidi, isplače se do mile volje...

Mate dao je jedan dan zvati k sebi pisara i dva svjedoka. U njihovoj prisutnosti načinio je svoju oporuku. Kad su iz kuće izašli, šutljivi i ozbiljni — kuća je ostala za njima tiha i zamišljena nekako. Ivana i onako doma nije bilo. Kad ih je vidio dolaziti, odbjegao je u polje. Putem je plakao kao dijete. Pao je na nj teški osjećaj osamljenosti. Misli i planovi o samostalnosti, čine mu se danas grješne. Čini mu se, da se ogriješio protiv oca, kad ih je pokazao.

Sad tek shvaća, što se u kući radilo, da se nije radilo samo od sebe. Što se stjecalo, nije se stjecalo samo. Nije dosta izaći u vinograd i lupati motikom. I drugi hode u vinograd i lupaju, možda jače od oca — pa gdje je pošljedak njihova rada ? Nema ga — kuće su se razdijelile, opustjele — propale. A on je sagradio svoju kuću, postavio je na jake temelje. On ga je učio, kako treba raditi u polju, zatim kako se treba vladati u svijetu. U školi mu je dao nauku, premda sam nikad nije hodio u školu. Vodio ga je u crkvu za ruku, naučavao ga na dobro. Opominjao ga je od zla društva, bdio nad svakim njegovim korakom. Koliko bi puta bio popuznuo, da nije bilo njegova mudra svjetovanja ? I sad bi se negdje skitao po Americi, a baština bi propadala ostavljena. A kako je s njime postupao ! Uvijek obzirno i ljubažljivo. I kad je karao — u duhu krotosti i ljubavi. Kako je bdio nad njihovim zdravljem — u poslu ga odmjenjivao, sam stajući na postat, gdje je rad bio teži. Sve je to podolazilo Ivanu na um, kad je od muke išao na polje.

»Jur nimam oca — jur nimam oca !« zacvilio je ljuto, bacivši se na bijelo kamenje u vinogradu.

GLAVA XVII.

KUĆA NA OBRONKU

Prošlo je nekoliko dana, dugih, beskrajnih, i ako je zima a dani su kratki. Mande je hodila svaki dan pod Grabovik pitati, kako je bolesniku. Svaki put donijela mu je kakvih ponuda : kad što je slatko iz kuhinje, kad bočicu prošeka za okrepu. Ali bolesnik je malo što užio od svega toga — najslađa ponuda pretvorila mu se u ustima u jad i gorčinu.

Jedno veče dođe k šori Anzuli Paško Bobica. Zagledala se, kad ga je vidjela obučena, a začudila se još većma, kad joj reče, da je sutra čekaju pod Grabovikom.

»To je dobar znak !« klikne ona. To znači, da se među vama izravnalo sve !«

»Eh — ne mogu se pohvaliti«, tuži se Paško. »Ni sam ne znam, kako će se sve to svršit«. I kreće zamišljeno glavom, i ako se na njemu vidi nimalo klonulosti ni srdžbe. »Nadajmo se, da će se dat s vrimenom...«

»Nu — kako govoriš sad ! Ko bi reka', da je to onaj stari Paško !«

»Triba imat strpljenja«, odgovara on skromno i nekako postiđen.

Kao svaki strastven čovjek, stidi se sad, kad se umirio, što je radio u žestini i prenagljenosti. Najteže mu je, što ne zna, kako bi molio oproštenje u gospođe i njena sina za uvrede i mnoge prijetnje, koje su im jamačno također došle do ušiju...

Gospođa možda opaža, što se s njim događa, i žali ga radi zbunjenosti.

»A kako Mate ?« svrati govor na drugi predmet, s onim taktom, kako to umiju duhovite žene.

»Sve jednako !« klikne Paško brzo, uhvativši se za slamku, koju mu pruža... Gore od dana u dan. Otiče — a vi znate, ča to zlamenuje ! Svi su ga već ožalili, i on se sam prigori'. Pa i kakav je to život ? Pomoći ni', a plačem ga isplakat ne ćeš.«

Paško se oprostio s dubokim poklonima, kako ih je naučio u gradu, od gospođe i ode k Zan-Domi.

»A — konobar!« vikne Zan-Dome živo, okrenuvši se vješto na stolici. Osmijeva se prijazno, ali ne pruža ruke gostu. »Mogu reć — služba te ne će satrt. Dangubiš dan za danom. Skoro bih ima' volju poć u službu k Okladini! A ni zareć se ne ću. Ovo natezanje po magazinu već mi je dogrdilo, a još više ovo upisivanje dugov u libre! I onako ih nikad ubrat ne ću, ni ja, ni moj sin. Možeš mu slobodno mene ponudit, i ako hoćeš, priporučit. A kako je on?«

»Dobro — pozdravi' vas je.«

»Pozdravi i ti. A vino? Ni vam ciknulo?«

»Nego ča!« klikne Paško s ogorčenjem.

»Nu — nu!« miri ga Zan-Dome, klimajući glavom. »Znamo mi, što se radi po konobama, gdje je kanela od vodovoda odmah pri bačvama. Pa ne bi bilo ni čudo! Ima tamo ljudi, kojima sve cikne. A ča ona tvoja — ona oholica Katica?«

»Pa tako samo — ka' obično.«

»A ča je reka' mojim mustrama? Spravljam vam vino ka' cvit! Pravi prošek! A kako cina? Po što tamo kupujete?«

»To ja ne znam«, izgovara se Paško.

»Ti si berekin!« poprijeti mu Zan-Dome. »Držite skupa, vi ste vinotršci hajduci — jedan drugoga ne će izdat.«

»Za mustre je reka', da će vam pisat«, nastavlja Paško s osmijehom. »Tuži se, da imaju malo gradi.«

»To virujem! Znam ja, ča bi vi htili, vi vodari!« vikne ogorčeno, uprijevši prst pravo u Paška. »Ne bi marili iz grozda izažimat čist alkohol, pa ga onda samo krstit. Vonj, aroma, okus, pitkost — to su im uzgredne stvari. Ma, čekaj, kume, naučit ćemo vas i mi, sitničari, ča se da učinit od našega vina bez gradi!« Pomučao je časom, okrenuvši oči nekamo daleko, gdje slijedi nešto, što ga zanima — možda kakova nova misao, ili nov projekt. Ali odmah se trgao od misli i obrati se k Pašku. »A

pokisli ste još, ča? Ona tvoja naime! Govorimo od nje — i onako ti uvik od nje i od nje...«

»Tako, ka' obično!«

»Nikakova promina? Hm — a zašto?«

»Eh — znate, otac na umoru: ni' kad mislit na besposlice.«

»To je istina. Škoda onoga čovika — i privelika! A ja baš da ću mu posudit komad gore na Bunjama. Njegova su lozja ka' vrtal... A sin ne znam, kakov je. Ma sve mi se čini, onakav Mate ne rodi se svaki dan. A ti da ne možeš, jer je on na umoru: a meni se čini, da je to najbolja zgoda. Ona plače, ti je tiši. Utri suze žalosnima — to zapovida i vanđelje. Ženama to je drago.«

»Lasno vama govorit! Vi ste uvik tu, a ja, vidite, protrčim. Sutra u veče moram bit u službi.«

»Baš zato: bit ćeš draži.« I jedva se Paško osvijestio, već je skočio na drugi predmet. »Mate je dakle — kažu mi, učini' testamenat! I ako je testamenat tajna, zna se sasvim tvrdo, da se skupila lipa hrpica. A ja sam misli', da osim ono zemlje malo ča ima gotovoga. Ima i u štedionici novaca. Tko bi' reka', a?« Osmijehne se pod brk i ošine po strani Paška. «I Paško će omastit gubice od toga sala, ako mu tko ne priotme onu poštrkušu.«

Paško se začudi, na što nišani Zan-Dome. On nije ni pomislio, da bi ona mogla imati miraza, barem ne velikoga. Ovako nije ostajalo nego vjerovati; zna, da ovaj čovjek zna sve. Ali opet mu dođe i bojazan: tko zna, hoće li je kad k sebi prikloniti, kad je bogata. Naći će se tko drugi, tko će se polakomiti na novce. Doista ne bi se čudio, da mu je tko preotme...

»Čoviče, drži se! Ča se bojiš?« udari ga Zan-Dome po pleću. »Gvožđe se kuje, dok je vruće, upamti!«

Ipak Paško je otišao zamišljen od njega. Oni novci taru ga vrlo. Oh, da ima posjed — prvi posjed na otoku! Da je on Dubčić! Kako bi svijesno stupio pred ponositu Preturušu! Ovako se treba stisnuti i s drhtanjem očekivati njenu odluku...

Ali do jutra ipak je došao k sebi. »Ča sam, to sam«, počelo je na nj djelovati. »Nisam ni ja najstražnji. Ako sam Bobica — ali sam roda poštena, mišćanin od starine, od najstarijega plemena u mistu, i imam službu. Ne ću umrit od glada, ne ću poglédat ni na koga.«

I samosvijesno stupa pod Grabovik, i to odmah u jutro, gotovo u zoru. Čini mu se, da će danas doći odluka — da danas će se prekrenuti njegova sudbina : na ovu ili na drugu. Pa — u ime Božje — odlučiti se jednoč mora. Zan-Dome ima pravo — kuj gvožđe, dok je vrelo...

Odlučio se na sve, a u duši grije ga nada. Premda se diže nad njim nebo rasplakano, zastrto sivim oblacima, iz kojih sipi kišica, premda je zemlja pod njim ljepljiva, tužna, njemu se čini, da cvatu naokolo ruže i da grije ozgo duhovsko sunce. Nije mu ni palo na um, da ide u kuću, gdje je domaćin na smrtnoj postelji.

Bolesnika je našao mirna, kakav je uvijek, kad ga šta ne muči. Lice mu se razvedrilo, kad mu je Paško pristupio k postelji.

»Dobro doša', čeka' sam te«, govori mu ljubazno, ali s nekom toplinom u glasu i u upalom oku. «Ali si vidi' naše ženske ?«

»Nisam još. Hti' sam najprvo k vama«, zapinje Pašku riječ u grlu. Ipak nije tako lako govoriti s njim, kako je mislio. Nešto kao da ga stište, kao da ga sapinje, kad je s njime sam oči u oči...

»Hod, Paško — kušaj — ja ti želim ili bolje sebi želim... Možda će ti poć za rukom... Ja nisam moga' ništa — pokušaj, trudi se... I još jedno, dok smo ovako sami. Imaj strpljenje s njom sad i posli', ako bude tvoja. Strpljenje, sinko, išće se sa svima, bez razlike : ma s njom osobito. Inače, ja mislim, bit će dobra, barem se ufam...«

Paško stoji nad njim — ali ni odlučno, ni samosvijesno. Duboko je dirnut, u srce mu navire zahvalnost i odanost. Kako ga uči, opominje — tiho i dobrostivo, kao otac...

»Oh, ča bi ja da' za to, da vas mogu zvat ćaće — oh, ča bi da' !« klikne sa zanosom.

Čini mu se, da do vijeka ne bi imao što moliti iz neba, kad bi mu se ova jedna želja ispunila.

»I to bi moglo bit ; i bit će, ako Bog da. Ali ne će potrajat dugo.« Navrele su mu suze na oči kod ovoga nagovieštanja smrti. Teško ga je ožaliti, njega, koji se vlada k njemu kao otac, njega, koji je roditelj one, za koju mu bije srce već godine. Odvratio se, da bi sakrio ganuće i da ga ne bi ražalostio.

Kad je izašaó iz sobe bolesnikove, obriše se i gleda doći u svoju kolotečinu. I treba se sabrati, neprestano mu dovikuje nutarnji glas : »Sad, oli nikad !« Ne usuđuje se razmatrati natanko posljedice, ako mu ne pođe za rukom. Svijestan je samo tome, da ostaje odluka : sve dobiti ili sve izgubiti, najednoč, zauvijek. Prekrižio se stupajući u komoricu. Bila je sama, kao gotovo uvijek. Pogledala je k vratima, trgavši se od misli. Opazivši njega, zažarila se i odvratila.

»Ča radiš, Katica ?« pitala je glasom drhtavim. U grlu kao da ga nešto steže, ne da mu odahnuti. Htio joj se prikazati slobodno, da ne bi ni slutila, zašto je došao — a gle, sad se muči, da ona mora vidjeti.

A varao se. Imala je ona drugih briga, nego se obzirati na Paška i njegovu uzrujanost. Odgovara mu sasvim bez pretvaranja, nehajno :

»A ča bih imala radit ? Vidiš, ča je u kući.«

Njen hladni ton, nehajnost, nemarenje smeli su ga još više.

»Mater doma ?« pita iznova.

»Bit će tamo nigdi !« baci glavom put vrata.

»Zato si doša', luda glavo !« grdi sam sebe, ljuteći se. »Za to te je posla' stari? Kakov ćeš mu donit odgovor ?«

Bilo mu je vrlo neugodno. Ne može kriviti nikoga, nego odsudit sama sebe... Ah, kad bi samo na sat mogao posuditi sebi okretnost Zan-

Dominu! Kako bi to bila odmah druga slika, ne ovakova smiješna, za koju će se stidjeti sam pred sobom do smrti...

Sreća, što je ona opet zapala u svoje misli, kao da nikoga nema. Da ga je vidjela, motrila, imala bi na čemu napasti oči — imala bi se kome rugati!

»A ti se jidiš na me?« upita je tiho, približivši se k njoj, i ako žacavim korakom. I već vidi sasvim jasno, da je učinio pogrešku, veliku pogrešku...

Ona mu iznenađena pogleda u lice. U njenu oku šine iskra gnjeva i pogodi ga pravo u srce. Usta su se stegla, kao da hoće s preziranjem kazati: »A ča ovi opet hoće?«

Bio bi utekao pred njom, uzmakao — ali ne smije. Šta bi rekao stari? Pomisli i na Zan-Domu, i opet mu se vraća odvažnost.

»I sad se jidiš. Čim sam uša', uhvati' te je jid.«

Htio je moliti, htio je osvojiti srce, koje mu je nekoč pripadalo, a gle, mjesto laskanja on joj spominje poniženje, sramotu i patnje.

Spala je s nje zamišljenost, otjerala je misli daleko od sebe, lice je primilo izraz prijeteći a iz očiju sijevaju munje.

»Zašto se jidim? Promišljaj, ako ne znaš — domislit ćeš se. Oli ne — pomoć ću ti nać uzrok. Oli si zaboravi' onu noć, kad su letile kamenice? Zaboravi' si, kad si proleti kraj nas na mazgi i gleda', kako samo ti znaš? Zaboravi si, kako si podrugljivo, izazovno gleda', kad sam se srila s tobom? Zaboravi' si...« Baci uzrujano rukom i zašuti. Showrčuje — Dršće po svem tijelu, lice gori, oko baca munje a usnice se tresu. »Jude ste bili svi, krvnici, dok mi niste krv popili! Eto sad imate ča ste htili. Radujte se, uživajte!« Glas je izda, u oku se žacakli suza i spusti niz lice. Uzburkalo se opet u njoj čitavo ono more žalosti, muke, suza i trpljenja. »Nisam imala prijatelja, nikoga, nikoga! Nitko mi ni' hti' dobra — svud zavidnost, ruganje, pomamljenost i podlost!«

»A ti ne znaš, zašto sam to čini', ča sam čini'? pita on tiho, gotovo ponizno.

Ona skrene žestoko plećem i odvrati se. Kao da hoće reći: Ča mi je stalo?« Najzad doda, ali glasom već mirnim: Ja samo to znam, da si me progoni'.«

»Ča me za to koriš?... »Ja sam izgubi' pamet. Nisam zna', ča bi radi' od očajanja. Čudim se, kako se nisam smaka'. A ča ja znam, ča sam još učini'? Ma promisli«, doda s osobitim glasom, »da je to sve bilo iz ljubavi.«

»Hvala na takvoj ljubavi!« vikne s preziranjem. »Ja takvu ljubav prezirem — držite ju za se, darujte komu hoćete, takovu ljubav!«

Žalost, gorčina napuni joj srce, razočaranje, gorčina čine je bezobzirnom, nepravednom.

Moja ljubav bila je iskrena!« klikne Paško, i on ugrijan, uvrijeđen njenim riječima.

»Ljubav u vas!« I nasmije se s preziranjem. »Dim, ča ga vitar razvije. Plamen, ča bukne, oprži i — izgori. To je ta ljubav!«

»To se ne tiče mene!« vikne on žestoko. »Ako ćeš koga pogrđivat, mene nemoj!« Iz očiju plamti i njemu gnjev, lice se podlilo krvlju. Došle su mu pred oči muka i stradanja, što mu je zadala. Stidi se tek sad, kako ga je bila odbacila. Zaboravi mahom Zan-Domu i njegovu vještinu. Počeo se držati, kako bi se držao Paško Bobica. »Ja sam te ljubi' virno, iskreno. Bi' bih da' život za te. I onda, kad nisi jur hajala za me. Ti si našu ljubav povrgla, oskvrnila, ti si je izdala. A reci, zašto? Reci, ako te ni' stid, priznaj, zašto?«

Htjela mu je odgovoriti, oko joj gori, usta se kreću, ali ne daju glasa... Stoje oči u oči, kao dvije bijesne zvijeri, gotovi skočiti jedan na drugoga.

»Ti meni govorit!« bjesni Paško nabreklih žila na grlu i na sljepoočicama. »Moja je ljubav stavna — ništa je ni' moglo oborit, ni bogatstvo, ni slava. Ti si ju odvrgla radi bogatstva, a sad ju odbacuješ iz oholosti, zašto ne ćeš priznat, da si pogrišila. Onda me nisi htila, zašto sam ti bi' pri-

nizak, sad me ne ćeš, zašto sam pošteniji. Jednu krivicu popravljaš drugom — sve iz oholosti i naduvenosti : i još hoćeš, da ja priznam krivicu za pravicu. Sve ću učinit — ma to jedno ne ću, pa da si kraljica !«

Ona gleda na njega s nekim strahom. Vidjela ga je već bijesna, više puta ga je vidjela : ali ovako je nije šibao nikad. Nije ni mislila, da bi on kad rasvijetlio njene tajne misli, da bi ih raskrio pred njenim očima u svoj njihovoj nagosti... Sve, čim ju je korio, mora priznati, da je prava istina. Čeka poluotvorenih usta, što će iznijeti taj strašni čovjek još na vidjelo.

Paško osjeća, da je pokvario sve, razbacao i pogazio, kao razbješnjen konj, kad se otme iz ruke svoga gospodara. Nema tu više pogađanja, uljepšavanja — tu treba otići, kako se pristoji pravu čovjeku, ne pogledati više nikad na tu stranu, gdje je ona.

»Reka' sam, ča mi je bilo na srcu — nek sad bude ča hoće !« vikne hrapavim glasom. »Čini, ča ti volja, ma rob ja ne ću bit nikad nikomu. Ni Katici Preturovoj ! To upamti — s Bogom !«

Bacivši na nju pogled očajan, kojim se je odrekao zauvijek — ispade iz sobice. »Svršeno — kraj !« šumi mu u glavi, u kojoj još jednako misli, kao lude, tjeraj jedna drugu. »Lipi Zan-Dome ! Lipo strpljenje ! Eh, ča — na dušu, bolje tako nego nikako ! Nek zna svak, ča je, i kartu na stol !« I navali preko dvora na vratašca i na stazu i uzbrdo u mjesto. Sad tek počinje u njemu krv kipjeti i razlijevati se ljutina po žilama.

Kod svega bjesnila opazi, da ozgo silazi k njem hrpa nekih ljudi. »A ča mi je stalo, tko je... »misli i hita pored njih uzbrdo. Čuje glasove, kako ga zovu, javlja se i njegovo ime — ali on leti neodoljivo naprijed.

»Žuri mu se«, klikne duboki ženski glas, »trči možda po likara, oli don Roka.«

U tome uhvati ga nečija ruka za ruku i ne pusti je više. Začudi se, tko je taj jaki čovjek i razbere se od svoga bjesnila. Za ruku drži ga Niko Dubčić.

»Šta ti je, čovječe ? Kamo si navalio ?« upita ga. Čini se, ti ne znaš, što radiš...«

Sad tek vidi, da su u hrpi šora Anzula, gospodin Ilija s kćerju i Niko. »Oni gredu«, sijevne mu u glavi, »ja više nimam po što hodit.« Osvoji ga klonulost, snaga ga izda i pred njim se otvori duboki ponor očajanja. Predao se nehote snazi, kojom ga Niko vuče za sobom.

»Što se opet dogodilo ?« ispituje Niko. »Kamo si htio trčati ?«

»Ah, bilo bi bolje, da me i nima. Ja sam pokvari' sve. Meni je najbolje da poginem«.

»Nego što !« ruga se Niko. »Prođi se ludosti i hodi. Radije mi reci, što se upravo dogodilo.«

Stegao ga je za rame, da mu se ne bi opet oteo i vuče ga za sobom. Kad su došli u dvor, Niko je razabrao iz isprekidanih odgovora, što je počinio njegov bivši takmac.

Pred kućom preda ga šor Iliji i pazio je, da li je ušao s drugima u sobu bolesnikovu. On se vrati u dvorište i gleda u kuhinju, ne će li opaziti koju od ženskih.

Pri ognjištu nađe Baricu.

»Gdje je Katica ?« upita je.

— Bit će unutra nigdi«, odgovara ona i gleda na nj, ne znajući sama, šta bi mislila.

On ode u kuću a nevjesta misli : »Mladi Dubčić opet ! Ča je to opet ? A Paško misli, da je već njegova. Doista čudnovata kuća ! Ne znaš nikad, ča se u njoj čini...«

Niko nije imao kad mnogo se svjetovati. Bio je još doma odlučio, da će progovoriti s Katicom, ali na samo : a tu ga najednom čeka dužnost govoriti s njom i o Pašku. Mora joj razjasniti svoje djelanje, mora se opravdati, ili barem postići oproštenje. Nije moguće dulje oklijevati, ni odgađati. Čini mu se, da bi ga Bog kaznio, kad bi dalje padale

njene kletve na njegovu glavu. Treba ljubav, kad je već umrla, dostojno sahraniti i na grob navaliti kamen — ako ne kamen zaboravi, barem kamen pomirbe...

Katicu je našao na istom mjestu, gdje je bila klonula, kad je Paško otišao od nje. Glavu je podupria rukom a na žalosnom licu imadu tragovi suza. Kad ju ugleda onako, javi se u njemu ukor: »Pogledaj, što si učinio! Radi tebe su te suze i opustošenje.« Ne zna, što bi progovorio. Sveti strah pred njenom žalošću pomuti mu misli. Svaka riječ čini mu se, da je podsmijeh i hula.

Mislila je, da je to Paško — makla se razvedrena lica, da će ga primiti, s njim se pomiriti. Opazivši Nika, otvori oči od čuda i poli je rumen. Morala se svladavati, da ne vikne. Potrajalo je dugo, dok se pribrala: pogledala je na nj, kao da ga pita, šta ovdje traži.

On je stao, još uvijek rob dubokog ganuća, ne može proustiti ni riječi. No njegova zabuna vrati joj razbor. Pred očima vidjela je sve muke i jade, što je zbog njega podnijela. Došle su joj na pamet duge beskrajne noći, provedene u žalosti i očajanju. Dođe joj na um izdaja i sva podlost, kojoj je postala žrtva — i mjerila ga je s preziranjem od glave do pete.

»A ča tu još hoćete, gospodine Dubčiću?« pita ga glasom tihim, ali osjeća se u njemu sve drhtanje srca. »Svega je jur moglo bit dosta — ja mislim.«

Njen pogled uvrijedi ga duboko, i ova prva riječ. Pogleda na nju okom čvrstim. Ali zadrži žestoku riječ, koja mu je htjela na jezik. »Strpljenje!« opominje sam sebe. »Treba svršiti, konačno sasvim.«

»Nemoj vrijeđati, dok me ne čuješ, Katice«, počne on tihim, mirnim glasom. »I onako ovo je naš pošljednji razgovor. A svršiti nekako treba.«

»A ča je triba još govorit? Ča se dogodilo, povratit se ne će — ostalo je zaludu govorit.«

»To je istina, da se povratiti ne će«, počne on. »Mi smo se rastali za uvijek. Teško mi je izgovoriti takvu riječ po svim obećanjima i zakletvama od moje strane. Ali tako već jest... Ja samo toliko znam, da nije bilo varanje, ni laž, kad sam obećavao. Tad sam bio uvjeren, da moje srce patri tebi na vijeke. No sve se promijenilo! Ne znam sam, kako — samo znam, da se promijenilo sve. I protivio sam se, svladavao osjećaje — ali najzad morao sam podleći.«

Na njenim usnama pojavi se preziran osmijeh i ona samo zaklima glavom.

To ga potakne, da je podigao glavu i rekao:

»Ali sad vidim, da je dobro, kad smo se rastali. Ja sam uvjeren, da će doći dan, kad ćeš to i ti vidjeti i bit ćeš mi zahvalna, što sam raskinuo vezu, koja nije imala trajnosti. Radije me okrivljuj sada za izdaju, nego poslije za nevjeru.«

»To je sasvim pošteno,« odgovara ona. »Ja sam jur sad harna.«

»I ti ćeš se osvijestiti, i ti ćeš razabrati,« nastavlja on neumoljivo, možda i potaknut njenim podrugivanjem u pogledu i riječima, »i ti ćeš razabrati, da su i tvoji osjećaji bili varavi... Da se nijesmo rastali sad, ti bi možda do godine tužila za slobodom, za roditeljskom kućom, za svojim prilikama, za svojim uzduhom. Ti bi mi predbacivala, zašto sam te prenio u okolinu, gdje ne nahodiš ništa svoga, gdje sve diše na te tuđinom. Ti bi živjela u vječnim mukama i neprilici u mojoj kući.«

Katici dođe na um, kako je sjedjela kod njega za stolom, kako se nije znala maknuti, kakove je podnijela muke i neprilike. Čelo joj se oznojilo kod mučne uspomene. Ali ipak njegovih razloga ne priznaje! Izdajstvo je izdajstvo a podlost je podlost.

»Pogreška je samo u tom«, javi se ona, pogledavši na nj oštro, »da je to sve bilo prvo promislit. Prvo, dok se ni' obećalo, dok nisam išla u crkvu prid licem svega mista uz vas, dok me niste poka-

zali s vaše tarace ka' kraljicu. Pa i onda su bile okolnosti, koje i danas! Gdi je bila onda ta vaša mudrost, ta opreznost i razbor?«

»A ja opet ponavljam, da sam se tada varao. Strast mi je zaklonila vid, uzela razbor. Mislio sam u sebi, da ću se približiti k puku, kad te uzmem — ali sam se uvjerio, da mi se puk ruga, jer me ne razumije, smatrajući me za čudaka. Da — sve, sve nam je bilo na putu — nije se moglo ustrajati dulje u laži i u varci. Morali smo se rastati... Ah, da znaš, kako sam nesretan i sad radi te zablude! Kako se korim, nemam noći ni dana, kako se mučim. Nemam odvažnosti ni posegnuti za čašom ljubavi, koja mi se daje. Bojim se, da će se njena slast pretvoriti u jad i čemer, dok mi ne oprostiš. Zar mi ne bi mogla oprostiti?«

Kod pošljednjih riječi umekšao se njegov pogled a u glasu je zvučala vruća molba, koja je k njoj strujala iz dubina njegove duše.

A na njenu licu ukočenost, oholost i preziranje. Zabacila je glavu, pogledala na nj okom, u kojemu plamti mržnja. Šta on ne bi htio od nje! Oproštenja, da priznanja i k tome zahvalnosti! Uzbunila se u njoj sva gorčina, koja se dosele skupila i napunila dušu — mrzi na njega radi njegova pretvaranja i sebičnosti!

On je opazio djelovanje svojih riječi. »Više ni riječi!« zakani se, osovivši se ponosito pred njom, kao čovjek, koji je izvršio što je bila dužnost, koji nije dužan nikome ništa.

»Oproštenje ti više iskati ne ću«, reče tiho, ali hladno. Ni spomena ganuću, koje ga je prije bilo osvojilo. Niti mi je više za njim stalo. »Htio sam se s tobom oprostiti kao prijatelj, sa žaljenjem — opraštam se već nehajno, kao čovjek, kojega tvoj jed i preziranje ne može ni raniti, ni dohvatiti.«

Skočila je i koračila k njemu, ne znajući, što bi — htjela mu reći nešto, što ne bi zaboravio do smrti — ali izda je snaga i klone na pređašnje mjesto.

On se više nije obazreo na nju. Bilo mu je već, doista svejedno, što ona radi i misli. Ugrijana lica ali miran, uđe u sobu bolesnikovu.

Tu su bili svi, i Paško. I on se umirio. Stoji u kutu skrstivši ruke i gleda preda se nehajno. Što mu je stalo do koga? On već nema što dobiti, ni izgubiti. Niko ga pogleda sućutno. »Ni tebi nijesam pomogao, Bog zna koliko«, misli. Još sreća, da je ovako.«

Šora Anzula pogleda na sina svojim pronicavim okom. Nije joj izmaklo, kako mu je sinulo oko radošću i tihim raskošem srca, kad mu je palo na Doricu, koja sjedi do nje.

Nije trajalo dugo, i Niko pristupi bez okolišanja k djevojci i uze ju na ruku. No izba se napunila dupkom, kad su ušli domaći svi i s djecom. Došla je i Matija, i na pošljetku uđe tiho i Katica. Niko se nije mogao svladati, da ne pogleda na nju. Opazio je na njoj promjenu: uzrujanosti nema traga, prije je zauzela mjesto na licu sustalost i tuga.

Bolesnik leži nepomično na postelji. Lične kosti iskočile su mu, crne se šupljime u koje su oči upale. Kosa, gotovo sasvim sijeda, ne može pokriti dubokih jama na sljepoočicama. Nos zaoštren strši snažno nad ustima, davao bi licu još i sad izraz snage i energije, da se u pošljednje vrijeme nije oko usta javila crta puna bola i trpljenja. Na čitavoj pojavi opaža se već dah smrti, neumoljivi znaci propadanja. Samo oči daju licu nešto života. Ispod naježenih obrva, koje nijesu stigle potpuno osijedjeti, gleda svijesno i s učešćem na prisutne. Vidi se, da mu je milo, videći ih sve ovako na okupu.

»Dakle ste došli svi«, reče suhim ustima i utanjenim glasom, kao da izvire samo iz grla, »došli. Ja vam zahvaljujem.«

Svi su ganuti ovim prizorom, ali i mirni. Samo Katica obara oči u neprilici, ne znajući, kamo bi se djela. Neka pogleda, kud joj drago — svud uvreda, jad. Niko miran kraj svoje drage, pun ljubavi i obzirnosti, na nju se više i ne ogleda, niti se obazire.

Paško blijed doduše kao zid, ali također miran i nehajan. Šora Anzula, šor Ilija i njegova kći — svi, svi je vrijeđaju, ne želi joj dobra nijedan. Šora Anzula udubila se u osobite misli. Uživa pogledom u slici, koja se pruža pred njom. Porodica se načetila oko kreveta samrtnikova, pogled svih visi o njegovu licu, pun štovanja i očekivanja, što ima još reći, zapovjediti. Čini joj se, da je oživio jedan od onih starih prizora, gdje patrijarha skuplja oko sebe djecu i potomstvo da ih blagoslovi. »Doista jedina kuća od seljačkih«, misli u sebi, »jedina kuća, ča ja znam, koja zna, da ima gospodara i glavu. Drugdi zapovida svak a ne sluša nitko. A najviše zapovidaju dica. Čim su samovoljnija i bezobraznija, to se voljnije sluša, ča oni zapovidaju.« S ushitom gleda ovaj prizor, nestrpljivo čeka, što ima reći svojima ovaj osobiti čovjek, stojeći nad grobom.

Iz misli trgne je njegov mlohavi glas, koji kao da silom ide iz grla.

»Hvala, ča vas mogu još jedan put vidit, vas, gospodarice, i vas, šor Ilija. Hvala vama i vašoj dici, da ste počastili ovaj stan...«

Oko mu pane i na Nika — ali ne kao drugda ispitljivo, s nepovjerenjem — ne, nego prije nekako nježno i ljubažljivo, s njega se odmah pomače k Dorici, koja se privija k teti Anzuli, izvlačeći ruku iz Nikine ruke — ustavi se na njoj s očitim miljem. Pod tim pogledom oborila je oko i zacrveni se kao božur.

»Dica moga gospodara i gospodarice!« obrati se k Niku opet pogledom, »ja vam se radujem i želim sriću — iskreno od srca.«

Niko pristupi k postelji, nehotičnom kretnjom pruži mu ruku. Ali zadrhta, kad osjeti u njoj tu ruku studenu, nemoćnu.

»Ništa za to!« nastavlja bolesnik, držeći ruku Nikovu u svojim rukama i gladeći je ljubažljivo, »ništa za to, ča ova ruka ni' dopala mojoj ćeri. Vaša mati zna, kako sam misli' o tom. Naprotiv, drago

mi je: ova će ruka dopast drugoj, koja je te časti dostojna.«

Pogleda na Doricu, koja, kao da će propasti u zemlju, uhvati se grčevito ruke šore Anzule.

Katica zadršće i lice joj je još većma problijedjelo. »Oli nimam pravo? Nisu mi htili dobra, zavidili su, mučili, progonili — svi, i on, premda je nad grobom.« Pogledala je na Paška, kao da mu hoće baciti opet u lice isti prijekor. I uhvati na sebi opet njegov pogled. Ni jeda, ni bjesnila nema u njemu. Sja iz njega i grije čitav svijet nježnosti i ljubavi. Oborila je oko, zarumenivši se, i udubi se opet u svoje misli.

»Neka bude dobrostiva«, doda bolesnik, gladeči ruku Nikovu, »neka brani ovu kuću, koju sam podiga' — i kuću svakoga težaka.«

Niko obori glavu i gleda bolesniku pravo u oči, ne proustivši ni riječi. No u duši opet mu se probudi tisuća dobrih osjećaja, plemenitih odluka. Jest, štitit će siromašni puk, braniti ga, i pomagati u potrebama. Radit će o njegovu podignuću, neumorno i nesebeznalo. Bit će, ako Bog da, snage i blagoslova.

Bolesnik je razumio, kakav mu to sveti plamen gori u očima, i klimne glavom, dodavši:

»Bože daj sriće i blagoslova!«

Pogleda sina, i grudima starca zadršće ganuće. Ivan stoji pred njim držeći oba dječarca za ruke. Pogled umirućega ustavi se najdulje na milome licu djece.

»Ja dakle odlazim, sine moj«, počne i glas mu se vrlo zadršće.

Ivana se taknule ove riječi, kao gorki ukor. Činilo mu se, da mu spominju prizor, kao kad je htio izaći iz kuće i ići u Ameriku. Pao je k postelji na koljena i šapće glasom uzbuđenim: »Oprostite — oprostite!« Uzima njegovu studenu ruku u svoju, pritište k njoj strastveno usta, pokrivajući je cjelovima. »Još jedan put — još jedan put!« šapće mu nešto, »izljubi je, dok se ne ohladi u njoj život...«

»Tebi će ostat kuća, vinograd, polja — sve, ča imam i ča sam steka'«, nastavlja glasom mirnim. Ti ćeš bit glava i vođa. Sve, ča imam ostat će u jednim rukama. Imanje razdiljeno na komade nigda ne napriduje — vidimo izglede.«

Jera pogleda značajno na Katicu, kao da joj dovikuje: »Oli nisam rekla ?« Njegove su je riječi uvrijedile. Čar, kojim ju je dosele uhvatio ovaj svečani prizor, mahom se raspršio. Skočila je pred nju prijetnja teškoga ostavljenog udovištva. A snaha ushićena, ne može nikako pritajiti velike radosti. Pogledi jedne i druge susreli su se poput britka oružja, goreći od mržnje.

»Mater, koju ti ostavljam, nosi joj poštenje i pazi je virno. Nemoj zaboravit, ča zapovida zakon Božji!«

»Nosit će poštenje, pazit će — uprav!« Malo je falilo, da nije viknula ponižena Jera. No uzvik pretvorio se samo u tup uzdah. Zaplakala je na pošljetku jecajući nad svojom velikom krivicom, sakrivši lice rukama.

»Ženu vodi, opominji. Upamti — gdikad je teže zapovidit nego posluhnut. Čuvaj se u kući svađe i razmirice. Dicu uzgajaj u strahu Božjemu...«

Ivan obećaje sve u srcu. I u njemu se bude lijepe odluke.

»Trudit ću se, da budem ka' vi«, klikne na pošljetku glasom isprekidanim od suza.

»I ja se ufam, sinko!« odgovara stari. I sestre ti priporučam. Ti ćeš im bit otac, pazi ih i svituj. Neudate ili udate, nek najdu kod tebe uvik toplo misto.«

Djevojke su zajecale. Mati je pomislila: »Lipo su vas opravili, golubice moje!«

Katicu osvoji osjećaj osamljenosti, kao nikad. Čini joj se, da su je istjerali u samoću, u pustinju. Ona i mati! Nema okrilja ni zaštite. Sve su joj uzeli, oteli nemilosrdno. Ni uz očevu postelju nijesu joj dali malo mjesta. On, »glava i vodič«, sa svojom djecom zagradio joj pristup k njemu. On će biti, okrilje, vodič, koji nikad ništa nije načinio od svoje glave. Ona će ga i u napredak upravljati, buniti — ona koja sad slavi slavlje nad njom i nad materom... Sama — samcata, ka' prst,« ponavlja u sebi, osjećajući teret i besciljnost života. »A zašto ja i da živim, kad ima bit ovako ?« Nehote se zagleda, gdje bi se uhvatila. Niko, koji je obećavao, zaklinjao se, drži drugu za ruku...

Pa ipak u ostavljenosti gledaju je njegove oči sa žaljenjem i ljubavi — oči onoga, koga je prezrela, odbila. Kao da je priziva: »Hodi pod moja krila! Ča je tražiš drugdi, kad ti je u mene obrana sigurna ? Do tebe je...« Sve joj je biće oživjelo, svijet joj se ne čini pustinja, nije sama sebi kao odgurnuta, izagnana. Došle su joj na um uvrede iz njegovih usta — opet se zatvorila pred njegovim nježnim pogledom. I on se raduje — da, raduje se. Misli, da se u ostavljenosti mora svezati s njim. »Ne — radije ostavljena — radije sama.«

»Vi, ćere«, doda otac, »slušajte brata, Matija«, budi pokorna mužu. A ti, Katica ?«

Glas mu zadršće opet od ganuća. Ona, ne znajući sama, kako — tjerana nekom tajnom silom — pane na koljena do postelje i prione mu za ruku.

»Ah, ćaće moj — ćaće moj dobri!« klikne cjelivajući mu vruće ruku.

Navrle su mu suze na upale oči.

»Da — da, ti si najslabija — tebi je triba najviše okrilja. Tebe nisam zaboravi' — ne, ne boj se«, i gladio ju je po sjajnoj blistavoj kosi. »A ča, dite, — ne ćeš me obradovat nad grobom ?« doda glasom tihim, da se jedva čulo u sobi, glasom, koji je našao put pravo u njeno srce. »Koliko bi lašnje umri'!« I njegovo oko s molbom i ljubavi gleda nju. Ona je pritisla lice u plahtu i šuti.

Izvuče ruku iz njene i diže joj lice, da je može vidjeti još jednoč, uvjeriti se, je li još tvrdovrata i prkosna. Ona ga gleda okom punim suza, ali okom punim povjerenja, djetinje odanosti i poniznosti. On uživa u tome licu, koje su smekšali osjećaji

ganuća. Čini mu se, da je to Katica iz davnih vremena, kad ju je uzimao djetetom na koljena i učio je prve molitve. Vidi, da još nikad nije stajao tako blizu njenu srcu, da mu je pošlo za rukom slomiti koru, u koju je bilo zakovano. Našao je kćer, to je istina — ali našao ju je u času, kad je mora opet ostaviti. Pažljivo gleda u njeno lice, kao da hoće ucijepiti njenu sliku na rastanku u pamet.

»Dakle, ča mi govoriš, dite ?« pita je tihim, nježnim glasom.

Nitko nije čuo, što govori stari, svi su uzmakli nehotice od postelje, da ih ne smetaju. No Paško osjeća dobro, što se tamo događa — osjeća, da se sad približila odluka, i nova nada uđe u srce i uzburka njegovo kucanje.

I Katica osjeća, da je nešto popustilo, što ju je vezalo na grudima, što joj nije dalo slobodno dahnuti, ni jasno pogledati. Bacila se na očeve prsi, koja se jako dižu od ganuća. Suze teku prosto, donoseći olakšicu.

»Ja ću vas poslušat«, šapne na njegovim prsima, skrivajući lice.

»Njega ?« — pita otac.

»Njega«, odgovara ona bez oklijevanja.

Podigao je oko k nebu s beskrajnim žarom. Moli ozgo blagoslova i na ovaj korak svoga djeteta. Ali opet su se u njemu probudile brige i obrativši se k njoj, pita još : »Iz ljubavi — ili od sile ?«

»Iz ljubavi«, — klikne ona na glas, u suzama.

S tim riječima kao da je pao pošljednji teret sa srca. Kao da se odmah sve izjasnilo, izravnalo. Očevo lice žari se od sreće, zaboravivši svoje bolove, uživa u svome djetetu, studene ruke meće na njenu glavu.

Ali već ne kleči pred njom sama. Uz nju se našao Paško i, držeći je za ruku, čeka od njega i svoj dio.

A on polaže na njih ruku, usta šapću, moleći se vruće, za njihovu sreću.

Prisutni stoje tiho, bez riječi. Ovijalo je i njih nešto svečano iz toga prizora. Niko je osjetio u sebi

neizmjernu olakšicu. Poslije tolikih sedmica muka i tuge osjeća se opet zadovoljan u duši. Čini mu se, da se očistio, stresao sa sebe nečist i blato, postao dostojan svoje sreće.

»Sad mi ne ostaje«, izgovori bolesnik glasom ganutim, »nego molit Boga smrt tihu i blagoslovenu«.

Gosti su se još dugo zabavili kod Mate, proživjeli su kod njegove postelje mnogi uzvišeni čas. Niko je još jednom molio oproštenje u njega i njegove kćeri i dobio. Samo je Jera mučala tvrdokorno i u srcu se nad nečim grizla. Ali nitko se nije nekako na nju obzirao.

Bolesnik odiše mirno. Osjeća, da je sve dovršio i da nema više upravo što tražiti ovdje. Tjelesne muke ne čine mu se više mukama, nego nečim potrebnim, neuklonjivim.

Ta i putnik mora se umoriti, ako ima doći na svoj cilj. A takvi smo putnici svi...

GLAVA XVIII.

KONAC

Kad se Niko opraštao od Dorice, dovedavši je do Zorkovićeve kuće, reče joj :

»Idem k Zan-Domi. Ja sam tako uzbuđen, da ne bih mogao ništa raditi. Danas imaću blagdan. I doda u ganuću : »Blagdan najveći u životu.«

Pogledali su značajno jedno na drugo i razumjeli se. I njoj se čini, da se sad tek smije predati svojim osjećajima, koji je neodoljivo vežu k njemu.

Ipak nije joj drago, što njen Niko prijateljuje sa Zan-Domom.

»Rado se ruga«, spomene ona.

»To je istina. Često je i gorak. Ali je ipak dobar ; bolji, nego mislimo. Zašto je takav ? Ne čudi se — ima i on svoj križ. Žena ga ne može shvatiti, sumnjiči ga i uhodi na svakom koraku. Da ima drugu ženu, bio bi drukčiji.«

»Tko zna !« odgovara ona rastreseno.

Vidi se, da njena misao boravi već kod drugoga predmeta.

Zan-Dome sjedi nad knjigama u svojoj kancelariji. Kao svaku godinu, i sad ima o novoj godini posla s računima. Obračunava se s težacima, koji su mu dali mast i za to uzimali od njega svu godinu, što trebaju u kućanstvu. Račune on drži u redu: ne pripisuje, ali i ne oprašta nikome. I računi su u njega puka formalnost. Težak posluša tefter, koliko i za što duguje, s kapicom u ruci, a kad dozna konačni resultat, klimne zadovoljno: »Bog vam da' zdravlje, gospodaru!« Odlazi od njega u svijesti, da Zan-Dome gleda na svoje, ali ne krade. Gdjekoji nema ni volje slušati, za što je dužan. »Samo recite, gospodaru, koliko čini u sve...«

»Ne tako, druže! Slušaj i sudi.« I čita mu neumoljivo sav registar, i kad je svršio, spomene: »Vidiš, da si brašna potroši' odveć. Ponovi ti ženskima, neka ga ne rasipaju. Brašno je skupo.«

U tome poslu zateče ga Paško.

Oko mu blista, lice je ugrijano, u kretnjama pruživost i samosvijest. Zan-Dome omjeri ga svojim pogledom i na licu mu se javi osmijeh.

»Nu, pogledaj u ogledalo — reci, prepoznaješ li se?« klikne Zan-Dome. »Sjećaš li se još, što sam ti bio obećao?«

Paško ga uhvati za ruku i steže ju jako, kao da je hoće satrti.

»Samo mi nemoj sasvim polamati kosti!« klikne sa osmijehom. »Dakle u redu — sve?«

»E, hvala Bogu!« klikne Paško.

»Bogu hvala i dika!« odgovara i on, raskrili ruke sa smiješnom ozbiljnošću. »Dva luda manje na svitu. Igrali ste se na sakrivalo: i najposli se našli. Bilo je i vrime, doista!«

»A za to sve moram vama zahvalit. Ča bi bilo, da ni vas?«

»Nemoj se truditi, prijatelju. Drugi su tu imali prste: ja sam šeprtlja prema takvim majstorima... Kad te prvi put istuče Katica, zahvali šori Anzuli.

To zapamti i, po Boga, nemoj me zvat iz harnosti za kuma!«

»A vi ste mi iz ust izvadili!«

»Pa, o tom ćemo posli razgovarat. Čini se, da morate najpri sahranit bidnoga Matu. Kako on?«

»Čeka smrt. Govori' je ka' pop. Svi su plakali. Šor Niko može vam reć. I šor Ilija lipo je govori'!«

»Mogu si predstavit! Pravi dalmatinski sabor! Pa onda, gdi se izgovori toliko i lipše nego u nas? Za to ni' teško, moj prijatelju!«

Paško se oprostio od Zan-Dome. Njegove šaljive primjedbe nijesu mogle rastjerati dojma, što ih je iz Matine kuće ponio. U ostalom, on nije Zan-Domu ni slušao.

A Zan-Dome se zamisli. Podrugljivo oko uze opet izraz zamišljenosti, da sjete. Nije to bio obijesni Zan-Dome.

Iz misli trgne ga kucanje. Na vratima pojavi se Niko. Zan-Dome dočeka ga s radošću. Crta zamišljenosti izgladila se mahom.

»Aha!« klikne, primakavši mu stolicu. »I ti od ispovijedi! I to glavne, kako čujem. Gledate preko glava nas grešnike svi gore, k polarnoj zvijezdi.«

»Nemoj se ti rugati — zaludu je! Smrt je sama po sebi neizmjerno veličanstvena; njenu veličanstvu niko ne odoli. Ja stojim pod dojmom njene tajanstvene moći i ne mogu se nikako oteti. I zato danas šalu na stranu.«

»Ja ti se ne protivim«, dopušta Zan-Dome ozbiljnim glasom. »Kad se šalim, iz toga ne slijedi, da ne žalim Mate. Naprotiv, često razmišljam, zašto se karcinoma morala baš u nj zasijati. Ima toliko plodne zemlje, naprimjer odmah u našem mjestu! A moj plitki um razabrao je samo toliko, da dobri zlo prolaze. To je pojava svagdanja. Ta i narod govori: zlo zelje ne će izginuti.

»Ti se još uvijek šališ. Ja ću ti odmah rastjerati šalu. Povest ću te nekamo.«

»Znam već — k bolesniku. A u tome ne znam doista, hoću li te poslušati. Mene nikad ne ćeš uvje-

riti, da umiranje čovjeka ima u sebi nešto što uzdiže duh. Mene to prije snižava, sapinje. Slabi mi energiju, uzima mi volju za rad. A ja sad imam u glavi nacrt veoma važan.«

Niko pogleda na nj pažljivo. Radoznalost rastjerala je pošljednje zvukove uzbuđenih prizora pod Grabovikom.

»Sjećaš li se, kad smo imali onu raspravu kod našega šor Ilije ? Izgovorili smo dosta svačega. Malo manje, nego vi danas pod Grabovikom. Ja sam se tom stvari zabavljao pobliže.«

»Što — ti, Zan-Dome ?« klikne Niko iznenađen i zacrveni se od radosti.

»A zašto ne baš ja ? Sve je moguće, kako je govorio veliki Korsikanac«, osmijehne se Zan-Dome. »Osim toga uredio sam račune s težacima, načinio inventar svoje sirotinje i vodio sedmogodišnji rat s domaćim silama...«

Htio se opet osmijehnuti, ali u očima mu se taj smiješak nije vidio. Pokazalo se prije nešto vrlo tužno.

»Morao je opet imati scenu«, domišlja se Niko, »šale mu nekako ne idu.«

Zan-Dome nastavlja opet svojim načinom :

»Vaši govori dugo su mi zvonili u ušima. Blagostanje, napredak, ujedinjenje... Da, jednoč mi se i Ilirija u snu pokazala. Ostarjela je malo, izblijedjela ona, za koju se su toliki oduševljavali ! Ja se u to sve malo razumijem, ti znaš. Riječma ne vjerujem, a oduševiti se ne znam. Ali vjerujem brojkama — a one, znaš li, čemu su me naučile ?«

Niko skrene plećem, gledajući na nj pažljivo i čekajući, što će iz toga se svega izleći.

»»Tomu, da nam velike novce ispod nosa otimaju onakvi Okladine i slična čeljad. Ne vjeruješ li ? Najprije kupi cijene moje vino, onda ga proda opet cijene. Ili još bolje pomiješa ga s talijanskim ili drugim vinom, ili možda najprije pomiješa ga s vodom iz gradskog vodovoda. Na kratko : uzme mome vinu individualnost. I orobio me je još treći put, jer će ga na godinu kupiti od mene još cjenije.«

»To je istina«, potvrđuje Niko.

»Slijedi pitanje : zašto ja sam ne bih mogao prodati svoje vino ? Zašto bi propalo bezimeno, ili pod tuđim imenom, kad može razveseliti duh negdje u Pešti ili Beču s imenom na primjer Čarete. Ja bih mu dao žensko ime. Vatreno je, žestoko i vrca iskre, — baš kao žena. Što ćeš ti reći na to ?«

»Ja ? Da mora uspjeti, čega se ti pothvatiš.«

»Ne. Ti ćeš reći : dobro, ali gdje ti je kapital ?«

»Pa našao bi se«, klikne Niko.

»Kod vas — to već znamo. Vidim i ja, da moram opet učiniti navalu na kesu tete Anzule. Bez nje, vjeruj mi, ne ćeš se maknuti ni pedi.«

»Kad je uvjeriš, ona se ne će protiviti.«

»Uvjerit ću je lasno. Ja hoću od najboljega grožđa imati vino, držati ga i rediti barem godinu u uzornoj pivnici a onda ga prodavati na veliko i na malo, pod svojim imenom. Bila bi kvačica, ako ne bi našlo prođe ! Grožđe slabije neka služi našemu težaku za domaću potrebu — izabrano uzimam ja u svoje ruke, ja ću ga urediti, ja ću ga prodati, to se zna, za dobre novce. «

»Dakle Vinarska Zadruga u drugom, popravljenom izdanju !« reče Niko.

»Vinarska da — Zadruga ni za svijet ! Družbe ja ne ću. Najviše ako bih se dao nagovoriti na firmu : »Ivan Dinko Guljanović i drug«, ili : »Niko Dubčić i drug«. Ime ne odlučuje. Dva se mogu podnijeti, pet već nešto teže, pedesetorica nikako ! Onda za vođenje zadruge nemaš ljudi, za vođenje firme — to je nešto drugo. Tu sam ja i ti, i oni još, koje ćemo si naći. Dakle : šta ti na to ?«

»Za nova poduzeća nemam ja vremena«, reče Niko malo razočaran.

Poslije duga uvoda očekivao je drugo poduzeće. Takovo, gdje bi bio pribran i težak ; ako i ne svaki težak, a ono barem neki od prvih, barem za početak.

»Izučio si vinarsku akademiju, a prodaješ svoje vino kojekakvim Okladinama i Kohnovima«, ruga se Zan-Dome. »Stoji istina, do ukusa, kome ćemo prodavati. Mome ukusu to ne odgovara.«

»A gdje ti je pivnica za takovu spekulaciju ?«

»Pivnica ? To je glavna tačka moga programa. Ja ću sagraditi pivnicu. »Prvu pravu pivnicu u Dalmaciji«. Pivnicu naime, koja će biti pod zemljom.«

Pogledao je na Nika, osmijevajući se. Niko sjedi bez osobita učešća, još uvijek zamišljen.

»Kapital bi mi pružila teta Anzula.«

»Zašto ne ?« odgovara Niko. »Poduzeće je sposobno za život, u tvojim rukama mora se isplatiti. Ali ipak ja nijesam zanesen za taj plan.«

Zan-Dome pomakne se na stolici i, smjestivši se udobno, s cigaretom u ruci, gleda ga pažljivo.

»Čujmo dakle tvoj plan.«

»Nijesam zanesen, govorim«, počne Niko. »Zašto ? Kad bi Ivan Dinko Guljanović izradio pravila zadruge i došao iskati kapital za gradnju zadružne pivnice i njeno uzorno uređenje i kad bi iskao novac za kupnju masta ili grožđa : ja bih se obradovao, bio bih s njime tijelom i dušom. Ovakvo je to poduzeće privatno, i ako ponavljam, korisno. Teta Anzula otvorit će kesu, bez sumnje : samo ne s onakom radošću, kako bi je otvorila, kad bi to poduzeće bilo javno.« Opet ušuti a na licu prostre se izraz žalosti. »Zašto odbijaš puk od poduzeća, koje bi ga moglo osoviti na noge ? Zašto si tako tvrda srca k njemu ? Pa više manje izašao si iz njega tako, kao i ja, živiš od njega i s njim, kao i ja. Upravo danas opet sam odlučio, da ću raditi za njegovo podignuće i blagostanje, a evo, ti me pozivaš upravo danas da osnivamo poduzeće, koje će mi osigurati lijepe kamate od težakovih žuljeva...«

»Pa dobro — sad nek se čuje i drugo zvono, kako kaže naš narod. Šta ja hoću ? Ja hoću, da težak valjano kopa kako treba polijeva — uopće da obrađuje svoje vinograde pošteno i savršeno. da mi donosi grožđe dobro — ali vino neka mi ne dira«, klikne Zan-Dome gotovo svečano i ozbiljno. »U tim stvarima on je malouk, glup i zadrt, ljut neprijatelj sam sebi. Ta ni jedan ne zna ni svoje sude isprati, kako treba, prije berbe : to jest ne će, ili to ne drži za potrebno. Zato mu se vino usmrdi, da ne može s njime nikamo. I takvoga zalupanoga tvrdoglavca ja pripustiti u upravu poduzeća ! Dati mu pravo odlučivati nad onim, što sam ja osnovao teškom mukom i što on ne razumije i ne vjeruje ? Ja ga otkidati od posla, koji samo on zna vršiti, kako treba, krasti mu vrijeme sjednicama odbora i glavne skupštine, gdje svak hoće pokazati, kakav je govornik, tko je god pomirisao novine ? To ne ! Težak neka kopa, redi svoju konobu — ja ću mu dati sredstva i način za to : vino čuvati, prodavati, s čistom dobiti raspolagati hoću ja. A tko zna, da li samo za moje obogaćenje ? Možda će od čistoga kanuti štogod i tome tvome težaku.«

Niko je počeo slušati pažljivije. Po ovome nagoviještanju sluti, da Zan-Dome ima jošte nešto na umu.

»Ja bih od čistoga dao nešto težaku : možda modroga kamena ili potporu za dobro obrađivanje. Ali najprije bih morao imati čistu dobit.«

»To je dobra misao«, odobrava mu Niko.

»Drago mi je, da priznaješ konačno«, osmijehne se Zan-Dome. »Ja hoću da budem neograničen gospodar svoga poduzeća. Težaka držat ću u kordi, jer samo se tako da s njime izaći na kraj. Ako bude sredstava tako za nekoliko godina, ako težak pokaže, da je zreo stvarati društva i ja ostavim ili obogatim se — dobro, neka si stvori zadrugu. Ali ja ne vjerujem, da bi to bilo tako skoro.«

»Tko zna !« protivi se Niko. »Možda prije, nego se nadamo.«

»To ti je moj prijedlog u cijelosti. Zabavi se njime, promišljaj — i onako ćeš ti biti stručni upravitelj.«

Niko se ne protivi. Priznaje, da je sam sposobniji za takvu stvar od svoga prijatelja. Zan-Dome

je dobar, ali u pitanjima novčanim oštar i bezobziran. S takvim ljudima naš čovjek nerado plotove plete. Voli lihvara, koji ga kod guljenja gladi, nego pomoćnika, koji ga kod pomaganja grdi. On se nada, da će s pukom mnogo bolje moći izlaziti.

»Inače još do proljeća imat ćeš zgode poučiti se o ovakvoj stvari«, razlaže Zan-Dome dalje. »Prije nego se pothvatimo, treba ogledati nekoliko sličnih poduzeća. Dalo bi se to spojiti s tvojim svadbenim putovanjem«, osmijehne se Zan-Dome, »koje jamačno ne će trebati dugo čekati. Tako bismo mogli uzornu pivnicu nazvati »Pivnica Dorica«, ako bi novce dala teta Anzula.«

Poslije Tri Kralja dođe prva zima — to jest dalmatinska. Noću golomrazica s injem, obdan sunce i toplina. U nedjelju svrati se Niko u Čitaonicu — nađe ondje i Zan-Domu, kako sluša rasprave.

»Otrovaše me već rasprama!« tuži se Niku. »Strašni ljudi! Prepiru se, bi li bilo bolje, da je kiša, ili da je sunce ? To se razumije, i kiša i sunce, kako ide potreba. Ja bih najvolio nekamo na svježi uzduh.«

»Ja idem pod Grabovik«, odgovara Niko. »Ako izvoliš — hodimo.«

»Dakle ipak hoćeš iskušati na meni te tako zvane jake dojmove! Volio bih ne ići ; ali reklo bi se : Zan-Dome je kukavica. A mi hodimo.«

Kad su pošli, počne opet neumorni Zan-Dome :

»Pa što je s našim poduzećem ? Šta kaže teta Anzula ?«

Ona ima nazor, koji sam imao i ja. Nije teško za kapital, nego za sposobne ljude. Predviđa, da sami ne ćemo odoljeti tolikome poslu.«

»Teško za ljude ! To ima pravo !« klikne Zan-Dome neobično živo«. Nema ljudi. Koji nijesmo htjeli ići u školu, mi smo trgovci i posjednici. Oni, koji su svršili škole i dobro se učili, ovi su redom advokati i doktori. Tko je bio u nauci slabiji ili nije imao novaca za karambole po Gracu i Beču, išao je u seminar ili na učiteljsku preparandiju. Drugih staleža među nama tako rekavši i nema. Ali, ništa to ! Neka nam samo poduzeće uspije ! Od tih nadobudnih seminarista izvući ćemo dvojicu trojicu ispod tonsure. Dat ćemo im potporu za vinarsku školu ili trgovačku akademiju, nekojega ćemo poslati u obrtnu školu za bačvara. Vrsnih ljudi imat ćemo koliko hoćemo. Ta bilo bi grehota, da ovako ima ostati na vijeke ! U našim stranama ne ćeš naći vrsna stolara ni kovača. U čitavom kraju nema obrtne škole ! Nemamo tehnika. Naši vodopadi past će tuđincima u ruke. Riječju — naš je razvoj gospodarski još u pelenama. Mi smo narod seljaka, pastira, popova i učitelja. Nemamo volje uzaći na postat malo vidniju ! Ali zato u Čitaonici njegujemo visoku politiku, dijelimo Evropu i Ameriku. . .«

»Zašto ne istupiš s tim nazorima ?« pita ga Niko u čudu i preneražen. Nije mislio nikad, da Zan-Dome misli i na ove stvari.

»Jedva bih našao mjesta u našim novinama«, osmijehne se opet ugursuski. »Imaju toliko drugog materijala ! Treba na primjer presuditi : tko je najveći Hrvat sadanjeg doba. Pitanje nije lasno, kako se tebi čini. Velikana mnogo — više, na žalost, nego ih može podnijeti naš mali narod. A kad bi mi dali komadić toga prostora — tu bi odmah iskrslo drugo pitanje : tko je upravo taj Ivan Dinko Guljanović ? Je li narodnjak, ili radikal, obzoraš ili pravaš, ako li je pravaš : čisti ili nečisti ? Gdje se odlikovalo to čeljade, da smije davati narodu lekcije ? Je li govorio u kojoj narodnoj skupštini ? Tko mu je bio otac ? A kad govori o narodnom gospodarstvu, neka pokaže, kakvo je njegovo gospodarstvo. Pa konačno — nek pokaže diplomu. . .«

U razgovoru nijesu opazili, kad su ušli u dvor pod Grabovikom.

Tamo je danas veoma živo, pohodi se izmjenjuju, jedni drugima predavaju kvaku. Dođu u sobu, postoje, pogledaju, odu. Drugi su zasjeli,

beče oči i odlaze pod veče puni novosti i građe za razgovor. Na bolesnika ne treba više imati obzira. On i onako leži nepomično, ništa ne opaža. Ne miče se on više za ništa na ovom svijetu. Domaći su opet zavukli se, svak u svoj kut, a Jera — šta ona ? Sjedi priklonjena kod postelje, na nikoga se ne ogleda, ni na umirućega...

Zan-Dome uđe naprijed. Kod postelje opazi zgurenu Jeru. U drugoj sobi kroz pritvorena vrata kao da je šmignuo vitki stas Barice. Ostalo ženskinje Bog zna, kud se zabilo, čekajući, dok dođe odlučan čas...

Ali nije moguće ne opaziti našega Lolu. S kapicom na sijedoj glavi vrti se kao na perima njegov visoki lik, u pasu tanak, da bi ga preštinuo. Osmijeva se prijazno i uzima ovda onda pero umočeno u prošeku i natapa njime suha usta umirućega.

Gdje se tu našao Lole ? Došao je sam, nezvan još juče, i više se nije udaljio od postelje bolesnikove. On je čovjek, koji svakome u našemu mjestu zaklopi oči, ili ga obuče, ako li ne to, barem ga pomogne pružiti na dasku. Kad u kuću počne hoditi doktor a za njim don Roko, Lole čeka, kao da vreba. Ako za don Rokom uđe i on — to je znak, da je smrt blizu. Stane uz postelju, dvori bolesnika, pazi, kad će nastupiti smrtna borba, upali marinjsku svijeću: uopće pripravi sve, da bolesnik dostojno i kršćanski ode na drugi svijet.

I juče, kad ga je Mate vidio ući u sobu, shvatio je, što on tu traži. Umirio se i nije progovorio od toga časa riječi...

Lole, ovlaživši umirućemu usnice, poodstupi, poklonivši se uljudno Zan-Domi i Niku, mahne rukom, kao da ih hoće nekomu predstaviti, pokazavši na postelju. Zan-Dome ga je mjerio od glave do pete u čudu, otkud u tome čovjeku strast gledati borbu sa smrću.

»I to mi je čudan zanat!« misli, pristupivši k postelji.

Svjetske misli raspršile su se mahom — očima i svim bićem upija u se sliku, koja leži pred njim; slika jeziva, strašna a ipak privlačiva. Nastoji ne gledati, a ipak nema moći, koja bi mogla odvratiti oko, koje požudno gleda isti predmet.

I Niko gleda pažljivo, ali nahodi sve onako, kako je bilo, samo su jame u licu i na sljepoočicama dublje, nos se većma zaoštrio. Na prsima, koje se ipak još dižu i padaju, leži crni križ, simbol trpljenja i pobjede...

Zan Dome vreba, ne će li u licu opaziti tragove života. Slomljen pogled upr'o se nekamo u nepoznate krajeve, bez izraza, zastrt koprenom smrti.

»Govori li još — govori ?« pita Zan-Dome glasom tihim, bojažljivim.

Jera, čuvši taj glas i to pitanje, uzdahne bolno i pokrije lice rukama.

»Ne govori, molim, šor Zan-Dome«, odgovara Lole spremno, nagnuvši se k njemu gornjim tijelom. »Ne govori jur, zašto ne poznaje nikoga i zanimi' je.«

Zan-Dome navora čelo, što se ovaj uvlači između njega i umirućega, kao da mu hoće služiti za provodiča u zagonetnoj dolini smrti. A i plač Jerin muči ga, kao uopće svaki ženski plač. »Nema u plaču ništa lijepo«, misli često kod domaćih prizora — »a ženama je tako drag.«

Ne može se uzdržati, da ne pristupi bliže. Naklonio se nad umirućega, nad njegova prsa, koja se na prekide dižu i padaju. Uhvati ga za ruku. Nije samo studena, nego i napola ukočena. Samo prsti su zadrhtali od doticaja tople ruke Zan-Domine; ali odmah su se ukočeno pružili. Podigli su se malko i kapci, koji su do pola pokrivali oko ugaslo, bezizrazno. A na Zan-Dominu licu, ustrašenu i tjeskobnu, zapeo je pogled umirućega, pogled prazan, zastrt maglom. Ali pogled se drži žilavo, ne miče se s predmeta, koji je odabrao, kao da je za nj prikovan. Magla se prorijedila, blistaj u oku, iskra, konačno opet život — izraz! Matino oko

puno izraza, života! Uzdrhtao je pod dojmom toga pogleda, koji se s nekim sažaljenjem upr'o na nj — pogleda, koji se vratio iz tamnih svjetova, da se susretne pošljednji put s njegovim okom, za pozdrav ili za opomenu možda...

»Morao me je poznati!« klikne Zan-Dome, i u tjeskobi uhvaćen nekom osobitom radošću. »Poznao me je — ja vidim. Ne boj se, moj Mate!«

Učinilo mu se, da je licem preletio mio smiješak.

»Pa da ne govori!« okrene se Zan-Dome Loli. »Govori sasvim očito — ali ne ustima! O, čovjek se može izraziti ne samo riječju. Evo, samo pogled — pa kako razgovijetno govori! Kaže više nego sve prazne riječi...«

Stisne mu studenu ruku i klikne: »S Bogom, Mate — s Bogom!«

I osjeća, kako su se prsti u njegovoj ruci trznuli, ali nemaju snage uzvratiti stisak, i onaj isti pogled, uporan, opominjući...

»Čudna stvar«, promišlja Zan-Dome, kad su izašli iz dvora, »na njemu se ne poznaje, da bi bio na mukama. Da nije pri sebi! A on je samo u nekom polusnu. Čeka u predvorju smrti, dok dođe red na nj... Ali izgled je, moram priznati, strašan. Budi čudne misli, koje baš ne uzdižu. Čovjek se mučio, odirao, skupljao do iznemoglosti, i kad bi trebao vidjeti plod rada i napora, trebao živjeti bez brige, kako kapitalista živi od svojih kamata: baš u taj čas dođeš onamo, gdje je bijedni Mate. Šta je onda već upravo taj život čovječji? Kakav ima smisao?«

»Mate bi ti lasno odgovorio i na to pitanje,« odgovara mu Niko. »Razjasnio bi ti, zašto se ne opažaju muke na njemu, zašto je sa sažaljenjem gledao na te, s opomenom. On vjeruje u drugi život, koji traje u vijeke. To je njegova filosofija; prosta — ali, kako se vidi, njemu dostaje, a što je glavno: ne će ga ostaviti u blatu u odlučnom času, kako ostavlja nas bijedne filosofe, često naše duhovito mudrovanje.«

»Vjera je blago«, potvrđuje Zan-Dome s dubokim uvjerenjem,» neocijenjeni dar, tko ju je znao očuvati. Na žalost, sva naša kultura smjera k tome, da nam uzme to blago. Ne znam, kome će time koristiti? Nama, bijednim filosofima, svakako ne će. A društvu čovječjemu i pogotovu ne će. Sreća, što je baš ubogi, nesretni, kojima je suđeno trpljenje, čuvaju Da nije nje, društvo bi se sastojalo od očajnika, svijet bi se pretvorio u pretpakao.«

Taj dan očekivalo se sasvim sigurno u našemu mjestu, da će se javiti »muško zvono«. Čekalo se to već nekoliko dana, no Lole je bio suzdržljiv i nije htio izreći određeno. Ali danas, po odlasku Zan-Dominu, izjavi, da se približava pošljednji čas. Skupila se sva porodica oko umirućega, u predsoblje i u dvorište nagrnuli su susjedi i prijatelji. Čini se, da svi čekaju nestrpljivo kraj drame, možda i domaći sami. Ta najposlije ovo je stanje nepodnosivo: život u kući od toliko dana izbačen je iz običnoga kolosjeka. Ivan ne smije izaći u polje, poteže se po kući, ili tumara po dvorištu amo tamo, bez koristi i bez cilja. Ženske su od žalosti i plača iznemogle, osim toga i kuća, otvorena po danu i po noći pohodima, većma je nalik na trg ili krčmu, nego na kuću. Spava se malo, a što se spava, to je san nemiran, kao na straži, u očekivanju onoga, što visi nad kućom, što se više zapriječiti ne da.

Premda se kao očekivalo, općenito očekivalo, muško se zvono nije oglasilo. Odzvonila je i Zdrava Marija u suton, i nije nastao događaj, koji je tako određeno imao nastupiti. Porodica je sve veče provela i kasno u noć oko kreveta i u osvit otišli su svi na kratak počinak.

U jutro, kad je već sunce povisoko odskočilo, uđe Jera u sobu. Mate leži nepomično, kao juče — ne vidi se na njemu nikakove promjene.

»A ča misliš«, pita tihim glasom Lolu, »ča je to, Bože moj?«

»Sve isto — sve isto!« ponavlja Lole u neprilici. Zastidio se, što se prevario u računu. »Ja sam ne

znam, ča je to — ne razumim, zašto još jučer imalo je bit, ča ima bit. A danas jur sam ne znam.«

Jera se prestraši.

»Kad ne zna jur Lole — a ča možemo mi znat ?« tuži se sinu. »I kad će to bit ? Ah, Bože, prikrati mu muke i pozovi ga k sebi.«

Nevjesta je predložila, da se pred Blaženom Gospom zapali voštanica, sin je bio tog mnijenja, da pozovu Don Roka, da se moli za smrt tihu i blagoslovenu nad umirućim. Što je god tko svjetovao, sve su učinili. Prije podne bio je i Don Roko izgovorio molitve nad umirućim, sva je porodica pala na koljena i vruće moli iz neba milost i smilovanje. Popodne ležao je Mate u istom stanju, kao juče i prekjuče.

Tad se Jera mahom odlučila. Zaludu je, treba posegnuti za drugim sredstvima. Poslala je tajno po staru Ursu u Vrhove.

Bilo se dobro posumračilo, kad je Ursa stupila u sobu. Vani sipi drobna kišica. Da ne bi pokisla, navukla je na glavu vreću, koja čini na njoj kukuljicu i pada joj niz leđa. Pod vrećom je crvena marama, tamno, zagorjelo lice sa širokim nosom i velikim zubima — to sve daje Ursi osobit izraz. Taj se izraz još pojačava tome, što Ursa u desnoj ruci drži palicu, koja joj doseže gotovo pod pazuhu.

Svi gledaju sa strahom neobično žensko, o kojem se govori, da svašta zna, jer je u družbi s tajanstvenim silama. Ursa je svijesna svome glasu i, kako se vidi, ponosi se njime.

Pristupila je k postelji i pogleda pažljivo svojim crnim okom umirućega. Svi tjeskobno čekaju njenu izjavu ; samo onaj na postelji ne miče se, osim što mu se prsi na prekide dižu i padaju.

»A ni' li se on rodi u košuljici ?« obrati se Ursa Jeri.

Jera gleda, ne znajući, što bi odgovorila.

»Ja znam, da je ima' košuljicu«, kaže Ursa odsječito, palicom lupajući o zemlju za pojačanje svojih riječi. »Ja znam, da je ima nigdi, potražite !«

»A kako znate, po Boga ?« pita Jera, uprepastivši se nad tajanstvenom moću ove žene.

»Znam, da ju ima«, tvrdi ona, pogledavši značajno sve. »Potraži ćerce moja, potraži po skrinjama i spremama. Vidiš, kako se muči, a bez nje ti ne će umrit.«

Za opći užas potvrdi i brat Ivan, da se Mate rodio u košuljici. Pokojna mati o tomu je često govorila.

»Potražite, potražite!« poziva ih Ursa. »Mora bit nigdi.«

Tražili su po svoj kući, isprevrtali sve skrinje i sanduke, poizvlačili rublje. U velikoj skrinji, gdje je bilo svakojako oruđe, čavli, dlijeta, kliješta, stare potkove i svakojaki starež, pod stubama, koje idu na tavan, našli su malu skrinjicu, na njoj naslikana lađa s napetim jedrima na modrom moru. Zaključana je ova skrinjica, koju je Jera nekoliko puta vidjela, ali nikad u nju nije zavirila. Ključa nije bilo, i Ivan bez oklijevanja stavi dlijeto pod poklopac i istavi ga iz šarki. Požudno gledaju, što će biti na dnu. Nije se našlo ništa, nego stari rupčić sa žutim cvjetovima i u njemu komadić kožice.

»Pa govorim, da mora bit nigdi !« klikne Ursa, uzevši kožicu u ruku i stavivši je na glavu umirućemu. »I nek niko gre odmah po Don Roka.«

Ivan je sam išao probuditi Don Roka. Don Roko dođe i počne se moliti kod goruće marinjske svijeće.

Prije ponoći tu istu noć Mate je ispustio dušu.

Don Roko ispratkivši ga ovako sa svijeta, otpravivši svoju dužnost do kraja, ode u župni dvor zadovoljan i miran. Noćas ne će ga nitko više probuditi, da ide k umirućemu.

Kad su u zoru zvonili Zdravu Mariju, odmah zatim oglasi se muško zvono. Njegov dirljivi glas odliježe mjestom žalostivo. Ljudi pozdravivši Gospu pobožnim uzdahom, dodaju Očenaš za Matinu dušu s vrućom željom : »Pokoj vičnji daj mu, Gospodine !«

Sutradan ujutro polazi iz crkve pod Grabovik dug impozantan sprovod pod križem. Za križem koraca Don Roko u pluvijalu, oko njega izokolni župnici i kapelani. Za duhovnicima gomila svijeta, težaka, obrtnika i gospode. Na kraju grne crna hrpa ženskih a po stranama sprovoda skaču djeca amo tamo, neka bosa, a sva bez kape. Don Roko sa svećenicima uđe u dvorište, iz dvorišta u kuću. Dva čovjeka s naručjem dugih voštanica hode između svijeta i dijele svijeće muškarcima i ženama. U kući i pred kućom tišina, ali samo za čas. Kad je izašao Don Roko iz kuće, a za njim mrtvački sanduk, pokriven crnim suknom, razlegne se odjednom u kući vika i plač, vapaji, cviljenje i nabrajanje. Prozori, koji su bili dosele pritvoreni otvore se na svim prozorima, a na njima se pokazale glave ženske, plačući i vičući. Pijev svećenika i kantadura presijecaju ženski krikovi, osobito očajni krik Jere, koja je bacila maramu s glave i čupa kosu. Kad je sprovod prošao ispod prozora, sipa se na lijes sa svih prozora cvijeće i padajući na zemlju, gazi ga mnoštvo. Samo nekoliko žutih listića ostalo je na crnom suknu.

Zan-Dome, koracajući kraj Nika, stisnuo je usta i ne govori. Teško mu je, silno teško, slušajući ovo naricanje, viku i plač. I njemu se nadimlje grud, dolaze misli o vlastitoj smrti...

Najzad su odmakli, vika ne dopire izbliza, zaglušivana otegnutim pjevanjem svećenika i pjevača. Zan-Dome se ogleda onamo, otkud je pošao sprovod. Prozori su još uvijek razjapljeni, u njima žene viču, plaču, lomeći rukama. Na vratima dvora stoji Ivan, u svagdanjem odijelu, zanemarene vanjštine, kako ište stari običaj, gleda za ocem, kojega ne može ispratiti na posljednjem putovanju, otkud nema povratka. A kako bi rado išao onamo, za njim, kamo ga srce vuče, kad bi dopuštao starinski običaj! Ovako ne ostaje mu nego stajati ovdje, pratiti očima sprovod, dok oca ne odnesu...

Ali Zan-Dome mora se okretati opet i opet ka kući žalosti, gdje na prozoru, koji je na zabatu kuće, negdje na samom tavanu, stoji sama ženska, tiho i nepomično. Ne viče, ne lomi ruke, nego tiho ljuto plače, gledajući za sprovodom, u kojemu polazi otac na pošljednji put. To je Katica, a za njom se vidi i glava Paškova, također pognuta od tuge.

Za sprovodom sam samcat koraca Lole, više nema što tražiti u kući. Dužnost ga sad zove na groblje, gdje će trebati spustiti lijes u pripravljenu raku.

»Ja više nikad ne idem na sprovod«, izreče Zan-Dome, kad je stupio u mjesto i nije se vidio Grabovik ni Matina kuća. »Ne, nikad!«

Niko ga pogleda i čini mu se, da su Zan-Domine oči, one nasmješljive, ugursuske — zalivene vlagom...

A kad se prije podne sprovod vraćao u mjesto, već bez Mate, Zan-Dome reče:

»Eto, tako! I za njega se može reći: bio i bitisao... Od sad do godine ne će nas ništa opominjati njegove smrti drugo, nego crna oprava na njegovim kćerima...«

I na silu stresavši sa sebe žalosne misli, pita već običnim glasom:

»A kad ćeš poći na to putovanje?«

»Drugu nedjelju po Uskrsu...«

KONAC

Sa slovačkog preveo ANTE ŠIMČÍK.

O piscu ove knjige.

Matej Bencúr, pjesničkim imenom Martin Kukučin, pisac »Kuće u strani«, rodio se 17. svibnja 1860. u Jasenovoj, seocu u planinskoj Oravi, najsjevernijoj »stolici« (županiji) slovačkoj.

Mladi Martin Bencur, kojega su roditelji po savjetu župnikovu dali u škole, proživljavao je svoje đačke godine u doba mučno za Slovake. Madžarska, koja je iza prusko-austrijskog rata g. 1866. opet dobila svoju državnu samostalnost, uništavala je slovačke srednje škole zatvarajući redom gimnazije u Revuci, gdje je Bencur mogao svršiti samo tri razreda, zatim u Turčanskom Svetom Martinu, gdje je svršio prvo poljeće četvrtog, i u Banjskoj Bystrici, gdje je dovršio četvrti razred. Tako se Bencur selio od jednoga zavoda do drugoga, gledajući svuda likvidaciju slovačkih kulturnih ustanova sa strane državnih oblasti. Nakon toga prešao je Bencur u madžarski učiteljski zavod u Klaštoru pod Znijovom i g. 1879. postane učitelj u svome rodnom selu. Godine 1875. bude ukinuta, tobože radi panslavizma i Matica Slovenska (Slovačka) u Turčanskom Svetom Martinu, znatan njen imutak i zgrade zaplijenjene u korist »kulturnog fonda«, iz kojega su se odgajali budući madžarski janjičari. Ukid Matice Slovačke nadomjestio je Slovacima donekle Spolok (društvo) Svetog Vojtjeha, koje je g. 1870. u Trnavi osnovao energični svećenik Andrej Radlinsky, i koje je lani proslavilo 60 godina svoga djelovanja.

Iza prve pripovijetke g. 1883. raznizao je Martin Kukučin po slovačkim časopisima i kalendarima oko pedeset svježim slogom pisanih, humorom začinjenih novela i crta. Sve bješnja najezda madžarizacijske politike protiv svakog prosvjetnog rada nemadžarskih narodnosti nagna Bencura da se ogleda za drugim zvanjem i pođe u Požun (Bratislavu) na bogosloviju. Videći, da mu ni tu kao Slovaku nema opstanka, ode u Zlatni Prag, gdje se upisa na medicinski fakultet Karlova sveučilišta.

Među češkim i slovačkim kulturnim radnicima, proširio se obzor i ojačao talenat mladog pisca, koji je ondje i za svojih sveučilišnih studija nastavio književni rad u slovačkim i češkim časopisima. Osim češke upoznao je i rusku literaturu, a osobito Gogolja i Tolstoja, iz kojih je i sam prevodio. Neke njegove pripovijetke iz slovačkog pučkog života, koje je u to doba pisao, ilustrovao je slavni češki umjetnik Mikulaš Aleš. Kako se tadanji slovački život ukočio u očekivanju spasa od preporoda slovačkog plemstva, od Rusije i evropske katastrofe, koja bi imala spasiti Slovake od madžarskog jarma, pokušao je Toma Masaryk, tada profesor filosofije na sveučilištu, probuditi slovačku mladež na prosvjetni rad među pukom i u toj namjeri pozvao je k sebi neke članove Detvana, slovačkog akademskog društva u Pragu, među njima uz Vavru Šrobara (danas ministra prosvjete u Čehoslovačkoj republici) i Bencura. Resultat tih nastojanja bilo je osnivanje slovačkog lista »Hlasa« g. 1897, koji je izvršio golem rad u buđenju slovačke svijesti na temelju demokratskih ideja.

Kad je svršio studije, odlučio se poći u Dalmaciju, kamo ga je zvao praški vinar Didolić, Bračanin. Tako je u početku g. 1894. Matej Bencur otputovao na Brač, gdje je primio mjesto općinskog liječnika. Ovo razdoblje njegova života u novoj okolini, na moru, među Hrvatima, utjecalo je povoljno na njegovo književno stvaranje i Slovenske Pohl'ady donose otad redovito po koju njegovu pripovijetku, crtu iz života na otoku ili opis putovanja po kopnu. Na Selcima se i oženio Pericom Didolićevom, kćerkom svoga praškog prijatelja. Svoja putovanja po Dalmaciji, Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj ocrtao je živahnim i veselim bojama u Pohl'adima g. 1898, 1899 i 1902. Ovi putopisi čitaju se i danas ugodno, a osobit interes pružaju opisivanjem tadanjih političkih prilika i osoba u mjestima, kad je prolazio. Tako u opisu Spljeta daje u nekoliko crta portrete Ante Trumbića i Ante Tresić-Pavičića; opisujući svoj boravak u Rogatačkoj Slatini piše o Strossmayeru, Tadiji Smičiklasu, don Frani Buliću, o žilavoj borbi Slovenaca s Nijemcima, živo, duhovito i sa mnogo humora, koji vrca sa svake strane. Ovi putopisi iz jugoslovenskih krajeva zaslužili bi, da budu prevedeni na hrvatski jezik.

Na Braču je dozrelo i veliko djelo Kukučinovo — Dom v stráni (Kuća na obronku ili u strani), roman sa Brača, koji se pravim imenom u romanu nigdje ne spominje. Izlazio je u Slovenskim Pohl'adima g. 1903. i 1904., a iznova ga je izdala iza prevrata obnovljena Matica Slovačka g. 1921. kao 4. i 5. svezak sabranih djela Martina Kukučina.

Godine 1907., da izbjegne progonima, otišao je Matej Bencur sa Selaca, kad je vlast u općini kod izbora pala u ruke protivnika porodice Didolićeve. Pošao je u južnu Ameriku, za strujom drugih dalmatinskih iseljenika i smjestio se u Punta Arenas, bogatoj izvoznoj varošici s malom kulturom, gdje ima jaka jugoslovenska kolonija. Tako je svoj život među Hrvatima produžio i onkraj mora i kad se za svjetskog rata digao među američkim Slovenima pokret za oslobođenje, učestvovao je i Kukučin u revolucionarnoj akciji Čehoslovaka i Jugoslovena i u osnivanju velike jugoslovenske banke. Poslije oslobođenja povuklo je i Bencura srce u Stari kraj, i on godine 1922 pohita kući, i ne riješivši se svih veza, koje su ga vezale u čilenskoj državi (bio je suvlasnik jedne farme). Na dolasku u Pragu dočekaše ga stari poznanici i sad već velika slovačka kolonija u glavnom gradu republike. Na pozdrave sve češke štampe odgovorio je Kukučin priznanjem narodnog jedinstva čehoslovačkog i pozivom za jačanje državne tvorbe Čehoslovačke republike. Čehoslovačka vlada ponudila

mu je vrlo časno mjesto šefa zdravstva za Slovačku, no on je tu ponudu otklonio. Kao iskusan čovjek, koji je mnogo godina proveo u svijetu, bio bi mogao Bencur djelotvorno pomoći sređivanju slovačkih prilika i svojim utjecajem i ugledom na objema stranama ublažiti političke suprotnosti i posljedice različnog mentaliteta i stati na čelo slovačkih pisaca. Uzroci, radi kojih je ponudu vlade morao odbiti, nijesu bili možda politički (kao što je u prigodi Bencurove smrti tvrdio netko u Savremeniku) nego porodični. Slabo zdravlje gospođe Bencurove zahtijevalo je blažu klimu u Jugoslaviji. Plemenitome dru Bencuru savjest nije dopuštala, da se prihvati onako velike službe, koju ne bi bio mogao vršiti kako bi trebalo. Tako je došlo, da se Matej Bencur nastanio u Zagrebu (stanovao je u Petrinjskoj ulici i na Sajmištu br. 57, III. kat), i zatim u kupalištu Lipiku.

Nakon povratka iz Amerike, kamo je otišao još jednoč radi likvidovanja svojih poslova g. 1925 u studenom i vratio se 1926 po Uskrsu, sav se dao samo na književni rad. Iste godine njegova povratka iz Amerike izdala je Matica Slovačka njegovu „Prechadzku" (šetnju) po Patagoniji, putopis, u kojemu crta život jugoslovenskih iseljenika u surovim krajevima južne Čile. Godine 1924. imenovala ga Češka Akademija svojim članom, a Matica Slovačka izabrala ga već prije predsjednikom svoga umjetničkog odjela. 1928. doznačilo je čehoslovačko ministarstvo školstva i narodne prosvjete prve isplate doživotnih potpora Martinu Kukučinu i još šestorici slovačkih pisaca, a prije toga dalo mu je osobitu nagradu za književne zasluge.

U ovo doba izašao je njegov iseljenički roman »Mat' volá« (Mati zove), velika epopeja o mučnoj borbi dalmatinskih iseljenika u Južnoj Americi. Mati, koja zove, jest otadžbina, koje ta djeca ne mogu zaboraviti, te se krvavo muče, da bi stekla u tuđini toliko, da se mogu vratiti na njeno krilo i nanovo propiriti vatru na ugaslom ognjištu. Nekima to uspijeva srećno, no velik broj njih ostavlja kosti u tuđoj hladnoj zemlji.

Na koncu života stao je pobolijevati, ali se svlađavao i radio neumorno, da svrši barem jedan dio svojih djela, koja su mu još bila u peru ostala. Kad je nastupila upala pluća, bio je prevezen u državnu bolnicu, gdje je umr'o 21 svibnja g. 1928. U tim pošljednjim danima vjerno i požrtvovno njegovale su njega i njegovu suprugu gđa Ema Krznarićeva i njena kći Vjerica, kod kojih je u Lipiku stanovao. Iz Pakraca bio je prevezen u Zagreb na Mirogoj, gdje je imao sjajan sprovod, na kojemu su učestvovali predstavnici vlasti i kulturnih društava jugoslovenskih i čehoovačkih. Iste godine na jesen bili su njegovi ostaci prevezeni u Turčansky Sveti Martin. Godina 1894. dijeli njegov život na dva tačno jednaka dijela : pola života proveo je na zemljištu današnje Čehoslovačke republike, drugi među Jugoslovenima u Starome i Novome svijetu.

Uz druge Slovake : kardinala Jurja Haulika, nadbiskupa zagrebačkog, i banskog namjesnika, Bogoslava Šuleka, učenjaka i borca za politička prava hrvatska, Janka Tombora, župnika tompojevačkog, dobroga novelistu, Ivana Branislava Zocha, profesora i pisca, i Matej Bencur — Martin Kukučin, liječnik filantrop i odličan pripovjedač zaslužuje među Hrvatima i Jugoslovenima trajan i neprolazan spomen.

Ante Šimčík.

Popis manje poznatih riječi.

T. znači da je riječ u z e t a iz talijanskog jezika, makar i ne bila izvorno talijanska.

Ali, zar, da li.
Armadura, t., skele.
Ašešur, t., prisjednik.

Bajam, badem, mijendeo, mijenduo, omendula.
Bal, balat t., ples, plesati.
Baškot, t., beškot, dvopek.
Ben, t., dobro.
Berekin, t., objesenjak.
Bigunac, uspravna posuda za vino, od kojih sto litara.
Bikar, t., mesar.
Bikarija, mesnica.
Birati, učiti, vježbati.
Bokun, t., zalogaj, malo. Trogirani kažu: „Dobro bi bilo bokun kiše."
Bracera, t., lađica na jedno jedro.
Brnjica, podsuknja.

Cijene, jevtino.
Čauš, pandur.
Ćareta, t., Klarica.

Divnja, djevojka.
Dižba, dižva, sud, kojim se grabi, od 3—4 litre s ručicom.
Dozvon, konac zvonjenja.

Ex offo (ex officio, latinski) po službi, po dužnosti.

Feral, t., svjetiljka ručna i na stupu.
Fijera (fiera, tal. od lat. feriae), sajam.
Fojeti, t., listići.
Farmacija, t., apoteka.
Fritule, t., duguljasto tijesto kao uštipci, pršurate.
Fučija, manja bačvica.

Gluhač, smrič, smrekinje.
Graja, („grada"), ograda.
Gubice, usne.
Gurko, Osip Vladimirović, ruski general konjice. U rusko-turskom ratu za oslobođenje Bugarske g. 1878. vodio je rusku avantgardu i vješto pohvatao važne balkanske klance. Zatim je osvojio Trnovo, klanac Šipku, razbio Turke kod Kazanlika, Zagore, Džumalije, Dubnjaka i Plovdiva i tjerao Turke do Drinopolja. U tom ratu odlikovao se kao jedan od najboljih ruskih vojskovođa. — Po tome se vidi, u koje je doba htio pisac smjestiti svoju pripovijetku.

Harambaša od rondara, vođa patrule.
Hib, stog dropa što ostane u trstima, kad se isprešа grožđe.

In ordine, t., u redu.

Jednoumac, tvrdoglavac.
Jematva, berba.
Junak, sluga.
Jur, već.

Kanela, t., pipa.
Kapodistrija, Kopar u Istri, kaznionica.
Kantadur, t., pjevač crkovni.
Keka, t., Franciska.
Kinkin, kosa ženska, na potiljku spletena.
Kamomila, t., kamilica, titrica.
Koleđ, t., kolegij, zavod.
Konoba, pivnica prizemna.
Kordun, vrvca, verižica.
Koridor, hodnik.
Kapari ili, kapara, Caparis spinosa, biljka i pupoljci njeni, začin kod hrane.
Kunjada (cognada, tal.), jetrva, zaova, nevjesta, snaha.
Kutriti, slušati šuteći što drugi govore.
Kurat, duhovnik.
Kvasina, ocat, sirće.
Komon, t., skrinja za ruho.

Liberi penšatori, t., slobodni mislioci.
Linac, ljenivac.
Lode, Lodovika.

Mast, mošt.
Maštio, maštil, škaf, vedrica drvena, što se nosi na glavi.
Merlići, mirlići, t., čipke.
Meštral, t., zapadnjak.
Mene, t., Dominik.
Mečka, broždaljka, mađac, drvo čime se meči grožđe u kaci (berićnjaku).

Mladi, momak, dragi.
Matrun, veliki bol, grč u želucu.
Mobilja, t., pokućstvo.

Nade, Nadale, t., od lat., Natalis, koje znači Božić. Otud ime Božićko i prezime Božićković ili Božitković. Ovaka imena davala su se djeci, koja su se rodila na Božić.
Neraslavljeno vino, nerazvodnjeno.
Nikako, t., Nikako, 2. nekako.
Ništo, nešto.

Odati, udati.
Odium, mrzost, neugodnost.
Osin, osjen, sjena.
Orrori, t., užas.

Pape, t., ćako, otac.
Pandilj, suknja.
Per molti anni, t., na mnoga ljeta.
Pićugav, pjegav.
Pijat, t., tanjir.
Pitar, t., sud zemljani za cvijeće i za drugu neku potrebu.
Postat, ž. r., koliko sloga goni pred sobom jedan radnik kad žanje ili kopa. Opća slovenska riječ.
Poštrkuša, žensko s kojim je teško govoriti, Mila Gera.
Povera šora, t., sirota gospa.
Prešid, t., predsjednik.
Pri', prije.
Prikladati, primjenjivati. Ne prikladajuć, ne budi primijenjeno!
Prigatorij, purgatorij, čistilište.
Prkelati, talijančariti (od čestoga „perche" zašto ?). Sličan je izraz „tazizgutati" (govoriti njemački, od „das is gut"), u Bjelovaru.
Prošek, vino od suhog grožđa, koje se radi obično o Svim Svetima.

Rafljol, neki kolač.
rećine, t., minđuše, naušnice, oboci.
Rondar, t., patrolaš.
Rožnjici, rogovi na krovu.
Rusula, ružica.
Smiriti (smjeriti), pogoditi čime.
Snaga, srčanost.
Stimati, t., cijeniti.
šular, t., balatura, zaravanak na vrh stuba, kako se ide u kuću.

Šalša, t., umak.
Šempre kvešta bruta politika, t., uvijek ta gadna politika.
Šest, t., čistoća i urednost.
Šešula, ispolac.
Šinjorina, t., gospodična.
Školj, t. otok.
Šolad, t., novčić.
Šor (mletačko-lombardijsko sor), gospodin.
Štokod, štogod.
Štramac, t., strunjača.
Štriga, t., vještica.

Taraca, t., terasa.
Tercilio, tricilja, t., igra neka na karte.
Titreika, jasprica, šljoka.
Tobolac, kesa.
Trabakul, t., lađica na dva jedra.
Trsti, t., mn. ž. r., koš od trsti (trstike) ili drugog pruća na turnju (preši), u koji se sipa grožđe.
Turanj, preša, tijesak.

Ventula, t., lepeza.
Vele, veoma.
Vičnji, vječan.
Vita dei cani, t., pasji život.
Vlah je Primorcima Zagorac, a otočanima i Zagorac i Primorac.
Volić, neka sasvim malena ptica.

Zalisti, zahliknuti se, kad zađe zalogaj.
Zan Dome (po mletačkom), Ivan Dominik.
Zapasati (ribarski izraz), obuhvatiti mrežom. U prenesenom smislu shvatiti, pojmiti.

Ako mi je donekle uspjelo dati ovome prijevodu lokalnu boju, za to mnogo dugujem ljubaznoj pomoći g. dra Branka Nižetića, liječnika u Zakladnoj bolnici u Zagrebu, Selčanina, koji je kao kumče dra Bencura na potvrdi, intimno poznavao pokojnog pisca i njegov književni rad. A. Š.

NASLOVNU SLIKU
IZRADILA ANKA
KRIZMANIĆ

1 9 3 1

Nevjeruj se onom koji puno lasko
U njega je srce kropavo ko daska